

ISSN 2146-4219

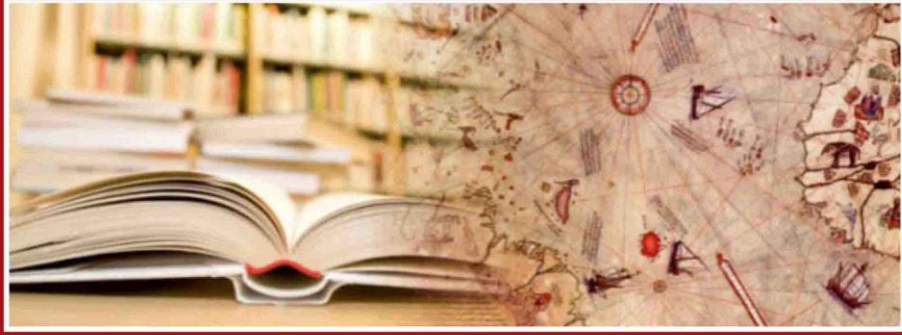
ዲያሌክቶሎጎስ

ዲያሌክቶሎጎስ
Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi

BAHAR/ SPRING 2020 SAYI/ ISSUE 23

11. YIL

BAHAR/ SPRING 2020 SAYI/ ISSUE 23

Diyalektolog - Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of National Social Sciences

Diyalektolog – Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi

Diyalektolog- Journal of National Social Sciences

ISSN: 2146 - 4219

BAHAR • SPRING 2020 • SAYI ISSUE 23

Diyalektolog – Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi

Diyalektolog Journal of National Social Sciences

ISSN: 2146 - 4219

Diyalektolog – Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi, sosyal bilimlerin bütün alanlarında ulusal boyutta, hakemli bir dergidir. Dergiye gönderilen makalelerin değerlendirme sürecinde Kör hakemlik sistemi uygulanmaktadır. Kış/Aralık, Bahar/Nisan ve Yaz/Ağustos sayısı olmak üzere yılda üç kez yayımlanır. *Diyalektolog – Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*'ne gönderilen yazılar, önce yayın kurulunca dergi yazım ilkelerine uygunluk açısından incelenir ve uygun bulunanlar, değerlendirilmek üzere o alandaki çalışmaları ile tanınmış en az iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süre ile saklanır. Yayımlanan yazıların dil, bilim ve hukuki açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları **Diyalektolog – Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi**'ne aittir. Yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz ve çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Gönderilen yazılar iade edilmez.

DERGİNİN TARANDIĞI İNDEKSLER /ABSTRACTING AND INDEXING

EBSCHO

GOOGLE SCHOLAR

SOBIAD

ARAŞTIRMAX

ACADEMIC KEYS

SIS (Scientific Indexing Services)

ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)

ICI (International Citation Index)

OKUYUCU MEKTUPLARI / LETTERS

Lütfen yayımlanan yazılar hakkındaki görüş, yorum ve önerilerinizi Editöre gönderiniz.

Readers are highly encouraged to Express their views, comments or suggestions on published articles, to the editor.

Doç. Dr. Yasin DOĞAN

diyalektologdergi@gmail.com

Diyalektolog – Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of National Social Sciences

BAHAR/ PRING 2020 • SAYI ISSUE 23

Editör / Editor

Dr. Yasin DOĞAN

Editör Yrd / Vice Editor

Dr. Fatma TORUN

Redaksiyon/ Radaction

Doktorant Arzu YALIN

Yayın Kurulu / Editorial Board

Dr. Yasin DOĞAN

Dr. Adnan ALTUN

Dr. Fatma TORUN

Dr. Dilara KARAKAŞ TABAK

Dr. CİHAN TABAK

Dr. Ülker ŞEN

Dr. Fadime TOSİK DİNÇ

Dr. Hakan EVİN

Dr. Gönül ERDEM NAS

İletişim / Communication

Yasin DOĞAN – Pamukkale Üniversitesi | Eğitim Fakültesi DENİZLİ

Telefon: 5426050023

E-posta/email: diyalektologdergi@gmail.com

Basım Tarihi /Published Time: Nisan 2020/ April 2020

ISSN: 2146-4219

Hakemler ve Danışma Kurulu

Referees and Advisory Board

- Prof. Dr. Ahat ÜSTÜNER – Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet AKCATAŞ – Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet BURAN - Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN - Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Ali AKAR - Muğla Üniversitesi
Prof. Dr. Alimcan İNAYET - Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe İLKER - Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe BALCI KARABOĞA- Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Bedri SARICA- Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Bernt BRENDEMOEN - Oslo University
Prof. Dr. Bilal YÜCEL- Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ - Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Celal DEMİR - Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ - Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Çetin PEKACAR - Nevşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Erdoğan BOZ - Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN - Ege Üniversitesi
Prof. Dr. H. İbrahim DELİCE - Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. H. İbrahim USTA - Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Hacı Ömer KARPUZ – Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ŞAHİN - Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ŞİRİN USER - Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA - Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Leylâ KARAHAN - Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet AYDIN - Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM – Hacı Bayramı Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖLMEZ - Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet AÇA- Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mukim SAĞIR - Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH - Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖNER - Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa UĞURLU - Muğla Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Volkan COŞKUN - Muğla Üniversitesi
Prof. Dr. Nadir İLHAN – Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Nurettin DEMİR - Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan DOĞAN – Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Osman MERT - Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Osman YILDIZ - Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Recep TOPARLI - Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Saadettin ÖZÇELİK - Dicle Üniversitesi
Prof. Dr. Şerif Ali BOZKAPLAN - Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Şükrü Haluk AKALIN - Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Turgut TOK - Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet AKÇATAŞ- Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe İLKER - Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet KAVUKÇU- Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ -Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Muammer ZERENLER- Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ramilya YARULLİNA YILDIRIM- İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Sevil SAYGI- Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Ülkü ELİUZ- Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman İNAN- Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Erkan DİNÇ –Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Engin ÖNER- Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Ülkü ELİUZ-Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Özcan BAYRAK – Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Kamile GÜLÜM – Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Serdar YAVUZ – Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Feridun TEKİN - Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Figen GÜNER DİLEK - Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Galip GÜNER - Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Jale ÖZTÜRK - Mustafa Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. Nergis BİRAY - Pamukkale Üniversitesi

Doç. Dr. Talip YILDIRIM – Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Banu ÇULHA ÖZBAŞ- Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Kürşat ÇELİK- Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Ali YOLCU- Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Aydın ERTEKİN- Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Aykut EDİYOR- Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Bayram ÖZER- Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih ÖZEK- Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Feridun TEKİN - Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan AKDAĞ- Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin ÖZTÜRK- Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim İŞİTAN- Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. İlkin GULİYEV- Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Nazmi ÖZEROL- İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Osman MERT- Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Selahattin KAYMAKÇI- Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr. Sueda ÖZBENT -Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Şaban KABASAKAL- Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Uğur ABAKAY- Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Zeki COŞKUNER- Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Bülent Cercis TANRITANIR- Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Mesut GÜN- Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Cihan ÇAKMAK- Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Selahattin AVŞAROĞLU- Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Surur ÇELEPİ- Pamukkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatma TORUN- Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cahit BAŞDAŞ - Muğla Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ekrem AYAN - Muğla Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülsine UZUN - Muğla Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi H. Kahraman MUTLU - Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖZŞAHİN – Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Önder SEZER - Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özgür AY - Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selcen ÇİFÇİ - Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selma GÜLSEVİN – Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin DİNÇ- Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bahar AŞCI- Karabük Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih MURATHAN- Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Mehmet UĞURLU- Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet BUĞA- Gaziantep Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gönül ERDEM NAS- Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Talat DİNAR- Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sefa Salih AYDEMİR- Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cemil GÜLSEREN- Kültür Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Turan SİNAN- Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bekir KAYABAŞI- Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Celal ASLAN- Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Çulpan ÇETİN -Kafkas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erhan AKIN- Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Filiz Meltem ERDEM UÇAR - Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Genç Osman İLHAN -Yıldız Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hacer GÜLŞEN- İstanbul Kültür Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan ÖZER-Bülent Ecevit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İlker DERE- Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nurcan SÜKLÜM- Hitit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özlem DEMİR- Gazi Osman Paşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ercan UYANIK- Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Binnur ERDAĞI DOĞUER -Hacettepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt Metin TÜRKTAŞ- Pamukkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Rengim SİNE- Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep GENÇER BALOĞLU- Pamukkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gonca YAYAN- Gazi Üniversitesi
Dr. Derya ORHAN GÖKSÜN- Adıyaman Üniversitesi

BU SAYININ (23. SAYI) HAKEMLERİ
THE REFEREES OF THIS ISSUE
(23rd ISSUE)

Prof. Dr. Mithat AYDIN- Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Şeniz ANBARLI BOZATAY- Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman İNAN- Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Ramilya Yarulina YILDIRIM- İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan AKDAĞ- Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Feryal BEYKAL ORKUN- Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Tuna BEŞEN DELİCE- Bartın Üniversitesi
Doç. Dr. Muhammet Fatih ALKAYIŞ- İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Adnan ALTUN- Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Özlem DEMİREL DÖNMEZ- İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Bahattin DEMİRTAŞ- Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Özcan BAYRAK- Fırat Üniversitesi
Dr. Öğrt. Üyesi Fatma TORUN- Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğrt. Üyesi Mehmet Emin DİNÇ- Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğrt. Üyesi Fadime TOSİK DİNÇ- Gaziantep Üniversitesi
Dr. Öğrt. Üyesi Fatih KAYA- Gazi Osman Paşa Üniversitesi
Dr. Öğrt. Üyesi Nurhayat GÜNEŞ- Dicle Üniversitesi
Dr. Öğrt. Üyesi Aziz BELLİ- Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Dr. Öğrt. Üyesi Gönül ERDEM NAS- Bartın Üniversitesi

EDİTÖRDEN...

Kıymetli Bilim İnsanları ve değerli okuyucular,

Akademik dergiler, ülkemizde ve dünyada bilgiyi her tarafa ulaştıran önemli kanallardır. Bilgi ne kadar değerli olursa olsun, muhataplarına ulaşmadığı sürece herhangi bir değer ihtiva etmez. Nasıl ki okul, bilgi, bilim insanı vb. unsurlar bilim zincirinin birer parçasıysa, ortaya konan bilgileri dünyanın dört bir yanına ulaştıran akademik dergiler de bu zincirin en az onlar kadar önemli bir parçasıdır. Diyalektolog dergisi bu konuda üzerine düşeni başarıyla yerine getirmektedir. Dünya genelinde Covid 19 salgınıyla başa çıkmaya çalışıldığı bir süreçte Diyalektolog dergisinin **11. Yılında 23. sayıda** sizlerin karşısına **10** adet makale ile çıkmış bulunmaktayız. Özellikle evde kalma sürecinde kısıtlı kaynaklarla yazarların ürettiği çalışmalarda teknolojik kaynakların kullanılması yoluyla bu zorluklar aşılmıştır. Bu yayınlar, ilgili hakem sürecinden sonra dergideki yerlerini almıştır. Bu sayı dolayısıyla, bize çalışmalarını gönderen yazarlarımıza ve makaleleri dikkatli bir şekilde inceleyen hakemlerimize bir kez daha emeklerinden dolayı teşekkür ederim.

Dergimizin bir sonraki sayısı Ağustos ayında yayımlanacaktır. Her zaman olduğu gibi bu sayımıza da sosyal bilimler alanına emek veren bütün araştırmacıların katkısını bekliyoruz.

Doç. Dr. Yasin DOĞAN

Editör

Nisan- 2020

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

	<u>Sayfa/</u> <u>Page</u>
Halil ÖZEÇOĞLU- 20. Yüzyılı Karşılarken Osmanlı Devleti'nde Yabancı Okulların Denetimi Sorunu Ve Protestan Okulları Örneği/ While Welcoming the 20th Century, the Problem of Inspection of the Foreigners' Schools of The Ottoman Empire and a Sample of Protestants' Schools	1-29
Ceren TEKİN KARAGÖZ- Şeniz AKSOY - Türkiye Ve Danimarka'da Görsel Sanatlar Eğitiminin Hayat Boyu Öğrenme Bağlamında Karşılaştırılması / Comparison of Visual Arts Education in Turkey and Denmark Context of Lifelong Learning	31-43
Menderes ALPKUTLU – Lider Ve Güvenlik Diyalektiğiyle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi/ Presidency Government System with Leader and Security Dialectic	45-62
Fatma CANPOLAT CANAL - Çağdaş Kazan Tatar Dil Biliminde Üslupların Tarihi Seyri/ The Historical Glance of Styles in Contemporary Kazan Tatar Linguistics	63-69
Aylin ÇAKIR- Türkiye Türkçesi Ağzlarında “-Gın” Ekinin Farklı Bir İşlevi/ Different Functions of “-Gın” Suffix at the Turkey Turkish Dialects	71-76
Samet ZENGİNOĞLU- İnterdisipliner Bir Okuma Denemesi: Cervantes'in Penceresinden “Doğu” ve “Türk” İmajı/ An Interdisciplinary Reading Try: The “East” and the “Turkish” Images from Cervantes' Perspective	77-86
Neslihan BOLAT BOZASLAN- Atatürk'ün Doktoru Nihat Reşat Belger/ Doctor of Atatürk Nihat Reşat Belger	87-100
Bekir ÇELİK- Millet Kavramı, 17. Ve 18. Yüzyılda Gerçekleşen Olayların Milliyetçiliklerin Oluşmasına Etkisi/ The Concept of Nation, the Effect of Events in the 17th and 18th Centuries on the Formation of Nationalism	101-116
Kadir KURAM- Locatives as Small Clause Predicates in Turkish/	117-136

**Seçil UTMA- Yeni İletişim Ortamında Medya-Çocuk İlişkisinin
Medya Okuryazarlığı Bağlamında Değerlendirilmesi/ Evaluation
of Media-Child Relationship in the Context of Media Literacy in New
Communication Environment**

137-148

20. YÜZYILI KARŞILARKEN OSMANLI DEVLETİ'NDE YABANCI OKULLARIN DENETİMİ SORUNU VE PROTESTAN OKULLARI ÖRNEĞİ

Halil ÖZEÇOĞLU¹

ÖZET

Yabancı okullara dair çeşitli çalışmalar yapılmış olmasına rağmen, bu okulların denetimlerine dair literatürde görünen boşluğu, Protestan okullarını da ele alarak Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi belgeleri temelinde değerlendirmek, araştırmanın ana eksenini oluşturmaktadır. Çalışmamızda yayımladığımız Mekatib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği Nizamnamesi'nde bu okulların teftişi, öğretmenleri, öğrencileri ve kitapları ayrıntılı bir şekilde kaleme alınmıştır. Osmanlı Devleti, Müslüman okullarını yabancı okullara karşı üstün hale getirmeye çalışmakta, padişah, İstanbul ve Osmanlı bürokratları yabancı okulların ve Protestan okullarının denetimi konusunda fikir birliği içerisinde gözükmektedir. Bu okulların ruhsata bağlanıp, teftiş altında bulundurulmaları, devletin yabancı okullara ilişkin eğitim politikasında temel bir gayret olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak padişah iradesine rağmen yabancı okulların ruhsatsız olarak açılması ve Müslüman çocukların, yine padişah iradesiyle yasaklanmasına rağmen, bu okullara devam etmeleri, Osmanlı Devleti'nin eğitim politikaları açısından ilginç bir duruma projeksiyon tutmaktadır. Osmanlı memurları teftiş konusunda sefaret ve konsolosluk engeliyle karşılaşmakta, "Düvel-i Muazzama"nın nüfuz alan hinterlandının merkezinde birer eğitim istasyonu olan bu okulların kadroları ise vatandaş oldukları ülkelerin koruma şemsiyesi altında rahatça hareket edebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Eğitim, Yabancı Okullar, Protestan Okulları, Teftiş.

WHILE WELCOMING THE 20TH CENTURY, THE PROBLEM OF INSPECTION OF THE FOREIGNERS' SCHOOLS OF THE OTTOMAN EMPIRE AND A SAMPLE OF PROTESTANTS' SCHOOLS

ABSTRACT

Although various studies have been made relevant to the foreigners' schools, evaluating the lack of the inspection of these schools by dealing with the Protestant schools and on the basis of the Presidency Ottoman Archive documents forms are the main aim of this study. In the Regulations of the Inspectorship of the Schools of Non-Muslim and Foreigners brought out in this study, teachers, pupils, course books and the inspection of these schools have been written down in detail. The Ottoman Empire tried to make the Muslims' schools superior to the foreigners' schools. The Sultan, Government of İstanbul and the Ottoman bureaucrats seemed that they all had the same consensus about the inspection of the Protestants' and foreigners' schools. Making these schools get the licence and be under inspection occur as a basic effort of the government's educational policy about foreigners' schools. However, opening up the foreigners' schools without any licence and the case that Muslim children attend those schools despite the Sultan's prohibition point to an interesting fact in terms of educational policies of the Ottoman Empire. While Ottoman officers were encountering embassy and consular obstacles

¹Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Mehmet Akif Ersoy Sosyal Bilimler Lisesi, e-posta: halilozecoglu@windowslive.com

about the inspection, the staff of those foreigners' schools were working in an untroubled way under the protection of the country they were the citizens of. Those foreigners' schools can be referred to as education stations in the central area of influence of the great states.

Key Words: Ottoman, Education, Foreigners' Schools, Protestants' Schools, Inspection.

Giriş

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Osmanlı eğitim siyaseti dünyanın değişen koşullarında daha çok tehdit altında hissedilen bir sosyal nizamın ideolojik meşruiyetini pekiştirmeyi istemekteydi. Diğer imparatorluklarda olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nda da eğitim sistemindeki temel sorun, halklarının aidiyet duygusunu güçlendirmektir. Din ve milliyetin birbirinin yerine kullanılabildiği Osmanlı İmparatorluğu'nda, modern dünya ile entegre halde merkezin değer sisteminin desteğinde uyrukların yavaş yavaş modernleştirilmesi temel bir gayrettir. Fakat bu dönemde Osmanlı yöneticileri kendi değerlerini öğretme mücadelesini verirken, İttihat ve Terakki'den başka, yabancı misyonerlerin de muhalefetiyle karşı karşıya kalacaklardı (Deringil, 2002: 114-117). Zaten Müslüman ve gayrimüslimler arasındaki sosyo-ekonomik fark, Müslümanların eğitimlerinin geliştirilmesi gereğini göstermekteydi. Kendi okullarını finanse etmede fazla başarı sağlayamayan Müslüman tebaanın eğitimi devlete kalmaktaydı. Vilayetlerdeki yabancı misyoner okulları da devletin harekete geçmesinde etkiliydi; çünkü yabancı dil öğrenememe kaygısı, özellikle ticari hareketliliğin yaşandığı periferide, Müslüman halkın çocuklarını yabancı okullara gönderme yönelimini ortaya çıkarmaktaydı. Yabancı okulların yeterince teftiş edilemediğini düşünen Osmanlı yöneticileri, denetimleri altında bulunmayan bu kurumlara çocukların teslim edilmesinin ne kadar zararlı olduğunu düşünmekteydiler (Uyanık, 2017: 1-2).

Kamusal Metinlerde Yabancı Mektepler

1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 129.maddesindeki "*Mekatib-i hususiye, bazı mahallerde cemaatler tarafından veya gerek tebaa-i Devlet-i Aliyye ve gerek tebaa-i ecnebiyeden olan efrad ve eşhasdan biri canibinden ücretli veya ücretsiz olarak ihdas ve tesis olunan mekteplerdir*" (YEE 112/6), ifadesi Osmanlı Devleti'nde yabancı mekteplerin özel okullar kategorisinde değerlendirildiğini göstermektedir. Yine bu nizamnamenin aynı maddesine göre, yabancı mekteplerin de dahil olduğu özel okulların açılması için ise öğretmenlerinin elinde Maarif Nezareti veya mahalli maarif idaresi tarafından verilmiş diplomanın olması, mekteplerde adaba ve politikaya aykırı ders okutturulmaması için talim olunacak derslerin cetvelinin ve kitapların, Maarif Nezareti'nden veya mahalli maarif idaresinden onaylı olmak üzere resmi ruhsatın da taşrada vilayet maarif idaresiyle vilayet valisi, İstanbul'da ise Maarif Nezareti tarafından verilmesi gerekmektedir (YEE 112/6).

1876 tarihli Kanun-ı Esasi'nin 15. maddesinde öğretimin serbest olduğu ve belirli olan kanuna uymak koşuluyla, her Osmanlının genel ve özel öğretime izinli olduğu ifade edilirken, 16. maddede bütün mekteplerin devletin denetimi altında olduğu yazmaktadır (Kili ve

Gözübüyük, 2000: 44). Burada, öğretimin serbestliğiyle beraber öğretim izni konusunda yabancıardan bahsedilmemekte fakat denetim konusuna tüm okullar dahil edilmektedir.

6 Eylül 1888 tarihli Mekatib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği Nizamnamesi² (Y PRK MF 1/63), Osmanlı Devleti'nde yabancı okulların nasıl olması gerektiği sorusunu en net biçimde yanıtlayan hukuki metindir. Bu metnin maddeleri aşığıda verilmiştir.

1. Madde: İstanbul Mekatib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği, Maarif Nezareti'ne bağlıdır.

2. Madde: Müfettiş, gayrimüslim ve ecnebi mekteplerini imkân derecesinde teftiş ederek, bunların iç durumlarını araştıırıp, mükemmel bir genel defterini düzenleyerek, bunu Maarif Nezareti'ne takdim edecektir.

3. Madde: Gayrimüslim ve ecnebi mekteplerinde okutturulan kitapların içeriğinde devletin dini ve saltanatın menfaatleri aleyhinde zararlı ibareler bulunup bulunmadığını bilmek ve ona göre zararları ortaya çıkanların mekteplere sokulmamasına ve öğrencilerin ellerinde bulundurulmamasına nezaret etmek için, öncelikle her sene, mekteplerin tatillerinin bittiği ve açılacakları zamanda, her mektepte okutturulacak kitapların değiştirilmemiş olsalar bile, Encümen-i Teftiş ve Muayene'ye verilip, tetkik ettirilmesi ve program onaylatıldıktan sonra mekteplerde öğretime izin verilmesi gerekmektedir.

4. Madde: Hangi din, mezhep, millet ve tebaadan olursa olsun, gayrimüslim ve ecnebi mekteplerinin öğretim işleri Maarif Nezareti'nin kanunlarına tabi olacaktır.

5. Madde: Müfettişin vazifesi dahilinde gerçekleştireceği incelemeler için gayrimüslim ve ecnebi mekteplerinden her birisine başvurulduğuça, bu konuda sorulan sorulara mekteplerin müdür ve reisleri tarafından gerekli cevaplar verilecektir. Mekteplerin gerek dersane ve kitapları, gerek sair yerleri muayene ve teftiş edilmek gerekirse, müfettişe açılacaktır. Kısacası, teftişin her yönüne uygunluk ve kolaylık gösterilerek ecnebilerin mensup oldukları sefaretlere güvenilerek ya da onlardan alacakları izne bağlı olarak teftiş durumu engellenmeyecektir.

6. Madde: Gayrimüslim ve ecnebi mektepleri iki kısım olacaktır. Birincisi daha önce açılıp aleni olarak öğretim işleri yapılan, ikincisi bundan sonra resmi ruhsat ile açılması istenecek olan mekteplerdir. Bu mekteplerden daha önce ruhsat verilmiş olanların ruhsatnameleri müfettiş vasıtasıyla Meclis-i Maarif'e verilerek, tetkik ve tasdik ettirilecektir. Ruhsatnamesi olmayanların da usulünce ruhsatname almak için bu nizamnamenin neşrinden altı aya kadar olan sürede mektep sahipleri tarafından Maarif Nezareti'ne dilekçe ile başvuruları mecbur olacaktır. Belirtilen tarihten sonra, böyle bir başvuru yapılmadığı ve yine mektepte öğretime devam edilmekte olunduğu, müfettiş vasıtasıyla ortaya çıkarılırsa, kanuni muameleleri yapılıncaya kadar, bu mektepler kesinlikle kapatılacaktır.

7. Madde: Gayrimüslim olan, Osmanlı ve ecnebi tebaası tarafından İstanbul'da milli ve özel okul açılması istenildiği zaman, önce Maarif Nezareti'ne dilekçe verilecek ve açılacak mektep yeni olarak mı inşa edilecektir? Yoksa var olan ve mamur bir hane daimi veya geçici

² Şimdiye kadar herhangi bir çalışmada yayımlandığını tespit edemediğimiz bu nizamnamede gayrimüslim ve ecnebi mektepleri genelde beraber kaleme alınmıştır. Konu gereği, burada, nizamnamede bahsi geçen ecnebi mektepleri değerlendirilecektir.

olarak mektep haline mi dönüştürülecektir? Burası ve Maarif Nizamnamesi'nin 129. maddesinde belirli olan ruhsat şartlarından başka, kurulacak mektebin mahalli, yatılı veya gündüzlü olacağı ve öğrencilere giydirilecek elbisenin çeşidi ve şekli ve tahsil seviyeleri esasına göre mektebin dereceleri ve okutturulacak kitapların programı beyan edilecektir.

Mektepte ecnebi ve tebaadan kaç öğretmen bulundurulacak ise bu öğretmenler, tabiyetlerini ve sanatlarını içeren ve mensup oldukları dairelerden onaylı özgeçmişlerini vermeye mecbur olacaklardır. Verilen dilekçe Maarif Nezareti'nce dikkate alınıp; yer, şekil ve siyasi olarak bu mektebin açılmasında mahzur olmadığı resmen meydana çıkarılarak ve gerekli muameleler yapılarak padişah iradesi için hükümete arz edilecek ve nezaretin izni dahilinde olanlar için re'sen ruhsat verilip, müfettiş vasıtasıyla müdür ve kuruculara tebliğ edilecektir.

8. Madde: Gerek önceden açılmış, gerekse padişah iradesi ile yeni olarak açılacak ecnebi ve gayrimüslim mekteplerinin kurucuları hangi mezhepten ise o mezhebe mensup gayrimüslim Osmanlı tebaası mektebe her yaşta kabul edilebilecektir. Ancak diğer Hristiyan ve Musevi mekteplerinde bulunan erkek ve kız çocukları, kendi milletlerine mahsus ilk derece mekteplerinde okuyup, usul ve dini vazifelerini öğrenerek ruhani reislerinden diploma almadıkça ve ayırt etme yaşına gelmedikçe, diğer mezhep sınıflarında bulunan gayrimüslim ve ecnebi mekteplerine kabul edilmeyecektir.

9. Madde: Müslüman erkek ve kız çocuklarının hangi yaşta bulunursa bulunsun ecnebi mekteplerine alınmaları yasaktır. Yasağa aykırı olarak bu mekteplere kabul edilmiş olanlar, velilerine ve velileri olmadığı takdirde diğer mahalle yerleştirilmek üzere zaptiyeye teslim edilecektir.

10. Madde: Yabancı mekteplerinde Osmanlı tebaasından olan öğrencilere Türkçe ve gerçek anlamıyla Osmanlı Tarihi öğretimi mecbur olacaktır.

11. Madde: Gayrimüslim ve yabancı mekteplerinde diyanetle ilgili olarak okutturulacak dersler mektebin ilgili olduğu mezhebe dair olacak, farklı mezhepte bulunan gayrimüslim öğrenciler o derslerde bulunmayacaktır.

12. Madde: Gayrimüslim ve ecnebi mekteplerinde mezheple ilgili okunacak dersler, o mektebin ruhani reisleri ve fenle ilgili olanlar da Maarif Nezareti tarafından onaylanmadıkça kabul edilmeyecektir.

13. Madde: Gayrimüslim ve ecnebi mekteplerinde nizama aykırı bir durum ve hareket görüldüğü zaman bu durumun düzeltilmesi, müfettiş vasıtasıyla resmen mektep yönetimine yazılı olarak ihtar olunacak ve söz dinlenmediği takdirde mektep, hükümet marifetiyle kapatılacaktır.

14. Madde: Gayrimüslim ve ecnebi mekteplerinde İslam dini, hukuk-ı mukaddese, padişah ve Osmanlı Devleti'nin aleyhinde ve ecnebi politikasını destekleme yolunda zararlı kitapları okutan ve gizlice mektebe sokan ve öğrencilerin ellerine vererek, bunları kullandıran ve öğrencilere sözlü olarak fesat fikirler telkin eden müdür ve muallimler rütbelerine göre mektepten atılacaklar ve haklarında ceza kanunu uygulanacaktır.

15. Madde: Gayrimüslim ve ecnebi mekteplerinde bugün mevcut olan öğrenciler, müfettiş vasıtasıyla deftere kayıt edilerek, bunlardan 8. madde hükümlerine aykırı olarak daha önceden alınıp, kendilerinde ahlakça emniyet ve bilimsel ilerlemelerde gayretleri görülmüş olan Osmanlı tebaası gayrimüslim çocuklarının öğretim sürelerinin sonuna kadar mektepte kalmaları Osmanlı hükümetinin iznine bağlı olmak üzere, bundan sonra bu mekteplere alınacak öğrenciler tamamıyla bu nizamname hükümlerine uygun olarak kabul edilecektir.

16. Madde: Gayrimüslim Osmanlı tebaasından gayrimüslim ve ecnebi mekteplerinde bulunmuş ve bulunacak olan erkek öğrenciler genel olarak fes giyecek, müdür ve öğretmenlerine karşı tören adabıyla milli adetlerini yerine getirme zorunluluklarına mektep yönetimince asla hâlel getirilmeyecektir.

17. Madde: Padişah iradesi olmadan hiçbir ecnebi mektebi yeni olarak açılmayacağı gibi, resmi ruhsatı alınarak eskiden beri bir vaka olarak açılmış olan ecnebi milli ve özel mektepleri bu nizamname hükmünce gerekli şartlara uygun muamele edilerek, hüviyetini ispat ile altı ay zarfında ruhsatı içeren padişah fermanı verilmedikçe tatil edilecektir.

18. Madde: Gerek burada basılan ve gerekse Avrupa'dan basılı olarak gelmiş bulunan kitaplardan gayrimüslim ve ecnebi mekteplerinde okutturulanlar, gerçi Encümen-i Teftiş ve Muayene'ye tasdik ettirildikten sonra öğretimine izin veriliyorsa da, bunların haricinde ecnebi mektepleri adına İstanbul'a gelen ve mekteplerin kütüphanelerinde bulunduran kitaplar da çoğunlukla şer'an ve siyaseten zararlı kitaplar bulunageldiğinden ders kitaplarından başka ecnebi mektepleri adına ne kadar kitap gelirse, Rüşumat Emaneti'nden Maarif Nezareti'ne gönderilerek müfettiş vasıtasıyla Encümen'de muayene ve teftiş ettirilerek ve içeriğinin zararsız olduğu tasdik ettirilmedikçe mektebe verilmeyip, Maarif'te saklanacaktır.

19. Madde: Gayrimüslim ve ecnebi mekteplerinden her birisinin dış kapısının üzerinde o mektebin çeşidi, yani milli veya özel olduğu ve kurucusunun ismi ve mektebin hangi millete mensup olduğu kalın ve okunaklı yazı ile Türkçe ve o milletin alfabesi ile yazılı birer levha asılacaktır (Y PRK MF 1/63).

Anlaşıldığı üzere, İstanbul Mekatib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği, Maarif Nezareti'ne bağlı olacak, müfettiş ecnebi mekteplerini, imkân dahilinde denetleyecek, ecnebi mekteplerindeki kitaplar İslam'a ve saltanatın menfaatlerine aykırı ibarelere sahip olmayacak, bunun için Encümen-i Teftiş ve Muayene'nin onayı istenecek, mekteplerdeki öğretimde Maarif Nezareti'nin kanunları geçerli olacaktır.

Müfettişin vazifesi dahilinde yapacağı incelemelerde soruları cevaplanacak, müfettişe kolaylık gösterilecek, sefaretlerin desteği ile teftiş engellenmeyecektir. Ruhsatnamesi olmayan mektepler kapatılacaktır.

Nizamnamenin 7. maddesine göre, gayrimüslim Osmanlı tebaası tarafından İstanbul'da milli ve özel okul açılmak istenirse Maarif Nezareti'ne dilekçe verilecek, okulun yeni olarak mı dönüştürülerek mi açılacağı belirtilecek, Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 129. maddesinden başka, mektebin yatılı veya gündüzlü olmasından öğrencilere giydirilecek elbisenin çeşidine, çalıştırılacak öğretmenlerin özgeçmişlerine kadar, okulun tüm özellikleri bildirilerek ve okulun açılmasında herhangi bir sorun yoksa durum, padişah iradesi için

hükümete arz edilecektir. Maarif Nezareti'nin izni dahilinde olanlar içinse, re'sen ruhsat verilecektir. Yani 1888 yılı itibariyle İstanbul için ruhsat verme, birinci olarak padişah iradesi, ikinci olarak da Eğitim Bakanlığı'nın izni dahilinde olanlar için re'sen olmak üzere iki şekildedir.

Nizamnamenin 17. maddesi de açılacak yabancı okulların izin şartını vermektedir. Şöyle ki; yeni açılacak olan yabancı okullar, padişah iradesini almak zorundadır. Ruhsatlarını daha önceden almış olanlar ise bu nizamnamenin şartlarına uygunluklarını ispatlayıp, altı ay içinde padişah fermanını almadıkça tatil edilecektir. Görüldüğü üzere, 7. maddede İstanbul için açılacaklarda padişah iradesi veya Maarif Nezareti'nin izni dahilinde olanlar için re'sen izin ifade edilmektedir. O zaman 17. maddedeki padişah izninin gerekliliği ifadesini, İstanbul dışındaki imparatorluk toprakları için düşünmek yanlış bir yaklaşım olmayacaktır. Sonuçta hem İstanbul, hem taşra için padişah izni gereklidir. Fakat sadece İstanbul'da Maarif Nezareti'nin izni dahilinde olanlar için re'sen ruhsat verme ibaresi vardır.

Mektebin kurucusunun mezhebinden olan gayrimüslim Osmanlı tebaası, mektebe, yaşına bakılmaksızın kabul edilecektir. Fakat diğer Hıristiyan ve Musevi mekteplerindeki çocuklar, kendi milletlerinin temel eğitimini alıp, usul ve dini görevlerini öğrenip, ruhani reislerinden diploma alıp, ayırt etme yaşına geldikleri takdirde diğer mezhep sınıflarındaki ecnebi mekteplerine kabul edilecektir. Fakat bu hükme aykırı olarak önceden kayıt edilenler varsa, bunlardan ahlaki ve bilimsel olarak uygun görülen Osmanlı tebaası gayrimüslim çocukları, hükümetin izni ile öğretim sürelerinin bitmesine kadar mektepte kalabilecek, bundan sonra alınacaklar ise bu nizamnameye göre kayıt edilecektir.

Müslüman çocuklarının yabancı mekteplere alınması yasaktır. Bu mekteplerdeki Müslüman çocukları bu okullardan alınacak, velilerine teslim edilecek, velileri yoksa zaptiyeye teslim edileceklerdir.

Yabancı okullarındaki Osmanlı tebaası, Türkçe ve Osmanlı Tarihi'ni zorunlu olarak okuyacaktır. Yabancı okullarındaki dinle ilgili dersler ise mektebin ilgili olduğu mezhebe dair olacaktır. Diğer mezhepten olan gayrimüslim öğrenciler, o derslere girmeyecektir. Ayrıca mezheple ilgili dersleri, o mezhebin ruhani reisleri, fenle ilgili olanları da Maarif Nezareti onaylayacaktır.

Ecnebi mekteplerinde kanuna aykırı bir durum ortaya çıkarsa ve uyarıya rağmen düzeltilmezse mektep kapatılacaktır. Ecnebi mekteplerinde İslam dini, Osmanlı Devleti, padişah ve hukuk-ı mukaddese aleyhinde ve yabancı politikaları lehinde kitaplar okutturan, bu kitapları mektebe sokup öğrencilere veren veya sözlü olarak öğrencilere fesat fikirler ima eden müdür ve öğretmenler mektepten atılacak ve haklarında ceza kanunu da uygulanacaktır.

Ecnebi okullarındaki gayrimüslim Osmanlı tebaasından erkek öğrenciler fes giyecekler ve mektep yönetimi tarafından adetlerini yerine getirmeleri engellenmeyecektir. Yabancı okullar için, ders kitaplarından başka, gelen ve Encümen-i Teftiş ve Muayene tarafından zararsız olduğu onaylanmayan kitaplar Maarif Nezareti'nde saklanacak, mektebe verilmeyecektir. Mekteplerin dış kapısının üzerine, Türkçe ve mensup olduğu milletin yazısıyla, mektebin çeşidi, kurucusu ve mensubiyeti yazılacaktır.

Özetle bu nizamname, yabancı okulların Osmanlı Devleti'ndeki statüsünü gayet ayrıntılı ve açık bir şekilde ortaya koymakta, bu okulların Osmanlı müfettişi tarafından denetleneceğini, sefaretlerin bu denetimi engellemeyeceğini, bu okulların ruhsatlı olması gerektiğini, Müslüman çocukların bu okullara gitmesinin yasak olduğunu, yabancı okul İstanbul'da açılacaksa, diğer şartların yanında padişah izni ve maarifin izni dahilinde ise re'sen, imparatorlukta açılacaksa diğer şartların yanında padişah izniyle açılabileceğini, uyarıya rağmen bu okullarda kanuna aykırı harekete devam edilirse okulun kapatılacağını, öğrencilerin ve yabancı okulların mensup olduğu mezhebin akaidine dikkat edileceğini, yabancı okullardaki Osmanlı tebaası için Türkçe ve Osmanlı Tarihi'nin zorunlu olduğunu, İslam dini, Osmanlı Devleti, padişah ve hukuk-ı mukaddese aleyhinde ve yabancı politikaları lehinde kitap okutmanın ve öğrencilere fesat fikirler telkin etmenin cezayı gerektireceğini, bu okullardaki Osmanlı tebaasının kıyafet ve ritüellerine dikkat edilmesi gerektiğini, okullar için basılan kitapların şer'an ve siyaseten zararlı olmadığını Encümen-i Teftiş ve Muayene'ce tasdik edilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Önlemler

21 Eylül 1872 tarihinde Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı'ndan maarife yazılan evrakta, ecnebler tarafından açılmış olan mekteplerin tatil edilmesi düşüncesiyle önceden bazı masraflara karşılık tutulmuş olan memur maaşlarının %5'inden oluşan meblağ ile 24 adet mektep açıldığı belirtilmekteydi. Çocuklar bu mekteplere devam ettirilmişti. Ancak sonradan yapılan düzenleme ile bu %5 hazineye bırakıldı. Açılan mektepler zor durumda kaldılar. Hükümetin açtığı mekteplerde devam sorunu yaşandı. Ecnebler tarafından da ahalinin çocuklarını kendi mekteplerine almak ve ücretsiz öğretim yapmak gibi birtakım teşviklere kalkışıldı. Bu yüzden, bir sonraki yıl bütçesine bu mektepler için bir miktar akçe tahsis olunmaz ise bu mekteplerin kapanmamasına bir çare bulunamayacaktı. Bu durum Meclis-i Maarif'e havale edildiğinde, bundan sonra gereği görüşülmek üzere, bu mekteplerin hangi sınıf mekteplerden olduğu ve her birinde ne çeşit dersler öğretildiği, öğretmen ve hademe-i sairesinin adedi, maaşlarının miktarı, öğrencinin adedi, karşılık olarak ayrılmış paranın miktarı ve bundan böyle aylık ne miktar akçe ayrılması lazım geleceğinin açık olarak bildirilmesi, 21 Ekim 1872 tarihinde, Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı'ndan istendi (MF MKT 6/114).

Anlaşıldığı üzere, yabancı okullara karşı açılan 24 adet okul, ortak masraflarının karşılanamamasından dolayı kapanma tehlikesi yaşamaktadır. Yabancılar da bu durumu değerlendirerek, bölge çocuklarını kendi okullarına alma teşviklerine girişmişlerdir. İstanbul ise gereğini görüşmek üzere okulların çeşidi, dersleri, okullarda istihdam edilenler ve gereken para konusunda Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı'ndan bilgi istemektedir.

7 Ekim 1873 tarihi itibarıyla Mekteb-i Sultani'ye alınacak ecnebi çocuklarından, düzenin devamı gereği, tam ücret alınması kararı (MF MKT 13/16), devlet okulu olan Mekteb-i Sultani'de yabancı çocuklara bir ayrıcalık gösterilmediğini kanıtlamaktadır.

19 Ocak 1882 tarihinde Rüşumat Emaneti'ne yazılan evrakta, Filibe'de Bulgarca basılan kitapların Selanik Vilayeti dahilindeki Bulgar mekteplerine gönderilmekte ve dağıtılmakta

olduğu ve Selanik ve Makedonya taraflarındaki Ulah³ mekteplerine dağıtılmak üzere, Romanya konsolosları adına sandıklarla zararlı kitapların getirilmekte ve gümrüklerden muayenesiz geçirilmekte olduğunun bugün haber alındığı ifade edilmekteydi. Bu Bulgarca kitaplardan bir nüshası ele geçirilmişti. Kitabın içeriği Osmanlı Devleti aleyhinde gayet zararlı bulunmuştu. Bu zararlı kitaplardan mekteplere sokulmuş ve dağıtılmış olanlarının hemen toplattırılması için gerekenin yapılması, Selanik Vilayeti'ne bildirilmişti. Bundan böyle, getirilecek bu gibi zararlı dergi ve kitapların içeri sokulmasına meydan verilmemesi için Rüşumat Emaneti tarafından yerel rüşumat memurlarına telgrafla gereken uyarının yapılması belirtilmekteydi (MF MKT 74/50). Tabii ki burada dikkati çeken nokta, Osmanlı Devleti aleyhine zararlı kitapların, Romanya konsolosları aracılığıyla, muayenesiz bir şekilde, yurda sokulmakta oluşudur.

1886 yılına kadar devletin teftiş ve müdahalesinden uzak olan gayrimüslim ve ecnebi okulları müfettiş-i mahsusa tarafından ilk defa bu tarihte teftiş edildi (Kodaman, 1999: 53). Diğer taraftan, yabancı okulları denetleme isteği yanlış anlamalara yol açabilmekteydi. Şöyle ki, Cizvit papazları tarafından açılmış olan mektepler hakkında Maarif Nizamnamesi gereğince hareket edilmesi ve bundan sonra mektep açılması için ruhsat isteyenler olursa asla izin verilmeyerek Bab-ı Ali'ye bildirilmesi hakkında 18 Ocak 1887 tarihli hükmün vilayetlere ve Şehremaneti'ne bildirildiği, 14 Mart 1887'de malumdu (DH MKT 1405/29). Bununla beraber, Dahiliye Nezareti'nden Sisam Eمارeti'ne 14 Mart 1887 tarihinde yazılan evrakta Cizvit papazlarının rivayet olunan zararlarının önlenmesi için, resmi ruhsatı olmayan Cizvit papaz mekteplerine asla izin verilmeyerek, bundan sonra Cizvitler tarafından mektep kurulup, açılmasına ruhsat verilmemesi ve resmi ruhsata dayanarak açılmış mektep olmadığı halde bunların da öğretimde Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne uymaya mecbur tutulup, nizama aykırı bir hal ve hareket meydana getirilmemesi konusunda her zaman gözetim ve teftiş altında bulundurulmalarının Meclis-i Mahsus-ı Vükela kararıyla vilayetlere tebliğ edildiği belirtilmekteydi. Fakat bazı yerlerde vaktiyle ruhsatsız açılmış olan Cizvit mekteplerinin derhal kapatılması için harekete geçilmişti. Bu da şikayetlere konu olmuştu. Halbuki karardan maksat, var olan Cizvit mekteplerinin düzen ve gözetim altına alınarak bundan sonra sayılarının sınırlandırılması olduğundan, bu mekteplerden ruhsatsız olanlarda öğrencilerin öğretim görmesine izin verilmemeli, bu okulların kurucuları Maarif Nizamnamesi'nin hususi mektepler hakkında yürürlükte olan kaidelerine uygun davranmakla sorumlu tutulmalı, münasip bir müddet zarfında nizami şartlara uyulmadığı takdirde, o vakit bu gibi mekteplerin kapatılmasına hükümetin hakkı olacağı bilinmeliydi. Buna göre muamele edilmeli ve bundan sonra Cizvit papazlarından mektep açmak için ruhsat isteyenler olursa asla izin verilmemeli, durum Bab-ı Ali'ye yazıyla bildirilmeliydi. Bu, Sadaret'in emriydi. Durum, genelgeyle vilayetlere bildirilmişti. Sisam Eمارeti de gereğince hareket etmeliydi (DH MKT 1405/29). Burada Cizvit papazlarının okulları hakkında tüm ülkeye gönderilen emir, bu okulların denetim altında tutulmaları, kanuna uygun hareket etmeleri, yenilerinin açılmasına izin verilmemesi ve okulların açılması veya kapanması konularının hükümete bildirilip, sorulmasıydı. Yani bu okulları kapatmak için direkt harekete geçilmemeliydi. Bu bir yanlış anlamaydı.

³ Ulah olarak belirtilen Romenlerin nüfusu Makedonya'da, Sırp istatistiklerine göre 1889 yılında 69.665; Bulgar istatistiklerine göre 1900 yılında 80.767; Yunan istatistiklerine göre 1904 yılında 25.101; yine 1904 yılında fakat Türk/Müslüman istatistiklerine göre 99.000 idi (Aydın, 2019: 1589).

Yine 1887 yılında Milel-i Gayr-i Müslim ve Ecnebi Mektepleri Müfettişliği kadrosu ihdas edildi (Kodaman, 1999: 53). Mekatib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği Nizamnamesi 6 Eylül 1888 tarihinde yayımlanarak gayrimüslim ve yabancı okulların tabi olduğu denetim şartları bir nizamname ile ortaya konmuş oldu (YPRK MF 1/63).

27 Temmuz 1892 tarihinde Dahiliye Nezareti'nden Selanik Vilayeti'ne gönderilen emir genel olarak gayrimüslim ve ecnebi okullarının teftişi, bu okullara yabancı dil bilen birer Türkçe öğretmeni atanması ve bu okullar için müfettiş istihdamına dairdi (DH MKT 1979/56).

Selanik Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti için, 22 Mayıs 1892 tarihinde bir yazı kaleme alınmıştı. Şöyle ki, bu yazı, Selanik'teki Bulgar mekteplerinde devam eden durum ve fesat öğretimin engellenmesini icap eden tedbirlerden olmak üzere gayrimüslim ve ecnebi mekteplerinin tamamen resmi ruhsata bağlanarak, muhalefet edenlerin zorlanması ve Selanik şehriyle ona bağlı olan yerlerde öneme haiz gayrimüslim ve ecnebi mekteplerine maaşları maarif sandığından verilmek, atanma ve işten çıkarılmaları hükümetin inisiyatifinde olmak üzere yabancı dil bilen birer Türkçe muallimi tayini ve vilayete bağlı olan yerlere mütemediyen teftiş için muvazzaf ve yabancı dil bilen birkaç müfettiş istihdamı ve ayrıntıları hakkındaydı. Buna binaen, Maarif Nezareti ile yapılan görüşmelerin sonunda, resmi ruhsat meselesinin gayrimüslim tebaaya ait olan kısmının bir dereceye kadar halledilmiş olduğu anlaşılmıştı. Ancak ecnebi mekteplerine kalan kısmından dolayı Hariciye Nezareti ile Sefaret arasında sürmekte olan görüşme henüz sonlanmamıştı. Adı geçen mekteplere birer Türkçe öğretmenin tayini ve muvazzaf müfettişler istihdamının uygun olduğu ancak İslam mekteplerinin, ecnebi mekteplerinin geneline ve gayrimüslim mekteplerinin %95'ine nispetle daha aşağı durumda olduğu belirtilmekteydi.

Müslüman tebaanın çocuklarının marifette ve bilimde ilerleme sebepleri pek aşağı bir derecede bulunduğundan, bunların esasen ve cidden durumlarının ıslahı hakkında padişah iradelerine uygun hareketle iptidai mekteplerinden başlayarak ıslah ve ilerleme çarelerine ait her türlü vesilelere ve teşebbüslere süratle başlandığı sırada gayrimüslim ve ecnebi mekteplerinin düzgün durumlarıyla beraber bir de yabancı dil bilen birçok öğretmenin tayini ve müfettişler istihdamı uğrunda katlanılacak bütün masrafa karşı maarif bütçesinin halihazırdaki mevcudiyeti dayanamayacaktı.

Yabancı dil bilen Türkçe öğretmeni bulunsa bile, birer saatten haftada iki defa mektepte bulunursa, mektebin her durumundan ve öğretiminden haberi olamayacaktı. Öğretmenler Hristiyan tebaadan seçilirse, ortaya çıkabilecek zararlar gelecekte birkaç kat daha artacaktı. Bu mekteplerin padişah iradelerine uygun olarak daima teftiş altında tutulmaları elzemdi. Maarif müdürü ise yalnız merkez vilayette ikamet ve Selanik'in içinde bulunan mekteplere dikkat etmekle kalmayarak, Selanik'e bağlı olan yerleri dahi teftişe memur ve mecbur bulunacağından, böylece teftişin ve takibin sürekli olarak yapılması ve maarif dairesince Rumeli Vilayeti mekteplerinin teftişlerine mahsus müfettiş istihdam edilmekte olmasıyla, daha ziyade gerektikçe müfettişin icap eden yerlere gönderilerek teftiş işlerinin bir kat daha denetim altına alınması uygun olacaktı. Bunun için gereken yapılmalıydı (DH MKT 1979/56).

Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti, Selanik'teki Bulgar mekteplerinde zararlı öğretim yapıldığını tespit ve İslam mekteplerinin, ecnebi mekteplerinin tamamına ve gayrimüslim

mekteplerinin %95'ine göre aşağı bir durumda olduğunu kabul etmiştir. İptidai mekteplerinden başlayarak eğitimi ıslah etmeye çalışırken ve zaten ecnebi ve gayrimüslim mektepleri de iyi durumdayken, bir de bu mekteplere yabancı dil bilen öğretmenlerin tayinine ve müfettişlerin atanmasına maarif bütçesi dayanamayacaktır. Yabancı dil bilen Türkçe öğretmeni olsa bile, mektepte sürekli bulunamayacak, Hıristiyan öğretmen atansa gelecekte bunun zararı daha fazla olacaktır. O yüzden Osmanlı Devleti, Selanik'te, bu duruma çare olarak, bu okulların teftiş altında bulundurulmasını ancak bu işi maarif müdürünün ve var olan müfettişin yapmasını emretmektedir. Buradan, ekonomik şartların ve imkânların devletin önlemler konusunda hareket kabiliyetini daralttığı da anlaşılmaktadır.

Yine Diyarbakır Vilayeti'nde ecnebi okullarının teftiş edilmesi ve bununla beraber bu okullara karşı Müslüman okullarının üstün hale getirilme çabası görülmektedir. Şöyle ki, Diyarbakır Vilayeti dahilinde rahipler tarafından açılmış mektepler hakkında evvelce gelen emir ve Sadaret yazısı bilinmekteydi. Bunun üzerine, bu mekteplerde hatıra gelen zararların ortadan kaldırılmasına çare olarak öğretimin teftişi ve İslam iptidai mekteplerinin ecnebi mekteplerine üstün hale getirilmesi, Diyarbakır İdadisi'nin bir kat daha düzenlenmesi ve ecnebilerin yeniden mektepler açmalarına fırsat bulamamaları sebeplerinin oluşturulması lüzumunu içeren Diyarbakır Vilayeti'nden gelip, 18 Haziran 1893 tarihli Sadaret üst yazısıyla gönderilen cevabi yazı da malumdu.

Bilindiği üzere, ecnebi mekteplerinin teftişi maddesi, ilgili sefaretlerle Osmanlı Hükümeti arasında diyalog devam ettiğinden, Diyarbakır Vilayeti gibi diğer vilayetler tarafından da bu konuda pek çok şikâyet ve başvuru gelmekteydi. Sonucun çabuklaştırılması için Hariciye Nezareti'ne emir yazılmıyordu. İptidai öğretimi ile ilgili bazı ıslahatların yapılması zaten düşünülmüş olup, iptidai mekteplerinin çoğaltılması yolundaysa, Diyarbakır Vilayeti'nin çabaları görülmektedir. Diyarbakır İdadisi yakın dönemde yatılıya dönüştürülmüştü. Böylece İdadî'nin bir derece daha düzenlenmesi sağlanmıştı. Ecnebilerin yeni mektepler açmasında, Maarif Nizamnamesi'nin ilgili maddeleri ve geçende çıkan padişah iradesi hükümlerine göre muamele yapılması, mülkiye memurlarına ait olacaktı. Bu yüzden gereği yapılmalıydı. Mekteplerin düzen ve ilerlemesi yalnız maarif memurlarının çabasıyla olamayacağından, mülkiye memurlarının dahi gayret göstermesi gerekmekteydi. Bu durum, Diyarbakır Vilayeti'ne resmi yazıyla tavsiye edilmişti. Ecnebi mekteplerinin teftiş muamelelerinin bir an önce icraata geçirilmesi için gereken sebeplerin oluşturulması çok önemliydi (MF MKT 172/2).

Bununla beraber, Konya Valisi Hasan Hilmi'nin 10 Ocak 1894 tarihinde Maarif Nezareti'ne çektiği telgrafta Niğde ve ona bağlı yerlerdeki Protestan mekteplerinin padişah iradesi gereği, ruhsatla açılmasına müsaade edilmesi gerektiğinden, bu mekteplerin tahkiki için maarif müdürünün görevlendirilmesi istenmekteydi (MF MKT 192/99). Zaten 1893 tarihli padişah iradesinde de yabancı okullar için ferman alınmasının gerekliliği vurgulanmaktaydı (Uyanık, 2017: 13).

Osmanlı Devleti, Müslüman çocuklarının yabancı okullara gitmesini de önlemeye çalışmaktaydı. Öyle ki, Protestan ve diğer ecnebi mekteplerine Müslüman çocuklarının, özellikle de kız çocuklarının gitmesi ve bunların içinde de gelinlik kızların olması, Yıldız

Saray'ndan Sadaret'e bu durumu oluşturan nedenlerin ortadan kaldırılmasına dair, 24 Ocak 1888 tarihli, II. Abdülhamit'in emrinin yazılmasına neden olmuştu (İDH 1066/83576).

Yine Frenk Katolik mektebinin ödül dağıtma töreninde İslam çocuklarının başları açık olarak huzurda hazır bulunmaları üzerine, bir daha bu mektebe çocuklarını göndermemeleri konusunda babalarına gerekli tembihler yapılmış ve gereğinin yapılması için Adalar Kaymakamlığı, durumu Şehremaneti'ne yazmış, bunun üzerine konu, 5 Eylül 1895'te Maarif Nezareti'ne iletilmişti. Bu işin araştırılması için maarıftan gönderilen memur, Adalar Kaymakamlığı'na ulaşmıştı. Ancak bu konudaki tembihlere Şura-i Devlet Azası'ndan Baki Bey Efendi Hazretleri'nin itaat etmediği ve çocuğunu Frenk Katolik mektebine göndermeye devam etmekte olduğu anlaşıldığından, ne şekilde davranılmasının lazım geleceğinin belirtilmesine dair, Adalar Kaymakamlığı'ndan gelen evrak, Şehremini tarafından 30 Ekim 1895'te Maarif Nezareti'ne gönderilmişti (MF MKT 294/13).

19 Kasım 1895 tarihinde Maarif'ten Şehremaneti'ne yazılan cevapta, durumun Mekatib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği'ne havale edildiği ve sonuçta aşağıdaki karara varıldığı belirtilmekteydi.

İslam çocuklarının gayrimüslim ve ecnebi mekteplerine devam ettirilmemesi defalarca her tarafa tebliğ edilen padişah iradesi hükümlerinden olup, Maarif Nezareti'nce yapılacak muamele ise çocukların babalarına gerekli tebligatın yapılmasından ibarettir. Bu da yapılmış olduğundan ve bu yasağın korunması da hükümet memurlarının vazifesinden olduğundan, çocuğunu Frenk Katolik mektebine göndermekte ve tembihlere uymamakta olan Baki Bey Efendi Hazretleri'ne durumun tekrar tebliği ve şayet yine uymazsa konunun Bab-ı Ali'ye yazılması gerekecektir (MF MKT 294/13).

Anlaşıldığı üzere, Şura-yı Devlet gibi önemli bir kurumun üyesi çocuğunu Frenk Katolik mektebinden almamakta ısrar etmekte ve yazışmalarda da kendisine Hazretleri unvanı ile yer verilmektedir. Maarif Nezareti durum hakkında yetkisi olmadığından konuyu ancak Bab-ı Ali'ye iletebileceğini ifade etmektedir. Çünkü çocuğunu okuldan almayan Şura-yı Devlet üyelerinden Baki Bey Efendi Hazretleri'dir. Ayrıca çocuklarını bu okula gönderen Müslüman veliler, devletin tepki gösterme ihtimalinin yüksekliğini göze alarak, bu çocukların başları açık olarak Fransız mektebinde bulunmalarını kabul etmiş gözükmektedirler.

Bununla beraber, 4 Nisan 1896'da Maarif'ten Beyrut Vilayeti'ne yazılan evrakta, Müslüman çocuklarının gayrimüslim ve ecnebi mekteplerine devamlarının padişah iradesiyle yasaklandığı belirtilmekte, buna rağmen Antakya eşrafından Saadetlü Rıfat Efendi'nin oğlu Saci Efendi'nin, Beyrut'taki Maruni mektebine gittiğinin Halep Vilayeti tarafından bildirildiği ifade edilmektedir. Durum, Mekatib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği'ne havale edildi. Bu konudaki yasalara uymanın lüzumu belirtilerek, Saci Efendi'nin mektepten çıkarılması ve velisine gönderilmesi ya da orada münasip bir İslam mektebine devam ettirilmesi kararına varıldı (MF MKT 309/6).

Bitlis Maarif Müdürü Ahmet Hilmi, 8 Ağustos 1898 tarihinde, Maarif Nezareti'ne, ecnebi ve gayrimüslim okullarının resmi ruhsata bağlanmaları hakkında yapılacak muamelenin iznine dair bir telgraf çekmiştir. 28 Kasım 1898 tarihinde Maarif'ten, Bitlis Maarif Müdürlüğü'ne yazılan cevabi evrakta, Mekatib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği'nin görüşünün

alındığı ve ecnebi mektepleri hakkında Bab-ı Ali ile ecnebi sefaretları arasındaki diyalogdan şimdiye kadar bir sonuç çıkmadığı belirtilmektedir. Bundan dolayı şimdilik ecnebi okullarının birdenbire resmi ruhsata bağlanmaları için teşebbüs edilememesi doğaldır. Fakat bu okullar kendiliğinden ruhsat talep ederlerse ya da hükümetin teşvikleri ve sağladığı kolaylıklar sonucu ruhsat almak isterlerse bunlara usulünce ruhsat verilir, gereken teftişin de yapılması lazım gelecektir. Ona göre gereği yapılmalıdır (MF MKT 477/49). Yani görüşmeler sonlanmadığından, hükümet, ecnebi okullarının derhal resmi ruhsata bağlanmalarını istemek yerine, kendi istekleriyle ruhsat talep etmelerini yeğlemektedir.

3 Ağustos 1904 tarihinde ise Osmanlı İmparatorluğu'nun neresinde olursa olsun, gerek Osmanlı tebaası, gerekse ecnebi tebaası tarafından padişahın izni alınmadıkça, mektep kurulmasına ruhsat verilmemesinin padişah iradesi gereği olduğu fakat buna rağmen bazı yerlerde ruhsatsız mektepler inşa edildiği anlaşıldığından, bundan sonra padişah iradelerinin hükümlerine uygun hareket edilmesinin Şura-yı Devlet tarafından hatırlatılmakta olduğu, Sadaret yazısıyla ifade edilmektedir (DH MKT 2605/87). Buradan 1904 yılı itibarıyla, gerek Osmanlı tebaası, gerekse ecnebi tebaasının, padişah iradelerine rağmen, ruhsatsız okullar açmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Yine bu tarihte Osmanlı Hükümeti, Müslüman çocuklarının Hıristiyan mekteplerine gitmemesi için bir karar almıştı. İstanbul'da yabancı okullara giden Müslüman çocuk varsa bunların engellenmesi için polis aracılığıyla velilerine gereken tembihin yapılması da alınan önlemlerdendi (Uyanık, 2017: 14).

Diğer taraftan, resmi ruhsatı olan okullarda da konsoloslar adres gösterilerek, teftiş engellenmeye çalışılmaktaydı. Şöyle ki, Manastır'daki Protestan kız mektebinin teftişinde, mektep müdürünün, mektep işlerinin Manastır Avusturya Konsolosu tarafından idare edildiğini; bundan dolayı da konsolostan başka bir tarafın ne suretle olursa olsun, isteyeceği açıklamaya cevap verilmesinin ya da teftişi kabul etmenin uygun olmayacağını beyan etmesi; buna ilave olarak da konsolosun, müdürün talimat, kanun hükümleri ve örneklerine aykırı olan bu ifadeleri desteklediği görülmektedir. Bu konuda Sefaret aracılığıyla konsolosa tebligat yapılması gereğine dair Maarif Nezareti'nin 8 Temmuz 1905 tarihli evrakı 23 Temmuz 1905 tarihinde Sadaret'ten Hariciye Nezareti'ne gönderilmekte ve gereğinin yapılması istenmekteydi (BEO 2628/197046).

Protestan Okulları Tabiri

Osmanlı topraklarında Amerikalıların ve İngilizlerin açtıkları mekteplere Protestan okulları denmekteydi (Akyüz, 2001: 161). 1850 yılında Amerikalıların ve İngilizlerin etkisiyle Protestan Ermeniler, Osmanlı Devleti'nde bir millet olarak kabul edildiler ve bundan sonra Amerikan misyonerleri özel okulları aracılığıyla Ermenilerin arasında Protestanlığın yayılması için daha fazla çaba gösterdiler (Yıldız, 2009: 39). Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim bir millet statüsü daha ortaya çıkmış oldu.

Protestan okulları hakkında Padişah II. Abdülhamit, Maarif Nazırı Zühdü Paşa'dan bilgi istemiş ve Zühdü Paşa tüm ülkeden bilgi toplayarak bu bilgileri padişahın sekreterliğine, 20 Temmuz 1893'te, bir tezkere ve ona bağlı bir defter halinde sunmuştur. Zühtü Paşa, erkek ve kızlara mahsus yatılı ve gündüzlü toplam 392 adet Protestan ve Amerikan mektebinin olduğunu belirtmiştir (Akyüz, 1970: 121, 122, 123).

Amerikalıların Eğitim Faaliyetlerinin Denetimi

1851-1860 arasında Amerikan Board bünyesinde faaliyetlerine devam eden ve faaliyet alanı Mezopotamya olarak belirlenmiş olan Asur Misyonu, beklenen başarıyı elde edememişti (Alan, 2019: 19, 45). Suriye ve Beyrut'ta ise Amerikalı Protestan misyonerlerin hedef toplumu Nusayrilerdi (Uyanık, 2014: 38). II. Abdülhamit, Protestan misyoner okullarının Aleviler, Yezidiler, Dürziler ve Nusayriler üzerindeki muhtemel etkilerini azaltmak için Sünniliği anlatan gezici öğüt kurulları vazifelendirmişti. Ayrıca Nusayrilerin Protestan okullarına gitmemeleri için modern okulları da yaymaya çalıştı. Adana Vilayeti'ne bağlı Osmaniye, Kozan, Mersin ve İçel sancaklarında 15 adet erkek okulu, Protestan misyonerlerinin Mersin ve Tarsus'taki kız okullarının karşılığında 2 tane kız ortaokulu kurulması için uğraşılmaktaydı. Ayrıca bölgedeki Nusayri öğrencilerin Hıristiyan okullarına gitmemeleri için Adana, Tarsus ve Mersin bölgesindeki Nusayri yerleşmelerinde bina tutularak, dinin yayılması amacıyla 25 okulun açılması siyasal bir gereklilik olarak görülmekteydi. II. Abdülhamit, devlet ödeneği olmadığı halde, kendi gelirinden okullar açarak, Protestan misyonerlerin eğitim anlamında Nusayriler üzerinde oluşturmaya çalıştıkları olumsuz etkiyi kırmaya çalışılmaktaydı (Uyanık, 2014: 52, 53). Anlaşıldığı üzere, bölgede Protestan okullarının denetiminden ziyade, onlara karşı okul açılması ve dini konuların anlatılması ön plana çıkmaktaydı.

Osmanlı eğitim teşkilatında dönemin gereklerine ve kazanılan tecrübelerle göre zaman zaman düzenlemeler yapılmaktaydı. Bu anlamda nezaretin sadrazama arz ettiği layihada genel olarak dışarıdan getirilen ve gümrüklerde bulundurulmuş kitap ve diğer eserlerin incelenip, basım ve yayımlarına izin verilip verilmemesi konusunun maarif idaresinin önemli görevlerinden olduğu ifade edilmekte, Telif ve Tercüme Dairesi ile Matbaalar İdaresi'nin birleştirilip, var olan müfettişleri de oraya bağlayarak, Teftiş ve Muayene Encümeni'nin kurulması belirtilmekteydi (Kodaman, 1999: 31).

Telif ve Tercüme Cemiyeti ile Matbaalar Dairesi birleştirilerek adı Encümen-i Teftiş ve Maarif; yani Encümen-i Teftiş ve Muayene oldu (Mahmud Cevad İbnü's-Şeyh Nafi, 2002: 184).

Encümen-i Teftiş ve Muayene Heyeti'nin kurulması için padişah iradesi, 31 Aralık 1881'de çıktı. Heyetin görevi, Osmanlı topraklarında basılacak Türkçe, Farsça, Arapça, Bulgarca, Rumca, Ermenice kitap ve broşürlerle ilgilenmek, yabancı ülkelerden gelen farklı dillerde yazılmış kitapları gümrüklerde muayene etmek ve bütün okulları teftiş etmektir (Kodaman, 1999: 32).

Osmanlı topraklarında Amerikalıların eğitim faaliyetlerini denetleme konusunda zararlı kabul edilen yayınları engelleme çabaları, önemli bir alanı işgal etmekteydi. Çünkü bu yayınlar dağıtılabilmekte ve mekteplerin kütüphanelerinde de bulundurulabilmekteydi. Şöyle ki, diyanet-i İslam aleyhinde düzenlenmiş bir risalenin, Fincancılar Yokuşu'ndaki Amerikan kütüphanesinde ve sair kitapçılarda mevcut olduğunun haber alınmasıyla, gerek bunların gerekse sairlerinin seri bir şekilde toplattırılması konusunda Vaporidi Efendi'nin memur tayin edildiği ve belirtilen risalenin de gönderildiğine dair Zaptiye Nezareti'nin 4 Şubat 1887 tarihli evrakına ek olarak yazılmış cevapta, Amerikan Sefareti'nden tercüman çağrılıp, Polis Meclisi üyelerinden Nuri Efendi memur edilerek, Vaporidi Efendi de olduğu halde yapılan araştırmada

Amerikan mektebi kütüphanesinde bahsedilen risale ve daha başka zararlı kitapların bulunduğu fakat bunların teslim alınmadığı ifade edilmekteydi. Durum, Hariciye Nezareti'ne iletildi. Amerikan Sefareti risalelerin varlığını inkar etmek istemekteydi. Oysa araştırma süreci ve risalelerin varlığı, komiser ve müfettiş raporuyla sabitti.

Amerikan Sefareti birkaç sene önce misyonerlerin Atina'dan gelmiş Rumca bir kitabı satmaya başladıklarını fakat bu kitabın beğenilmeyerek, satışından vazgeçildiğini ifade etmekteydi. Kütüphanede de zararlı bir şey yoktu. Sefareten memur hazır olmadıkça, kütüphaneye girmek yasaktı. Resmi olmadığı ve maiyetinde polis bulunmadığı takdirde de kütüphane kapısı memurlara açıktı. Amerikan Sefareti zararlı risalelerin varlığını inkar etmekteydi. Bunun üzerine tekrar bir araştırma yapılmalıydı. Ancak kütüphaneye resmen girilip, zararlı kitapların araştırılması ve teftişin yapılması hakkında ilgili muameleler Zaptiye Nezareti'ne, ortaya çıkacak siyasi bir durum ise Hariciye Nezareti'ne ait olacaktı. Bu yüzden zararlı eşya için ecnebi ikametgahlarına girilmesi hakkında yürürlükte olan durumun, bu meselede dahi uygulanması doğal kabul edileceğinden, Zaptiye Nezareti'ne cevap yazılmalıydı. Bu karar, 12 Temmuz 1887 tarihinde Meclis-i Kebir-i Maarif mühürüyle onay için üst makama yazıldı (MF MKT 94/46).

5 Ağustos 1887 tarihinde Zaptiye Nezareti'ne yazılan, Zaptiye Nezareti'nin 1887 tarihli cevabına cevapta, araştırmanın yapılmasından ve risalelerin varlığının belirtilen kişilerin raporuyla sabit olmasından dolayı, tekrar araştırma yapılması gereken kütüphaneye resmen girilip, zararlı kitapların araştırılması ve teftişi hakkında usulünce yapılacak muameleler, Zaptiye Nezareti'ne ait hususlardan bulunduğundan, ecnebi ikametgahlarına girilmesi hakkındaki usule uygun olarak gereğinin yapılması belirtilmekteydi. Yani Amerikan kütüphanesine tekrar girilip, zararlı yayınların aranması ve teftişin yapılması istenmekteydi (MF MKT 94/103).

Burada Amerikan mektebi kütüphanesindeki komiser ve müfettiş raporuyla sabit zararlı yayınların teslim alınmadığı ve Amerikan Sefareti'nin devreye girerek bu yayınların olmadığını ifade ettiği ortaya çıkmaktadır. Dolayısı ile raporla sabit olmasına rağmen, kütüphanede tekrar bir teftiş yapılacaktır.

Amerikan Sefareti'nden 12 Şubat 1893 tarihinde, Amerikan Misyoner Cemiyeti'nin Osmanlı şubesi tarafından Bulgarca basılan kitapların dağıtılmadan önce muayenesi konusunda, Encümen-i Teftiş ve Muayene tarafından gecikmeye sebebiyet verildiğini, bazı ifadeleri ve bu encümenin azasının yeterliliğinin yükseltilmesiyle beraber şimdiki sansür memurunun ehliyetsiz olduğunu ve Amerikan Misyoner Cemiyeti'nin yayınının dini bir içeriği olduğunu, bu yüzden belirtilen kitapların sansür makamında tekrar gözden geçirilmesini ve Hıristiyan üye dahil olmak üzere bir komisyon kurulması ricasını ve sansür memurunun uygun olmayan denetim çiziklerine dair örnekleri içeren evrakı hükümete gönderdiği görülmekteydi. Evrakın içeriğine göre gereğinin yapılması, sadrazamın iradesine bağlıydı. Hariciye Nezareti konuyu 20 Şubat 1893'te Sadaret'e bildirdi (BEO 177/13272).

21 Şubat 1893'te gereğinin yapılması için Sadaret'ten Maarif Nezareti'ne bir evrak yazıldı (BEO 159/11885). Halbuki encümen, konuya dair cevabi bir layiha hazırlamıştı ve bu

layiha 20 Şubat 1893'te Maarif'ten Sadaret'e gönderilmişti. Bunun üzerine 29 Mart 1893'te icabının yapılması için Sadaret, durumu Hariciye Nezareti'ne ilettili (BEO 117/13272).

Burada Amerikan Sefareti'nin, Encümen-i Teftiş ve Muayene üyelerinin yeterlik derecesini az bulduğu, sansür memurunu ise yetersiz gördüğü, kitapların tekrar incelenmesini istediği ve Hıristiyan üyenin de olduğu bir komisyon kurulmasını belirttiği ve sansür memurunun işaretlemelerini kabul etmediği görülmektedir. Özetle Amerikan Sefareti, Osmanlı Hükümeti'nin denetim komisyonunu ve üyelerinin çalışmalarını yeterli görmemekte ve yaptıkları denetimi kabul etmemektedir.

Bununla beraber, Amerika'da Newyork şehrinde basılmış olup, Osmanlı topraklarında bulunan ecnebi misyoner heyetlerinin iş ve hareketlerini ve özellikle Hıristiyanların Osmanlı idaresi tarafından sokuldukları durumdan kurtarılmalrı konusunda ecnebi misyoner heyetleri tarafından harcanan mesaiye dair Bir Asır Sonra Ecnebi Misyoner Heyetleri adlı İngilizce kitabın saltanat ve diyanet-i İslamiye aleyhinde kötü niyetle yazıldığı, dinen ve siyaseten gayet zararlı bulunduğu ifade edilmektedir. Aralık 1894'te kitabın yurda sokulmasının yasaklanması ve kitapçı dükkânlarındakilerin de ele geçirilmesi konusunda padişah emrinin olduğu Maarif Nezareti tarafından ifade edildi. 15 Aralık 1894'te de olağanüstü zararlı olan kitabın nüshalarının içeri girmesinin ve dağıtımının engellenmesi, Maarif Nezareti tarafından belirtildi (MF MKT 239/32).

19. yüzyılın sonlarında Anadolu'da Amerikan misyonu bulunan şehirlere bakıldığında, Kayseri ve Sivas'ın da bunlara dahil olduğu görülmektedir (Vahapoğlu, 2005: 41). Talas'ta ise 1889'da bir erkek, bir de kız okulu vardı (Tozlu, 1991: 139). Görüldüğü üzere, Amerikalıların Orta Anadolu'ya ilgileri aşikârdı.

16 Şubat 1894'te Ankara Valisi Memduh tarafından Sadaret'e çekilen şifreli telgrafta, dünkü gün Sivas valisinden gelen şifreli telgrafta, Kayseri'de Müslümanların Ermenileri katledeceklerine dair bildirimler asıldığıının, Amerikalı Mösyö Fonsur tarafından Sivas'ta ikamet eden Amerikan konsolosuna gönderilmiş mektupta bildirildiğinin beyan edilmesi üzerine, hemen Kayseri Mutasarrıflığı'ndan bilgi istendiği ifade edilmektedir. Gelen cevapta, şimdilik aykırı bir durumun olmadığı ve Protestanların Hıristiyan Osmanlı tebaasını aldatarak mektepler kurmaya çalıştıkları ifade edildi. Ardından yine Kayseri Mutasarrıflığı'ndan gelen diğer şifreli telgrafta Mösyö Fonsur'un şimdiye kadar hiç kendisine gelmemiş iken Protestan rahibi Keropa ile saat 8 civarında yanına gelerek, hükümetin icraatına teşekkür ettikten sonra bazı ecnebi gazetelerinin Osmanlı ülkesi aleyhinde yazılar yazmakta olduğunu, kendisinin ise bundan müteessir bir halde bulunduğunu ve kendisinin de ecnebi olmakla bir zanda bulunmadığını ifade ettiği ve ayrılışından bir saat geçince sebepsiz yere çarşıdaki Ermenilerin dükkânlarını kapamaya başladıkları, bunun üzerine derhal asker ve zaptiyelerin buralara gönderildiği, dükkân sahiplerinin birbirlerine bakarak dükkânlarını kapattıkları, verilen nasihat üzerine mevcut olanların dükkânlarını açtıkları, saat 11'e geldiği için yarın dükkân açacak olanlara da bu dükkân kapama durumunun sorulacağı bildirilmektedir (A}MKT MHM 724/4).

Bundan sonra Ankara valisi, Sadaret'i bilgilendirmeye devam etmekteydi.

Bilindiği üzere Protestanlar kaç seneden beri mektep kurarak, Ermenilere fesat ders vermekten geri kalmadıklarından, fesatlığın tesiri her yerde ortaya çıkmaktadır. Kendi

mezhebine inanan ve devletine tabi olan, sadık, ağırbaşlı, terbiyeli Ermeniler dahi şu işlerden cidden şikayet etmekte, sanat ve ticaretlerinde zarara uğramaktadırlar. Komitalar kendilerinden para talep etmekte ve vermedikleri takdirde de ölümle tehdit etmektedirler. Diğer taraftan da hükümete karşı asılsız şüphelere duçar olmaktadır.

Devletçe bir çare bulunup da Protestan mektepleri tatil olunursa Ermeni “melanet” sahiplerinin iki eli kırılmış olur. Komitalar dahi umutsuz kalırlar. Devlete sadakat gösteren Ermeniler kendi aralarındaki fesatları yavaş yavaş hükümete bildirirler (A}MKT MHM 724/4). Anlaşıldığı üzere Ankara valisi, Protestan mekteplerinin kapatılmasıyla, Ermeni melanet sahiplerinin durdurulacağını ve Ermeniler içerisindeki fesatların tespit edileceğini belirtmektedir.

Ankara valisinin bu telgrafı, İstanbul’da hususi komisyona havale edildi. Düzenlenen mazbatada, Fonsur’un asılsız telgraf çekmesi, ardından hükümet dairesine gelerek aldatici ifadeler kullanması, o sırada da dükkânların sebepsiz yere kapanması, kendisinin fesatlığını inkâr edenlerden olduğuna delalet ettiği belirtilmekteydi. Buna rağmen, Ankara valisinin telgrafında Fonsur’un hüviyeti, durumu ve sıfatı hakkında yeterli bilgi olmadığından, durum, tarafsızca araştırılarak, fesat sahiplerinden olduğu belirlendiği halde Fonsur’un münasip bir şekilde oradan gönderilmesi sebeplerinin oluşturulması beyan olundu. Ayrıca ecnebi ve Hıristiyan mektep programlarının maarif memurları marifetiyle teftiş edilerek, içeriği zararlı olanların öğretimlerinin men edilmesi hakkında Meclis-i Mahsus-ı Vükela tarafından verilen karar 25 Şubat 1894 tarihli yazı ile bildirilmiş olmakla beraber, mektepler hakkında belirtildiği gibi gereğinin yapılması ve Fonsur’un durumunun araştırılarak elde edilecek bilgilerin ifade edilmesi, 26 Şubat 1894’te Sadaret’ten Ankara Valiliği’ne yazıldı (A}MKT MHM 724/4).

Görüldüğü üzere Osmanlı yönetimi Fonsur’un hakkında objektif bir araştırma, net delil ve bilgi istemekte, Ankara valisinin Protestan mekteplerinin tatil edilmesi isteğine de, yabancı ve Hıristiyan mektep programlarından zararlılarının men edilmesi şeklinde cevap vermekte, tabii ki bu okulların maarif memurları tarafından teftiş edildikten sonra bu kararın uygulanmasını belirtmektedir.

Balkanlar, İngilizlerle beraber, Amerikan Protestan misyonerlerinin Yakın Doğu ve Avrupa politikalarında değerli bir alan olarak 19. yüzyılın başlarında önemli bir hale gelmiştir. Bulgarlar arasında yapılan çalışmalar ise Protestanlık için Bulgaristan’ın önemli bir bölge olduğunu ortaya koymuştur. 19. yüzyılın ortalarında Bulgaristan, Protestan misyonerlerinin gözden çıkarmayacakları bir saha olarak gözükmemektedir. Osmanlı Devleti’nin Avrupa topraklarında, Bulgaristan, Protestan misyonerleri için en aktif çalışılan yer denebilir. Elbette Amerikan misyonerleri de Bulgarlara göstermeleri gereken ilginin farkındaydılar (Aydın, 2008: 35, 37, 38).

Amerikalıların Osmanlı topraklarındaki eğitimlerinin sembol kurumu olarak ise Robert Kolej görülebilir. 1863’te öğretime başlamış olan Robert Kolej, Bulgarlara olduğu gibi, Ermenilere de aşırı ilgi duymuştur. 1863 öğretim yılı başında kayıtlı olan 20 öğrenciden 2’si dışındakiler Osmanlı gayrimüslimleridir (Tozlu, 1991: 229, 235). En fazla Bulgar ve Ermeni öğrencileri almış olan Robert Kolej’e, 1879 yılında toplanan Bulgar parlamentosu, yetiştirdiği Bulgar çetecileri, Bulgar devlet adamları ve aydınları için teşekkür etmiştir (Akyüz, 2001: 161).

40 yılda koleje 2500 öğrencinin kayıt olduğu görülmektedir. Bunlardan 195'i Bulgar, 144'ü Ermeni, 3'ü Alman, 2'si Yahudi ve 1'i de Türk olmak üzere 435'i lisansüstü eğitim yapmıştır. Yani kolejin 40 yılında 1 Türk lisansüstü eğitim yapmıştır. Bu kişi daha sonra kolejin Türkçe bölüm başkanı ve müdür yardımcısı olan Bektaşî şeyhinin büyük oğlu Hüseyin Bey'dir; ki kendisi Lozan'a İnönü tarafından sekreter olarak götürülmüştür (Tozlu, 1991: 239).

Osmanlı Devleti'nin, iddialar sebebiyle koleji denetleme çabaları da resmi yazışmalara yansımıştır. Şöyle ki, Zaptiye Nezareti'nden, 16 Eylül 1902'de, Dahiliye Nezareti'ne yazılan evrakta, Rumelihisarı'nda bulunan Robert Kolej adlı Amerikan mektebinde tahsil maksadıyla İstanbul'a gelmek isteyen Ermenilerin izinleri için öteden beri Amerika Sefareti tarafından müdahale edildiği belirtilmekteydi. Ayrıca bu defa mektepte küçük çocuklar için bir şube açıldığı ve Sefaret tarafından, Anadolu'dan 8-9 yaşlarındaki Ermeni çocukların çekilmeye çalışıldığı, bu konuda hükümetin bir karar vererek bu kararın neticesinin bildirilmesi hususu ifade edilmekteydi (DH TMİK M 132/52).

Zaptiye Nezareti'nin bu evrakı üzerine Tesri-i Muamelat Komisyonu tarafından, Maarif Nezareti'ne 30 Eylül 1902'de birtakım sorular soruldu.

Robert Kolej, Maarif Nizamnamesi hükümlerine göre mi teftiş ettirilmektedir? Vilayetlerde bulunmaları gereken çocukların taşradan kendi kendilerine gelerek, Robert Kolej'de talim ve terbiyeleri caiz olamayacağından bu gün bu okulda taşralı ne kadar çocuk bulunmaktadır ve bunlar ne suretle getirilmişlerdir? (DH TMİK M 132/52)

Bu sorular ve Zaptiye Nezareti'nin evrakı üzerine, Maarif Nezareti 30 Ekim 1902'de, Dahiliye Nezareti'ne cevap yazmıştır. Şöyle ki, tahkikat için koleje gönderilen Müfettiş Halid Bey Efendi tarafından bir rapor verilmiştir. Verilen raporda, Robert Kolej'e eskiden beri İstanbul ve taşradan tahsil için gayrimüslim çocuklarının gelmekte olduğu, mektebin gayrimüslim tebaa çocuklarına mahsus olmayıp, ecnebi memleketlerden gelen çocuklara da açık olduğu, mevcut talebenin çoğunluğunu ecnebi çocukların oluşturduğu, Osmanlı vilayetleri ile çeşitli yerlerden gelen çocukların sırf kendi arzu ve hevesleriyle geldikleri ve mektep idaresinin bu konuda bir teşvikinin olmadığı, kendi kendine talebe çekilmeye asla çalışılmadığı, kayıt edilecek çocukların üst sınıflar için 14 ve ilkokul için 10 yaşından aşağı olmamasının mektebin tüm nizamından bulunduğu, taşradan gelen Ermeni çocuklarından doğrudan doğruya gelenlerden başka mektep idaresine başvuranlar olursa, sırf kendilerine kolaylık olmak üzere, mektep ya da konsolosluk vasıtasıyla Zaptiye Nezareti'ne müracaat edilerek, izinleri için müsaade alındığı ve bu yoldaki müracaatın yalnız bu seneye mahsus olmayıp, 8-10 seneden beri devam ettiği, bu sene dahi koleje taşradan 4'ü Ermeni, 3'ü Rum olmak üzere 7 çocuğun geldiği, yalnız Tekfurdağı'ndan gelecek bir Ermeni çocuğun izni için geçenlerde konsolosluk tarafından Zaptiye Nezareti'ne müracaat edildiğinin zannedildiği ve mektebin her zaman maarif memurlarına açık olduğu bilgilerinin Robert Kolej'in Genel Müdürü Amerikalı Dr.Vojirin tarafından ifade edildiği belirtilmekteydi. Ayrıca Müfettiş Halid Bey ile kolejin müdürü, mektebin sınıflarını ve diğer yerlerini dolaşmışlar, Halid Bey bu sene ve geçen sene taşradan gelen gayrimüslim çocukların isimlerini beyan eden pusula ile mektebin nizamnamesinden bir örneği müdürden almıştır. Gayrimüslim tebaa çocuklarından böyle küçük yaşta birtakım çocukların mektepte eğitim-öğretim görmeleri dikkat çeken bir durum ise de, mektep müdürünün yukarıda belirtilen ifadesinden anlaşıldığı üzere mektebe bu yolla öğrenci çekilmesi

yeni bir durum olmadığından, bu konuda bundan sonra Zaptiye Nezareti'nce ve Osmanlı vilayetlerince münasip bir şekilde gereken tedbirler alınarak, gelecek öğrencilerin teftiş miktarına önem gösterilmesi gerekmektedir.

Kolejin yeniden açılacağı daha önceden haber alınan şubeye gelince, öğretmenlere mahsus olarak birkaç oda yapılması için 24 Nisan 1900 tarihinde Sadaret yazısıyla tebliğ edilen padişah iradesi gereğince inşaata ruhsat verilmiş iken, bu ruhsat üzerine kolej müdüriyetinden sıbyan öğrenciye mahsus olmak üzere bir bina inşasına girişildiği İstanbul Belediyesi tarafından bildirildiğinden, padişah iradesi haricinde, inşaatına başlanılan genişletmelerden dolayı, hükümet tarafından icabına bakılmak üzere, durum, maarif tarafından hükümete bildirilmişti.

Mektebin bu sene düzenlenen diploma dağıtma töreninde müdür vekili tarafından yapılan konuşmanın bazı kısımlarında mektebin bahçesi civarında, yeniden inşa edilen diğer bir binanın, geçen Eylül'de açılacağı ifade edildiği, Maarif Nezareti adına memur olarak hazır bulunan müfettiş tarafından raporla beyan edilmişti.

Durum 22 Temmuz 1902 tarihinde Maarif Nezareti tarafından Sadaret'e arz edilmiş olduğundan, bu defa da belirtilen şubenin açılmış olduğu müfettişin ifadesinden anlaşıldığından, durumun cevap olarak Dahiliye Nezareti'ne bildirilmesi, Mekatib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği tarafından ifade edilmektedir. Ayrıca çocukların isimlerini beyan eden pusulanın tercümesi de gönderilmiştir (DH TMİK M 132/52).

Pusuladaki çocuklar şunlardır:

“Geçen Senelerde Mektepte Bulunan Şakirdan

Serop Agamciyan Bursa Ermeni, Kaloset Arabyan Trabzon Ermeni, Margos Bakırcıyan İzmir Ermeni, Mardiy Balyosyan İzmir Ermeni, Zara Daverdiyan İzmir Ermeni, Hagop Hagopoviç Tekfurdağı Ermeni, Hagob Hagobyan Eskişehir Ermeni, Acidis Garagori Yanya Rum, Konstantin Gorganşis Musnisa Rum, Mencail Kara Yorgi İtalya Rum, Kotortinosnis Zesidis Şeyatesta Rum, Çorçi Delyani Sakız Rum, Pelatodya Mandopolo Tekfurdağı Rum, Tersisi Karabetyan Arslanbey Ermeni, Etnasidis Çisavaralis Ervani Tohori Rum, Hristos Kapusos İzmir Rum, Evangelos Hacı Andra Musnisa Rum, Padalos Konstantinidi Gelibolu Rum

Vilayattan Gelmiş Olanlar

Dikran Kopomacıyan Halep Ermeni, Luis Kuyumcıyan İzmir Ermeni, Andreas Mefalos Gelibolu Rum, Karabet Papazyan Tekfurdağı Ermeni, Karabet Sivacıyan Kayseri Ermeni, Dimitri Surlanfa Sakız Rum, Nişan Tokatlıyan Giresun Ermeni, Eşil Teryandaflilos Gelibolu Rum, Vartan Yeramıyan Van Ermeni, Konstantin Zoeyidis Gümülcine Rum

Vilayattan Yeni Gelmiş Olan Şakirdan

Jiran İplikçıyan İzmir Ermeni, Haristoya Kasabyan Ankara Ermeni, Odis Esperyadis Bursa Rum, Mehran Mehsudyan Beyrut Ermeni, Aleksandır

Yorganioğlu Sivas Rum, Ozanis Odyan Ankara Ermeni, Palasof Giresun Rum''
(DH TMİK M 132/52).

Gayrimüslim çocukların isimlerinin yazılı olduğu bu pusulaya bakıldığında, son dönemde Robert Kolej'e vilayetlerden Rum çocuklara nazaran, Ermeni çocukların daha fazla ilgi gösterdiği görülmektedir.

Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat Komisyonu ifadesiyle, 16 Kasım 1902'de, Zaptiye Nezareti'ne, bundan sonra Zaptiye Nezareti'nce ve Osmanlı vilayetlerince münasip bir şekilde gereken tedbirlerin alınarak, gelecek talebinin azaltılmasına önem verilmesini ve diğer teferruata dair Maarif Nezareti'nin cevabi yazısının gönderildiğini ve bu yazının içeriğine göre mütalaanın bildirilmesini ifade etmektedir (DH TMİK M 132/52).

Anlaşıldığına göre, Robert Kolej, iddialar üzerine teftiş edilmiştir. Öğretmenlere birkaç oda yapmak için ruhsat alınıp, mektebin bahçesi civarında küçük çocuklara mahsus bir bina inşa edildiği ve okula yıllardır İstanbul ve taşradan çocukların geldiği ortaya konmuştur. Zaptiye Nezareti ve Osmanlı vilayetleri okula gelecek çocuk sayısının azaltılması konusunda gereken tedbirlerin alınması için yetkilendirilmiştir. Dolayısı ile Osmanlı Devleti bu koleje fazla çocuk gelmesinden rahatsızdır.

Bununla beraber, Amerikan Kız Koleji'ni bitiren ilk Türk kızı olan Halide Edip'i koleje yazdırmak için babasının adresini değiştirmesi, babasının kayıt için Halide 7 yaşında iken koleje başvurması fakat kolejden 11 yaşından önce öğrenci kabul edilmeyeceğine dair cevap alınması üzerine, babasının, Halide'nin yaşını büyütürerek koleje yazdırması, Halide'nin 1 yıl okulda kalabilip, irade ile okuldan çıkarılması, 15 yaşında ise koleje ikinci defa başlaması ve 1901 yılında koleji bitirmesi (Adıvar, 1985: 5, 80, 81, 99), Amerikan kolejlerine karşı toplumdaki talebi ortaya koymaktadır.

Antep'teki Central Turkey College kampüsünün arsasının bir hacı ve bir Türk olan Antep'li Kethüdazade Hacı Göğüş Efendi tarafından hibe edilmesi (Deringil, 2002: 139) ise üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur.

İngilizlerin Eğitim Faaliyetlerinin Denetimi

Kamil Paşa, 1884 yılında Kıbrıs'ta, eğitimi rasyonalize etme görünümü altında, İngilizlerin bir kısım ilkokul öğretmenlerinin maaşlarında düzenlemeler yaptıklarını yazmaktaydı. Lefkoşa'nın Müslüman kesiminde de Protestan rahip tarafından idare edilen bir okul kurulmuştu (Deringil, 2002: 129, 130).

1893-1894 yıllarında ya da biraz daha sonra yazıldığı ihtimal dahilinde olan Maarif Nazırı Ahmet Zühdü Paşa'nın yabancı okullar hakkındaki raporuna göre ise Suriye kıt'asında Fransa ile beraber İngiltere'nin nüfuzu, her devletten fazlaydı. Burada Almanya mektep vesaire ile İngiliz ve Fransız politikasına üstün gelmek, en azından ona yetişmek için mücadele etmekteydi. Yine bölgede Rusya ile Amerika'nın da mücadele ettiği görülmekteydi (Çetin, 1983: 189, 191, 192, 201, 202).

II. Abdülhamit döneminde Suriye ve Beyrut gibi değerli iki Arap vilayetinde, İngiliz Anglikan misyonerler, Şii Dürzileri hedef kitle olarak belirlemişlerdi. Sağlık hizmeti sunmasıyla

beraber, açılan okullarla seçtikleri topluluğun kalbini kazanmak istemekteydiler (Uyanık, 2014: 38).

1891 yılında Beyrut Vilayeti Kudüs-i Şerif Mutasarrıflığı maiyetinde çalışan kaimakam mülazimlerinden Mihran Boyacıyan, II. Abdülhamit'e Beyrut Vilayeti'ndeki yabancı okullara dair bir rapor sunmuştu (Çetin, 1984: 316). Bu raporda, İngilizlerin çıkarları doğrultusunda özel önem verip, 30 sene önce komiser sıfatıyla Beyrut'a gönderdikleri ve şimdi de siyaset dünyasında şöhreti olan, çok daha önce İngiltere'nin İstanbul sefiri olan Lord Döfrin'in, Fransızların önüne, Dürzileri himaye ederek büyük bir set çektiği belirtilmişti. Ayrıca o zamandan beri Dürzilerin İngiltere'nin hususi himayesinde olup, İngiliz terbiye ve muhabbeti ile büyüdüleri ve Dürzilerin gerektiğinde, İngilizlerin istediği gibi istihdam edileceklerinin kararlaştırılmış olduğu ve bu toplumun bir süredir Cebel İngilizleri diye anıldıkları da bildirilmişti. Dürzilerden başka, yavaş yavaş İngiliz himayesine giren ve İngilizlerin hususi terbiyelerini görmekte olan, Cebel-i Lübnan ve Suriye'ce siyaseten özel önemleri olan Nusayri ve mütevellilerin de dikkatleri çekmekte olduğu ifade edilmekteydi. Rapora göre İngilizlerin eğitim hinterlandında 16 erkek öğretmen, 180 erkek öğrenci, 62 bayan öğretmen ve 1617 kız öğrencinin olduğu ve İngiltere'den eğitim için buraya 125.000 Frank yardım geldiği belirtilmekteydi (Çetin, 1984:319, 320, 322; YPRK MF 2/23).

Boyacıyan Beyrut'ta, Siro İngiliz Mektebi'nin, Suriye'deki İngiliz eğitim şubesinden olduğunu, İngiliz misyonerleri tarafından ücretsiz idare edildiğini ve çoğunluğu Dürzi ve Müslüman kızı içeren diğer 6 İngiliz mektebinin daha olduğunu ve hepsinin masrafının İngiltere'den gelen yardımlarla ödendiğini ifade etmektedir (Çetin, 1984: 324).

Osmanlı topraklarındaki İngiliz mektepleri hakkında İngiltere Sefareti tarafından takdim edilip, 22 Temmuz 1902 tarihli Sadaret tezkiresine ekli olan cetvelin içeriğine uygun olarak 2 Ağustos 1902 tarihinde belirtilen ve ruhsatsız başlığı altında ifade edilen⁴ Osmanlı topraklarındaki İngiliz okulları ise şunlardır:

Suriye Vilayeti

London Jews Society Cemiyeti tarafından Şam'da 1871'de kurulmuş olan mektep,

Church Missionary Society Cemiyeti tarafından Selta'da kurulmuş olan mektep,

El Hüsn'de 1884'te 1'i erkek diğeri kızlara mahsus olarak kurulan 2 mektep,

Harire'de 1884'te kurulan erkek mektebi,

Salabağan'da Asuri Hıristiyanlarına mahsus olarak Kanterböri Piskoposu tarafından vücuda getirilen kuruma bağlı mektep.

Aydın

İzmir'de Ekol Komersiyal İngiliz namıyla 1872'de kurulan mektep,

İzmir'de English High School namıyla 1899'da kurulan mektep,

⁴ Belgede geçen Cebel-i Lübnan'daki kurumlara burada yer verilmedi. Çünkü bu kurumlar ruhsatlı ya da ruhsatsız şeklinde ifade edilmemişti.

İzmir'de Ekol de Miss Smitt namıyla 1898'de kurulan mektep,
İzmir'de Misyon Dekeliz de Kosi Cemiyeti tarafından 1858'de kurulan mektep,
Bornova'da Ekol de Buviye namıyla 1895'te kurulan mektep,
Bornova'da Ekol de Miss Yilkins namıyla 1855'te kurulan mektep,
Buca'da İngiliz School namıyla 1894'te kurulan mektep.

Kudüs-i Şerif

Kudüs-i Şerif'te Anglikan Cemiyeti tarafından 1888'de kız ve 1899'da gündüzlü olarak kurulan erkek mektebi,

Kudüs-i Şerif'te London Jews Society Cemiyeti tarafından 1839'da kurulan Sanayi Mektebi ve 1857'de kurulan yatılı erkek mektebi,

Kudüs-i Şerif'te Church Missionary Society Cemiyeti tarafından 1876'da kurulan 1'i erkeklere diğeri kızlara mahsus 2 mektep,

Gazze'de 1868'de kurulan 1'i erkeklere ve diğeri kızlara mahsus 2 mektep,

Yafa'da 1865'te kurulan 2 adet gündüzlü erkek ve 1890'da kurulan gündüzlü sıbyan mektebi.

Remle'de 1860'ta kurulan 1'i erkeklere ve diğeri kızlara mahsus gündüzlü 2 mektep,

Leyde'de 1860'ta kurulan gündüzlü kız mektebi,

Remle'de 1868'de ve 1878'de kurulan erkeklere mahsus gündüzlü 2 mektep,

Tayyibe'de 1878'de kurulan gündüzlü kız mektebi,

Enifa'da 1880'de kurulan gündüzlü erkek mektebi,

Biruzzeyd'de 1880'de kurulan 1'i erkeklere ve diğeri kızlara mahsus gündüzlü 2 mektep,

Ubud'da 1878'de kurulan gündüzlü erkek mektebi.

Beyrut

Beyrut'ta 1868'de kurulan Saint George Sanayi Mektebi,

Beyrut'ta 1865'de kurulan erkek mektebi,

Beyrut'ta 1866'de kurulan kız mektebi,

Safed'de Museviler arasında Hıristiyanlığın yayılması için Londonin Cemiyeti tarafından 1883'te kurulan kız mektebi,

Church Missionary Society Cemiyeti tarafından Nablus'ta 1856'da ve Rafekiye'de 1860'da ve Zebabe'de 1874'te kurulan 2'şer adet erkek ve kızlara mahsus mektepler ve keza Church Missionary Society Cemiyeti tarafından Nasbin'de 1874'te, Burkai'de 1884'te ve Gaburi'de 1884'te kurulan 1'er adet erkek mektebi.

Halep

İntakiye’de Presbiteryen mezhebinin İskoçya ve İrlanda Protestanları şubesine mensup olarak 1876’da kurulan mektep (YPRK MF 4/55).

Osmanlı mülkündeki İngiliz okullarından 48’inin ruhsatsız başlığı altında verilip, faaliyet gösterdiği görülmektedir. Ruhsatlı olanlar arasında ise Bağdat’ta İngiliz Protestan Mektebi adıyla bilinen ve 1896’da kurulup aynı yıl 19 Nisan’da ruhsata bağlanmış olan mektep ile beraber Selanik’te 1857’de kurulup 2 Eylül 1892’de ruhsata bağlanan İskoçya Kilisesi misyonerleri tarafından kurulan kız mektebi ile yine Selanik’te Miss Donlanson adıyla 1888’de kurulup 1892’de ruhsata bağlanan mektep ve İzmir’de School Evangelik adıyla 1739’da kurulup, 1839’da ruhsata bağlanan okul dikkatleri çekmektedir (YPRK MF 4/55).

Görüldüğü üzere, okullar kurulduğu yıl veya kurulduktan yıllar sonra ruhsat alabilmektedir.

Ruhsat almış okullar, önceden, yıllarca ruhsatsız çalışabilmekte, ruhsat almayanlar da bu çalışmalarına devam edebilmektedirler. Hal böyleyken İngiliz okullarının denetimi nasıl mümkün olmaktadır?

İşte bu konuda, yukarıda belirttiğimiz cetvelde ruhsatı da bulunan, Bağdat Protestan Mektebi’nin teftişi ile ilgili durum, konunun aydınlatılması konusunda yol gösterici olacaktır.

Şöyle ki, Bağdat Maarif İdaresi 25 Haziran 1904’te Vilayet İdare Meclisi’ne havale edilmesi için, vilayete şu durumu bildirmiştir:

Maarif Nezareti’nin isteği üzerine İngiltere Devleti tebaasından mektep mesul müdürü Protestan rahiplerinden Mister Parfesin adına 5 Aralık 1896⁵ tarihiyle resmi bir ruhsatname verilmişti. Bu ruhsatnamede öğretimine ruhsat verilen kitaplar haricinde diğer bir kitap okutmamak ve kitaplardan birisi veya birkaçı değiştirilecek olursa Maarif Meclisi’nden onay alınmadıkça okutturulmamak, mektebin bir yerden diğer bir yere nakline ihtiyaç görülürse, maarif müdüriyetine bilgi verilip, Maarif Nezareti’nden izin çıkmadıkça nakil edememek ve öğrencilerin imtihanları sırasında ve ödül dağıtma törenlerinde maarif ya da hükümet memurlarından birisi hazır bulunmak ve her sene bu mektepten diploma alarak çıkacak talebenin isimlerini belirten defteri verilmek ve senede bir defa olarak öğrencilerin devam cetveli verilmek şartları vurgulanmaktaydı. Ayrıca maarif müfettişleri mektebe geldiklerinde gerekli kolaylığı göstermek, ruhsatnamede yazılı Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nin 129. maddesi hükümlerine müdür, kurucular ve öğretmenler harfiyen uymak, mektep yerli ve yabancı İngiliz Protestan çocuklarına mahsus olup, eskiden olduğu gibi alışılmış binalardan sayılmak, günlerden bir gün kesinlik kazanmamak ve diğer milletlerden öğrenci kayıt ve kabul etmemek, erkek ve kız karışık bir yerde toplamamak, nizamnamenin hükümlerine uygun hareket etmek şartlarının sağlanması da istenmekteydi. Gerektiğinde mektebe gidilerek ruhsatnamedeki şartların tamamıyla yerine getirilip getirilmediği, ara sıra tetkik ve teftiş

⁵Osmanlı topraklarındaki İngiliz mekteplerini belirten ve İngiltere Sefareti tarafından Osmanlı yönetimine verilen evrakta okulun ruhsat tarihi 19 Nisan 1896 olarak geçmektedir (Y PRK MF 4/55). 28 Nisan 1896 tarihli Hariciye Nezareti’nin İngiltere Sefareti’ne yazdığı evrakta da okulun açılışı için ruhsatı kapsayan padişah iradesi mucibince Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nin 129. maddesi hükümlerine uyulmasının yeterli olduğu belirtilmekteydi (BEO 2493/186912). O zaman okul 19 Nisan 1896’da ruhsata bağlanmış (Y PRK MF 4/55), 5 Aralık 1896’da da okulun mesul müdürü Mister Parfesin adına ruhsatname de, bazı başka şartların da ilave edilmesiyle verilmişti (BEO 2493/186912).

edilmekteydi. Bu defa vilayet merkezinde bulunan bütün ecnebi ve gayrimüslim okullarının teftişi sırasında, mektebe gidildiği halde mektep memurlarından meçhul bir şahıs, içeriye girilmesine engel olarak, mektep müdürlüğünden kendisine verilen emirde mektebe girilmesi ve teftişi için mutlaka Bağdat İngiltere Konsolosluğu'na durumun bildirilmesi ve konsolosluk ruhsat vermedikçe mektebe girişe izin verilmemesi gereğinin belirtildiğini ifade etmiştir. Halbuki mektebin mesul müdürü adına verilen ruhsatnamede bulunan şartlarda bu gibi bir koşul bulunmadığından, bu konudaki muameleler nizama aykırıdır. Ayrıca edinilen bilgiye göre mektebin mesul müdürü Mister Parfesin azledilmiş ve Londra'ya gitmiş, yerine tayin edilen kişi idareye müracaat etmemiş ve mektep öğretmenlerinden bazıları da değiştirilmiştir. Bu öğretmenler de idareye bilgi vermemişlerdir. Velhasıl mektebin idaresi, verilen ruhsatnamedeki şartlara aykırı durumdadır. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 129. maddesine uygun olarak mektebin kapatılması, müdürün maarif idaresine başvurarak ruhsatnamedeki şartlar ve Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 129. maddesinde yazılı hükümlere tamamen mecbur tutulması sebeplerinin karara bağlanması için durumun Vilayet İdare Meclisi'ne havalesi gereklidir (BEO 2493/186912).

Konu Mekatib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği'ne havale edilmiş ve Bağdat Protestan Mektebi'nin müdürüyle öğretmenlerinden bazılarının değiştirilmesinde, Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 129. maddesine ve ruhsatnamedeki şartlara uygun olarak Bağdat Maarif İdaresi'ne müracaatla, usulünce gereken muamelelerin yapılması ve teftiş için mektebe gidecek maarif memurlarına kolaylık gösterilmesi gerektiği halde, mektep idaresi tarafından buna uyulmaması caiz olmamakla beraber, bu mektebin esasen resmi ruhsatı olması sebebiyle, mevcudiyetlerinin tasdiki padişah iznine bağlı İngiliz mektepleri arasında bulunmadığının bu konuda daha önce Sadaret'ten verilen cetvelin tetkikinden anlaşılmış olduğu belirtilmiştir. Şu halde nizamname ve ruhsatname hükümlerinin uygulanması gereğinin mahalline cevap olarak tebliği gerekirse de asıl mesul müdürün İngiltere Devleti tebaasından Mister Parfesin olmasına nazaran bu tebliğden önce, bu konuda İngiltere Devleti Sefareti'ne tebligat yapılması gerekmektedir. Müfettişliğin bu tespitleri 13 Ağustos 1904'te Maarif-i Umumiye Nazırı imzasıyla kaleme alınmıştır (BEO 2493/186912).

1 Aralık 1904'te İngiltere Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gelen evrakın tercümesinde ise İngiltere, konu hakkında bir savunma yapmıştır.

Şöyle ki, sefaret, Hariciye Nezareti'nin 28 Nisan 1896 tarihli evrakıyla kendisine bildirildiği üzere, mektebin açılışına, ruhsatı içeren padişah iradesi gereğince Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 129. maddesi hükümlerine uyulması yeterli iken, maarif müdüriyetinin bu madde hükümlerine temas etmeyen bazı sebeplerden dolayı, önceden konsolosa bilgi vermeksizin, mektebe zorla girmek istemiş olduğu haber alınmış olduğundan, mektep müdüriyeti hareketinden dolayı azarlanamaz (BEO 2493/186912).

26 Ocak 1905'te Sadaret'ten Maarif Nezareti'ne yazılan evrak, konu hakkında son noktayı koymuştur. Şöyle ki, sefaretten alınan yukarıdaki cevabi beyanla beraber, Bağdat İngiltere Konsolosluğu'na bu konuda uygun hareket etmesi şeklinde tavsiye ve tembih edilmiştir (BEO 2493/186912).

Anlaşıldığı üzere, Bağdat maarif idaresi, İngiliz Protestan Mektebi'nin, Mister Parfesin adına verilen ruhsatnamesinde yazan şartlara göre okulun zaman zaman teftiş edildiğini ama bu sefer öğretmen ve okul müdürünün değiştiğini; teftiş için okula girilmesine izin verilmeyerek, Bağdat İngiltere Konsololuğu'ndan izin alınmadıkça okula girilmesine izin verilmeyeceğinin belirtildiğini ifade etmektedir. Okulun ruhsatında, Bağdat İngiltere Konsololuğu'ndan izin almak gibi bir şart olmadığından, okul kapatılmalı ve müdür de Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 129. maddesi hükümleriyle ruhsatnamedeki şartlara uymaya mecbur tutulmalıdır.

Mekatib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği ise okul idaresinin davranışının uygun olmadığını, ayrıca da mektebin ruhsatının olduğunu fakat okulun varlıklarının onayı padişah iznine bağlı İngiliz okulları arasında bulunmadığını ortaya koymuştur. Şu halde ruhsatname ve nizamname hükümlerine göre hareket edilmesinin Bağdat Maarif Müdürlüğü'ne bildirilmesi fakat okul müdürü İngiliz vatandaşı olduğundan, durumun öncelikle İngiliz Sefareti'ne tebliği gereklidir.

İngiltere Sefareti ise Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 129. maddesi hükümlerinin yeterli olduğunu, çünkü Hariciye Nezareti'nin 28 Nisan 1896 tarihli evrakında böyle ifade edildiğini, konsolosa bilgi verilmeden mektebe girilmeye çalışıldığını ve mektep müdürünün de azarlanamayacağını belirtmiştir. Burada İngiliz Sefareti'nin, mektebe giriş için konsolosa önceden bilgi verilmesi gerektiğini belirtmesi, Osmanlı eğitim siyasasının yabancı devlet ve okullar karşısındaki hükümlerinin ne kadar geçer akçe olduğunu göstermektedir. Zaten Sadaret makamı da konu hakkında İngiltere Konsololuğu'na uygun hareket etmesi konusunda tavsiye ve tembihte bulunulduğunu ifade etmiştir ki, Mekatib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği Nizamnamesi'nin 5. maddesi "*velhasıl teftişin her cihetine irae-i muvafakat ve teshilat olunup, ecnebilerin mensup oldukları sefaretlere istinaden veyahut keyfiyet-i teftiş anlardan alacakları mezuniyete ta'liken* (bağlı olarak) *hiçbir mümanaat* (engel) *gösterilmeyecektir*" (Y PRK MF 1/63), demektedir. Yani teftişe kolaylık gösterilecek, sefaretler aracılığıyla teftiş engellenmeye çalışılmayacaktır.

Denetim Çabası ve Rekabet

Mihran Boyacıyan'ın 27 Eylül 1891 tarihli II. Abdülhamit'e sunulmuş Beyrut Vilayeti'ndeki yabancı okullara dair raporda, yabancı okulların eğitim adı altında Osmanlı Devleti aleyhindeki zararları ve devlete çıkardıkları güçlükler de ortaya konmuş, çözüm olarak devletin daha bilinçli davranması gereği, Türkçeye önem verilmesi, eğitim ödeneğinin artırılması, Beyrut Vilayeti'nin öne çıkan kazalarında derhal birer Osmanlı mektebinin açılması, iyi öğretmenlerin atanması, Türkçeye aşına olmayanların memuriyete alınmaması ve tüm yazışmaların Türkçe yapılması gibi öneriler sunulmuştur (Çetin, 1984: 316, 317).

Maarif Nazırı Ahmet Zühdü Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yabancı okullar hakkındaki 1893 ya da 1894 yılında veya biraz daha sonra yazıldığı ihtimal dahilinde olan raporunda ise, yabancıların zararlı hareketlerine engel olmak için gayrimüslim Osmanlı tebaasının yaşadığı köy ve kasabalardaki okullarda yabancı öğretmenlere yer verilmemesi, yabancıların okul açacakları yerlerde ecnebi tebaasından çocuk yoksa okulun kuruluşuna ruhsat verilmemesi, verildiği zaman da gereken teftişlerin yapılması, Osmanlı tebaasının bu mekteplere

kesinlikle gönderilmemesi, gayrimüslim tebaanın okullarında Osmanlıca'nın zorunlu olması, teftişin sıklıkla yapılması, yabancı ülkelerdeki gibi eğitimin yıllık bütçesinin artırılması belirtilmekteydi. Hatta Sırbistan, Romanya, Bulgaristan gibi küçük devletlerin eğitim bütçesine ayırdıkları rakamlar örnek olarak sunulmakta, bu türlü önlemlerin alınması da ifade edilmekteydi (Çetin, 1983: 192, 193).

İstanbul Alman Mektebi müdürlüğünü ve muallimliğini yapmış Dr. Richard Preuser'in yabancı okulları dolayısı ile Protestan okullarını da kapsayan ifadelerine bakıldığında, ecnebi mekteplerinde Türkçe öğretimin elim bir durumda olduğu, hayret verici bir durum olarak çocuklarını bu derslere sokmayanların bizzat Türkler olduğu, Coğrafya dersinde Türkiye'nin değil, ilgili devletlerin coğrafyasının öğretildiği, bu okullarda çocuklara dini telkin ve tesirlerde bulunulduğu, bu okulların bazılarında Türk çocuklarının Hıristiyan ibadet, dua ve dini törenlerine dahil edildikleri görülmektedir. Hatta bazı durumlarda özür dileme şeklinde haçın bile bu çocuklara öptürüldüğü, asıl garip olanın ise velilerin bu durumları bilip de itiraz etmemelerinin olduğu da ortaya konmaktadır (Preuser'den aktaran Akyüz, 1970: 126).

1893 tarihli Maarif Nazırı Zühdü Paşa'nın tezkeresine bakıldığında, Osmanlı topraklarındaki 392 adet Protestan ve Amerikan okulundan 341 tanesinin hükümet memurlarının müsahasından faydalanılarak vaktiyle ruhsatsız olarak açıldıkları görülmektedir (Akyüz, 1970: 121-123).

Zühdü Paşa, Protestan okullarının denetimi konusunda da, teftiş diye bir kurum olmadığından, ecnebinin tam bir fırsat bularak hükümet memurları ve maarif müfettişleri okulun bir tanesine gitmek isterlerse okula kabul edilmediklerini; ayrıca onların, müdür, kurucu ve öğretmenlerin tabi oldukları konsoloshanelere ve oradan da sefaretlere yönlendirildiklerini ifade etmekte ve teftişe izin verilmeyerek bir cevap vermekten de kaçınıldığının her gün rastlanan olaylardan olduğu belirtilmektedir. Bununla beraber Zühdü Paşa, Maarif Nezareti'nin bu okulların hukuki statüsünü normalleştirmek için bu mekteplere ruhsat verme yolundaki teşebbüslerine de ilgili devletlerin elçileri tarafından engel olduğunu eklemektedir (Akyüz, 1970: 126).

II. Abdülhamit ise Protestan okullarına ve öbür yabancı mekteplere Müslüman çocuklarının gitmesini istememektedir (İ DH 1066/83576).

Anadolu Umum Islahat Müfettişi Şakir Paşa, teftiş ettiği 9 Anadolu vilayetindeki yabancı okullar hakkında yazdığı layihada, Protestan okulları ve diğer yabancı okulların zararlarına ve azınlıkların Anadolu ticaret ve sanayiini tam olarak ellerine geçirmeleri tehlikesine karşı bu okulların kapatılması ya da sıkı bir denetime tabi tutulmalarını önermekte, yabancı okulların komple kapatılmasının büyük siyasi sorunlar ortaya çıkaracağı şüphesiz olduğundan, bu sebeple ikinci yolun uygulanmasının gerekliliğini ifade etmektedir (Akyüz, 1970: 126-128). Koçer (1991: 115), ise yabancı okullarında devlet kontrolünün söz konusu olmadığını belirtmektedir.

Osmanlı toprakları misyonerlerin kendi aralarındaki mezhep mücadelelerine de sahne olmaktadır. Protestan misyonlarında Katoliklik karşıtlığı görülmekteydi. Robert Kolej'in kurucusu Hamlin, bu rekabeti güçlü olanın varlığını sürdürebileceği bir mücadele olarak görüyor ve Cizvit mekteplerini de Roma'dan gelen tehdit olarak nitelendiriyordu (Deringil,

2002: 136). Cebel-i Lübnan'da ise Fransızların eğitim politikasına karşı öncelikle İngiltere'nin rekabeti ön plana çıkmaktaydı (Çetin, 1984: 317).

1884 yılında İngiliz Sefareti, Halep'te kurulmak istenilen Protestan okulunun yerel idareciler tarafından engellendiğinden şikayet etmekteydi. İngiliz konsolos, Katolik okul ve kiliselerine kesinlikle karışılmadığından, durumun tatsızlığını ifade etmişti. Bu, yabancı okullara eşit muameleyi içeren Osmanlı güvencesiyle bağdaşmamaktaydı.

Amerikan Orta Elçiliği, okullar konusunda yeni ruhsatlar alabilmek için, Osmanlı Hükümeti üzerinde baskı kurmaktaydı. Orta elçilik, Amerikan kurumlarının, Fransız okullarına verilen vergi ödememe gibi ayrıcalıklardan faydalanmasını isteyerek, baskısını devam ettirmekteydi. Bu durum, Osmanlı Devleti için Protestan kurumlarının adet ve nüfuzunun artması tehlikesini doğurabilirdi. 1906 yılında hükümet, Amerikan misyoner kuruluşlarına Müslüman çocuklarının alınmayacağı kabul edilmesi halinde ruhsat verileceğini Amerikan Orta Elçiliği'ne bildirdi. ABD temsilcisi, Amerikan Hükümeti'nin, vatandaşlarına, Fransızlara, Ruslara veya İngilizlere davranıldığı gibi davranılması görüşünde olduğunu belirtti. Ayrıca Fransa, Rusya ve İngiltere gibi Amerika'nın da milyonlarca Müslüman uyruğunun olduğu, Osmanlı Hükümeti'ne ifade edildi. Hariciye Nazırı Tevfik Paşa, Amerika'nın büyük bir devlet haline geldiğinden, görüşlerini kabul ettirmek için Osmanlı Hükümeti'ni zorladığını belirtecekti (Deringil, 2002: 130, 137).

10 Ocak 1907 tarihinde Sadaret'ten Maarif Nezareti'ne yazılan evrakta ise İzmir'de Amerikan Board adlı misyoner cemiyeti kurumlarından olan, erkeklere ayrılmış kolej binaları ile bir kiliseyi de içine alan, kızlara ayrılmış okulun mülk ve vakıf arsalarının Amerikan Board Cemiyeti adına tashih-i kaydı ve masrafsız olarak tapu senetlerinin verilmesi, vergi ve çeşitlerinden müstesna tutulmaları iltiması için Amerika Sefareti'nin resmi yazı ile istekte bulunduğu belirtilmekteydi (BEO 2978/223307). Konu, Divan-ı Hümayun, Hariciye Nezareti, Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi, Meclis-i Mahsus-ı Vükela, Sadaret ve Maarif Nezareti'nin malumuydu (BEO 2978/223307).

Neredeyse devletin ilgili tüm kurumlarında görüşülen durum, sanki Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'yı haklı çıkarmaktaydı.

Amerikan Board'ın sunduğu eğitim imkânları genel olarak Osmanlı Devleti'ninkinden daha iyi idi (Deringil, 2002: 135).

Devlet, misyoner okullarıyla aynı şekilde rekabet etmeli ve Müslüman okullarının kalitesini arttırmalıydı. 1905'te Beyrut Vilayeti, Cizvit ve Protestanların zararlarından Müslüman çocukların kurtarılması için onlarla rekabet edebilecek güçte modern mekteplerin kurulması gereğini belirtmekteydi. Süleyman Hüsnü Paşa, Müslüman misyoner derneğinin kurulmasını savunmakta; Hoca Tahsin Efendi, Müslüman Ülkelerin Coğrafyasını Araştırma Derneği'ni oluşturmaktaydı. II. Abdülhamit döneminin valileri de, üst düzey eğitime karşı rekabetin tek çaresinin, onun bir dengini oluşturmak olduğunu çok iyi bilmekteydiler (Deringil, 2002: 137, 138). Anlaşıldığı üzere, Osmanlı topraklarında eğitim alanındaki rekabet, hem misyonerlerin kendi aralarındakini hem de Osmanlı Devleti ile misyonerler arasındaki rekabeti kapsamaktaydı.

Sonuç

Tebaasının aidiyet duygusunu güçlendirmede eğitimin öneminin farkında olan Osmanlı Devleti, çocuklarının yabancı okullara gitmelerini istememektedir. Müslüman çocuklarının yabancı okullara gitmemeleri için onlarla rekabet edebilecek modern okullara ihtiyaç vardır. Devlet, Müslüman okullarını ilkokullardan başlayarak geliştirmeye, hatta yabancı mekteplerden daha iyi hale getirmeye çalışmaktadır. Padişah, Müslüman çocuklarının yabancı okullara ve Protestan mekteplerine gitmelerinin engellenmesini istemektedir.

Yabancı ve Protestan okullarının denetimi de hem kanunen gerekli, hem de verilen eğitimin devlet ideolojisi ile bağıntısını anlamak açısından önemlidir. Hukuki düzenlemeler yabancı okulları ve Protestan okullarını denetlemek için yeterli olmakla beraber, uygulamada sorunlar yaşanmaktadır. Teftiş konusunda kanun ve uygulama arasındaki uyumsuzluk, Osmanlı vilayetlerindeki yöneticilerin sıklıkla merkezi yönetime başvurmalarına neden olmaktadır. Teftiş için Osmanlı hükümetiyle sefaretler arasındaki diyalogun sonlanması da beklenmektedir.

Osmanlı Devleti, Müslüman okullarının kalitesini artırarak, padişah emriyle ve denetim mücadelesiyle, Müslüman çocuklarının yabancı okullara gidişinin önünü kesmeye çalışmaktadır.

Toplumsal anlamda, Protestan okullarının talep görmesinde, eğitim imkânlarının iyi olması, öne çıkan neden olarak düşünülebilir. Devlet, iyi eğitime karşı iyi eğitimle rekabet etme niyetindedir. Tüm yapılara rağmen, yabancı okullar ve Protestan okulları, Osmanlı toplumunun ilgisini çekmeye devam etmektedir.

Büyük devletlerin, Osmanlı topraklarındaki kendi okulları konusundaki, kendi aralarındaki rekabet, Osmanlı Devleti'ne, ayrıcalık alma yarışı sonundaki dış baskı olarak yansımaktadır. Sefaret ve konsolosluklar, güçlerini kullanarak, okullarının denetimini engellemeye çalışmaktadır. Devlet denetiminin ulaşmada zorlandığı bu okulların, sefaretlerinin desteğiyle de facto özerk bir yapıdaymış gibi hareket etmeleri, buldukları bölgelerde oluşturdukları nüfuz alanları ve hangi bölgelerde açıldıkları düşünüldüğünde, yıllar sonra, Osmanlı Devleti ile imzalanacak antlaşmaların hiç de birdenbire kaleme alınmadığını ortaya koyacaktır.

Sonuç itibarıyla, Osmanlı bürokrasisinin, Protestan okullarını ve yabancı okulları denetlemeye, teftişe niyetli fakat yeterince muktedir olmadığı ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), Dosya No: 159, Gömlek No: 11885.

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), Dosya No: 177, Gömlek No: 13272.

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), Dosya No: 2493, Gömlek No: 186912.

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), Dosya No: 2628, Gömlek No: 197046.

- Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO)*, Dosya No: 2978, Gömlek No: 223307.
- Dahiliye Muamelat (DH TMIK M)*, Dosya No: 132, Gömlek No: 52.
- Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi Tasnifi (DH MKT)*, Dosya No:1405, Gömlek No:29.
- Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi Tasnifi (DH MKT)*, Dosya No:1979, Gömlek No:56.
- Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi Tasnifi (DH MKT)*, Dosya No:2605, Gömlek No: 87.
- İrade Dahiliye Tasnifi (İ DH)*, Dosya No: 1066, Gömlek No: 83576.
- Maarif Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı (MF MKT)*, Dosya No: 6, Gömlek No: 114.
- Maarif Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı (MF MKT)*, Dosya No: 74, Gömlek No: 50.
- Maarif Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı (MF MKT)*, Dosya No: 94, Gömlek No: 46.
- Maarif Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı (MF MKT)*, Dosya No: 94, Gömlek No: 103.
- Maarif Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı (MF MKT)*, Dosya No: 172, Gömlek No: 2.
- Maarif Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı (MF MKT)*, Dosya No: 192, Gömlek No: 99.
- Maarif Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı (MF MKT)*, Dosya No: 239, Gömlek No: 32.
- Maarif Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı (MF MKT)*, Dosya No: 294, Gömlek No: 13.
- Maarif Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı (MF MKT)*, Dosya No: 309, Gömlek No: 6.
- Maarif Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı (MF MKT)*, Dosya No: 477, Gömlek No: 49.
- Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı (A}MKT MHM)*, Dosya No:724, Gömlek No:4.
- Yıldız Esas Evrakı (YEE)*, Dosya No: 112, Gömlek No: 6.
- Yıldız Perakende Evrakı Maarif Nezareti Maruzatı (Y PRK MF)*, Dosya No: 1, Gömlek No: 63.
- Yıldız Perakende Evrakı Maarif Nezareti Maruzatı (Y PRK MF)*, Dosya No: 2, Gömlek No: 23.
- Yıldız Perakende Evrakı Maarif Nezareti Maruzatı (Y PRK MF)*, Dosya No: 4, Gömlek No: 55.

Kitap ve Makaleler

- Adivar, H. E. (1985). *Mor Salkımlı Ev*, İstanbul, Atlas Kitabevi.
- Alan, G. (2019). “Amerikan Board Örgütü’nün Ortadoğu Bölgesindeki Teşkilatlanmasında Asur Misyonu’nun Önemi (1851-1860)”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14 (1), 17-49. Erişim adresi: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/gopsbad/issue/46703/521962>
- Aydın, M. (2008). *Bulgarlar ve Ermeniler Arasında Amerikan Misyonerleri*, 1. Baskı, İstanbul, Yeditepe Yayınevi.
- Aydın, M. (2019). “Osmanlı Makedonyasında Slavist Bulgar Komita Faaliyetleri”, *Belgi Dergisi*, 2 (18),1587-1606. DOI: 10.33431/Belgi.575310
- Akyüz, Y. (1970). “Abdülhamid Devrinde Protestan Okulları ile İlgili Orijinal İki Belge”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1-4), 121-130.

- Akyüz, Y. (2001). *Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi*, Sekizinci Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları.
- Çetin, A. (1983). "Maarif Nazırı Ahmed Zühdü Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Yabancı Okullar Hakkındaki Raporu", *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*,(10-11),189-219.
- Çetin, A. (1984). "II. Abdülhamid'e Sunulmuş Beyrut Vilayetindeki Yabancı Okullara Dair Bir Rapor", *Türk Kültürü*,(253), 316-324.
- Deringil, S. (2002). *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, Çeviren: Gül Çağalı Güven, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Kili, S. ve Gözübüyük, A. Ş. (2000). *Türk Anayasa Metinleri*, İkinci Basım, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Koçer, H. A. (1991). *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kodaman, B. (1999). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Üçüncü Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mahmud Cevad İbnü's-Şeyh Nafi (2002). *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, Yayına Hazırlayanlar: Mustafa Ergün, Tayyip Duman, Sebahattin Arıbaş, H. Hüseyin Dilaver, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Tozlu, N. (1991). *Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Uyanık, E. (2014). "II. Abdülhamit ile Amerikan Protestan Misyonerlerinin Eğitim Mücadelesi: Amerika'ya Kaçırılan Nusayri Kızları", *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi* (37), 35-56.
- Uyanık, E. (2017). "Yabancı Okullarda Eğitim Gören Osmanlı'nın Müslüman Çocukları (1865-1908)", *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*,(14), 1-29. DOI: <http://dx.doi.org/10.22464/diyalektolog.133>
- Vahapoğlu, M. H. (2005). *Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Yıldız, Ö. (2009). *Misyonerlik ve Amerikan Board Teşkilatı*, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

TÜRKİYE VE DANİMARKA'DA GÖRSEL SANATLAR EĞİTİMİNİN HAYAT BOYU ÖĞRENME BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRILMASI*

Ceren Tekin KARAGÖZ¹ Şeniz AKSOY²

Özet

Bu çalışmanın amacı, Türkiye ve Danimarka'da hayat boyu öğrenme politikaları, bu politikalar içerisinde görsel sanatlar eğitiminin yeri ve uygulama biçimleri karşılaştırılmıştır. Araştırmada, yöntem olarak karşılaştırmalı eğitim yaklaşımlarından “yatay yaklaşım” ve “tanımlayıcı yaklaşım” kullanılmıştır. Bu doğrultuda birincil ve ikincil kaynaklar incelenmiştir. Birincil kaynaklar Danimarka Eğitim Bakanlığında ve Türkiye Milli Eğitim Bakanlığında ve iki ülkenin istatistik kurumlarından elde edilen dokümanlar, programlar ve araştırmacı gözlemlerinden, ikincil kaynaklar ise karşılaştırmalı eğitim literatüründen oluşmaktadır. Verilerin analizi sonucunda Danimarka'nın hayat boyu öğrenme kapsamında hali hazırda düzgün ilerleyen bir sisteminin olduğunu düşündükleri ve öncelikli ihtiyaçlara yönelik eylem planları yaparak sürecin sürdürülebilirliğini sağlamaya çalıştıkları, Türkiye'nin ise işleyen sisteminde yaygın etkiyi artırmak ve acil ihtiyaçlara Türkiye'den daha fazla olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Görsel sanatlar ile ilgili kurumları da nüfusa yönelik eylem planlarının hazırlanarak hayata geçirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Görsel sanatlar eğitimi açısından Danimarka'da gerçekleştirilen kursların ve bu kurslara katılımın nüfusa oranla oranla Türkiye'den daha fazladır. Sonuç olarak Danimarka'nın görsel sanatlar eğitimi açısından Hayat boyu öğrenme kurumlarının ve bu kurumlara katılım oranlarının Türkiye'ye göre daha yüksek olduğu, Türkiye'nin bu tip kurslara yönelik tanıtım çalışmalarını artırması gerektiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Hayat boyu öğrenme, karşılaştırmalı eğitim, görsel sanatlar eğitimi.

COMPARISON OF VISUAL ARTS EDUCATION IN TURKEY AND DENMARK CONTEXT OF LIFELONG LEARNING

Abstract

This study aims to compare the lifelong learning policies and implementations of Turkey and Denmark by defining the places of visual arts education in these policies and implementations. It employs two comparative educational approaches, namely, “horizontal approach” and “descriptive approach”. In line with these approaches, the primary and secondary resources have been investigated. The primary resources include the documents, curriculums, and researchers' notes obtained from the statistical agencies of both countries as well as from the Ministry of Education of Denmark and the Ministry of National Education of Turkey while the secondary resources consist of the studies in the relevant literature related to the comparative education. On one hand, the data obtained from Denmark posit that they have positive opinions about their

* Bu araştırma 2020 yılında Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı Resim-İş Öğretmenliği Bilim Dalında gerçekleştirilen Doktora Tezinin verilerinin bir bölümü ile gerçekleştirilmiştir.

¹ Ar. Gör. Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Resim-İş Eğitimi ABD.e-posta:ckaragoz@pau.edu.tr

² Prof. Dr. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Resim İş Eğitimi ABD, e-posta: seniz@gazi.edu.tr

current lifelong learning system which has been processed without any troubles along with their suggestions regarding the development of action plans to ensure the sustainability of the system. On the other hand, the data collected from Turkey suggest that they aim to enhance the widespread effect of the current system and develop action plans about the immediate needs in the system as well as put these action plans into practice. In terms of visual arts education, it is found that the arts courses as well as the participation in these courses are more in number in Denmark than Turkey. Moreover, the findings also suggest that the number of visual arts related institutions is higher in Denmark than Turkey. This study concludes that the lifelong learning institutions in terms of visual arts and the participation in the education that these institutions offer are higher in number in Denmark than Turkey. Therefore, it is suggested that Turkey should show much more efforts to introduce such institutions.

Keywords: Lifelong learning, comparative education, visual arts education.

Giriş

Hayat boyu öğrenme (HBÖ) her yaştan bireyin ekonomik ve toplumsal konularda tam katılımını desteklemek, daha bilgili ve aktif vatandaşlar olmalarını sağlamak için gerekli eğitimleri kapsamaktadır. Ayrıca Hayat boyu öğrenme bireylerin kişisel mutluluk ve tatminlerine katkıda bulunmakta, yaratıcılık ve yeniliklere açık olmalarını desteklemekte ve çalışan veya gönüllü olarak iş gücüne katılımlarını sağlamaktadır (AGE, 2007). Hayat boyu öğrenme kavramı çağın ihtiyaçları doğrultusunda, hızla gelişen ve değişen sosyal ve kültürel hayattaki değişimlere ayak uydurabilmek amacıyla ortaya çıkmış, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde eğitim seviyesi ve istihdam koşulları açısından önemli bir gösterge haline gelmiştir (Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi ve Eylem Planı, 2014-2018). Görsel sanatlar eğitiminin örgün eğitim dışında ne tür uygulama alanları bulduğu, hayat boyu öğrenme kapsamında bu alanla ilgili neler yapıldığı önemli bir husustur. Bu nedenle bu araştırmada Türkiye hayat boyu öğrenme strateji planları ve uygulamaları, hayat boyu öğrenme açısından hedeflerini yerine getirmiş ve bu hedeflerin sürdürülebilir olmasını sağlamaya çalışan bir ülke olan Danimarka ile karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmalı eğitimin asıl amacı eğitim sorunlarının çözümü için eğitimikültürel, ekonomik, politik ve toplumsal bağlamda inceleyerekülkeler arası benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymaktır. Böylece karşılaştırmaya konu olan olgular derinlemesine incelenmektedir. Araştırmada incelenen ülkelerin bu eğitim yaklaşımıyla karşılaştırılması mevcut durumla ilgili daha çok bilgiye ulaşılması ve kültürel bağlam göz önünde bulundurularak, ortaya çıkan eksiklikler ve önerilerin neler olabileceği hakkında ipuçları vermektedir (Demirel, 2000; Türkoğlu, 1998; Ültanır, 2000, akt. Püsküllüoğlu ve Hoşgörür, 2017).

Hayat Boyu Öğrenme (HBÖ)

Kolb'un 1984 yılında ortaya attığı Yaşantısal Öğrenme Modelinin ortaya çıkmasıyla hayat boyu öğrenme 1990'larda yeniden gündeme gelmiştir. Hayat boyu öğrenme, bir bireyin deneyimleri ve çevresiyle olan etkileşimine dayanan sürekli öğrenme sürecini içinde barındırdığı düşüncesi ile yaygın eğitime oldukça önemli bir yenilik getirmiştir (Literacy Watch Bulletin, 2001). Geleneksel eğitim anlayışı, 1980'lerde öncelikle gençlerin geleceğe odaklanmasına neden olmasından dolayı "anı" bilinçli yaşayamadıkları için toplumu yalnızca

öğrenilebilir bir meta olarak görmelerine sebep olmuştur. Bu nedenle o dönemin gençleri kendi içinde yaşadıkları ve bir değer taşıdığı anlayışından uzak kaldıkları için örgün eğitim kurumları bu gençlere yönelik eğitim politikalarını değiştirmeye başlamışlardır. Geleceğe yönelik kaygıların “ana sahip çıkmaya” değer bilgi dağılımını büyük ölçüde azalttığı ve daha az eğitilmiş vatandaşların bir araya geldiği bir nüfus yarattığına dair görüşleri de bu durumu desteklemiştir. Dolayısıyla yaşantısal öğrenme modelinin ortaya çıkmasına ve yaygın eğitimin ardından da hayat boyu öğrenme kuramının gelişmesine ön ayak olmuştur (OECD, 2000).

Hayat boyu öğrenme önce ailede başlasa da formal olarak okul öncesi dönemden başlayan karmaşık ve çok yönlü bir süreçtir. Zorunlu eğitim ve sonrası, örgün eğitim ve öğretim dönemleri boyunca sürdürülür ve daha sonra üniversitede ve kolejlerde, işyerinde öğrenme deneyimi, etkinlikler ve eğlencenin sağlanması yoluyla yaşam boyunca devam eden ve diğer eğitimsel ve kültürel kurum ve kuruluşlarda (resmi ve gayri resmi türde) topluluk içinde yaşanmaya devam eden bir deneyimler bütünüdür (Chapman, 1996, akt. Pendlebury ve Enslin, 2000: 174). Hayat boyu öğrenmenin gelişmeye ve önem kazanmaya başlaması ile eğitim; zaman ve mekândan bağımsız hem okul eğitimini hem de okul dışı eğitimi kapsayan tüm eğitsel etkinliklerin temel bileşeni olarak ortaya çıkmıştır. Avrupa Birliği Komisyonu tarafından 2000 yılında açıklanan hayat boyu öğrenme memorandumunda aşağıda belirtilen temel stratejisi ortaya konulmuş ve genel çerçevesi şu şekilde verilmiştir; Herkes için yeni temel beceriler, insan kaynaklarına daha fazla yatırım, eğitimde yeniliklerin ve yeni yöntemlerin geliştirilmesi, her türlü eğitime değer verilmesi/belgelendirilmesi, rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin yeniden gözden geçirilmesi, eğitimin mümkün olduğunca öğrenenlere yaklaştırılması ile erişim zorluğu olan kesimlere ulaşmak için bilgi iletişim teknolojilerinden yararlanma, yerel ve bölgesel merkezli girişimler için hayat boyu öğrenme yaklaşımı, çok amaçlı öğrenme merkezleri, öğrenen toplum için bilgi ağlarından yararlanma olarak sunulmuştur (Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi ve Eylem Planı, 2014-2018). Bu eylem planına göre hem “herkes için eğitim” hem de “herkes için hayat boyu eğitim” ilkelerinin tüm dünya nüfusu için geçerli olması gerektiği kabul edilmektedir. Aksi takdirde, sosyal ve sosyo-ekonomik açıdan insanlar arasındaki boşluğuna kadar az olduğu iddia edilse de genişlemeye devam edecektir. Yaşamını idame ettirebilme ve vatandaşlığın, tüm dünyadaki insanlara ait olan bir şey olduğunun altını çizmek ve eğitimin yerleşmiş bir kültür olmasını sağlamak önemli bir husustur (Somtrakool, 2002). Hayat boyu öğrenme bu bağlamda ekonomik boyutundan ziyade bilginin topluluk içerisinde kullanımına yönelmektedir. Öğrenmenin süreklilik ve süreksizliği kavramı, öğrenme mekanının değişen bağlamları açısından yatay olarak (karşılaştırmalı olarak) da incelenmektedir. Çocuklar öğrenme ortamlarını okuldan topluma kaydırıldıklarında önceki öğrenme alışkanlık ve kalıplarını sürdürmektedirler. Toplum temelli birleştirilmiş programlara katıldıklarında ise, öğrenme anlayışları çoğunlukla metin ve ders odaklı öğrenme durumundan yüz yüze ve karşılıklı etkileşimli öğrenmeye kaymaktadır (Ohsako, 2002:194). Ayrıca eğitime yönelik yapılan yeni çalışmalar göstermektedir ki öğrenen bir toplumun inşa edilmesi için çocuklar, gençler ve yetişkinlerin birlikte öğrendiği bir ortamın oluşturulması önemlidir. Bu bağlamda nesiller arası bilgi aktarımının olduğu, okulun bir payı olsa da okul-dışı öğrenimin de okul öğrenimi kadar önemli olduğu toplumların oluşturulması gerekmektedir. Bu yalnızca öğrenme ve eğitimle ilgili değil, temel olarak insani gelişim ile ilgilidir (Somtrakool, 2002).

Yöntem

Araştırmada karşılaştırmalı eğitim yöntemlerinden eğitim sistemlerinin öğelerinin birbirine paralel olarak incelenmesi olan “yatay yaklaşım” vedoküman, gözlem gibi öğelerden yararlanılarak benzerlik ve farklılıkların tanımlanması olan “tanımlayıcı yaklaşım” (Ültanur, 2000) kullanılmıştır. Bu çalışmada hayat boyu eğitimin genel yapısı, eğitim hedefleri, yaklaşımları, yaşanan zorluklar ve bunun gibi unsurlar ele alınmıştır. Ardından iki ülke açısından karşılaştırılması öngörülen unsurlar, benzerlik ve farklılıklar açısından karşılaştırılmıştır. Araştırmada birincil ve ikincil kaynaklar incelenmiştir. Birincil kaynak olarak Danimarka Eğitim Bakanlığı ve ilgili sitelerden elde edilen “The Danish Education System (TDES) [Danimarka Eğitim Sistemi], Denmark’s Strategy for Lifelong Learning 2007 (Danimarka Hayat Boyu Öğrenme Stratejisi) dokümanları ve Statistic Denmark (Danimarka İstatistik Kurumu) verileri ile Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı ve ilgili sitelerden elde edilen Türkiye hayat boyu öğrenme strateji belgesi 2014-2018, Türkiye Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü 2018 yılı Faaliyet Raporu dokümanları ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri incelenmiştir. İkincil kaynak olarak da araştırmacı gözlemleri kullanılmıştır. Veri toplama sürecinde, karşılaştırmalı eğitim çalışmalarına yönelik kaynaklar incelenmiştir. Ayrıca birinci araştırmacı, Danimarka’da altı ay kalmış ve hayat boyu öğrenme bağlamında sanat eğitimi veren bir kurumda görev yaparak gözlemlerde bulunmuştur. Araştırmaya yönelik Danimarka verileri, öğretmenlerle görüşmeler yapılarak ve gözlem yoluyla toplanmaya çalışılmıştır. Danca olan dokümanlar önce İngilizceye, sonra Türkçeye çevrilerek analiz edilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde Türkiye ve Danimarka’nın hayat boyu öğrenme strateji belgeleri, görsel sanatlar eğitiminin yeri ve uygulama biçimleri incelenerek alt başlıklarda bulgulara yer verilmektedir.

Türkiye’de hayat boyu öğrenme politikası

Türkiye’de hayat boyu öğrenme kavramı yeni olmamakla birlikte hayat boyu öğrenme sisteminin oluşturulmasına yönelik çalışmalar 2000’li yıllardan itibaren hız kazanmıştır (Hayat Boyu Öğrenme Stratejisi Belgesi, 2014-2018: 8). Herkese kaliteli bir eğitim hizmeti sunan güçlü bir eğitim sistemi, hayatboyu öğrenmenin temelidir (sf. 10). Bu bağlamda hayat boyu öğrenme sisteminin etkinliğini ve verimliliğini artırmaya yönelik 2014-2018 Dönemi Ulusal Hayat Boyu Öğrenme Stratejisi Belgesi³ oluşturulmuştur.

Strateji belgesi aşağıdaki hedefleri içermektedir;

1. Toplumda HBÖ Kültürü ve Farkındalığının Oluşturulması: Türkiye’de ‘Öğrenme Kültürü’nün güçlü olmadığını ve bireylerin öğrenme sonucunda elde edebilecekleri faydaların yeterince farkında olmadıkları belirtilmiştir. Dolayısıyla; hayat boyu öğrenme konusunda farkındalığın düşük olması, öğrenme etkinliklerine katılımın düşük olması gibi bazı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda belgede hayat boyu

³Türkiye Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi <https://abdigm.meb.gov.tr/projeler/ois/013.pdf>

öğrenmenin güçlendirilmesi açısından farkındalık oluşturulması en öncelikli alanlardan birisi olarak belirlenmiştir.

2. HBÖ Fırsatlarının ve Sunumunun Artırılması: Farklı türlerde hayat boyu öğrenme hizmeti sunan birçok kamu ve özel kurum/kuruluşlar ile üniversiteler, belediyeler ve sivil toplum kuruluşları mevcuttur. Ancak güçlü bir koordinasyonun olmaması hizmetlerin daha etkin ve yaygın olmasını engellemektedir. Kamu/ özel işletmelerin temsilcileri, işçi ve işveren temsilcileri ve sivil toplum örgütleri dâhil olmak üzere, tüm kurumlar ve kuruluşlar arasında sosyal diyalogun güçlendirilmesi gerekmektedir. Hayat boyu öğrenme ortaklarının farklı alanlarda hayat boyu öğrenme hizmetleri sağlamaya teşvik edilmesini ve tüm hizmet sunucuları arasında koordinasyonun sağlanmasını hedeflemektedir.
3. HBÖ Fırsatlarına Erişimin Artırılması: Eğitime erişim devletin önem verdiği konular arasında ilk sırada yer almış, zorunlu eğitim çağındaki çocukların temel eğitim hakkı Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar hazırlanan tüm anayasalarda teminat altına alınmıştır. Ayrıca, *Onuncu Kalkınma Planı*'nda yoksulluğun nesiller arası aktarımının önlenmesi amacıyla başta eğitim olmak üzere temel kamu hizmetlerine erişimde fırsat eşitliğinin daha da güçlendirilmesini hedeflemektedir.
4. Hayat Boyu Rehberlik ve Danışmanlık Sisteminin Geliştirilmesi: Hayat boyu rehberlik ve danışmanlık sistemi, bireylerin öğrenme faaliyetlerini planlayıp yönetmelerine yardımcı olmakla birlikte eğitim ihtiyaçlarının yanında mevcut kabiliyetlerinin bilincinde olmalarını ve kendilerini bekleyen risk ve fırsatlar hakkında bilgilendirilmelerini sağlamayı amaçlamaktadır.
5. Önceki Öğrenmelerin Tanınması Sisteminin Geliştirilmesi: örgün, yaygın eğitim ve/veya serbest öğrenme çerçevesinde elde edilen öğrenme kazanımlarının, belirli bir standarda göre tanınmasına ilişkin süreçtir. Bu sistem, nerede ve ne şekilde kazanılmış olursa olsun, bireyin bilgi, beceri ve deneyimlerinin resmi olarak tanınmasını ve belgelendirilmesini sağlamaktadır.
6. HBÖ İzleme ve Değerlendirme Sisteminin Geliştirilmesi: İzleme ve değerlendirme sisteminin genel amacı; beklenen ilerlemenin gerçekleştiğini doğrulayan kanıtları sağlamak ya da geliştirilmesi gereken noktaları belirlemeye yardımcı olmaktır. Sistem, önceden belirlenmiş standartlara ya da hedeflere ulaşıp ulaşılmadığını anlamak için göstergelerin sistematik olarak analiz edilmesini içermektedir.

Türkiye strateji belgesinin yayınladığı Hayat Boyu öğrenmenin gelişimiyle ilgili zorluklar şunlardır:

- Mali kaynakların yetersiz olması nedeniyle Taşra teşkilatının toplamda 1014 kurumdan oluşması, hizmet alanlarının çeşitli olması.
- Kurs programlarına katılanların çevrelerinden bilgi alarak katıldıklarını gösteren anket sonuçlarına göre Genel Müdürlüğün tanıtım ve bilgilendirme faaliyetlerinin yeterli olmaması.

- Örgün eğitimde görevli öğretmenlerin ek ders ücreti karşılığı görevlendirilmelerinde ücret yönetmeliği ile ilgili mevzuatın getirdiği ders saati sınırlılığında dolayı üniversite öğretim üyeleri gibi nitelikli uzmanların görece düşük ek ders ücreti karşılığında görevlendirmelerinin yapılmasında güçlük yaşanması nedeniyle nitelikli öğretim görevlisi açığının olması.
- Yaygın eğitim kurumlarının merkez binaları ile hizmet sunduğu binalara yönelik standartların olmaması nedeniyle yaygın eğitim kurumlarının standartlarının olmaması.
- Merkez ve taşra personeli ile usta öğreticilerin ihtiyacı olan nitelikli hizmet içi eğitimlerin verilmemesi ve planlanan eğitimlerin iptal edilmesi nedeniyle hizmet içi eğitim faaliyetlerinin yetersiz olması.

Danimarka'dahayat boyu öğrenme politikası

Danimarka güçlü bir refah devleti olması, toplumda ekonomik eşitliğin sağlanması, eğitime, yenileşme ve çevresel problemlere gösterdiği aşırı hassasiyet ile dünyada yaşanacak ve insanların en mutlu olduğu ülkeler listesinde üst sıralarda yer almaktadır (Denmark.dk, 2020). Danimarka'nın kültür ve eğitim hedefleri günümüzün küreselleşmiş dünyasında rekabet gücünü sağlamak için her seviyede yüksek kaliteli eğitim gerekliliği üzerine kurulmuştur. Bu nedenle eğitim Danimarka'da kilit öncelikler arasındadır. Danimarka eğitim kurumları, yenilikçi öğrenme yaklaşımlarıyla birleştirilen yüksek akademik standartları yakalamak ve vatandaşlarını küreselleşmiş bilgi tabanına dayalı bir toplumda aktif bir rol oynayacak şekilde eğitmeyi hedeflemektedir. Esas olarak devlet tarafından düzenlenen ve finanse edilen eğitim kurumları, sürekli olarak denetlenerek, onaylanmakta ve değerlendirilmektedir. Temel eğitimin zorunlu olduğu Danimarka'da öğrenciler, öğrenme süreçlerinde aktif rol oynamaya ve bağımsız veya küçük gruplar halinde projeler yürütme sorumluluğunu almaya teşvik edilmektedir. Sınıfa devam etmenin yanı sıra, öğrencilerin tartışmalara katılmaları ve sürekli eleştirel ve analitik becerilerini geliştirmeleri beklenmektedir (Ministry of Culture Denmark, 2020).

Danimarka'nın gelişim işbirliği stratejisi "Daha İyi Bir Hayat İçin Haklar" Danimarka parlamentosu tarafından Mayıs 2012'de onaylanmıştır. Stratejinin amacı yoksulluğu azaltmaya yönelik çalışmalar yürütürken sanat ve kültür ile yoksul insanlara daha iyi bir yaşam için haklarını fark etmeleri yönünde yardım etmektir. Ortaya çıkan stratejide kısaca; "Bağımsız sivil toplumlar için dinamik bir kültürel hayat merkezi bir öneme sahiptir. Sanat ve kültür çok önemli yansımaları ve hizmetleri bulunmaktadır ve modern, demokratik toplumların gelişiminde çok önemli bir parçasını oluşturmaktadır" denilmektedir.

Danimarka Hükümeti Nisan 2007 yılında Hayat Boyu Öğrenme için Danimarka Stratejisi'ni⁴ oluşturmuştur. Bu strateji raporu Avrupa Konseyinin 2004 yılında onayladığı Eğitim ve Öğretim- 2010 Lizbon Stratejisi'nin başarısı acil raporuna ve 2006 yılında Avrupa Konseyi'nin, üye devletlerin hayat boyu öğrenme için kapsamlı ve tutarlı stratejiler geliştirmelerine yönelik çağrıda bulunması sonucunda oluşmuştur. HBÖ stratejisi temel olarak

⁴ Denmark's strategy for lifelong learning – Education and lifelong skills upgrading for all. Report to the European Commission. <http://uil.unesco.org/document/denmark-strategy-lifelong-learning-education-and-lifelong-skills-upgrading-all-issued-2007>

Danimarka Hükümeti'nin 2006 yılında yayınladığı "İlerleme, yenilenme ve geliştirme- Küresel Ekonomi için Danimarka Stratejisi'ne dayanmaktadır. Danimarka Hükümeti'nin eğitim ve hayat boyu beceri geliştirme stratejisi her türlü eğitim ve öğrenmeyi kapsayan, kişisel gelişim, istihdam, aktif katılım ve topluma katılımı destekleyen bir yapıdadır. Strateji her insan için, her türlü eğitim formunu, öğrenmeyi ve hayat boyu gelişimi yükseltmeyi kapsamaktadır. Stratejinin genel amacı rekabet gücüne sahip, önde gelen, uyumlu güçlü bir bilgi toplumu yaratmaktır. Bu amaca ulaşmak için eğitimi, hayat boyu beceri geliştirmeyi, araştırmayı, yenilikleri takip etmeyi ve en üst seviyede sürdürmeyi önemli görmektedir.

Danimarka Hayat Boyu Öğrenme Strateji belgesi aşağıdaki hedefleri içermektedir;

1. Okul öncesinden yükseköğretime kadar herkes için tutarlı, nitelikli, iyi temel beceriler edinilmesi hedeflenmelidir. Bunun içinde herkese eşit fırsatlar sunulmalı ve ortamlar sağlanmalıdır.
2. Eğitim dünya çapında olmalıdır. Eğitim sistemi yetenekleri güçlendirmeye çalışmalı, yavaş öğrenenlere destek olmalı ve uyum sağlamalıdır. Eğitim iş piyasasının ve toplumun ihtiyaçlarını karşılamalıdır.
3. İşgücü piyasasındaki herkes için, eğitim alma oranının düştüğü yıllara tekabül eden dönemde ihtiyaçları karşılayan ve hayat boyu kullanılan becerilerin geliştirilmesi ihtiyacına yönelik kaliteli bir yetişkin eğitimi ve sürekli eğitim olmalıdır. İş gücü piyasasındaki her insan bu konuda ortak sorumluluğupaylaşmalıdır.
4. İşyerlerinde sistematik beceri gelişimi hem kamu hem de özel işletmelerde güçlendirilmelidir. Çalışanlar için sürekli eğitim ve beceri geliştirme konusundaki kamu ve özel yatırımların artırılması, bireylerin becerilerinin geliştirilmesine ve işletmelerin gelişiminin güçlenmesine katkıda bulunacaktır.
5. Rehberlik ve danışmanlık için fırsatlar geliştirilmeli ve çırakların, öğrencilerin ve yetişkinlerin eğitim programlarını seçmeleri ve hayat boyu öğrenime katılmaları için mümkün olan en iyi şartları sağlamaya yardımcı olunmalıdır.
6. Eğitim ve öğrenimin her biçimi, bireylerin bilgi, beceri ve yetkinliklerine dayanmalıdır. Yetişkin eğitimi ve sürekli eğitimde, bir kişinin önceden öğrenmesinin görünürlüğünü ve tanınmasını teşvik eden yeni ve gelişmiş fırsatlar yaratılmalıdır.
7. Eğitim sisteminde tutarlı eğitim yolları ve şeffaflık, hedeflenen eğitim ve yaşam boyu becerilerin yükseltilmesine katkıda bulunmak ve kamu kaynaklarının mümkün olan en iyi şekilde kullanılmasını kolaylaştırmaktır.
8. Çevremizdeki dünyayla iletişimi ve işbirliğini güçlendirmeye katkıda bulunan tüm eğitim programlarına küresel bir perspektif dahil edilmelidir.

Danimarka strateji belgesinin yayınladığı Hayat Boyu öğrenmenin gelişimiyle ilgili zorluklar şunlardır:

- Boş zamanlarında gerçekleşen eğitim, çalışma hayatı ve öğrenme arasındaki bağlantıların güçlendirilmesi gerekmektedir.
- Ulusal makamlar, sosyal ortaklar, eğitim kurumları, işletmeler, liberal yetişkin eğitimi sağlayıcıları, gönüllü kuruluşlar ile belediye ve bölgesel paydaşlar arasındaki diyalog ve ortaklıkların güçlendirilmesi gerekmektedir.

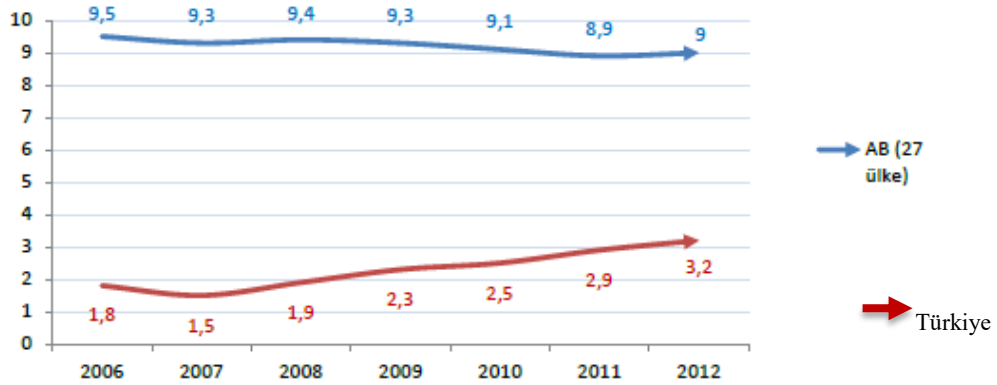
- İşletmelerde, işgücünde ve toplumda yetkinlik ve bilgiye yönelik mevcut ve gelecekteki ihtiyaçları karşılamak için her seviyedeki eğitimin kalitesi iyileştirilmelidir.
- Çeşitli eğitim yolları ve düzeyleri arasındaki uyumun geliştirilmesi, bireylerin nitelikleri ve becerileri esnek bir şekilde elde edebilmeleri için geliştirilmelidir.
- Eğitim sistemi daha kapsayıcı olmalıdır, böylece herkes için yer vardır ve erken ayrılanların sayısı azaltılabilir.
- İnsanlar, kaynakların verimli bir şekilde kullanılabilmesi için eğitim programlarını daha hızlı tamamlayabilmelidir.

Danimarka hayat boyu öğrenme strateji belgesinde 8 adet ana unsur bildirilmiş ve HBÖ ile etkileşimi bulunacak tüm paydaşlar için ayrı hedefler ortaya koymuştur. Türkiye hayat boyu öğrenme strateji belgesinde ise 6 ana unsur belirtilmiş ve bu hedeflerine neden ihtiyaç duyulduğunu açıklayan sorun analizi yapılarak hedeflere ulaşmak için gerçekleştirilecek eylem planları açıklanmıştır.

Tablo 1. *Türkiye ve Danimarka HBÖ strateji planlarının amacı ve bu amaçları yerine getirmede öncelikli yapılacaklar ile ilgili süreç ve zorluklar*

	Türkiye	Danimarka
Amaç	Kişisel, toplumsal, sosyal ve istihdam ile ilişkili bir yaklaşımla bireyin; bilgi, beceri, ilgi ve yeterliliklerini geliştirmeyi amaçlamaktadır.	Her insan için, her türlü eğitim formunu, öğrenmeyi ve hayat boyu gelişimi yükseltmeyi amaçlamaktadır.
Süreç	Sorun analizi yapılması ve öncelikli ihtiyaçlara yönelik eylem planlarının belirlenerek hayata geçirilmesi.	Sorun analizi yapılması, öncelikli ihtiyaçlara yönelik eylem planlarının belirlenerek hayata geçirilmesi ve işleyen sistemin sürekliliğinin sağlanması.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde strateji planlarına bakarak Danimarka'nın hali hazırda düzgün ilerleyen bir sisteminin olduğunu düşündükleri ve öncelikli ihtiyaçlara yönelik eylem planları yaparak sürecin sürdürülebilirliğini sağlamaya çalıştıkları, Türkiye'nin ise işleyen sisteminde yaygın etkiyi artırmak ve acil ihtiyaçlara yönelik eylem planlarının hazırlanarak hayata geçirilmeye çalışıldığı bulgusuna ulaşılmaktadır. İki belgede de hayat boyu öğrenmenin sunumunun, farkındalığının ve erişiminin artırılması yoluyla bu değerlerin yükseltilmesi öncelikli hedeflerdir.

Şekil 1.Yıllara Göre Türkiye ve AB (27 ülke) Hayat Boyu Öğrenmeye Katılım Oranları (Türkiye Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi, 2014-2018)

Şekil-1'deki 2006 ile 2012 yılları arasındaki AB ülkelerinin hayat boyu öğrenmeye katılım oranlarının değişimi görülebilmektedir. Türkiye'de 2006 yılında yüzde 1,8 olan hayat boyu öğrenmeye katılım oranı 2012 yılında yüzde 3,2'ye yükselmiştir. AB (27 ülke) de 2006 yılında yüzde 9,5 olan bu oran 2012 yılında yüzde 9'a gerilemiştir. Bu durum AB 2010 hedefi olan yüzde 12,5 ve 2020 yılı hedefi olan yüzde 15'in altında kaldığı göstermektedir. Türkiye'nin HBÖ katılım oranlarında geçen son yedi yılda ilerleme kaydedilmiş olmasına rağmen, mevcut yüzde 3,2'lik katılım seviyesi ile AB hedeflerine ulaşması için planlı bir çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle hayat boyu öğrenmenin sunumunun, farkındalığının ve erişimin artırılması yoluyla bu değerın yükseltilmesi hedeflenmektedir.

Hayat Boyu Öğrenme Bağlamında Görsel Sanatlar Eğitimi

Türkiye ve Danimarka'da hayat boyu öğrenme bağlamında yürütülen görsel sanatlar eğitimine bakıldığında iki ülkenin de yaygın çabaları görülmektedir. Bu kapsamda pek çok belediye, sivil toplum kuruluşları, müzeler ve sivil inisiyatifler sanat etkinlikleri yürütmektedir.

Tablo 2. Türkiye ve Danimarka'da Hayat Boyu Öğrenme kapsamında görsel sanatlar eğitimi veren kurumların karşılaştırması

	Türkiye	Danimarka
Toplum Sanat Merkezleri	Toplum sanat merkezleri özel kurumlar ve sivil toplum kuruluşlarının öncülüğünde hayata geçirilmeye başlanmıştır. Bu kurumların genel amacı sanatı geniş kitlelerle buluşturmadır.	Toplum sanat merkezleri sürekli ve değişik aralıklarla belediyeler, sivil toplum kuruluşları ve özel girişimler tarafından toplumun tüm kesimleri için sanat etkinlikleri ve eğitim atölyeleri düzenlenmektedir.
Sanat Kampları	Sanat kampları genellikle yaz aylarında özel girişimler tarafından yaz okulu etkinlikleri şeklinde	Sanat kampları sürekli ve değişik aralıklarla belediyeler ve özel girişimler tarafından çocuklar ve

	yürütülmektedir.	yetişkinlere eğitimler vermektedir.
Müzeler	Müzelerde verilen atölye eğitimleri bir süreliğine azalsa da özel müzelerin yaygınlaşması ile müzelerde eğitim atölyelerine son yıllarda yeniden ağırlık verilmeye başlanmıştır.	Müzelerde verilen atölye eğitimleri uzun zamandır devam etmektedir. Her müzenin eğitim birimi ve eğitim materyali bulunmaktadır.

Türkiye ve Danimarka sanat eğitimi veren kuruluşların genel yapıları incelendiğinde Danimarka Kültür Bakanlığı etkinlik takvimleri ve sundukları verilere (<https://english.kum.dk/services/statistics/>) göre Danimarka'da toplum sanat merkezlerinin etkinliklerinin çok yoğun bir programla devam ettiği, sanat kampları, okul sonrası programlar ve müzelerin eğitim departmanlarının da sürekli programları olduğu görülürken, Türkiye Kültür Bakanlığı'nın etkinlik takvimleri (<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/genel/etkinlik>) ve sundukları verilere (<https://sgb.ktb.gov.tr/TR-50930/istatistikler.html>) göre toplum sanat merkezleri, sanat kampları, okul sonrası sanat eğitimi programları ve müzelerin eğitim programları ile ilgili bilginin sınırlı olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Türkiye ve Danimarka'da hayat boyu öğrenme kapsamında açılan sanat eğitimi kursları, kursları açan kurumlar ve kursiyer istatistikleri

Türkiyeve Danimarka istatistikleri incelendiğinde çok fazla veri ve ayrıntı olduğu görülmektedir. Bu nedenle veriler tablolar halinde verilmemiş, elde edilen verilerden ulaşılan bulgular aktarılmaya çalışılmıştır. Verilerin ana kaynaklarına <https://www.dst.dk/en> ve <http://www.tuik.gov.tr/Start.do> sitelerinden erişim sağlanabilmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu ve Statistics Denmark yaygın eğitim istatistikleri incelendiğinde Danimarka'da en çok açılan ve gidilen yaygın eğitim kurumlarının ihtiyaca yönelik mesleki gelişim kursları ve sanat kurslarıdır. Türkiye'de mesleki gelişim kurslarıdır. Danimarka'da yaygın eğitime katılım gösteren bireylerin sanat eğitimi ile ilgili açılan kurslarda en çok grafik alanlarla ilgili kurslara devam ederken, Türkiye'de el sanatları teknolojisi ile kurslara katılımın yüksek olduğu görülmektedir.

TÜİK eğitim verileri incelendiğinde yaygın eğitime yönelik en kapsamlı verilerin 2017 yılını aittir. Bu veriler incelendiğinde Türkiye'de yaygın eğitim kurumlarında açılan kurs sayısının 89.062, kurslara katılan birey sayısının 5.362.403 ve bu kursları bitirenlerin sayısının ise 5.236.438 olduğu ve katılımcıların %97,7'sinin kursları tamamlamıştır. Yine bu verilere göre beşerî bilimler ve sanat alanında düzenlenen kursların oranı %22,8, hizmet alanındaki kursların oranı %21,7, sosyal bilimler, iş ve hukuk alanındaki kursların oranı %18,2, genel programlar alanındaki kursların oranı ise %10,2'dir. Türkiye'de 2017 yılında düzenlenen kursların %48,1'i bakanlık ve bağlı kurum/kuruluşlar, %27,9'u belediyeler, %17,8'i vakıf ve dernekler, %6,2'si ise diğer kurum/ kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Aynı yılın genel örgün eğitim verileri incelendiğinde 80.810.525 olan nüfusun 2.330.640 milyonu okuma yazma bilmez iken 3.124.909 milyonu okuma yazma bilmektedir ancak bir okul bitirmemiştir. 55.561.608 kişi örgün eğitimin

değişik kademelerinde eğitim almaktadır. Bu oranlar incelendiğinde nüfusun %68,7'sinin eğitime dahil olduğu düşünüldüğünde yaygın eğitimin genel eğitim seviyesinin %6,47'sini oluşturması eğitime dair yaygınlaştırma çalışmalarının yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

2017 Hayat boyu öğrenme genel müdürlüğü izleme ve değerlendirme raporuna göre Türkiye'de görsel sanatlar ile ilgili açılan sertifikalı kurslar; el sanatları teknolojisi, grafik ve fotoğraf, sanat ve tasarım, seramik ve cam teknolojilerinden oluşmaktadır. İzleme ve değerlendirme raporuna göre 43.790 el sanatları teknolojisi kursu açılmış ve bu kurslara 249.992 kişi katılmıştır, 1.185 grafik ve fotoğraf kursu açılmış ve bu kurslara 8.372 kişi katılmıştır, 6.449 sanat ve tasarım kursu açılmış ve 21.559 kişi katılmıştır, 2.528 seramik ve cam teknolojileri kursu açılmış ve 21.914 kişi katılmıştır. Rapora göre yaygın eğitim kurumlarında toplam 339.645 kurs açılmıştır ve bu kursların 53.952'si görsel sanatlar ile ilgilidir. Bu oran toplam kurs sayısının %15,8'ine tekabül etmektedir. El sanatları teknolojisi kursları dışındaki görsel sanatlar kursları ise yaygın eğitim kurslarının %2,9'unu oluşturmaktadır. Bu veriler incelendiğinde sanata yönelik kursların artırılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Statistic Denmark verileri Türkiye verileri ile doğru karşılaştırma yapılabilmesi amacıyla 2017 yılı verileri baz alınarak incelenmiştir. Önceki yıllara ait veriler incelendiğinde yaygın eğitime katılımın daha yüksek olduğu, katılım oranlarının her yıl düşük bir hızla azalmaktadır. Bu bulgular Avrupa birliği hayat boyu öğrenme katılım oranlarının düştüğünü gösteren Şekil 1'deki bulgular ile benzerlik göstermektedir. Statistic Denmark verilerine göre 5827463 nüfusa sahip ülkede 15-69 yaş aralığındaki 4032807 kişinin eğitime dahil olurken, toplam nüfusun %69,2'sinin eğitime dahil olduğu, Danimarka'da görsel sanatlar ile ilgili açılan sertifikalı kursların çoğunlukla grafik tasarım, tekstil eğitimi ve genel sanat eğitiminden oluştuğu bulgularına ulaşılmıştır. 2017 verilerine göre 4.062 kişinin grafik tasarım dersi aldığı, 222 kişinin tekstil eğitimi aldığı, 83 kişinin ise genel sanat eğitimi dersini aldığını göstermektedir. İncelenen verilere göre 1289994 kişinin yaygın eğitime dahil olduğu, toplam 4433 kişinin sertifikalı görsel sanatlar eğitimi ile ilgili yaygın eğitim kurslarına katıldığı görülmektedir. Katılım oranlarına bakıldığında sertifikalı görsel sanat eğitimlerine katılımı düşük bir orana sahip oldukları bulgusuna ulaşılmaktadır. Danimarka kültür bakanlığının verileri incelendiğinde bunun nedeninin ülke genelinde kısa süreli sanat eğitimi etkinliklerine katılımın daha yüksek olduğu, yaygın eğitime katılan bireylerin sertifika ihtiyacı duymadıkları için kısa süreli programları takip etmeyi tercih ettikleri bulgusuna ulaşılmıştır.

Strateji belgeleri ve istatistik kurumu verileri ayrıntılı incelendiğinde iş gücü ve mesleki eğitimlerin iki ülkede de daha ağırlıklı olarak gündeme geldiği ve hayat boyu öğrenmenin yetişkin eğitimi ve mesleki gelişim kurslarına yönelik olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bunun yanında kişisel gelişimi ve psikolojik iyi oluşu destekleyecek kültür ve sanat etkinliklerinedaha az yer verildiği ortaya konan verilerden anlaşılmaktadır. Danimarka bu anlamda daha ayrıntılı çalışmalar yürütmektedir. Türkiye de ise pek çok kurs açılmakta ancak ülke nüfusuna göre kurs sayılarının ve tanıtımların yetersiz olduğu görülmüştür.

SONUÇ

Danimarka’da hayat boyu öğrenme her yaş grubu ve farklı ihtiyaçlara sahip gruplar için yürütülmektedir. Eğitime herkesin erişimini sağlama, eşit fırsat ve ortamların sağlanmasına ağırlık vermeye yönelik çalışmaların yapıldığı görülmüştür. Ayrıca kamu ve sivil toplum kuruluşlarının geniş kapsamlı bir yapıda hayat boyu öğrenme kapsamında eğitim etkinliklerine yer verdiği sonucuna da ulaşılmıştır. Türkiye de ise hayat boyu öğrenmenin anlaşılması, hayat boyu öğrenmeye yönelik ortamların ve bu ortamlara erişimin yaygınlaştırılmasına ağırlık verildiği görülmektedir. Bu çalışmaların çoğunluğu kamu tarafından yürütülen ve mesleki eğitim kurslarının yaygınlaştırılma çabasıyla oluşmaktadır. Türkiye’de yaygın eğitime katılım oranlarına bakıldığında el sanatları teknolojileri ağırlık olduğu, mesleki gelişime yönelik kurslara katılımın ise daha az olduğu söylenebilir. Danimarka’da ise yaygın eğitime katılımın çoğunlukla grafik alanlarda olduğu ve mesleki gelişime yönelik kurslara katılımın daha yoğun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar Türkiye’de hayat boyu öğrenme kapsamında okul dışı öğrenme kültürünün geliştirilmesi ve hayat boyu öğrenme kapsamında eğitimler düzenleyecek olan sivil toplum kuruluşlarının desteklenmesi ve denetlenmesi gerekliliğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Kolb, D. (1984). *Experiential learning: experience as the source of learning and development*. Prentice-hall, New Jersey.
- Life long learning - A tool for all ages, (2007). *Age statement for the 2007 European year of equal opportunities for all-age*. The European older people’s platform.
- Literacy watch bulletin, (2001). No. 17 Innovation in literacy and non-formal education.
- OECD, (2000). *Centre for educational research and innovation “what works in innovation in education” motivating students for lifelong learning organization for economic co-operation and development*, Paris.
- Ohsako, T. (2002). *The role of inter-generational programs*. (edit. Carolyn Medel-añonuevo), *Integrating lifelong learning perspectives*. UNESCO, Philippines.
- Pendlebury, S. ve Enslin, E. (2000). *Lifelong learning for a new society the south African case concept and context LLL: education across the lifespan*, Taylor & Francis group.
- Püsküllüoğlu, E. I. ve Hoşgörür, V. (2017). Türkiye’de 2010-2016 yılları arasında yapılan karşılaştırmalı eğitim lisansüstü tezlerinin değerlendirilmesi. *MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi*, cilt 4, sayı 1, 46-61.
- Somtrakool R K. (2002). *Lifelong learning for a modern learning society*. (edit. Carolyn Medel-añonuevo), *Integrating lifelong learning perspectives*. UNESCO, Philippines.
- Ültanır, G. (2000). *Karşılaştırmalı eğitim bilimi kuram ve teknikler*. Ankara, Eylül yayınları.

İnternet Kaynakları

Avrupa birliği (2009), European regional policy, an inspiration for countries outside the EU?, office of the official publications, Luxembourg (Belgium).http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/international/external_en.pdf (erişim tarihi: 12.02.2020).

Avrupa komisyonu (2010). Commission staff working document: Lisbon strategy evaluation document, office of the official publications, Luxembourg (Belgium).http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/lisbon_strategyevaluation_en.pdf(erişim tarihi: 12.02.2020).

Danish Ministry of Education. (2007). *Denmark's strategy for lifelong learning – Education and lifelong skills upgrading for all. Report to the European Commission.*

<http://uil.unesco.org/document/denmark-strategy-lifelong-learning-education-and-lifelong-skills-upgrading-all-issued-2007> (erişim tarihi: 12.02.2020).

Danish Ministry of Education. (2020a). <http://eng.uvm.dk/Education/Adult-education-and-continuing-training/Nonformal-> (erişim tarihi: 12.02.2020).

Danish Ministry of Education. (2020b). <http://eng.uvm.dk/Education/Adult-education-and-continuing-training/Adultvocational-> (erişim tarihi: 12.02.2020).

Danish Ministry of Education. (2020c). <http://eng.uvm.dk/Education/Adult-education-and-continuing-training/The-General-Adult-Education-Programme>(erişim tarihi: 12.02.2020).

Danish Ministry of Education. (2020d). <http://eng.uvm.dk/Education/Themes/Education-and-skills-upgrading-for-all> (erişim tarihi: 12.02.2020).

Danish Ministry of Education. (2020e). <http://eng.uvm.dk/Education/Adult-education-and-continuing-training> (erişim tarihi: 12.02.2020).

Hayat Boyu Öğrenme İzleme ve Değerlendirme Raporu. (2017). <http://hbogm.meb.gov.tr/dosyalar/izlemedegerlendirmerapor/2017/mobile/index.html#p=1> (erişim tarihi: 09.02.2020).

Statistics Denmark. <https://www.dst.dk/en> (erişim tarihi: 09.02.2020).

Türkiye Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi <https://abdigm.meb.gov.tr/projeler/ois/013.pdf> (erişim tarihi: 10.12.2019)

Türkiye İstatistik Kurumu <http://www.tuik.gov.tr/start.do> (erişim tarihi: 09.02.2020).

<https://english.kum.dk/> (erişim tarihi: 12.02.2020).

Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/genel/etkinlik> (erişim tarihi: 12.02.2020).

Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı <https://sgb.ktb.gov.tr/tr-50930/istatistikler.html> (erişim tarihi: 12.02.2020).

LİDER VE GÜVENLİK DİYALEKTİĞİYLE CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ

Menderes ALPKUTLU¹

Özet

Liderlik ve güvenlik, siyasal yönetim pratiğini ve yazın alanını derinden etkileyen iki dinamik olgudur. Bu geleneksel ilişki, 21'inci yüzyılda da Türkiye'nin de dahil olduğu ulusal ve uluslararası yönetsel gelişmelerin akışına yön vermektedir. Dolayısıyla bu metinde, Cumhuriyet Dönemi'nin bazı lider örneklerinden hareketle 2023 seçimlerine göndermelerde bulunacak şekilde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne dönük nesnel bir okuma denetlenmektedir. Güncel siyasi olayların ve aktörlerin argümanın dışında tutulmaya çalışıldığı bu çalışmada, “yeni hükümet sisteminin etkin işletilebilmesi, doğal ve demokrat lider birikimiyle, olası güvenlik çıktılarıyla ilişkilidir” varsayımına odaklanmaktadır. Bu bağlamda, bir taraftan konuyu temellendirmek için yeni bir lider tasnifi yapılırken, öteki taraftan bu sistemi, gelecek ilk seçimde nasıl bir algı ve uygulamanın beklediğine dair de bir dizi çıkarım paylaşılmaktadır. Bu özde işletilen analitik yaklaşımın kaynakları olarak ise konuya ilişkin alan yazını ve sistemin yasallaşma sürecine sonrasında sergilenen söylem ve gözlemlerin yorumlanması tercih edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Lider, Doğal Lider, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Güvenlik.

PRESIDENCY GOVERNMENT SYSTEM WITH LEADER AND SECURITY DIALECTIC

Abstract

Leadership and security are two dynamic phenomena that profoundly affect the practice of political management and the field of literature. Indeed, this relationship in the 21st century and including Turkey, which can give direction to the flow of national and international developments. So, in this text, an objective reading is being tried about some examples of the leader of the Republican Period and their security policies -within current political events, actors and leaders that are excluded from the this argument- towards Presidential Government System to make references to the 2023 elections. In this axis, the study focuses on hypothesis that “the effective management of the new government system is related to the qualification of natural and democratic leaders and possible their security outcomes. ” Thus, while trying to classify a new leader to base the issue, on the otherside, it is aimed to make various inferences by clarifying the perception and application of the new system. Naturally, an analytical approach has been adopted in the article, taking into account the relevant objectives. As the sources of the study, the text was being preferred the literature field related to the subject and the information and statements that reflected to the press-media.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, e-posta: malpkutlu@gmail.com

Keywords: Leader, Natural Leader, Presidential Government System and Security.

Giriş

İnsan, iyi ile kötü arasında değişkenlik gösteren yapısı ve yaşam ritminden ötürü, sürekli güçlü bir yönetime ihtiyaç duymuştur. Bu nedenle dünya tarihinde, neredeyse siyasi lider sayısı ile eşit sayıda yönetim sistemi uygulanmıştır. Bu özdeki deneyimin Yeni ve Yakın Çağ evrelerinde ise demokrasi etrafında tanımlanan halk merkezli yeni tür siyasal sistemler kabul görmüştür. Bu döngüde de, geleneksel kulvarda olduğu gibi, liderlik ve güvenlik gibi iki kavram, demokratik sürecinde niteliğini belirleyen iki kavram olmuştur. Hatta “[yasayı], hakikat değil güvenlik yapar” (Hobbes’ten akt. Neocleous, 2011, 9) önermesi, yeni bin yılın şafağında da devlet-güvenlik ilişkisini, “yaşamın en önemli metası” (Neocleous, 2011, 9/111) kılmışa benzemektedir. Bir diğer deyişle, bilginin ve teknolojinin belirleyici olduğu Yakın Çağın son sürüm reel politliğinde de (Öğüt, 2003, 28/29) güvenlik, liderlik ve yönetim kavramları, toplumların mevcut refahı ile yarınki huzurunu belirleyici konumunu korumaktadır.

Özelikle, modernleşmenin kısa aralıklarla güncellenen evreleriyle dün ve bugün arasında makasın her geçen gün biraz daha açıldığı dinamik yaşam tarzı bu pozisyonu tahkim etmektedir. Elbette Türkiye de son üç asırlık bu süreçten dalgalı bir seyirle etkilenen ülkelerdendir. Tam da bu noktada, Cumhuriyet Dönemi’nde de “çözülmezlikler içinde yetişen” (Ortaylı, 2018, 23), duygusal zekâ harcı ve ayrıcalığıyla (Goleman, 2016, 7) adından söz ettiren bazı lider merkezli dönemler dikkat çekmektedir. Nitekim bu yelpazede atılan adımlardan biri olan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi de “kuvvetler ayrılığı gözetilerek tek merkezden “iktidar olanaklarını genişleterek” (Akdemir ve Mert, 2018, 29) siyasal kodeks ve pratikteki yerini almıştır.

Pek çok açıdan başkanlık sistemi olarak da tanımlanan bu yönetim şekli, haliyle liderlik kavramıyla da ilişkilidir. Bu anlamda ise liderler, özellikle önaçıcı hamleleriyle, bu özdeki sistemlerin de lokomotif yönleriyle değerlendirilmişlerdir (Sinek, 2016, 95). Bu açıdan birçok lider türünün oluşu göz önüne getirildiğinde, özellikle doğal sıfatla anılan lider kişilikler, halk nezdinde, rüyası olanı gerçeğe dönüştürebilen, hakkı olanı ise yazgısında sezebilen taraflarıyla başkanlık sistemine en uygun kişilikler olarak görülebilirler.

Bu tema üzerinde şekillenen bir yaklaşımla şekillenen çalışmada, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin liderlik ve güvenlik kavramları etrafında anlaşılması amaçlanmaktadır. Böylece çeşitli ana ve tali başlıktan oluşan metnin akışında ise bir taraftan yeni bir liderlik okuması yapılırken, öteki tarafta doğal lider istisnası üzerinden yeni hükümet sistemi tartışılmakta ve güvenlik dolayımında belirlenen hedefler doğrultusunda çeşitli tespitlerle sonuçlandırılmaktadır. Böylece, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin liderlik ve güvenlik gibi iki farklı parametrede ele alınması sağlanmakta ve yeni sistemin anlaşılmasına katkı sağlanmaktadır.

Son kertede, yönetim kavramının dinamizmi ve çağları aşan popülaritesi, onu 21’inci yüzyılın da yaşam pratiğinin ve teoriğinin merkezine çekmiştir. Bu özdeki değişim ve dönüşümün direksiyonunda ise, hangi sistem olursa olsun, lider simalarının öne çıkması büyük olasılıktır. Bu durumda liderlerin iktidar ritimlerini belirleyen temel faktörlerden biri ise

güvenlik olgusu olacaktır. Bu ilişki ağı, bugün de niteliğine göre, kimi ülkeye refah, kimisine ise siyasal bağımlılık olarak yansımaktadır. Öyle ki bu gerçek, modernleşmenin, siyaseti salt enformatik yönetime indirgeyici açılımlarına rağmen, belirleyiciliğini sürdürmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'nin yeni sistem hükümet etme açılımı da bu ihtiyacın bir sonucu görülerek çalışmanın konusunu teşkil etmiştir. Bu çerçevede oluşan metnin tezi, doğru lider tercihi ve doğurduğu güvenlik ilişkisi yeni idare sisteminde geleceğini etkileyecektir.

1.1. Yeni Bir Liderlik Açılımla Kavramsal Çerçeve

İnsanın merkezde yer aldığı canlılar kümesinin yönetme ve yönetilme ihtiyacı, doğmatik ve eklektik yönler barındıran bir gerçektir. Dolayısıyla insanı ve onunla ilgili olan tüm varlıkları ilgilendiren yönetim olgusu, döneme ve zamanın ruhuna göre düzenlenerek değişken bir seyir izlemiştir. Bu dinamizmin merkezinde devlet yer alırken, devletin lokomotifi ise hükümetler ileonların liderleri olmuştur. Bu ilişkide işlevsel idare sistemleri, güvenlik ve refah doğurmuşken, demokrat doğal liderler ise halk lehine en ideal sistemi kurma hedefiyle tarihe geçmeye çalışmışlardır. Öyle ki Westphalia Barışı (1648) ile modern formu geliştirilmeye başlanılan devlet örgütlenmesindeki bu arayış aralıksız sürdürülmüştür.

Dolayısıyla bu yelpazede gelişen yenilenen devlet olgusu içerisinde, evrensel izler taşıyan çok sayıda lider tanımı ve yönetim teorisi de geliştirilmiş veya denenmiştir. Bugün bunun tortusu, devleti oluşturan yasama, yürütme ve yargı erkeleriyle işletilip, kendi aralarındaki mesafe bakımından ise parlamenter sistem, yarı ve tam başkanlık sistemleri şeklinde formüle edilmiştir (Güler, 2018). Bu düzlemde devletlerin vazgeçilmezi olan güvenlik ise kişinin can, mal, ırz ve modernite oluşumu yeni değerlerinin korunaklılığını ifade etmiş ve etmeye devam etmektedir (Poku ve Therkelsen, 2017: 230-31).

Özellikle son iki asrı nitelercesine yaşanan Uzay Çağındaki küresel krizler (Dolaman, 2017), artan bir tonla yönetim sistemleri ile liderlik ve güvenlik kavramlarını da yeniden anlaşılmasına açmıştır. Nitekim bu yönde geliştirilen çok sayıda tanım, tasnif ve teori de mevcuttur. Bu çerçevede yönetimin, “bilimlerin en yenisi, sanatların en eskisi” (Saruhan, 2012, 4) önermesi de bu dinamizme vurgu yapmaktadır. Bu eksende itici bir rolü beliren güvenlik ise insanın maddî-manevî, yakın-uzak, klasik-modern; bedenî, fikrî veya duygusal olarak sahip olduğu tüm değerlerin korunaklılık düzeyini ifade etmektedir. Bu ilişkide lider kavramına gelince o da insanın yaşadığı günün ve yarınlarının refah ve huzuru için ardından gidilen veya gitmek durumunda kalınan istisna kişilikleri ifade eder. Bu simalarda karakterimsi etken ise, yine mazide olduğu gibi, doğal lider enerjisiyle millet uzlaşısında ete kemiğe bürünür (Kihtir, 2011, 11).

Bu uzanımda toplumların mazisi, bu üç olgu arasında yön bulduğu gibi, bundan sonraki süreçte de Dünya gezegeninin bekası bu özde ilişkinin niteliğiyle belirleneceği benzetilmektedir. Bu çerçevenin de içinde kalarak yönetim ve güvenlik bağlamında liderlik kavramını yeni bir bakış açısıyla değerlendirmek gerekirse şöyle bir tasnif ortaya çıkarılabilir:

a) Öğreti liderlik: Bu sıfat altında nitelenen liderler, yönetim ve ilişkili parametrelerde farklı uzmanlık alanlarıyla öne çıkan kişilikler olmuşlardır (TDK, 2009, 1533). Dolayısıyla, gerek klasik (monarşik, oligarşik ve teokratik), gerek demokratik yönetim uygulamalarının çok sayıda siyasi ismi, bu sınıfta değerlendirilebilir. Hatta bu sınıfa iş ve siyaset dünyasının “küllerinden

doğuşu” simgeleyen karizmatik kimi vizyoner yöneticileri de (Kotter, 2016, 145) aldıkları “etkili lider eğitimi” (Gordon, 2016) ile bu kategoride değerlendirilebilir.

b) Doğal liderlik: Yönetim terminolojisiyle “kendiliğinden oluşan, insan eliyle yapılmamış” demek olan “doğal” sözcüğü (TDK, 2009, 547), lider kavramını nitelediğinde, doğuştan getirilen özgün özellikler üzerinden şekillenmiş bir önderi betimler. Çoğunlukla siyasi sahada öne çıkan bu isimler, herhangi bir statik görüşle sınırlandırılmayışlarıyla, birlikte çalıştıklarının göremediğini sezebilişleriyle de ayırt edilebilirler. Bu özde tarih, sınırlı sayıda ismin bu kategoride anıldığını ortaya koymaktadır. Bu isimler, kendi dogmatik yetileri üzerinde, kendi irade ve çabalarıyla yükselişleriyle dikkat çekerler. Dolayısıyla bu tip liderler, doğru tanı ve değerlendirilmeyle karşılandıklarında içinden çıktıkları topluma yük değil, kaldıraç olabilen yanlarıyla nitelendirilirler.

Bir başka yönden, tarihe iz bırakmış doğal liderlerin varlık nedeni görülen güven, halktan karşılık bulan bir cevher görülmüştür ki, makineyi yağlamak gibi, yönetilenler arasında sürtüşmeyi azaltarak daha iyi performansa yol açmıştır (Sharma, 2017, 118). Bu noktadan hareketle lider karakterler ve dönemleri göz önüne alındığında, halkının refah, huzur ve güvenliği için -tüm okları üzerine çekme pahasına- mücadele vermiş güvenilir isimler resmedilir. Siyasal bir “...misyonundan kaynaklanan hedeflerle” (Luecke, 2015, XX) gelişen bu tür liderlik çabası, 21’inci yüzyılın sermaye ve ulusüstü örgütlenmeleri üzerinden de adeta yeni bir “imparatorluk” devri (Hardt & Negri, 2015, 196) olarak tanımlanır.

Bu düzlemde, Cumhuriyet tarihinde ismi öne çıkan liderlere kabaca göz gezdirildiğinde, bir taraftan “kendilerine hareket adamı dedirtenler” çıktığı gibi, öteki taraftan dafarklı siyasal propagandalarla toplumun farklı kesimlerini “sürüler halinde bir karanlıktan başka bir karanlığa sürükleyen” (Topçu, 2017, 194) isimlerden söz edilir. Bu kategoride halka rağmen siyaset benimseyen siyasi önderler, yoğunlukla çağın yönetim koşulları ile kurulu düzen üzerinden ülke yönetimine eklenmiş ve çoğu örnekte güven sorunu yaşayan yöneticiler olarak nitelendirilmişlerdir.

Bu perspektifle Türkiye Cumhuriyeti’ne daha yakından bakıldığında öne çıkan liderlerden sınırlı sayıda isim için, iktidar yolunu kendi emek ve ufuklarıyla açandoğal sıfatı yakıştırılabilir. Bu bağlamda adından söz edilmekte olan liderler; başlangıçların, belirsizliklerin ve yol ayrımlarının devrimci ve gizemli simaları oluşlarıyla da algılanmışlardır (Vries, 2006). Daha açık bir ifadeyle, bir tür sıra dışı enerji, cesaret ve kabiliyetle sivrilen bu liderler, mazide “kölelikten sultanlığa” (Şeşen, 2009, VII) giden yolu araladıkları gibi, yakın dönem Türkiye tarihinde de kurulu düzene aykırı alternatif söylem ve eylemlerin aktörü oluşlarıyla sürdürülebilir iktidarların motoru olmuşlardır. Hatta, önaçıcı bu liderlerin halka dönük “empati siyaseti” (Özkan, 2017), takipçileri bir tarafa, zaman zaman muhaliflerinin dahi ilgisini çekebilmiştir. Aslında bunu başarabilmek dahi başlı başına bir doğal liderlik özelliğidir. Bu çerçevede lider ve ardından gidenler ilişkisi göz önünde bulundurularak doğal lider vizyonu anlaşılmaya çalışıldığında, daha önce üç temada tasniflendirmiş olan bir ayırttan yararlanılabilir ki (Alpkutlu, 2012, 78-79) bunlar:

a. İktidarı Sürdürmeyi Merkeze Alan Liderlik (İML): Alman eğitim ile dönemin ruh ve imkânlarının şekil verdiği bu sınıftaki doğmatik lider simaları siyasi bencillikleriyle öne çıkarılabilirler. Bu perspektifle bakıldığında, Cumhuriyet Dönemi politikacılarının bir kesimi; siyasetle ulaştıkları yönetsel yetkileri, şahsi ve parti çıkarına tahsis eden politikalarla bu kategoride tanımlanabilir.

b. Halkı Merkeze Alan Liderlik (HML): Bu tutuma haiz liderler, kendi ulusunun, coğrafyasının veya aidiyet hissettiği medeniyetinin ihtiyaçlarını önceleyen doğal karakterler görülebilirler. Nitekim Türkiye siyasi arka planında da kimi başbakan ve cumhurbaşkanları, bu lider tutumunda tanımlanmaya değer bir performansla halkın zihninde yer edinmişlerdir.

c. İnsanı Yaşatmayı Hedefleyen Liderlik (İHL): Ülkesinin halkını aşacak bir vizyonla insanı, doğmatiközünden dolayı hizmete layık addeden bu liderler, sınırlı sayıda ve evrensel ünleriyle ayırt edilebilirler. Bir bakıma bir tür “hizmetkâr lider” (Fındıkçı, 2009, 29) tasnifi altında da tanımlanabilen bu evrensel aktörlerin toplumlarına/insanlığa olan faturası da kazanımı da kapsamlı ve keskin olduğundan, sınırlı sayıda doğal lider bu başlık altında konumlandırılabilir.

Bu liderlik açılımında dikkate değer farklı noktaların altı çizilebilir. Bunlardan biri de bu karakterlerin zamana, liderin yaşına ve ekibine göre performans değiştirebilmeleridir. Örneğin, iktidardaki ilk yılları, halkının salt yararı öncelikli başlayan bir liderin, son dönemleri iktidarını koruma refleksiyle şekillenebilir. Diğer yandan, ilk yıllarını iktidarını güçlendirmek için geçiren bir liderin son dönemleri tüm insanlığı hedefleyen bir çabaya dönüşebilir. Bu bağlamda denilebilir ki liderin, kendi ülkesinin beklentilerini karşıdıktan sonra, evrensel misyona bürünmesi, başarı; aksi durum ise ulusal ve uluslararası arenada riskli sonuçlar doğurabil(ir)miştir.

Bu pencereden bakıldığında, 21. yüzyılda da bir tür “birinci başkan” olarak da nitelenen demokrat liderlere (Sonefield, 1992) sahip toplumlar, “erdemli (ideal) toplum” oluşturabilme fırsatını yakalamış sayılabilirler (Fârâbî, 2011, 97-104). Daha berrak bir söylemle, doğal liderler, aldıkları eğitim ile yetiştikleri sosyal şartların da “mantıklı ve saygın otorite[leri]” (Eqpery, 2014, 55) olarak, 21. yüzyılda da bazı ülkelerde halkın bir veya birçok sorununa çare üretebilen sosyal ve yönetsel sermaye taraflarıyla siyasetin merkezinde yer almaktadırlar.

Bir diğer açıdan, gerek Dünya çapında gerekse Türk milleti tarihinde yukarıdaki liderlik üçlemesine dahil olan çeşitli siyaset yapıcı isim öne çıkarılabilir. Mesela, Türklerin beynelminel tarih yapıcılığında halkını veya insanlığı merkeze alan liderler, düşündüklerini hayata geçirme kararlılıklarıyla, hedeflerine ulaşmadan kenara çekilmeyi, boşa geçmiş yaşam/iktidar sayarak dönemlerinin yol haritası olmuşlardır. Demek ki halkını ve insanlığı merkeze alan doğal bu liderler, “çağın hal ve şartlarını” isabetli okuyarak (Machiavelli, 2008, 385) milletlerinin yolunu belirlemede çoğunlukla öncü rol üstlenmişlerdir. Örneğin, çağ açıp-kapayan, farklı dini ve etnik gruplarca bile asayiş ve huzurun sembolü addedilen Fatih Sultan Mehmet örneği (Aytürk, 2014 ve Tiryakioğlu, 2017) ve “yurtta sulh, cihanda sulh” söylemiyle Mustafa Kemal Atatürk (Turan, 2011) liderliği, Yeni ve Yakın Çağa damga vuran örnek isimlerden görülebilirler.

Ne var ki Türkiye’nin de farklı dönemlerinde halkın ilgisi ve desteğiyle iktidar olmuş, “sözü ve eylemi bir” (walk the/their talk) doğal liderlere (Stonefield, 1992, 1), öğreti liderler

genellikle tahammül göstermede zorlanmışlardır. Hatta kurulu düzene çoğunlukla meydan okuyan bu tür insan odaklı doğal liderlerin karşısında, dönemin öğreti lider veya siyaset yapıcıları, meşru olmayan yollara savrulma pahasına, karşı durmayı da tercih edebilmişlerdir. Zira her doğal liderin sıra dışı çıkışı, öğreti liderlerin politikasını kolaylıkla zayıflatabilmiştir. Bir bakıma bu, Türk milletinin tecrübe ettiği sayısız iktidar odaklı siyasi dönem ile onlarca devletin kuruluş ve yıkılış serüveninin de kadim gerekçelerinden biri görülebilir. Yine aynı nedenin, Cumhuriyet Dönemi'nin çok sayıda kısa süreli hükümet deneyiminin de ana etkeni olduğu savlanabilir.

Kısaca, dünya tarihinde olduğu gibi, Türk tarihindeki onlarca devletin kuruluş, bölünüş ve yıkılışında doğal liderler ile öğreti liderlerin mücadelesi etkili olmuştur. Benzer şekilde Cumhuriyet Dönemi'nde de öğreti lider isimler, sivil yönetimi işlevsizleştiren darbe koşullarının aktörü oluşlarıyla, askeri rejimlere yol açmışlardır. Bu isimler, kimi zaman sistemli siyasi koşulların emanetçisi algısıyla, kimi zaman ise kişiye özgü tutum ve politikalarıyla anayasal oluşumlara ve siyasete yansımışlardır (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2009, 6). Bu gibi süreçlerin can alıcı noktası ise, halkın ilgisiyle iktidar olan doğal lider kişilere verilen her fırsata, öğreti liderler öncülüğünde ciddi bir siyasi refleksi engelleniş öyküleri olmuştur. Böyle stresli dönemlerin ardından belirip, “sermaye[si]ni² kendi zâtından hariç nesneden eylemeyen” doğal liderin tekrar siyasete yansımaları ise, çoğunlukla yönetimde tam etkili olma refleksi ve iradesiyle, okların tekrar bu isimler üzerlerine çekilmesi anlamına gelmiştir (Kınalızâde Ali Çelebi, 2007, 527). Dolayısıyla, öğreti lider ile doğal lider arasında geçiş dönemleri yaşayan siyasal sistemler, bir bakıma gerilimlerin de zirve yaptığı dönemler olarak tarihe geçmiştir. Açıkcası, dün olduğu gibi 21. yüzyıl dünyası için de doğal liderin yetiştirilip değerlendirilmesi, hem ulusal hem de uluslararası politik ligde yeni bir iddia koymak anlamına gelmiş ve gelmektedir.

1.1.1. Türklerde Lider Algısı ve Uygulaması

Türklerin, Mete Han ile başlatılan, vatanı, tüm şahsi değerlerinin önüne koyma algısı (Günaydın, 2016), liderliği de“...Tanrı tarafından bütün insanlığı idare için gönderilmiş bir hükümdar” kabulüyle şekillendirmiştir (Kösoğlu, 1997, 33 ve 173/174). Nitekim halk tarafından, Tanrı'nın kut'uyla (ilahî kudret) dünyayı idare etmekle görevli olduğuna inanılan bu karakterler (Güngör, 1999, 54), İslâmiyet ile tanışıldıktan sonra dini motivasyonla da güçlendirilmiştir. Bu kavşaktan sonra liderlik, farklı kimlik ve düşünceleri de içerecek şekilde, istisna bir şeffaflık, müsamahakârlık ve merhametle yönetimi şekillendiren kişi olarak benimsenmiştir (Aktürk, 2013,188-189).

Böylece Türkler, farklılıkları bir araya getirip; Çin'den, Balasagun'a, oradan İstanbul'a ve پایتخت Roma'ya uzanıp,“yumruğunda topladığı ortak güçle” (Brion, 2013, 253) Dünya'ya nizam vermeye çalışan devletler kurmuşlardır. Bu ekseninde belirip, Anadolu kapılarını Türklere açan Alparslan ve sıra dışı stratejisiyle İstanbul'u fetheden Fatih Sultan Mehmet, lider bağlamında bu arayışın klasik döneme ait iki örneği görülmüştür (Aytürk, 2014, 34). Yine bu yolda“...kendi hammaddesiyle liderliğini uygulayarak” (Aydemir'den akt. Özdemir, 2006, 52) “hattı müdafaa yoktur sathı müdafaa vardır...” (Akbiyık ve Eraslan, 2014, 1) söylemiyle

² Tırnak içinde yer alan cümlelerdeki köşeli parantezlerin içeriği, yazarın kendi ilave hece ve sözcüklerini ifade eder.

Mustafa Kemal Atatürk de Türkiye Cumhuriyeti’ni şekillendirip “...ölümünden sonra da ayakta anılacak bir siyasal sistem kurma düşüncesi[yle]” (Kinross, 2006, 14-15) modern akışa damgasını vurmuştur.

Ancak, geleneksel tarihin farklı evrelerinde olduğu gibi, Cumhuriyet Dönemi’nin de lider, güvenlik ve sistem ilişkisi, her zaman başarı üretmemiştir. Nitekim Türk siyasal mazisinde iktidardan ve kimi zaman ise itibar ve hayattan olan lider isimlerinden sık sık bahsedilir. Bu özdeki olaylar ise, çoğunlukla sistem, lider ve güvenlik dengesinin kaybolduğu siyasal gelişmelerin sonucunda gelişmiştir. Mesela, Çok Partili Dönem’in liderlerinden Başbakan Menderes’in askeri bir darbeye iktidardan ve hayatından edilmesi, Cumhurbaşkanı Özal’ın hâlâ tartışılan ani vefatı, bu sürecin lider, halk ve bürokratik üçlüden müteşekkil siyasi “irade savaşları” (Ahmad, 2007, 383; Başgil, 2009) olarak okunsa da gelişmelerin bir yanında öğreti ve doğal lider mücadelesinin izi belirmektedir.

Bu perspektifle Cumhuriyet Dönemi özelinde lider, demokrasi, sistem ve güvenlik çizgisinde kabaca analiz edildiğinde, doğal lider avantajına rağmen, parlamenter sistemin yeterince demokratik istikrar doğurmadığı iddiaları yersiz değildir. Nitekim parlamenter sistemin kısa süreli istikrar dönemleri de göz önünde bulundurulduğunda, genellikle lider odaklı hükümetlerle öğreti lider motifli siyasal direnç dönemleri öne çıkar. Bu yelpazede yaşanmış olan doğal lider ve öğreti lider çatışmaları ise bir bakıma, kadim merkez-çevre mücadelesinin belirleyici unsuru olmuştur (Mardin, 2008, 35).

Ne var ki Cumhuriyet Dönemi’ndeki lider merkezli bu siyaset yansısının halkın pek de lehine sonuç doğurduğu söylenemez. Elbette bunun çeşitli sebepleri sıralanabilir. Bu yönde evvela, doğal liderlerin, mevcut bürokratik yapı ile çakışan siyasi duruşları; ikinci olarak, ulusal ve uluslararası boyutlu “sermaye (kapital) merkezli faaliyetlerin” (Aslan, 1997, 86-7) iç siyaset aracı kılınışı ve buna mukabil geliştirilen karşıt hamlelerin yeterince dikkatli ve özenli geliştirilemeyeşi dikkat çeker. Nitekim 27 Mayıs Darbesi, 12 Mart Muhtırası, 12 Eylül Darbesi, 28 Şubat Post-modern Darbesi ve 27 Nisan E-Muhtırası bu güzergâhta önlenemeyen olaylar dizgesinden sayılabilir (Koçak, 2016). Diğer yandan, 15 Temmuz FETÖ Kalkışması da kripto bir örgütün “25 saatte sergilediği” (Yarar ve Bozkurt, 2017, 16) olaylar zinciri addedilerek ülke güvenliği ile sosyolojisi üzerinde açtığı sarsıntıyla lider-sistem ilişkisini daha da anlaşılır hâle getirmiştir.

Kısaca, Türk siyasal tarihinde öğreti ve doğal nitelikleriyle öne çıkan iki tür lider modeli sergilenmiştir. Bunlardan doğal sıfatına sahip olanlar çoğunlukla kendi çabaları ve halkın desteği, öğretiler ise çoğu örnekte alışıldık düzenin savunucuları tarafında iktidara taşınmış veya buldukları pozisyonda korunmuştur. Diğer yandan öğreti liderler, dogmatik yönü eksik, ancak eğitsel imkân ve siyasal iltimasları güçlü isimler arasından çıkmıştır. Doğal yapısalı güçlü liderler ise çok fonksiyonlu birikimleri ile çoğunlukla halkın nabzını ölçebilen simalar olmuşlardır ki daha güçlü istençle siyasal yönetimin merkezinde yer almışlardır. Diğer yanda bu simalar, alışıldığın aksine, yapısal özelliklerinden ötürü, dönemlerinin eğitsel ve siyasal paradigmalarının dışında kendilerini tutabilmişlerdir. Bu eksende Cumhuriyet Dönemi’nin resmi, doğal lider ile öğreti lider düelloları denilebilecek siyasal çalkantılarla karşılık bulmuştur. Öyle ki bu mücadele, bir bakıma toplumun kendini seçkin gören tabakası ile ortalama vatandaş kümesi arasındaki gerilim olarak da görülmüştür. Bu durumda, Cumhurbaşkanlığı Hükümet

Sistemi'yle klasik lider algısı ve modern yönetim sisteminin ortak bir noktada uzlaşma imkânı yakaladığı da savlanabilir.

1.1.2. Sistemin Doğal Liderle Halkla Sınava

Türk-İslâm tarihinde etkili liderler, “icabında kullanılabilir” (Özel, 2016, 161) az-kusurlu kişilerle yürüdüğü kalıcı ve etkili izler bırakmışlardır. Bu bağlamda, Cumhuriyet Dönemi'ne fener tutulduğunda halkla aynı frekansta buluşan doğal liderler ve ekipleri, halkın zihninde güvenin simgesi olmuşken, halka rağmen siyaset yapan kişiler ve örgütler ise kaygının dayanağı görülebilmişlerdir (Yusuf Has Hacip, 2009, 18/36).

Nitekim bu bağlamda tarih, kimi zaman “gönüllü [kulluk]” kimi zaman ise zorla, özgürlüğünden vazgeçen çok sayıda halkın hikâyesini içermektedir (Boétie, 2011, 20-26). Bu ilişkide çoğunlukla rahatı uğruna özgürlüğünden vazgeçen toplumlar belirleyici olurken, bazen de toplumsal yazgının bir sonucu eğitim-öğretim yetersizi liderler etkili olmuştur. Böyle durumlardan çıkış arayışında ismi öne çıkan doğal liderler ise halkın talebine, ağırlıklı olarak, “iyiler; yönetimi ve işleri üstlenmezse, göreceği en büyük ceza, daha kötü birisi tarafından yönetil[mektir]” (Platon, 2008, 39) felsefesiyle motive olmuşlardır. Bu nedenle halkın gönlüne giden damarı yakalayabilen doğal liderler, millet nezdinde makam ve mevkiden güç alanlar değil; halkla barışık tutum ve eylemleriyle enerjilerini kendi vizyonlarıyla tazeleyen ön açıcılar addedilmişlerdir. Ne var ki farklı ülkelerin tarihinde olduğu gibi Türkiye siyasal güzergâhındaki bu tür dalgalı gidişatlar, müteakip siyasal oluşumlarca dayeterince demokratik zeminlerde sürdürülemediğinden, önceki kazanımlar da kısa süre içinde eriyebilmiştir. Dolayısıyla, geniş bir karşılığı olan düşüş anlarının yol açtığı kırılmalar, başka bir doğal liderin meydan okuyucu yükselişine dek zaman zaman halkla yaşanan sessiz sürtüşmelerle yön bulan güvenlik sorunlarıyla devam etmiştir.

Klasik uygulamalardan ayrılan yönetim sistemlerine rağmen modern siyasal süreçte de bu tonlarda antidemokratik gelişmeler yaşanabilmiştir. Yakın dönem Türk siyasalında bu ilişki, iktidar ve muhalefet kanadınca yeterince rasyonel ve soğukkanlı bir yaklaşımla tahlil edilemeyince, 27 Mayıs Askeri Darbesi ile Cumhuriyet Dönemi'ne özgü yeni bir teamülün öne açılmıştır. Böylece, Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında henüz kapatılmayan merkez-çevre arasındaki mesafe, tam düzeltilememişken daha büyük bir çatlığa dönüşmüştü (Heper, 2006). Ne var ki bu manzaraya, toplumun bir parçası sabırla karşılık verirken, farklı ideolojilerle beslenen bir başka grup, çeşitli güvenlik sorunlarına nesne dahi olabilecek gelişmelere taraf olmaktan kendini alamamıştır (Ahmad, 2007).

Bu siyasal örüntüde halk, bu konjonktürü, çoğunlukla demokratik yeni siyasi fırsatlarla öne çıkan lider ve siyasal parti tercihiyle aşmaya çalışmıştır. Bu bağlamda ismi öne çıkan siyasi liderlerden Demirel, Türkeş, Ecevit ve Erbakan gibi genel başkanlar, bu sürecin merkezinde yer almış simge siyasetçiler olarak gösterilebilirler. Ancak, bu siyasetçiler dizgesinde yer alan Özal ve Menderes deneyimiyle ise daha kapsayıcı siyasal hamlelerle (Zürcher, 2009, 406-7; Sukan, 1992; Akkoyun, 2018) halkla “doğal” ilişkiler kurulmaya çalışılarak, doğal liderliğe daha yakın bir performans yakalayabilmiştir. Ne var ki bu liderlik çabası da kalıcı bir sistem ve nitelikli insan kaynağıyla yönetime yansıtılmadığından yerini, netameli bir siyasal sürece bırakarak, ardından güvenlik uzanımlı çok sayıda krizli dönem bırakmıştır (Güler, 2018, 314). Bu tür

olaylı dönemler de teyit etmektedir ki etkin ve verimli işleyen bir siyasal sistemin ve kaliteli yönetici rezervi olmadığında doğal liderler de sürdürülebilir istikrarı sağlayamayabilirler. Böylece, bir dönem verilen sıra dışı liderimsi çabanın ürünü olan çoğu birikim, halkların farklı motivasyonlarla karar değiştirmeleriyle, beliren koalisyon dönemlerinin birkaç kriziyle son bulmaktan kurtulamamıştır.

Özetle, gittikçe artan bir tonla kendi ayakları üzerinde durma mücadelesi veren Türkiye'nin yönetiminde sistem arayışı, premodern mazinin bir devamı şeklinde de okunabilir. Ancak, Cumhuriyet Dönemi'nin dalgalı bu özdeki siyasal mazisine rağmen, zaman zaman beliren başkanlık çıkışları ve tartışmaları, bir türlü hukuki bir çerçevede ele alınamamıştır (Zürcher, 2009). Bu çerçevede 21. yüzyıl siyasetinin de ana konularından birini teşkil eden başkanlık tartışmalarının Cumhurbaşkanlığı Sistemiyle sonuçlanması, sıra dışı bir çıkış olmaktan uzaktır. Bu nedenle, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin demokrasi şemsiyesi ve önceki doğal lider deneyimlerinin değerlendirilmesiyle güçlü bir siyasal sinerjinin kapısı olabileceği söylenebilir. Hatta henüz sonuçları tam ortaya çıkmamış olan bu adımın yansıması, yalnız Türkiye sınırlarında değil; Ortadoğu, Latin Amerika, Balkan ve Asya coğrafyalarına da esin kaynağı olabilecek bir dinamizm de barındırmaktadır.

1.1.3. Liderlik Penceresinden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi

Türk devletlerinin, “Türk kültürünün vasıfları” (Kafesoğlu, 1995, 81) ile uyumlu yönetilişi veya yönetilemeyişi, genellikle siyasal iradenin performansını etkilemiştir. Bu eksende isimleri öne çıkan liderlerin de önleri kapatılamayan cesur ve vizyoner karakterler oluşu, Türk devlet geleneğinin ortaya koyduğu bir realitedir. Zira doğuştan yönetsel bir öz taşıyan bu tür kişilikler, uçurumun kenarında bile zirveye çengel atabilen yılmaz karakterleriyle de siyasal hafızalarda yer edinebilmişlerdir. Bu özde ismi öne çıkan doğal liderler ve ekiplerinin misyon ve vizyon kes(k)inliği ile “eylem çerçevesinin” halk nezdindeki açık-seçikliği (Murray, 2017), siyasal risklere karşı liderin sigortası olmuştur. Ne var ki bu düzlemde çeşitli örnekler göstermiştir ki doğal liderli iktidar dönemleri son bulduğunda, halef-selef arasındaki geçişler de sorunlu gelişebilmiştir. Böyle siyasi süreçlere, sistemin ve halkın hazırlıksız yakalanması ise, idealize edilen amacın aksine, “hükümet devleti” (Keskinsoy ve Kaya, 2018, 67) denilebilecek uygulamalarla ciddi kayıplara yol açabilmiştir.

Bu dolayında, Çok Partili Dönem'in yöneten-yönetilen ilişkisi de bu ilişkinin bir fotoğrafı niteliğindedir (Eryılmaz, 2008, 152). Çünkü bu zaman aralığının siyasi görseli; dil, ırk, din, laiklik, mezhep ve farklı ideolojiler etrafında gelişen çok sayıda güvenlik kriziyle tarihe yansımıştır (Çolak, 2010). Bu çizgideki yansidan da anlaşılmalıdır ki, Cumhuriyet Devri siyasal oluntusunda doğal liderli iktidarlar olduğu gibi, tarihin akışını okuyamayan ön kapayıcı siyasetçiler de olmuştur. Bu özde öğreti liderlerin öne çıkan ayırıcı tarafı, çoğunlukla kavga ve “korku siyaseti” etrafında kurulu düzeni koruma üzerinden gelişmiştir (Özkan, 2017). Ancak, doğal denilebilecek özellikleri belirgin olan liderler ise takipçilerini veya halkı derleyici ve toparlayıcı gibi niteliklerle adlarından söz ettirmişlerdir. Haliyle, güvenin sarsıldığı siyasal dönemlerin ardından, yine, doğal lider refleksiyle ortaya çıkan simalar ancak milletçe kurtuluş reçetesi görülebilmıştır (Ahmad, 2007).

Ne var ki bu diyalektikteki siyasal öyküden de anlaşılmaktadır ki öğretici liderli siyasal örgütler, çoğunlukla parti içi yozlaşmalardan kendini koruyamayarak antidemokratik hamlelerin aracı olmaktan kurtulamamışlardır. Çok sayıda parti ve iktidar örneğinde lider ve karşıtları merkezli gelişen merkez-çevre öğeleri arasındaki mücadele (Mardin, 2008), 21'inci yüzyılın başlarında da farklı ton ve araçla devam etmiştir. Elbette bu durumdan görece yarar sağlayıcı taraf, “muhalefet enerjisinin endüstrisini kurup” (Öğün, 2019) ve onu ölçsüzce kullanan siyasal örgütler olmuştur. Nitekim bu açıdan gelişmeler, 20. Yüzyılın sonları ile 21'inci yüzyılın başları dahil, birey ve toplum açısından umutsuzluk, çâresizlik ve korku hallerinin öne çıktığı çok çeşitli güvenlik olayını körükleyebilmiştir (Özşahin, 2012, 41).

Bu pencereden Cumhuriyet Dönemi'nin son çeyrek asrına ışık tutulduğunda, hararetini koruyan doğal lider ve sistem arayışı, iki çıkarımla resmedilebilir. Bunlardan birincisi, sürdürülebilir bir sisteme duyulan gereksinim; ikincisi ise bu eksende yeterince adımın atıl(a)mayıp, doğal liderin hayattan veya iktidardan ayrılışıyla son bulan gelgitli siyasi gelişmelerdir (Heper, 2006). Bu gelişmelerden ötürü, yakın geleceğin Türkiye'si, uygulanacak doğru demokratik sistemler ve buna uyumlu doğal lider performansı ile istikrarlı yol yürüyeceği beklentisi önemli oranda güncelliğini korumuştur. (Cihanser, 2008, 256). Nitekim bu yönde atılan adımlardan biri olarak, 2007 yılındaki Anayasa değişikliğiyle Cumhurbaşkanını halkın seçmesi adımı, yeni bir sürecin kapısını aralamıştır (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2009, 310-311). Böylece, yeni yüzyılın şafağında hukuki zemine kavuşturularak kısa bir süre sonra uygulamaya konulan bu sistem, yaklaşık bir asırlık bir makamı, çok yönlü siyasal fonksiyon üretebilir sorumlu bir konuma ulaştırmıştır.

Kısaca, Türkiye, yeni milenyuma çok uluslu bir tazyik ve bununla ilişkili karmaşık bir güvenlik örüntüsüyle girmiştir. Bunda, komşu ülkelerden gelen sorun ve taleplere yanıt verme mecburiyeti de etkili olmuştur. Dolayısıyla, ulusal ve uluslararası geçişkenlikle şekillenen yeni nesil antidemokratik örgütlenme ve tehditlere cevap olabilecek yönetim sisteminin, anın ruhunu hızlı okuma donatısıyla, güncellenmesi önemini korumaktadır. Elbette bu değişimde Türkiye, bir yandan sistemi işlevsel kılarken, öteki yandan özüne dönme, üretme, direnme ve yerli imkânlarla ekonomisini ve demokrasisini güçlendirmesiyle de elini güçlendirmektedir.

1.3.1. Yeni Hükümet Sistemine Dönük Olası Riskler

Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet Dönemi'ne aktarılan alışkanlıklardan biri de “bürokratik entelijansiya” ile “büyük hareket adamı” (Heper, 2006, 126) denilen liderler arasındaki gerilimdir. Nitekim bu konu, Çok Partili Dönem'in kimi iktidar ve liderleri için yergiyle tarihe yansımışken, sınırlı sayıda isim ve icraat övgüsüyle anılmıştır. Öyle ki “Batılılaşma ile düzenin yabancılaşması” (Küçükömer, 2009, 101) teziyle tanımlanan bu oluntu, yakın tarihin genel bir resmi olarak da gösterilir.

Bir başka söylemle, Cumhuriyet Dönemi'nde, bir taraftan son iki asrın geri kalmışlığı ve sosyolojik gerilimleri eleştirilirken, öteki taraftan yeni olaylarla bu süreç canlı tutulmuştur (Cem, 2009). Bilhassa 2010 yılı sonrasında Türkiye'ye dönük uygulanan ekonomi ve güvenlik odaklı yeni tasarım tehditler, bu düzlemde süregelen eğilimin yeni bir arayışı görülmüştür.

Nitekim bu hatta gelişen çok sayıda olay, “modernitenin karanlık yüzünü” (Giddens, 214, 159) simgelercesine, demokrasi şemsiyesi altında antidemokratik hamleler dizgesini oluşturmuştur.

Diğer yandan, ulusal ve uluslararası uzanımda ciddi etkileri olan bu tür operasyonların zirve yaptığı bir dönemde yapılan genel seçimlerden (2015) istikrar çıkmayınca yaşanan sarsıntı biraz daha derinleşmiştir. İşte bu tür gelişmenin tetiklediği siyasal istençle yeni merkezi yönetim sistemi, 16 Nisan 2017 tarihin yapılan halk oylamasında % 51.41 orandında oy oranıyla (www.ntv.com, 2017) kabul edilmiştir. 24 Haziran 2018 Seçimleriyle ise ortalama % 53 oyla uygulamaya geçen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Türk siyasal tarihindeki yerini almıştır. Sistemin uygulamada olduğu iki yıllık süreç -henüz erken olmasına rağmen- göstermektedir ki başkanlık özlü bu sistemin etkin ve verimli işleyişinde doğal lider tercihi, sistemin doğru denetimi, demokrat bürokrat kümesi ve bilinçli vatandaş profili anahtar rol oynayacaktır. (Duran ve Miş, 2017; Alpkutlu, 2019).

Bu koşulların sağlanamaması halinde ise geçmişin kardeş kavgaları şeklinde kavramsallaşan geleneksel Türk yönetim risklerinin yeni bir formda kendini güncelleşişinin önüne geçilemeyebilir. Böyle bir olasılık ise çetrefilli siyasal tehditlerleyeni sistem üzerinden de kapsamlı risklere yol açabilir. Bu gibi ihtimallerden ötürü, yeni sistemin uzun vadede başarısı, halkın tüm gruplarıyla “uyuşan [ünvansız] ruhlar” (Bennis, 2016, 79) görülen siyasi liderin amaç, cesaret, nitelik, ufuk ve samimiyetinde düğümlemektedir.

Son olarak, bir taraftan dünya kaynaklarının azalışından yakınılırken diğer taraftan kürenin neredeyse her yerinde yeni bir gelecek mücadelesi yaşanmaktadır. Bu durum, haliyle ülkelerin siyasal yönetimini, sistemlerini ve yöneticilerini daha da önemli kılmaktadır. Bu çerçevede Anadolu coğrafyasına dönük gelişen son sürüm karşıt kurgular ise bu realiteyi daha da hassas kılmaktadır. Hatta küresel yanı da ağır basan bu çok katmanlı mücadelede Türkiye, bir yandan süreci lehine çevirebilme hamleleri yapmaya çalışırken, öteki yandan iç siyasetteki keskin zıtlaşmalarla bu mücadelesinin bir ayağında güçlükler yaşayabilmektedir. Böyle durumlarda ise, tarihin bazı kesitlerinde olduğu gibi, “dağılan ve şaşkınlaşan kitleleri” (Altaylı, 2006, 19) derleyen liderlerin işlevsel yönü kendini hatırlatmaktadır.

1.3.2. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Dönük Bazı Tedbirler

Türk milleti, modern periyotta son üç asırlık geçmişini içine alacak uzun erimli bir demokrasi arayışına sahiptir. Cumhuriyet Dönemi’nde de devam ettirilen bu mücadeleye, daha süreç tam olgunlaştırılmadan, 1946 yılında ilk kıpırdanışları beliren, cunta hareketleri eşlik etmiştir (Koçak, 2016, 21/37). Gayrimeşru yöntemlerle iktidarı ele geçirmenin kadim bir yöntemi olarak geliştirilen bu arayışların sonuç alınan ilk hamlesi ise 27 Mayıs Askeri Darbesi olmuştur.

Bu yelpazede, kısa aralıklarla değişen siyasal manzaraya karşı toplum ise sakin ve bir o kadar kararlı demokratik tutumla cevap vermeyi tercih etmiştir. Bu tercihler ise, ideoloji fark etmeksizin, genellikle otodidaktik yetişip, kendi halinden ve dilinden en fazla anlayan doğal liderlerden yana gelişmiştir (Alpkutlu, 2017, 857). Nitekim bu tür lider ve dönemleri, genellikle halkın inanç, tarih ve yerli zihin kodlarında uzlaşının karşılık gördüğü dönemler olarak da halkın zihin kodlarına yansımıştır. Hatta böyle dönemler ve liderleriyle geliştirilen güçlü bir ileri görüşlülük, kararlı siyasi tutum, çağın ruhunu erken okuyabilme ve ona cevap üretebilme kapasitesiyle uluslararası arenada da ciddi tepkiler doğurmuştur (Yalçın, 2017). İşte bu özdeki

İstisna yönetsel istikrarın yeni sistem üzerinden kalıcı hale gelmesi bazı noktaların altı çizilebilir ki bunlar:

- Vatandaşın zihin kodlarını vemilli bilincini işlevsel kılacak nitelikli eğitim sistemi,
- Siyasal rekabeti hukuki ve etik çerçevede yap(a)mayanlara karşı sistemin demokratik dirençle donatılışı,
- Sistemin olası siyasal krizlere dönük hazırlıklı oluşu,
- Sistemin, önceliği salt kariyer beklentisi ve bireysel edinimler olan siyasilerden arındırılışı,
- Başkanın ve ekibinin, polemiklere kapalı sade ve şeffaf hayat ve söylem tercihi,
- Yeni hükümet sisteminde hak, hukuk ve adalet ekseninde hareket edebilen devlete sadık “işin uzmanların[ın] görevlendirilmesi” (Mâverdi, 2013, 144),
- Başkanların, görünürlük ile görünmezlik arasında ince ve etkin bir dengeyle yönetilen kümeyle iletişim kurması (Alpkutlu, 2019),
- Başkanların, risksiz ve hazır makamların şartlı yöneticilerinden uzak durarak nitelikli bilim, fikir ve sanat insanlarıyla ekibini şekillendirmesi temaları sıralanabilir.

Bu özde alınacak önlemlerle güçlendirilecek yeni sistem, dünya coğrafyasında yaşanmakta olan hızlı, netameli ve patentsiz savaşlara karşı da Türkiye'nin devlet politikalarını daha da güçlendirecektir. Özellikle 21'inci yüzyılın yeni küresel mücadelesinde uygulamaya geçen bu sistem, Türkiye'nin ulusal ve uluslararası sahada göğüslemek zorunda kalacağı güvenlik ve ekonomik türbülanslar için de kritik rol oynayacaktır. Nitekim son birkaç yılda Türkiye'nin ekonomi üzerinden baskılanması girişimleri de bu endekste ve çapta geliştirilmiş tepki ve test çalışmaları olarak okunabilir.

Öyle ise Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne dönük küresel veya yerel agresif karşıt refleksler, kaybeden lider ve siyasi partiden ziyade, zarar gören Türk halkı ve devlet gücü anlamına gelebilir. Sistemle ilintili vurgunun lider ayağına gelince bu ise kısa vadede halkı, uzun vadede insan(l)lığı merkeze alıp, nepotik dayanışmalara ihtiyaç duymayıp, toplumun genelini çekim alanına sokabilen çoğulcu bir başkan yaklaşımını önemli kılmaktadır.

Nihai söylemle, farklı düşünürler gibi Hobbes'un da asırlar öncesinden, “arzuları peşinde koşan” varlık olarak tanımladığı “insan doğası” (www.bbc.com, 2010), üçüncü bin yılın şafağında da meşru kural ve sınırları zorlayan bir noktaya ulaşmıştır. Bu bağlamda, çok sayıda ülke örneğiyle yöneten ve yönetilen ilişkisi soyutlaşan oluntunun gelecekte daha fazla sorun üretebileceği iddiaları da göz önüne getirildiğinde, Cumhurbaşkanlığı Yönetim Sistemi'nin olabildiğince dikkatli ve özenli işletilmesi kaçınılmazdır. Zira kendine özgü bir yapısal barındıran Türkiye, “dalgaların kamçılacağı batmayan bir gemide güven içinde bulunmak” (Pascal, 2005, 82) algısıyla çevresine dönük de yeni bir tür rol modellik iddiası da taşımaktadır. Bunun başarılması ise önemli derecede sistemin nitelikli vatandaş kümesi, donanımlı yönetici girdisi ve huzurlu vatandaş çıktısıyla ilintilidir. Nitekim Anadolu'ya dönük geliştirilen güncel uluslararası tutum ve sistemin son iki yılda geliştirdiği cevaplar da bu önermenin aktüel bir örneği niteliğindedir.

Sonuç ve Tespitler

Dünya siyaset tarihinde olduğu gibi Türk devlet yönetiminde de adı öne çıkan istisna liderler, kendine özgü bir kişilik ve siyaset tarzını ifade etmişlerdir. Çağları aşan bu gerçek üzerinden resmedilen doğal liderlik ise, nispeten daha yeni bir yaklaşım olmakla birlikte, bir taraftan da hiçbir zaman tamamen anlatılamayacak doğmatik gizemi ifade eder. Bu parametrede, liderlik ve güvenlik uzanımında güncel bir siyasal alan açan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin de bir taraftan doğal liderlik, diğer taraftan güvenlik parametleriyle anlaşılması önemlidir.

Bu özde Türkiye'nin siyasal mazisinde ismi öne çıkan genel başkan ve başbakanlar, doğal ve öğretici lider başlıklarıyla iki noktada sınıflandırılabilir. Bu tasnifte doğal kategoriye girebilecek liderler ise takipçilerine yaklaşımları, öncelikleri ve özellikleri bakımından üç seçenekli bir paradigmayla yansıtılabilir. Bu ayrışmanın odağında ise liderlerin tüm insanlık, yalnız kendi halkları ve iktidarları gibi değişkenlerden hangisini önceleyişleri belirleyici olabilir. Dolayısıyla, yeni yönetim sisteminin de nasıl sonuçlar doğurabileceği, bu perspektifle lider ve yönetilen ilişkisinin anlaşılabilirliğiyle daha da berraklaşabilir.

Bu bağlamda Çok Partili Dönem'e gözler çevrildiğinde; ilk bakışta Atatürk, Menderes ve Özal dönemlerinin istisna bir liderlik performansı ile halkın zihninde yer edindiği ayırdı yapılabilir. Özellikle, ekonomi ve güvenlik başta olmak üzere, halka ait klasik ve modern kimi değerlerin bu zaman dilimlerinde daha fazla önemsenmesi, bu algının oluşumunda etkili olmuştur. Dolayısıyla, Cumhuriyet tarihinin bu üç lider dönemi, toplum için ve toplumla beraber statükoyu aşmaya meyilli özgün birer siyasal eylem dilimleri olarak da yakın tarihe kaydedilmiştir.

Dolayısıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, bir dönem bu tezi savunanlar dâhil, farklı görüşte çok sayıda eleştireniyle birlikte, uzun bir siyasi tartışmanın nihai hamlesi olmuştur. Haliyle, bu yeni sistemin uygulanma vizesi alması, bir bakıma lokomotifini doğal ve demokratik lider gerektiren aşına bir yönetim seçeneğinin test edilmesi anlamına da gelebilir. Bu durumda, demokratik anlayış ve uzlaşma kültürü gibi faktörlere de dikkat edilerek sistemin fonksiyonel kılınması ve olası eksikliklerinin anlık ve ortak akılla giderilmesi, eleştirel tutumla kavrama yaklaşımları dahi etkileyecek olumlu sonuçlar doğurabilir.

Buna ulaşılması halinde, parlamenter deneyimiyle hem yürütmeyi, hem de yasamayı etkisiz kılabilmiş çeşitli darbe ve türevi gayrimeşru girişimlerin, değil gerçeği, söyleminin dahi önünü kapatabilir. Elbette bu yönde yol almanın farklı adımları deneyimlenebilir. Belki de bunlardan ilki, merkezi yönetimin daha fazla fonksiyonel kılınmasıdır. İkincisi, devlet erkleri ile kurumlarını dinamik ve müteyakkız kılacak iletişim ve denetim ağının olabildiğince fonksiyonel işletilmesidir. Üçüncüsü ise millî sinerji üzerinden gelişebilecek kapsamlı bir toplumsal bilinçle toplumsal sağduyunun sürdürülebilir kılınmasıdır.

Nitekim Türkiye'nin son çeyrek asırda çok sayıda terör etiketli güvenlik olayını güçlü yöneten ve yönetilen dayanışmayla etkisiz kılması; sistem, güvenlik ve lider parametrelili bu tezi sahada da olumlamaktadır. O halde, uygulamadaki ilk döneminden ortaya çıkan resim de göz önünde bulundurularak, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'yle kısa, orta ve uzun vadede beklendik hedeflere ulaşmak için bir kez daha altı çizilmesi gereken bazı noktalara temas etmek gerekirse bunlar:

- Siyasal Partiler, en az iki dönem halkın teveccühünü kazanma misyonu, vizyonu ve potansiyeli olan adaylarla tönetime talip olurlarsa sistem daha da fonksiyonel işletilebilir.
- Cumhurbaşkanı adaylarının ekibinde donanımlı, zihni ve aidiyet bilinciyle berrak yöneticilerin yer alması, sistemi, güven endeksiyle daha da üst sıralara çıkarabilir.
- Cumhurbaşkanı adaylarının, seçim yarışında devlet ve millet yararı üzerinden şekillenen güçlü ekiple senkronize duruş geliştirmeleri, seçim dönemlerindeki geçişleri olumlu etkileyebilir.
- Halkın yüzde elliden bir fazlasının oyuyla Cumhurbaşkanı seçilme şartı, doğru yönetilirse, sınırlı ayrışmayla toplumdaki kenetlenmeyi de artırılabilir.
- Küresel ilişkilerin pek de kural tanımadığı mevcut çağda, aday-başkan ve ekibinin taktik ve stratejilerinin uluslararası düzlemde sabote edilemeyecek bir içerik yöntemle uygulanması, sistemin, fırtınalı anlara karşı direncini yükseltebilir.

Bu dolayında Türkiye'nin yakın komşularının mevcut siyasal manzarası da göz önüne alındığında, Anadolu'da lider, yönetici ve yönetilen olmanın dün olduğu gibi bugün de pek kolay olmadığı kendiliğinden anlaşılmaktadır. O halde bu yazgıda, Cumhurbaşkanlığı Sistemi'nin bir sonraki dönem uygulanıp uygulanmayacağına dair keskin tartışmalar, doğru bir zeminde yönetilemezse, daha ilk genel seçimde, öngörüldüğünden daha derin yönetsel riskler taşıyabilir. Daha açık ifadeyle, Dünya'nın mevcut stresli siyasal kavşağında, yeni sistemin milletin kolektif beklentileriyle eşgüdümü sürdürülmesi ve yarınlara aktarılması, önemli oranda mevcut siyasi partilerin reel ve pozitif yaklaşımıyla da ilişkilidir.

Peki, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, yukarıda resmedilen kaotik küresel manzaraya rağmen, yerel siyasal alanda asli misyon ve vizyonu gölgeleyecek şekilde tartışma konusu edilmeye devam edilirse ne gibi sonuçlar görülebilir? Bu durumda devleti ve toplumu olumsuz etkileyecek olası şu çıkarımlar paylaşılabilir:

- Gelişecek kutuplaşmalarla Türkiye'nin küresel itibarı ve yerel huzuru sarsılabilir,
- İtibar kaybına uğrayacak siyasetten ve siyasi krizlerden beslenen yeni aktörler eliyle ekonomik ve güvenlik sorunları türetilerek toplum güvensiz kılınabilir,
- Uluslararası sahada denge politikasıyla sürdürülen kazanımlar risk altına girebilir,
- Devlet, ülke içindeki faaliyetlerini minimize etmeye çalıştığı tüm terör odaklı güvenlik mücadelesinde zafiyetler yaşanabilir.

Özetle; bugün, dünün tıpkısı olmadığı gibi, yarının da bugünün aynısı olmayacağı muhakkaktır. Bu bağlamda Batı merkezli mevcut medeniyetin yarınların da yön vericisi olma pozisyonunu sürdürme isteği, yarınların da daha farklı ve zorlu bir mücadeleyle şekilleneceğine yorumlanabilir. Haliyle, farklı bağlamlarda ipuçları görülen küresel son dönemde, yeni bir duruş sergileme çabasıyla Türkiye'nin de önüne yeni roller, riskler ve seçenekler çıkabileceği iddiası bir kehanet görülmemelidir. Nitekim bu özdeki güncel bölgesel ve küresel tazyik, Türkiye Cumhurbaşkanlık Hükümet Sistemi'ne yönelik de beklentileri büyüttüğü gibi, uygulamada göz önünde bulundurulması gereken hassasiyeti de üst noktalara taşımıştır. Aynı düzlemde, yeni sistemin son iki yılda karşı karşıya kaldığı kritik iç ve dış politik konular ile bunların üstesinden gelebilme refleksi de bu durumu örneklendirmektedir. Son olarak, bu çalışmanın odağında yer alan, "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin etkin işletilebilmesi,

onun, doğal ve demokrat lider birikimi ve bu dolayında beliren çok fonksiyonlu güvenlik çıktılarıyla ilişkilidir” önermesi pozitif korelasyonla sonuçlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Akbıyık, Y. ve Eraslan, C. (2014), “Giriş”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, 10. Baskı, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Akdemir, A. ve Mert, G. (2018), *Liderlik Yönüyle Dünyadaki Başkanlık Sistemleri*, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Akkoyun, T. (2018), “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Siteminin Tarihi Değeri”, *Ombudsman Akademik*, 5(9), ss. 181-201
- Aktürk, Ş. (2013), *Türkiye'nin Kimlikleri: Din, Dil, Etnisite, Milliyet, Devlet ve Medeniyet*, İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Alpkutlu, M. (2012), *Güvenliğin Sağlanmasında Liderin Rolü*, Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Ankara: Polis Akademisi/Güvenlik Bilimleri Enstitüsü/GSY.
- Alpkutlu, M. (2017), “15 Temmuz Darbe Kalkışması'nın Önaçıcı Liderlik ve Önalıcı Güvenlik Bağlamında Analizi” Adnan Menderes Üniversitesi/Uluslararası Darbe Sempozyumu (26-28 Mayıs 2017), Aydın.
- Alpkutlu, M. (2019), “Yeni Düzen Arayışında Doğal Liderler: Güvenlikleri ve Güvendikleri” *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulamalar*, Cilt: 2, Sayı: 1, ss. 41-58.
- Altaylı, A. T. (2006), *Hitlerin Liderlik Sırları*, İstanbul: Okumuş Adam Yayınları.
- Aslan, N. (1997), *Uluslararası Özel Sermaye Akımları*, 2. Baskı, İstanbul: Türkmen Kitapevi
- Aytürk, N. (2014), *Türklerde Devlet Yönetimi ve Lider Yöneticiler*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Başgil, A. F. (2009), *Demokrasi Yolunda*, 3. Baskı, İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Bennis, W. (2016), *Bir Lider Olabilmek*, Utku Teksöz (Türkçesi), 5. Baskı, İstanbul: Agora Kitaplığı/Aura
- Boéite, Etienne de La, (2011), *Gönüllü Kulluk Üzerine*, Mehmet Ali Ağaoğlu (Çeviren), 3. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Brion, M. (2013), *Atilla Han'ın Liderlik Sırları*, Ferit Erdem Boray (Yayına Hazırlayan), İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Cem, İ. (2009), *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, 19. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Çolak, Y. (2010), *Türkiye'de Devletin Kimlik Krizi ve Çeşitlilik*, Ankara: Kadim Yayınları.
- Dolaman, E. C., (2017), *Yalın Strateji: Uzay ve Bilgi Çağında Güç ve İlkeler*, Hakan Namlı (Çeviren), İstanbul: Avangard Kitap.

- Duran, B. ve Miş, N. (2017), *Türkiye’de Siyasal Siyasal Dönüşümü ve Cumhurbaşkanlığı Sistemi*, 8. Baskı, Ankara: SETA Yayınları.
- Equpery, A. D. S. (214), *Küçük Prens*, İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayınları.
- Eryılmaz, B. (2008), *Bürokrasi ve Siyaset: Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*, 3 Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Fârâbî, (2011), *İdeal Devlet: El- Medinetü’l Fâzıla*”, Ahmet Arslan (Çev.), 3. Baskı, İstanbul: Divan Kitap Yayınları.
- Fındıkcı, İ. (2009), *Bir Gönül Yolcuğu: Hizmetkâr Liderlik*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Gazâlî, (2008), *İmam-ı Gazâlî’den Yönetim Sırları*, İbrahim Doğu (Tercüme), Ankara: Çelik Yayınevi.
- Giddens, A. (2014), *Modernite ve Bireysel-Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*, 2. Baskı, Ümit Tatlıcan (Çeviren), İstanbul: Say Yayınları.
- Goleman, D. (2016), *Lideri Lider Yapan Nedir? Liderlik*, Cemal Engin (Yayına Hazırlayan), Melis İnan (Çeviren), İstanbul: Optimist Yayınları.
- Gordon, T. (2016), *Etkili Liderlik Eğitimi*, Okşan Aytolu (Çeviren), 2. Baskı, İstanbul: Profil Yayınları.
- Günaydın H. (2016), *Mete Han ve Devlet Yönetimi: Mete Han’ın Yönetim Sırları ve Liderlik Sırları*, İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayıncılık.
- Güngör, E. (1999), *Tarihte Türkler*, 9. Baskı, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Hardt, M. & Negri, A. (2015), *İmparatorluk*, Abdullah Yılmaz (Çeviren), 8. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Heper, M. (2006), *Türkiye’de Devlet Geleneği*, 2. Baskı, İstanbul: Doğubatı Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1995), *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, 3. Baskı, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kınalızâde A. Ç. (2007), *Ahlâk-ı Alâ’î*, 2. Baskı, Mustafa Koç (Haz.), İstanbul: Klasik Yayınları.
- Kihtir, T. (2011), *Selçuklu’dan Osmanlı’ya Bu Toprağın Öyküsü: 1000 Yıl*, İstanbul T Yayınları.
- Kinross, L. (2006), *Atatürk: Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Koçak, C. (2016), *Darbeler Tarihi: 27 Mayıs, 22 Şubat, 21 Mayıs ve 12 Mart...*, 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kotter, J. P. (2016), *Matsushita Liderliği*, Tevfik Ertan (Türkçesi), 3. Baskı, İstanbul: Agora Kitaplığı/Aura
- Kösoğlu, N. (1997), *Eski Türkler’de - İslâmda ve Osmanlı’da Devlet*, 2. Baskı, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Küçükömer, İ. (2009), *Batılılaşma & Düzenin Yabancılaşması*, İstanbul: Profil Yayınları.

- Luecke, R. (2015), *Strateji*, Turan Parlak (Çeviren), 3. Baskı, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Machiavelli, (2008), *Siyaset Üzerine Konuşmalar*, Hakan Zengin (Türkçesi) İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Mardin, Ş. (2008), *Türkiye’de Toplum ve Siyaset: Makaleler 1*, 15. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mâverdi, (2013), *Yönetimin Esasları*, Mehmet Ali Kara (Türkçesi), 3. Baskı, İstanbul: İlke Yayınları.
- Murray, K. (2017), *Liderlik Dili: Başarılı CEO’ların İletişim Sırları*, 2. Baskı, Ümit Şensoy (Çeviren), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Neocleous, M. (2011), *Güvenlik, Şiddet ve Savaş*, Gül Çorbacıoğlu ve Ersin Embel (Çeviren), Ankara: Dipnot Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2018), *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, İstanbul: Kronik Yayınları.
- Öğün, S.S. (2019), İhmal Edilebilir Nasihatler, Ayşe Böhürler (Moderatör), (İ.T: 23 Mayıs 2019) TRT2 Yapımı.
- Öğüt, A. (2003), *Bilgi Çağında Yönetim*, 2. Baskı, İstanbul: Nobel Yayınları.
- Özdemir, H. (2006), *Atatürk’ün Liderlik Sırları*, 7 Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Özel, M. (2016), *Stratejik Liderlik*, İstanbul: Küre Yayınları.
- Pascal B. (2005), *Düşünceler*, İ. Z. Eyupoğlu (Çeviren), 2. Baskı, İstanbul: Say Yayınları.
- Platon, (2008), *Devlet*, İstanbul: Metropol Yayınları.
- Poku, N. K. & Therkelsen, J. (2017) “Küreselleşme, Kalkınma ve Güvenlik” Alan Collins, (Ed.) *Çağdaş Güvenlik Çalışmaları*, Nasuh Uslu (3. Baskıdan çeviren), 3. Baskı, İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi adına (Published in England) Röle Akademik Yayıncılık.
- Saruhan, Ş. C. (2012), *“Yönetim Düşüncesinin ve Uygulamalarının Gelişimi”*, *Yönetimde Güncel Yaklaşımlar*, Senem Besler ve H. Zümrüt Tonus (Editör), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Sharma, R. (2017), *Ferrari’sini Satan Bilge’den Liderlik Bilgeliği*, 2. Baskı, İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Sinek, S. (2017), *Patron Değil Lider Ol: Başarının Anahtarı Liderin Elinde*, 2. Baskı, Özlem Koşar (Çeviren), İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık/CEO Plus.
- Stonefield, P. (1992), *Natural Leadership: When do I get chance? When do I get to be myself?* Published in the journal of the Association for Quality and Participation AQP Journal August 92 USA
- Sükan, F. (1992), *Başbakan Adnan Menderes’in Konuşmaları: TBMM 1950-60*, 2. Baskı, Ankara: Kültür Ofset Limited Şirketi.

- Şeşen, R. (2009), *Sultan Baybars ve Devri (1260-1277)*, İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı (İSAR), Yay.
- TDK, (2009), *Büyük Türkçe Sözlük*, Şükrü Haluk Akalın (Y. Hazırlayan), 10. Baskıdan Yapılan Tıpkıbasım, TDK Yayınları: 549, Ankara.
- Tiryakioğlu, O. (2017), *Fatih Sultan Mehmet Han*, 3. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Topçu, N. (2017), *Yarınki Türkiye*, 14. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Turan, R. vd. (2011), *Atatürk İlkeleri ve inkılap Tarihi*, 18. Baskı, Ankara: Okutman Yayıncılık.
- Vries, M. (2006), *Liderliğin Gizemi*, İstanbul: MESS Yayınları.
- www.ntv.com.tr (2017), “YSK Kesin Sonuçları Açıkladı”, (YT. 28 Ocak 2017), <https://www.ntv.com.tr/turkiye/ysk-kesin-sonuclari-acikladi,230iLdVKb0yDH5hTZz6qNA>, (ET. 24 Haziran 2018)
- Yalçın, H. B. (2017), *Ulusal Güvenlik Stratejisi*, 2. Baskı, Ankara: SETA Yayınları.
- Yarar, M. ve Bozkurt, C. (2017), *Darbenin Kayıp Saatleri*, 51. Baskı, İstanbul: destek Yayınları.
- Yusuf Has Hacip, (2009), *Kutadgu Bilig*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2009), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Yasemin Saner (Çeviren), 24. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

ÇAĞDAŞ KAZAN TATAR DİL BİLİMİNDE ÜSLUPLARIN TARİHİ SEYRİ

Fatma CANPOLAT CANAL¹

Özet

Tarihsel süreçte ayrı çalışma alanları olarak değerlendirilen dil ve üslup arasında her ne kadar kesinleştirilmemiş bir ilişki söz konusu olsa da son zamanlarda bu alanda yapılan akademik çalışmalarla konuya netlik kazandırma çabaları devam etmektedir. Konunun güncelliği de göz önünde bulundurularak bu yöndeki çalışmalara katkı sağlamak amacıyla edebi dil-üslup bağlamında kültür açısından oldukça zengin olan Kazan-Tatar Türklerindeki üslubun tarihi gelişimine değinilerek, üslup ve üslup türleri hakkında bilgi vermek çalışmamızın ana düşüncesini oluşturmaktadır. Çalışma esnasında Tatar dil bilimcilerin üslup hakkındaki görüşlerine ilişkin bilgiler çeşitli kaynaklardan araştırılarak karşılaştırma yöntemiyle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kazan Tatar Türkçesi, üslup, üslupbilim, üslup türleri

THE HISTORICAL GLANCE OF STYLES IN CONTEMPORARY KAZAN TATAR LINGUISTICS

Abstract

Although there is an uncertain relationship between language and style, which is considered as separate study areas in the historical process, efforts to clarify the issue with academic studies in this field have been continuing recently. Considering the currentness of the subject, in order to contribute to the studies in this direction, it is the main idea of our study to give information about the style and style types of Kazan-Tatar Turks, by mentioning the historical development of the style in the literary language-style context. During the study, information about Tatar linguists' views about style was searched from various sources and evaluated by comparison method.

Keywords: Kazan Tatar Turkish, style, stylistics, style genres

GİRİŞ

İletişim aracı olan dil, aynı zamanda halkın ve toplumun ruhunu, düşünce ve yaşam tarzını yansıtan önemli unsurlardandır. Belli bir halkın kültürü ve düşünce felsefesi araştırılırken, o halkın kullandığı söz varlığı, çeşitli alanlarda kullandığı söylem üslubu ve dil kuralları dikkate alınır. Çok eski dönemlerden itibaren sözün ve dilin tılsımlı etkisi hakkında söz edilirken, o dildeki sözlerin üslup yönünden belli bir amaç doğrultusunda doğru kullanılışı göz

¹ Doktorant, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD Yeni Türk Dili, e-posta: cnplt.fatma@gmail.com

önünde tutulur. “Üslup genellikle estetik yanı olan bir yazı dili görünüşünü karşılarken bu kavramın dilbilimciler tarafından genişletildiği ve dile nitelik verebilecek bütün anlatım yöntemlerinin içine dâhil edildiği görülür. Bu durum, üslup ile dil arasında temel bir ayrım yapılmasına yol açar. Dil, kişinin düşüncesini anlatmak için yararlandığı gereç; üslup, bazı sonuçları gerçekleştirebilmek için kişinin bu gereç içinde yaptığı seçimidir.”(Meydan Larousse, 1969: 488)

Dil kurallarının tasvir ve söz sanatlarıyla uyumlu kullanımı, yazının hangi üslupta olduğuna bağlıdır. Sözlerin anlam değişimini araştırmak, üslupbilim dalının temelini oluşturur. Bunun yanı sıra üslupbilim dalı sözlerin anlam değişikliği ve konuşma yapısıyla dildeki üslupları, onlara ait özellikleri, söylemde kullanılan tasvir ve söz sanatlarını, söz varlığındaki anlam değişikliklerini, fonetik, morfolojik ve sentaksik kategorilerin üslup olaylarını inceler (Hakov, 1999:7). Dilde kullanılan üsluba bağlı olarak, sözlerde ve ifadelerde anlam değişikliği oluşur.

Hem dil biliminde hem edebiyat biliminde kullanılan üslup kavramının amacı birbirinden ayrılır. Edebiyat üslubu dendiğinde Tatar dil bilimcilerinin ifadesine göre, lengüistik terimi, yani halk dilinde kullanışta olan tasvir ve söz sanatlarının, dil kurallarının edebi esere yansması anlaşılır. Edebiyat biliminde ise üslup kavramı, belli bir edebi akımın veya yazarın bakışını, edebi eserlerdeki edebi sürecin gelişimini anlatır (İbrahimov, 1989:7; Hakov, 1999: 11).

1.Çağdaş Kazan-Tatar Dil Biliminde Üslup ve Üslupbilimin Tarihsel Gelişim Süreçleri

Edebi dildeki üslupbilim, tarihi kategori olarak sayılır. Edebi dilde üslup tarihinin öğrenmede, bundan birkaç asır önce yazılmış yazılı kaynakların diline ve canlı söyleme müracaat edilir. Vahit Hakov’un ifadesine göre, edebi ve bilimsel(fenni) kaynaklar, bundan birkaç asır önceki ve eski Tatar dilinin olgunlaşmış ve çok zengin bir dil olduğunu kanıtlarlar. Tabi ki ilk dönemlerde dil olayları da ortak üslupla ilgili kanunlar içerisinde birleşmemiş; edebi dil olması gereken seviyeye ulaşmamıştır. Buna rağmen dilde, üslupta dallanma ve ayrı türlere has dil özellikleri, üslup belirtileri oluşmaya başlar (Hakov, 1999: 12).

Tatar dilindeki üslup türleri hakkında bazı görüşler daha çok XVIII. asrın sonlarından itibaren görülmeye başlar. İlk adım Rusya İmparatorluğu okullarında Tatarca dersler veren ünlü Tatar eğitimcileri ve bilim adamları Helfinlerin çalışmalarıyla başlatılır. Tatarca ders kitapları olmadığı dönemde Segit Helfin kendi halkının dilini inceleme, onun etimolojisi ve sözcük dağarcığı zenginliğini kanıtlama, gramer yapısını ve kurallarını araştırma üzerine birçok çalışma yapar (Mihaylova, 2002:7). Segit Helfin ve İbrahim Helfin’in yazdıkları “Tatarca’nın Grameri” kitabında ve onlar tarafından hazırlanan “Rus-Tatar Sözlüğü’nde üslup özelliklerine değinilir. XIX. asır ortalarında Tatarca ders kitapları yazarı olarak tanınan Martinyan İvanov kendisinin “Tatarca Grameri” ve “Tatarca Ders Kitabı” adlı çalışmalarında Tatar dilini iki büyük türe - konuşma dili ve yazma dil yani kitap diline ayırır. Bu iki tür arasındaki farklılıkları gösterir ve fikrini örneklerle kanıtlar (Kurbatov, 2002: 14).

Tatar dilinde üç üslup teorisine ise ilk defa Salihcan Kuklyaşev eserlerinde rastlanır. Kuklyaşev, yazma dilini üç kategoriye ayırır: Halk dili, iş dili ve resmi dil. Kuklyaşev'e göre halk dili, bütün Tatar halkının konuşma diline yakın olması yönüyle diğerlerinden ayrılır. Kuklyaşev, iş dili için ise: "Halk söylemi ile fenni söylem arasında durur ve onda Tatar sözlerinin yanı sıra Arap ve Fars sözleri de epeyce kullanılır" der. Çok çeşitli Arap dili söylemleri ve tabirleri ile harmanlanan yazma hatıraları da fenni dil içerisinde gösterir. Bazı kitapların Tatarca olduğunu; ancak, cümle sonunda Tatar diline has yardımcı fiiller kullanımından yola çıkılarak ayrılabilirdiğini dile getirir. Yazar bu üç üsluba atasözleri, hikâyeleri, destanları ve resmi iş kağıtlarını örnek gösterir. Kuklyaşev'in üslup hakkındaki düşünceleri dil denen terim altında verilir (Hakov, 1999: 13).

Tatar dilini üç üsluba ayıranlar arasında ünlü Türkolog Nikolay Katanov da vardır. Üç üslubu (yüksek, orta ve alt üsluplar) üç ayrı bölümde ele alan bilgin, her bölümde üsluba ait metin örnekleri verir. Nikolay Katanov; Arap, Fars ve Türk dilleri ile harmanlanan, halk tarafından zor anlaşılacak metinleri yüksek üslupta yazılan metinler olarak gösterir. Orta üsluba; Arap ve Fars sözlerinin daha az kullanıldığı metinleri seçer. Son olarak üçüncü üsluba ise; halk üslubu diyerek, halk arasında yayılan hikayelerden, atasözlerinden, bilmecelelerden, şarkılardan örnekler gösterir. Örnekler için Kayyum Nasıryi'nin eserlerinden, Hüseyin Feyizhanov'un "Hikayet ve Makaleler" kitabından kısımlar alır. Vahit Hakov'a göre, Nikolay Katanov üsluplar arasındaki farkı yeterince açmamıştır. Katanov tarafından örnek olarak gösterilen metinlerin birçoğu üslup farklılıklarını belirlemede delil olamayabilir.

Tatar dil ilmini yükseltmede ve onu geliştirmede cesur adımlar atan ve meşhur çalışmaları ile geniş yer tutan Kayyum Nasıryi de çeşitli zamanlarda üslup meseleleri üzerinde durur Nasıryi yazma ve konuşma dili arasındaki farklılıkları açık bir şekilde göz önüne koyar. Yazma edebi dilinin halktan uzaklaştığını, onda başka dillerden giren sözlerin kullanıldığını da belirtir. Kayyum Nasıryi halk söyleminde yazmayı kendisinin asıl maksadı olarak görür. 1859 yılında yazılan "Mecma'u'l-Ahbar" (1895) adlı kitabında da, yazdığı kitaptan bölümler okuduğunda köy halkı tarafından kolay anlaşıldığından bahseder. Tatar dilinin çeşitli üslup ve söz sanatları bakımından çok zengin olduğunu söyleyen Kayyum Nasıryi, yazım kurallarıyla dil özelliklerini işleyen "Kavaidü'l-Kitabet" (1892) adlı eserinde de üslupla ilgili meselelere değinir (Nasıryi, 1956: 273).

Tatar dili, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında temelleri atılan bir değişim sürecine girer. Değişim sürecinin devamında, ceditçilik (yenilikçilik) akımının etkisiyle de XIX. yüzyılın son dönemlerinde Tatarlar için yeni bir edebi dönem başlar. XX. asrın başında değişim son raddeye varır. Dilbilim alanındaki gelişmelerle birlikte üslupbilim alanında da belli bir seviyede çalışmalar yürütülür.

XX.yüzyılın başında ve daha çok 1917 Ekim devrimi (Bolşevik İhtilali)'nden sonra Tatar dili üzerine yazılan gramerlerde ve matbaada çıkan birçok makalelerde (G. İbrahimov, H. Bedigiy, L. Çeley, V. Hangildin.) gibi dil ve edebiyat bilginleri tarafından üslupla ilgili problemler giderilir. XX. yüzyılın ikinci yarısından üslup meselelerini öğrenmeye daha büyük önem verilmeye başlanır. Bu alana bilimsel araştırmalarıyla büyük katkı sağlayanlar arasında ilk önce Helef Kurbatov'un ("Hezërgë Tatar Edebi Télénéñ Stilistik Sisteması", 1971) adı zikredilir. Onunla yan yana Kazan Üniversitesi dil bilimcilerinden Prof. Dr. Vahit Hakov'un ciddi

çalışmaları dikkate değerdir. Bu alanda ilk olarak gazetecilik üslubunu araştıran bilgin, “Tatar Edebi Tələ”, “Tatar Tələ Stilistikası” (1980), “Stilistika Hem Süz Sengätë” (1979) gibi sonraki çalışmalarında, ders kitaplarında leksik ve gramatik üslupbilim üzerinde araştırmalar yürütür. Leksik ve gramatik üslupbilim dalında İlida Beşirova, Flora Safiullina gibi dil bilimcileri de tanınır (Kurbatov, 2002: 14). Sentaktik üslupbilim ise örneğin; Saadet İbrahimov’un “Sintaksik Stilistika” (1989) çalışmasında ele alınır. Bunların yanı sıra, Tatar dil biliminde belli bir yazarın üslubu, edebi eserde söz ve gramatik yöntem kullanımışını araştırmak da üslupbilim alanında önemli çalışmalardan sayılır. Bu yönde yapılan çalışmalara Sufiyan Povarisov’un “G.İbrahimov Stilëññ Üzëñçelëklere hem Alarnı Mektepde Öyrenüv” (1974) ve “Tel-Küñëlëñ Közgësë” (1982) adlı kitapları öncülük eder. Onlarda ünlü Tatar sanatçılarının eserlerinde kullanılan zengin söz varlığı, deyimler, benzetme, metafor, epitet vs. söz sanatları ele alınarak, her yazara özgü tasvir ve düşünce üslubu ortaya konulmaya çalışılır.

2.Çağdaş Kazan Tatar Edebiyatında Üslup Türleri

Tatar dilbiliminde üslupbilim dallarını belirlemede farklı yaklaşımlar mevcuttur. Tatar söylem üslubu üzerinde ciddi çalışmalarıyla tanınan Helef Kurbatov fonksiyonel söylem üslubunu iki gruba ayırır: Yazılı söylem üslubu ve konuşma üslubu. Yazılı söylem kendi içinde iş kâğıtları üslubu, bilimsel (fenni) üslup ve gazetecilik üslubuna ayrılır (Kurbatov, 1971: 12-13). Prof. Dr. Vahit Hakov’un kendi sınıflandırmasında dil yani diğer adıyla fonksiyonel üslup kendi içerisinde gazetecilik dili üslubu, fenni yani popüler edebiyat dil üslubu, resmi yani iş kâğıtları, mektup üslubu olarak ayrılır (Hakov, 1999: 10). Prof. Dr. Mirfatıyh Zekiyev ise üslupbilim dallarını; edebi, gazetecilik, fenni, resmi ve konuşma üslupları olarak belirler (Zekiyev, 1981: 47).

Tatar Türklerinde üslup türlerinin tarihi gelişimi ve özelliklerini kısaca değerlendirecek olursak; Tatar dilinde gazetecilik üslubu XV. ve XVI. yüzyıllarda hatta ondan da önce oluşmaya başlar. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda bu üslup gelişir ve olgunlaşır, XX. yüzyılın başında ayrı dallara ayrılır. Tatar edebi dili tarihinde toplumsal gazetecilik üslubunun ilk oluşumuna eski el yazması eserlerde, seyahatnamelerde, nutuklarda, müracaatlarda rastlanır. Eski kaynaklarda birkaç üslup özelliğini kendi içerisine almış bir eserde veya resmi evrakta edebi, gazetecilik, resmi iş ve fenni üsluba ait olan özellikler görülebilir.

1905 Rus ihtilalinden sonra bilindiği üzere Rus olmayan halklara basın özgürlüğü verilir ve çok kısa sürede çeşitli şehirlerde Tatarca gazete ve dergiler yayınlanmaya başlar. Dolayısıyla Tatar edebi dilinde gazetecilik üslubunun gelişmesinde, onun halkın konuşma diline yaklaştırılması yönünde büyük çaba sarf edilir. Bu dönemde gazetecilik üslubunun belli bir kalıbı oluşur, tür yönünden zenginleşir.

Prof. Dr. Vahit Hakov’a göre, gazetecilik söylemi, varlığı tanıyıp bilmenin bir şekli, toplumsal düşüncenin yansıtılışının bir türüdür. Gazetecilik üslubunda yazar, okuyucunun veya dinleyicinin düşüncesine etki etme, fikrine, mantığına inandırmaya çalışır ve fenni-teorik fikirleme yoluna başvurur. Bu olay, gazetecilik üslubunun fenni-popüler üslup ile yakınlığını da gösterir. Edebiyat ile gazetecilik arasında da benzerlik oldukça çoktur. Gazeteciliğin röportaj, fıkra, yergi gibi türlerinde sanatlı tasvirleme yolları, duygusal ve dışavurumcu çareler epeyce yer alır. Yazar onlarda kişinin sadece düşüncesine değil, onun hislerine de etki etmeyi umar.

Gazetecilik üslubuna has ayrıcalıklar, kelime hazinesi ve deyimlerin özellikli kullanımında da söz dizilişinin özel olarak verilmişinde de açıkça yansıtılır. Onda fikir; kısa, açık ve basit şekilde aktarılır. Gelişmiş gazetecilikte ise fen esaslarına dayanıp, toplumda en önemli meseleleri aydınlatma ve geniş teorik sonuçlandırma özellikleri görülür. Gazetecilik eserlerinde, olaylar belgelerle desteklendiği için yazarın yaratıcılığı, hayal gücü biraz sınırlanmış olur (Hakov,1993: 14).

Tarihi kaynaklar ve fenni eserlerden edinilen bilgiler doğrultusunda Tatar edebi dilinde fenni üslubun ilk örnekleri Bulgar devleti döneminde verilmeye başlanır. Bu dönemde Yakub İbn-i Numan el Bulgari'nin "Bulgar Tarihi" kitabı, Ahmet el Bulgari'nin güzel konuşma ve ilaçlar hakkındaki çalışmalarının yanı sıra medreseler için de çeşitli ders kitapları yazılır. Bu tür çalışmalar Altınordu ve Kazan Hanlığı dönemlerinde de devam ettirilir. XVIII- XIX. yüzyıllarda ve XX. yüzyılın başlarında Tatar edebi dilinde fenni edebiyat üslubu geniş yankı bularak çeşitli dallara ayrılır. Bu dönemde çeşitli alanlarda kitaplar hazırlanır. Fenni okullar açılır ve fen eğitimi büyük önem kazanır. İslamiyet'in kabulünden itibaren yazı diline girmeyen başlayan Arapça- Farsça kelimelerin, eski yazı dil özelliklerinin XX. yüzyıl başına kadar fenni üslupta çok geniş kullanıldığı görülür(Şahan Güney, 2015: 6).

Prof. Dr. Vahit Hakov'a göre başka üsluplardaki gibi fenni üslubun da söz varlığı, ortak söz varlığına dayanır. Genel kullanımdaki tarafsız sözlerle birlikte, orada belli bir alanda kullanılan fenni terimler de yer alır. Fenni üslubun cümle yapısı diğerlerinden farklıdır. Fen bilimleri ile bağlantılı metinler kısa ve net formüllerden, kısa mantıklı delillerden ve somut sonuçlardan oluşur(Hakov,1993: 16).

Resmi iş kâğıtları üslubu, topluma katılma ihtiyacından ortaya çıkıp, dönemin taleplerine bağlı olarak gelişme göstermiştir. Resmi belgelerin ve iş kâğıtlarının türleri dönemlere göre değişir. Bu üslup türü belgelere dayandığı için bu üslupta belli bir klişelik vardır. Kalem üslubu da denilen bu üslup, geleneksel kurallarla temellenip, ayrı kurallar içinde sınırlanır. Bu üslupta yazarın hayal gücünde serbestlik olmadığı için edebi eserlerdeki tasvirlilik ve duygusallık da söz konusu değildir. Resmi üsluptaki standart kurallar bu üsluba daha statik bir bakış açısıyla bakmaya imkân verir. Bu üslupta, profesyonel terimler yer alır. Sözler açık ve mantıklı olarak kullanılır (Hakov,1993: 16).

Yazıya aktarılan üsluba konuşma, yani mektup üslubu derler. Konuşma üslubu eskiden daha çok mektup yazılırken kullanılmış ve bundan dolayı onu mektup üslubu diye adlandırmışlardır. Son zamanlarda iletişimin başka yöntemleri ilerlediğinden, bu üslup "söyleme" yani "konuşma üslubu" olarak da isimlendirilir (Zekiyeve, 1981: 47).

Edebi dil kendinde çok çeşitli söylem üsluplarını birleştirir. Edebi üslup kendisine has özel kullanımı ile dildeki diğer üsluplardan ayrılır. Zarafet ve güzelliğiyle dikkat çeker. Bu üslupta söz sanatlarına geniş yer verilir, yazarın kendisine has yöntemleri bol kullanılır. Edebiyat milli edebi dil kurallarının gelişmesinde önemli katkı sağlar. Edebi üslup çok çeşitli türlere ayrılır, onların her birine ait özellikleri olmasına rağmen hepsi de ortak bir üslupta buluşur, yani edebi üslubu oluştururlar (belem.ru/tatar-tele/vuz-tat/61).

Bazı uzmanlar edebi eserlerin dil özelliklerini de fonksiyonel üslup kapsamında görür. Örneğin; Vahit Hakov'a göre, edebi eserin dili diğer üsluplarla aynı izahta değildir. O,

fonksiyonel konuşma üsluplarından farklı olarak, daha geniş ve dildeki tüm üslup özelliklerini bünyesinde barındırır. Bunların yanı sıra onun okurda estetik etki yaratma gücü yüksek olmakla birlikte, onda söz sanatlarına geniş yer ayrılır ve yazarın özgün üslup özellikleri geniş yankı bulur (Hakov, 1999: 10). Bundan dolayı Tatar dilbiliminde edebi eserlerin dilini inceleme ayrı bir dal olarak gelişmeye devam etmiştir. Edebi dilin üsluplarını gruplara ayırırken dikkat edilmesi gereken unsurlardan ilki, eserin türüdür. Her edebi tür kendi içinde o türe özgün dil kurallarını barındırır. Diğer önemli unsur da, edebi dilin yazılı ve konuşma şekilleridir, zira onlar da ayrı üslup özelliklerine sahiptir. Yazarlar halkın söylem diline müracaat ederek, onun zengin söz varlığından beslenirler. Fakat her yazar kendi görüşüne ve algılamasına uygun şekilde konuşma dilini yeni leksik, fonetik yollarla zenginleştirir, edebi etkiyi güçlendirmek amacıyla yeni şekiller oluşturur. Söz dizimi, cümle yapısı gibi gramatik kategoriler eserin türüne uygun bir şekilde kullanılır. Bildiğimiz üzere, söz dizimi, özgür olan konuşma dilinden farklı olarak, yazılı edebi dilde sabittir. Bunların dışında, dildeki üslupları incelerken, metnin hangi sosyal tabaka hayatını ve hangi sınıf insanın dilini yansıttığı da dikkate alınmalıdır.

SONUÇ

Çağdaş Kazan Tatar Türkçesinde çeşitli kitaplardan Tatar dilbilimcilerin üslup hakkındaki görüşleri doğrultusunda araştırma ve karşılaştırma yöntemleri kullanılarak yaptığımız çalışma sonucunda şu bilgilere ulaştık.

1) Edebi dilde üslup tarihini öğrenmede, bundan birkaç asır önce yazılmış yazılı kaynakların diline ve canlı söyleme müracaat edilir. Tüm üslupların temelini onun halk dili oluşturur. O, çok eskilerden beri yazma kitap diliyle bağlantılı bir şekilde gelişme göstermiştir. Canlı konuşmanın çoğunluğunu tüm halklar için ortak olan dil kuralları oluşturur; diğer kısmını ise ayrı bölgelere has veya edebi dilde henüz yerleşmemiş kelimeleri kendi içine alır. Bundan dolayı edebi dil ile söylem dili arasında her zaman bazı farklılıklar yaşanabilir; fakat üslubun bu iki türü birbirine karşı koyamaz. Söylem dili de dil bilimini zenginleştiren büyük bir kaynak ve fonksiyonel üslupbiliminin bir parçası olarak sayılır.

2) Üslup, bir yazarın anlatımında kendisini yansıtan, başkalarından farklı özellikler bütünüdür. Bir bakıma üslup, sanatçıya ait parmak izleridir; onun diğer yazar ya da şairlerden ayrılmasını sağlayarak eserini özgünleştirir. Sanat eserlerinde üslup meselesi, eserin ve sanatkârın incelenmesiyle farklı boyutlar kazanır. Eserin nasıl bir “ifade” içinde olduğu ve bu ifadenin hangi malzeme ile nasıl gerçekleştirildiği, sanatkârın söz konusu ifadeyi nasıl aktardığı vb. özellikler, üslubun sınırları içinde düşünülür.

3) Tatar edebi dilinin tarihi gelişim sürecinde oluşan tüm üslupların (fenni, gazetecilik ve edebi dil üslubu) halkın konuşma diline dayandığını, fakat her üslubun kendine has iç kurallarına göre söz varlığından kendine özgü bir şekilde yararlandığını görmekteyiz. XX. yüzyıl başında tamamen olgunlaşan Tatar edebi dil üslubu, çeşitli edebi türlerde farklı yönleriyle yansıma bulur.

4) Üsluplar arasındaki farklılık onların söz varlığında, deyimlerinde ve söz sanatlarının özel bir şekilde kullanımında, cümle yapısının özelliklerinde görünmektedir, diyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Çanakkale Beşirova, İ.(1974). *Süz Bëlen Suret Yasav*. -Kazan: Tatar.Kitap Neşr.
- Çoban, A.(2004). *Edebiyatta Üslup Üzerine*, Akçağ Yay. Ankara.
- Edebiyat Téoriyesëne Kérëş* (1987)- Kazan: Tatar Kitap Neşr. 303 b.
- Hakov, V.(1979), *Stilistika Hem Süz Sengatë* - Kazan: Tatar Kitap Neşriyatı,158 b.
- Hakov, V.(1980), *Tatar TëlëStilistikası*- Kazan: Tatar Kitap Neşriyatı, 139 b.
- Hakov, V.(1993). *Tatar Edebi Tëlë Tarihi* - Kazan Universiteti Neşr. 324 b.
- Hakov, V. (1999), *Tatar Edebi Tëlë* - Kazan: Tatar Kitap Neşr. 304 b.
- Hujanberdieva, Çulpan, Hesen Tufan İcatınıñ Tël Stil Üzëncëlëklere www.infourok.ru
- İbrahimov, S. (1989), *Sintaksik Stilistika*, Kazan Universiteti Neşr. 149 b.
- Kurbatov, H. (1971). Hezërgë Tatar Edebi Tëlenëñ Stilistik Sistëması-Kazan: Tatar.Kitap Neşr.
- Kurbatov, H. (2002), *Süz Sengatë: Tatar Tëlenëñ Lingvistik Stilistikası Hem Poetikası*.- Kazan:Meğarif, 199 b.
- Meydan Larousse: *Büyük Lûgat Ve Ansiklopedi*,(1969). “Üslûpbilim”, (haz.) Komisyon, C. 12, s. 488.
- Mihaylova, S. (2002). *İbrahim İshakoviç Halfin (1778-1829)*. Kazan:İzdatelstvo Kazanskogo Universiteta, 40 b.
- Nasıyri, K. (1956). *Saylanma Eserler*.- Kazan:Tatar. Kitap Neşriyatı.
- Pospelov, G.N.(1961). *Problema Stilistiki i Problema Stiya//Tëzisi Dokladov Mecbuzovskoy Konferentsii Po Stilistike Hudocestënnoy Litëratırı*.-Moskva - C.37.
- Povarisov, S. (1982), *Tël-Küñëlëñ Közgësë* - Kazan:Tatar. Kitap Neşriyatı, 157 b.
- Povarisov, S. (1974),*G.İbrahimov Stilëneñ Üzëncëlëklere hem Alarnı Mektepte Öyrenü* - Ufa, Başkort Devlet Universiteti, 162 b.
- Safullina, F. (2002) *Hezërgë Tatar Edebi Tëlë*.- Kazan: Megarif neşriyatı, 407 b.
- Şahan Güney, F. (2015)*Tatar Yazı Dilinin Gelişimi: 18-20. Yüzyıllar*. VIII. Uluslararası. Tatar Tëlenëñ Funkstional Stilleré Hem Alarnıñ bër-bërsëne Yogıntısı .(belem.ru/tatar-tele/vuz-tat/61)
- Zekiyeve, M. (1981), *Tatar Tëlë (7-8 Klasslar Öçën Derëslëk)*.-Kazan:Tatar.Kitap Neşriyatı, 200 b.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA “-GIN” EKİNİN FARKLI BİR İŞLEVİ

Aylin ÇAKIR¹

Özet

Ölçünlü dilde bulunmayan pek çok biçimi, işlevi barındıran Türkiye Türkçesi ağızları; dil araştırmalarının önemli kaynaklarından biridir. Unutulduğu zannedilen birçok kelimeye, ek ve işleve ağızlar da rastlamak mümkündür. “-GIn” eki eskiden beri daha çok sıfat yapma görevinde işlek olarak kullanılan bir yapım ekidir. Ancak tarihî metinlerde bu ekin kip eki olarak da kullanıldığını gösteren bir kayıt yoktur. Ancak İzmir ili Kiraz ilçesi, Şemsiler ve Çömlekçi köylerinden yapılan derlemelerde “-GIn” ekinin duyulan geçmiş zaman eki olarak kullanıldığı görülmektedir. Tarihî metinlerde duyulan geçmiş zaman için genellikle “-GAn” ve “-mİş” eki kullanılmıştır. “-GIn” ekinin ise böyle bir işlevine tarihî metinlerde de rastlanmamıştır. Bu yazıda “-GIn” yapım ekinin ağızlardaki farklı bir işlevi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Duyulan Geçmiş Zaman, -GIn Eki

DIFFERENT FUNCTIONS OF “-GIN” SUFFIX AT THE TURKEY TURKISH DIALECTS

Abstract

Many forms that are not in formal language, Turkey Turkish dialects consist of the major sources of language research. It is possible to come across many words, supplements and functions that you are supposed to forget. The study will focus on the functions of the “-GIN” affix in the dialects and try to identify the source of this affix. “-GIn” is a suffix that has been used in the task of making adjectives busily since the past. Among its usages it is not counted as a time suffix. However, in the compilations made from Şemsiler and Çömlekçi villages in the county of Kiraz, İzmir “-GIn” suffix appears to be used as a pluperfect tense task. “-GAn” and “-mİş” suffixes have been used to Express past tense throughout the history of Turkish language. When the affixes used as pluperfect past tense suffix since the old Turkish period are examined “-GIn” affix appears to be absent. In this article, a different function of “-GIn” production suffix will be emphasized.

Keywords: Past Tense, -GIn Suffix.

GİRİŞ

-GIN EKİNİN İŞLEVİ

“-GIn” eki (*-ğın, -gin, -ğun, -gün, -kın, -kin, -kun, -kün*) Türkçede eskiden beri kullanılan işlek bir yapım ekidir. Esas itibarıyla tek heceli fiil köklerine getirilir. Birden çok heceli fiil kök ve gövdelerine getirilmesi çok nadirdir. Fonksiyonunda bir büyütme, aşırılık anlamı vardır. Teşkil ettiği isimler çok yapan, olan veya yapılan nesnelere veya yapılan işi karşılar:

dal-ğın	gir-gin	dur-ğun	üz-gün
az-ğın	bez-gin	soy-ğun	öl-gün
çap-kın	seç-kin	çoş-kun	küs-kün
aş-kın	piş-kin	tut-kun	düş-kün (Ergin 2000: 189).

¹ Dr. Milli Eğitim Bakanlığı, e-posta: umaybengu@gmail.com

“-GIn” eki, geçişli ve geçişsiz tek heceli fiil köklerinden genellikle anlamı pekiştirilmiş sıfatlar türeten işlek bir ektir. Daha çok geçişsiz, daha az da geçişli fiillere gelerek fiilin gösterdiği işin tamamlanmış olduğunu bildiren sıfatlar türetmiştir. Bu işleviyle ek *-mİş/-mUş* sıfat fiiline denk sayılabilir. Geçişli fiillere eklendiğinde edilgenliğe dayanan bir tamamlanmışlık bildirir:

bay-gın	bez-gin	yor-gunüz-gün	
dal-gın	er-gin	ol-gun	düz-gün
bık-kın	seç-kin	sus-kun	küs-kün
yık-kın	piş-kin	coş-kun	düş-kün(Korkmaz 2014: 152).

BULGULAR

–GIN EKİNİN DUYULAN GEÇMİŞ ZAMAN İŞLEVİNDE KULLANILMASI

İzmir ilinin Kiraz ilçesine bağlı Çömlekçi ve Şemsiler köyünde “-GIn”ekinin sadece sıfat yapma görevinde değil çekimli fiil yapma görevinde de kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu kullanımlarda “-GIn”eki işlev bakımından duyulan geçmiş zaman ile eş değerdir (Çakır 2018: 61).

necâti emmi dâevlenmiyâkalx-ğın(I.33.2) (Necati emmi evlenmeye kalmış.)

hâlen benim olan *git-gin*(I.51.44) (Hatta benim oğlan oraya gitmiş.)

onnar orda *gal-ğın-narhani* bizim dedelerimizin dedesi bile ollardagalmışlar (I.51.48) (Onlar orada kalmışlar, hani bizim dedelerimizin dedesi bile oralarda kalmışlar.)

“-GIn eki başka Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta mıdır, kullanılıyorsa bu ağızların ortak özellikleri var mıdır?” sorularının cevapları bize yol gösterebilir.

-GIn ekinin sıfat yapma görevinde değil de çekimli fiil yapma görevinde kullanıldığı diğer bir ağız da Aksaray ve yöresi ağızlarıdır (Doğan 2012: 301). Hatta Aksaray ağızında bu ek, duyulan geçmiş zaman işlevinin yanı sıra geniş zaman işlevinde de kullanılmaktadır.

Duyulan Geçmiş Zaman İşlevinde:

geliniğocası da asgere*git-gin* (33/5) (Gelinin kocası da askere gitmiş.)

ölu da asgere*git-gin* (33/5) (Oğlu da askere gitmiş.)

anası babası da *öl-ğünüdü* (33/10) (Anası babası da ölmüş idi.)

Geniş Zaman İşlevinde:

ğaynatmazsağ bit *al-ğın* (32/69-70)(Kaynatmazsan bit alır.)

2.2. ÇEKİMLİ FİİL YAPAN –GIN EKİNİN KÖKENİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER:

1. Türk dilinin tarihî dönemlerinden günümüze kadar kullanılan duyulan geçmiş zaman ekleri arasında “-GIn” ekine rastlanmaz. Bu ek en fazla çağdaş Türk lehçelerinden Yeni Uygur Türkçesinde duyulan geçmiş zaman eki olarak kullanılan “-*Gin-iyelik bar/yok*” yapısına benzemektedir.

yaz-ğın-im bar

yaz-ğın-iş bar

yaz-ğın-i bar

yaz-ğın-imiz bar

yaz-ğın-ırlar bar

yaz-ğın-i bar (Ersoy 2007: 387-388)

Duyulan geçmiş zaman işlevinde kullanılan “-GIn” ekinin Yeni Uygur Türkçesindeki “-Gin-iyelik bar/yok” yapısı ile ilişkili olduğu söylenebilir mi?

Hem Kiraz ilçesi ağızlarında hem de Aksaray ve çevresi ağızlarında Uygur Türkçesi ile başkaca ortak bir benzerliğin olmaması ve aradaki coğrafi mesafe göz önüne alındığında duyulan geçmiş zaman görevinde kullanılan bu ekin Yeni Uygur Türkçesindeki “-Gin-iyelik bar/yok” yapısı ile ilişkili olduğu söylenemez.

2.“-GIn” ekinin benzediği diğer bir ek de Orta Türkçe döneminden itibaren görülmeye başlayan ve Çağdaş Özbek, Kazak, Karakalpak, Nogay, Kazan-Tatar, Başkurt, Kırım-Tatar, Karaçay-Malkar, Kumuk ve Hakas Türkçelerinde işlek olarak kullanılmakta olan “-GAN” duyulan geçmiş zaman ekidir.

tüsin-gen-min

tüsin-gen-siñ / tüsin-gen-siz

tüsin-gen

tüsin-gen-biz

tüsin-gen-siñder / tüsin-gen-sizder

tüsin-gen (Tamir 2007: 461)

Duyulan geçmiş zaman işlevinde kullanılan “-GIn” ekinin kaynağı “-GAN” eki olabilir mi?

Karluk-Kıpçak lehçeleriyle başka bir benzerliğin olmaması, -GAN>-GIn değişiminin izah edilememesi sebebiyle bu ekin “-GAN” duyulan geçmiş zaman ekiyle ilişkili olamayacağı kanaatindeyiz.

3.“-GIn” eki, “-(I)K” ekinin -n morfemi ile genişlemiş ve “-(I)K-In> -K-ın>-GIn” şeklini almış olabilir mi?

“-IK” ekinin duyulan geçmiş zaman işlevinde kullanıldığı pek çok bilim adamı tarafından ele alınmıştır (Aksoy 1945; Caferoğlu 1988; Gülensoy 1985; Demir 1996; Ay 2009).

Buran, bu eki Türkiye Türkçesi ağızlarındaki tüm anlam ve işlevleri bakımından incelemiştir (Buran 1996). Özellikle Türkiye Türkçesi ağızlarının güney, güneybatı ve Doğu Anadolu'nun bazı bölümlerindeki Türkmenler tarafından kullanıldığı bilgisine yine bu eserden ulaşabiliriz.

“-IK” eki duyulan geçmiş zaman işleviyle İzmir ili Kiraz ilçesinde de kullanılmaktadır.

bizim dedelerimiz çataaṅ yerlisiymiş, yabandan *gel-me-yık*, dışdangel-me-yık (III.4.29/30) (Bizim dedelerimiz Çatak'ın yerlisiymiş, yabandan gelmemiş, dıştan gelmemiş.)

bu evleri o *yap-dır-ık*, bu damları bilen o *yap-dır-ık* (III.4.33) (Bu evleri hep o yaptırmış, bu damları bilen o yaptırmış.)

dahaevli*gel-ik*.onnar geleli yüz seneyi *geç-ik* (III.5.28) (Daha evvelden gelmiş, onlar geleli yüz seneyi geçmiş.)

eväldänzätenyapıl-*ik* (III.9.6) (Zaten evvelden yapılmış.)

bubamdikme-*yik* (III.9.32) (Çakır 2018: 93) (Babam dikmemiş.)

Aksaray ve çevresi ağızlarında da “-(I)K” eki duyulan geçmiş zaman görevinde kullanılmaktadır.

misâfirin atınıñ birine yimi unutmuş musuñvir-*me-y-ik-siñölumdi-y-ik* (24/122-123). (Misafirin atının birine yemi unutmuşsun, vermemişsin oğlum, demiş.)

telefonumual-ıkgid-ıķōlan (22/69) (Telefonumu almış gitmiş oğlan.)

herif canlı olup da ayrılıp da *gid-ik*, o orda yaş-a-y-ıķ (22/49-50) (Doğan 2012: 234). (Herif canlı olup da gitmiş, o orada yaşamış.)

Bilindiği gibi pek çok ağızda, ek fiil görülen geçmiş zaman kipinin 3. teklik kişi çekimi -*n* morfemi ile genişlemektedir. Aynı yörelerde ekin -*n*'li ve -*n*'siz şekilleri aynı işlevde kullanılır. -*n*'li genişlemeler, Orta, Güney ve Batı Anadolu ağızlarında görülür (Karahana 2012: 227).

Üş adam anğaradangelillēdi...sabälengidellēdin(Akca 2012: 293). (Üç adam Ankara'dan gelirlerdi... Sabahleyin gelirlerdi.)

olurdun (olurdu) (58/1 93), öyleydin (öyleydi) (58/203), gelirdin (gelirdi) (67/90) (Doğan 2012: 139)

Hem İzmir ili Kiraz ilçesinde hem de Aksaray ve çevresi ağızlarında, duyulan geçmiş zaman eki olan “-*GIn*” ekinin tüm örneklerinin üçüncü teklik kişi çekimine ait olması dikkate değer bir ayrıntıdır. Ancak ek fiilin duyulan geçmiş zaman kipinin 3.teklik kişi çekimi -*n* morfemi ile genişlemesi Aksaray ve çevresi ağızlarında tespit edilebilirken Kiraz ilçesi ağızında tespit edilememiştir. Dolayısıyla, eldeki veriler doğrultusunda “-(I)K-In>-K-in>-*GIn*” yönündeki bir değişimden bahsetmek pek mümkün görünmemektedir.

SONUÇ

Kanaatimizce çekimli fiil yapma görevinde kullanılan “-*GIn*” eki, fiilden isim yapma eki olan “-*GIn*”ın işlev değiştirmesi sonucu ortaya çıkmış olabilir. Zira dilimizde “-*GIn*” eki oldukça işlektir ve farklı görevlerde kullanılmaktadır.

“Yüzü aş-*kın insan*” örneğinde *aş-kın* kelimesindeki “-*GIn*” eki “-*mİş*” anlamına gelen sıfat fiil eki gibi görev yapmaktadır.

“Sana *kırgın*” örneğinde ise bu ek edilgen yapının üzerine getirilmiş -*mİş* anlamına gelen bir sıfat fiil eki gibidir.

Örneklerde de görüldüğü gibi “-*GIn*” ekinin “-*mİş*” anlamına gelen sıfat fiil eki gibi kullanılması oldukça yaygındır. Ancak bazı Anadolu ağızlarında bu işlevinin yanı sıra kip eki olarak da kullanılmaktadır.

Ancak en doğru sonuca ulaşabilmek için bu ekin aynı işlevde kullanıldığı başka ağızlar tespit edilmeli ve bu ekin kökeni hakkında görüşler tartışılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akca, H. (2012). *Ankara İli Ağızları*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. (1945). *Gaziantep Ağzı- I*, İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi.
- Argunşah, M.(2013). *Tarihî Türk Lehçeleri Çağatay Türkçesi*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ay, Ö. (2009). *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Fiil Çekimi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ata, A. (1997). *Kıyasu 'l-Enbiya Giriş-Metin-Tıpkıbasım*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ata, A. (2014). *Harezm: Altın Ordu Türkçesi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Atalay, B. (1945). *Et-Tuhfetü'z-ZekiyyeFi'l-Lugâti't-Türkiyye*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 90-111.
- Buran, A. (1996). “-Ik Ekinin Anadolu Ağızlarında Kullanılışı”, *TDAY-Belleten* 1994: 11-18.
- Caferoğlu, A. (1962). Muğla Ağzı, *TDAY Belleten*, 107-130.
- Çakır, A. (2018). *İzmir İli Ödemiş-Kiraz-Beydağ İlçeleri Ağızları*, Yayımlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Dili ve Lehçeleri Anabilim Dalı.
- Demir, N. (1992). “Güneybatı Anadolu Ağızlarında Kullanılan Şimdiki Zaman Eki -ik gelir”, *Uluslararası Türk Dili Kongresi* (26 Eylül 1992 -1 Ekim 1992): 43-56.
- Doğan, M. (2012). *Aksaray ve Yöresi Ağızları (İnceleme- Metinler- Sözlük)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Eckmann, J. (2014). *Nehcü'l-Ferâdis Metin, Dizin-Sözlük,Tıpkıbası.*, (Yay. Semih Tezcan, Hamza Zülfikar). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (1984). *Kutadgu Bilig Grameri –Fiil*, Ankara: Gazi Üniv. Yay.
- Ercilasun, A. B. (Ed.) (2007). *Türk Lehçeleri Grameri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (2000). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basın Yayınları.
- Ergin, M. (2013). *Orhun Abideleri*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gabain, A.V. (2003). *Eski Türkçenin Grameri* (Çev. M. Akalın), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 4. Baskı.
- Gülensoy, T. (1985). Anadolu Ağızlarında Şimdiki Zaman Eki, *İbrahim Kafesoğlu' nun Hatırasına Armağan*. Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları Yayınları. 281.
- Gülsevin, G. & Boz, E. (2010). *Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Güner, G. (2013). *Kıpçak Türkçesi Grameri*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1992). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karahan, L. (2012). “Türkçede Bazı Ek Ve Edatlarda ‘-N’ Morfemi İle Ortaya Çıkan Varyantlaşma”, *Türk Moğol Araştırmaları Prof. Dr. Tuncer Gülensoy Armağanı*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü. 219-236.
- Korkmaz, Z. (1956). *Güney-Batı Anadolu Ağızları Ses Bilgisi (Fonetik)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- _____ (2014). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Özyetgin, M. (1996). *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarıklık ve Bitiklerin Dil ve Üslup İncelemesi*, Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları.

Uğurlu, M. (1987). *Münyetü'l-Guzat*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

İTERDİSİPLİNER BİR OKUMA DENEMESİ: CERVANTES'İN PENCERESİNDEN “DOĞU” VE “TÜRK” İMAJI

Samet ZENGİNOĞLU¹

Özet

Bireylerin, toplumların ve milletlerin bugüne dair düşüncelerini etkileyen tarihsel hafızaları vardır. Bu hafıza, aktörlerin “öteki” imajını belirleyen yol göstericilerden birisidir. “Öteki”nin zihin dünyasındaki inşasında; tarihi, toplumsal ve politik faktörler söz konusu olduğu gibi, “öteki”ne dair kaleme alınan çeşitli eserler de önemli bir diğer faktördür. Tarihsel derinlikten bugüne –oryantalizmin de göz ardı edilemez etkisi ile– Batı karşısında Doğu, bu perspektifte bir “öteki” olarak değerlendirilmiştir. Özellikle oryantalist seyyahların Doğu’ya dair yazdıkları eserler, içerdikleri olumsuz tespitler ve yaklaşımlar sebebiyle birçok alanda bu değerlendirmeye dair örnekler ortaya koymuşlardır. Şüphesiz “Doğu” kavramı ile birlikte “Türk” imajına dair de benzer bir durumun olduğunu söylemek mümkündür. İşte bu çalışma, gerek “Doğu” gerekse de “Türk” imajını, bu kez bir oryantalist seyyahın gözünden değil, mecburi nedenlerden dolayı Doğu ile tanışan bir yazarın, Cervantes’in penceresinden değerlendirmek amacındadır. Cervantes’in hayatı da bir bakıma, bir başka serüven olarak anlatılabilecek kadar maceralarla doludur. Bu maceralar içerisinde şüphesiz, yazarın Doğu ve Türkler ile olan ilişkisi de farklı bir bağlam teşkil etmektedir. Bu ilişki, Cervantes’in eserlerinde de çeşitli yansımalara sahiptir. Çalışma kapsamında, bu yansımaların ne şekilde ifade edildiği yazarın belirlenen eserleri üzerinden analiz edilmiştir. Bu analiz ve değerlendirmeler ışığında, Batı karşısındaki Doğu ve Türk algısına dair çalışmalara bir katkı yapılması da hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğu, Batı, Oryantalizm, Cervantes.

AN INTERDISCIPLINARY READING TRY: THE “EAST” AND THE “TURKISH” IMAGES FROM CERVANTES’ PERSPECTIVE

Abstract

Individuals, communities, and nations have historical memories influencing their views of the present. Such memories are among the determiners of agents’ images of “other” The construction of “other” in minds is influenced by works written about “other” as well as by historical, social, and political factors. From past to present, also with the unignorable effect of orientalism, the East has been considered as “other” in the face of the West from this perspective. Especially the works about the East written by orientalist travelers have provided examples concerning this judgment in a lot of areas with the negative determinations and approaches they contain. Surely, there is a similar situation for the “Turkish” image along with the “East” conception. In this regard, the purpose of this study is to evaluate both the “East” image and the “Turkish” image not from the perspective of an orientalist traveler but from that of Cervantes, who had to get to know the East for certain indispensable reasons. Cervantes’s life is also full of adventures. It goes without saying that his relations with the East and Turks,

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dış Ticaret Bölümü, e-posta: sametzinginoglu@gmail.com

among all these adventures, constitute another context. These relations manifest themselves in Cervantes' works in various ways. This study analyzes such manifestations (the ways relations are reflected) through the determined works of the writer. With such analysis and evaluations, it is expected to make a contribution to research on the East and Turkish images in the face of the West.

Keywords: East, West, Orientalism, Cervantes.

GİRİŞ

Psikolojik, sosyolojik ve politik zeminde bir “biz” tanımının inşa edilebilmesi için “öteki”ne ihtiyaç duyulmaktadır. Kimi zaman, “biz” tanımı karşısında bir “öteki” tanımlaması yapılırken, kimi zaman da “öteki”ne göre/karşı “biz” tanımlaması yapılmaktadır. Batı karşısında Doğu tahayyülünün ya da Doğu karşısında Batı tahayyülünün de benzer bir sürece sahip olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle dini faktörlerle, İslam'ın yayılması sürecinde ve Akdeniz üzerinden gerçekleştirilen fetihlerde ya da 11. yüzyıldan 13. yüzyıla değin vuku bulan Haçlı Seferlerinde fiili olarak ve özellikle 14. yüzyıldan itibaren de oryantalist çalışmalarla söylemsel ve hatta ideolojik olarak bu karşıtlık belirgin bir biçimde görülebilmektedir. Batı karşısında dini zeminde “Doğu” imajı şekillenirken, özellikle Osmanlı İmparatorluğu bağlamında başta İstanbul'un fethi ve sonrasında Avrupa'ya yönelme süreci ile birlikte “Türk” imajı da belirgin bir biçimde literatürde kendisine yer bulmuştur (Kumrular, 2008).

Bu çalışma da Cervantes'in penceresinden, eserleri dikkate alınarak “Doğu” ve “Türk” imajının ne şekilde tezahür etmiş olduğunu değerlendirme amacını taşımaktadır. Cervantes'in hayatını kaleme alan Neumahr (2018, s. 373), bugün Don Kişot² hariç, Cervantes'in eserlerinin, her yeri kaplayan Shakespeare külliyatının aksine hiçbir yerde olmadığını vurgulamaktadır. Cervantes ve Shakespeare'in çağdaş oldukları dikkate alındığında, bugün için bu ifadenin doğruluk payının olduğu belirtilmelidir. Dolayısıyla bu çalışma iki açıdan literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir. Bunlardan birincisi, Don Kişot haricinde Cervantes'in hayatını ve belirlenen diğer eserlerini de dikkate alarak bir analiz koymak hedefidir. İkinci hedef ise, birçok dile çevrilen Don Kişot eserindeki “Doğu” ve “Türk” imajına odaklanarak, okurların zihin dünyasında nasıl bir algının oluşturulmaya çalışıldığının tespit edilmesidir.

Bu genel çerçevede dâhilinde çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Batı–Doğu karşıtlığına dair teşhis ve tespitler ortaya konulmuştur. Doğu'ya yönelik çalışmalarda, oryantalist seyyahların ciddi bir payı olduğu bilinmektedir. Cervantes'in kaleme aldığı hususlar da bir oryantalist seyyahı andırırsa da, yazarın mücbir sebepten dolayı bir Doğu serüveni yaşamış olduğu bu bağlamda belirtilmiştir. İkinci bölümde ise, Cervantes'in çalkantılı ve bir bakıma macera dolu hayatına yer verilmiştir. Zira birçok noktada, yazarın yaşadığı süreçleri ve gelişmeleri doğrudan ya da dolaylı olarak eserlerine deyim yerindeyse serpiştirdiği bilinmektedir. Dolayısıyla, Cervantes'in “neler” söylediğini doğru analiz edebilmek için “neler” yaşadığını bilmek gerektiği düşünülmektedir. Özellikle İnebahtı Savaşı'na katılması ve savaştan

² Her ne kadar kahramanımızın orijinal yazını “Don Quijote” olsa da, çalışma da gerek okuma gerekse bütünlük açısından “Don Kişot” kullanımı esas alınmıştır.

sonraki beş yıllık esaret dönemi Cervantes'in eserlerinde esaret-özgürlük ikilemi çerçevesinde sık sık yer bulmuştur (Karaca, 2009). Son olarak ise, başta Don Kişot adlı eser olmak üzere, Cervantes'in “Doğu” ve “Türk” imajına dair kaleme aldığı hadiseler ve bakış açılarına yer verilmiştir.

KARMAŞIK BİR KARŞITLIK: BATI KARŞISINDA DOĞU

Batı–Doğu ikilemi, coğrafi bir karşılaştırmadan ziyade düşünce, zihniyet ve bakış açısı ile ilgili bir durumu ifade etmektedir. Bu ikilem, geçmişten bu yana, çeşitli alanlarda gün yüzüne çıkmıştır. Bu durum içerisinde, şüphesiz Batı'nın nerede başlayıp nerede bittiği, aynı şekilde Doğu'nun da hangi alanı kapsadığı algı ve zihin dünyası açısından muğlak bir tartışmanın zeminini teşkil etmektedir. Politik, dini ve sosyo–kültürel zeminde inşa edilen Batı–Doğu karşıtlığının ötekileştirme argümanı olarak kullandıkları etkenlerin/değişkenlerin ortak paydaları ve dışlayıcı faktörleri şüphesiz bu tartışmayı girift bir hale getirmektedir. Bununla birlikte, modern çağlardan bu yana Batı'nın merkezî bir konum inşa etmesi ve bu inşa sürecini de ihraç etme girişimleri Doğu'yu çok daha farklı bir şekilde tanımlanır hale getirmiştir. “Tanımlanır” olma süreci, arka planında oryantalist bir bakış açısını ihtiva etmektedir. Dolayısıyla Batı karşısında Doğu ifadesinde bu bakış açısını göz ardı etmemek gerekmektedir.

Oryantalizmin resmi olarak ortaya çıkışı, 14. yüzyılın başlangıcına değin götürülebilir (Köse ve Küçük, 2015, s. 112). Bu hususta, şu ana değin belki de en kapsamlı değerlendirmeyi ortaya koymuş olan Said (2014, s. 13), oryantalist bakışı şu şekilde ifade etmektedir: Oryantalizm Doğu ile –Doğu hakkında saptamalar yaparak, ona ilişkin görüşleri meşrulaştırarak, onu betimleyerek, öğreterek, oraya yerleşerek, onu yöneterek– uğraşan ortak kurum olarak, kısacası Doğu'ya egemen olmakta, Doğu'yu yeniden yapılandırmakta bir Batı biçimi olarak incelenebilir. Egemen olunan, yapılandırılan ve tanımlanan Doğu, Batı karşısında “öteki”ni temsil etmektedir. Herhangi bir kategoride ayrı bir ötekileştirme mantık biçimini devreye sokan Batı, bütün bu oluşumları karşıtlarına göre üretmektedir. Bu mantık biçimi, hangi amaca matuf yapıyor olursa olsun, burada önceliği olan husus, Batılı zihin yapısının ötekine endeksli bir işleyişe bağlı olarak geliştiğidir (Süphandağı, 2004, s. 54). Köse ve Küçük'e göre (2015, s. 118), “Oryantalist söylemde içselleştirilmiş olan ötekileştirme mekanizması temelde Doğu–Batı ayrımına dayanmaktadır. Dünyanın ikiye bölünerek Doğu ve Batı gibi bölgelere ayrılması, Batılı iktidar tarafından meşrulaştırılmıştır. Dolayısıyla Batı, iktidarını kurarken kendi düş dünyasında şekillenen ve iktidarını sağlamlaştırmaya zemin hazırlayacak bir “hayali doğu” üreterek ve ona kendisinden aşağı sıfatlar yükleyerek ötekileştirme işlevini sürdürmektedir.”

İfade edilen oryantalist zemin, Batılı seyyahlar tarafından da desteklenmiştir. Batı'nın Doğu ile ilişkili ilk bilgi akışı Doğu'ya seyahat eden oryantalist gezginlerin gezip gördükleri yerleri ve hatta yaşadıkları olayları yazılı kayıt altında tuttukları seyahatnameler aracılığıyla sağlanmıştır (Özsüer, 2018, s. 66). 17. yüzyılda Doğu hakkında yayımlanan “seyahatlerin” sayısının iki yüzden fazla olduğu ileri sürülmektedir (Hentsch, 2016, s. 130). Benzer şekilde, özellikle 18. ve 19. yüzyılda Doğu miti ve Türklere dair yazın sahasındaki anlatılar ve ifadeler de dikkat çekmektedir (Parla, 2018). Bu seyahatnamelerin ortak özelliklerinin, inşa edilen bir “Doğu imajı”, kalıplaşmış yargılar ve Müslümanlara ve Türklere yönelik olumsuz, dışlayıcı

bakış açıları çerçevesinde şekillenmiş olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Bilici, 2011; Türkyılmaz, 2013).

Seyahatnamelerle birlikte, Batılı birçok yazar da Doğu imajına çeşitli eserlerinde yer vermişlerdir. Ortaçağ ile 18. yüzyıl arasında Ariosto, Milton, Marlowe, Tasso, Shakespeare, Cervantes ve Roland Destanı ile CidEfsanesi'nin yazarları gibi büyük yazarlar, eserlerinde Doğu'nun zenginliklerinden, onları popüler kılan imgelerin, düşüncelerin, betilerin ana hatlarını keskinleştirecek biçimde yararlanmışlardır (Said, 2014, s. 73). İsmi geçen yazarlardan Cervantes'in "Doğu" ve "Türk" imajı da bu çalışmanın temel sorunsallarından birisini oluşturmaktadır. Fakat bu imajı şekillendiren arka plana geçmeden evvel bir ayırımın yapılması gerekmektedir. Oryentalist seyyahlar, büyük oranda bir devlet görevlisi olarak ya da kendi istekleri ile Doğu'ya seyahat etmişlerdir. Cervantes'in de zihninde şekillenen Doğu ve Türk imajında Doğu'da (Cezayir) yaşadığı dönemin büyük etkisi vardır. Ancak Cervantes, ne bir devlet görevlisi olarak oradadır ne de kendi isteği ile oradadır. Bilakis bir esaret durumu söz konusudur. Dolayısıyla şu ana değin çerçevesi çizilen hususlar ışığında, Cervantes'in yazdıklarında da oryantalizmin izlerini, ipuçlarını görebilmek olasıdır. Lakin orada olma nedeni açısından farklı bir durumun söz konusu olduğu belirtilmelidir.

ÖZGÜRLÜK VE ESARETİN KIYISINDA BİR YAŞAM: CERVANTES

Miguel de Cervantes'in 1547 yılında doğduğu bilinmektedir. Buna göre, Cervantes, New Castile eyaletinin Alcalá de Henares isimli antik kasabasında Kardinal Ximenes tarafından 9 Ekim 1547'de vaftiz edilmiştir (Watts, 2018, s. 11). Ailesi ile ilgili bilgilere dair malumat sahibi olunmasına rağmen (bkz. Neumahr, 2018), Cervantes'in çocukluğu ve gençliği hakkında çok fazla detaylı bilginin söz konusu olduğunu söylemek mümkün değildir. İstisnai olarak, vaftiz kaydından ancak yirmi iki yıl sonrasında geleceğin yazarı hakkında bir yazılı bilgiye rastlanmaktadır. Buna göre, öğretmeni Juan Lopez de Hoyos (1511-1583), 1569 yılında yayımlanan bir kitabında Cervantes'i "değerli ve sevilen öğrencimiz" sözleriyle anmaktadır (Neumahr, 2018, s. 43). Temel eğitimin haricinde, Cervantes'i büyük ölçüde otodidakt, yani kendi kendini yetiştirmiş biri olarak değerlendirmek mümkündür. Büyük oranda özel okumalarıyla, seyahatlerle ve yaşananları müşahede ederek öğrenmiştir (Neumahr, 2018, s. 57).

Önalp'e göre (1992, s. 298–299), Cervantes'in hayatına dair yine de kesinlikle bilinen şeylerden birisi de 1569 yılından sonra İtalya'da oluşudur. Bu ülkede bulunuşunun nedeni, İspanya'da hakkında çıkartılan bir tutuklama kararından kurtulmak olsa gerektir. Zira Cervantes'in 1568 yılında Madrid'de bir düelloda rakibini ağır bir şekilde yaraladığı bilinmektedir. Olay yerinden kaçan Cervantes'in gıyabında yapılan duruşmasında sağ kolunun halk önünde kesilmesine karar verilmiştir. Cervantes kendisini kurtarmak amacıyla o dönem İtalya'ya geçmiştir. Hayatındaki bu durağın ardından ise ismi bu kez belirgin bir biçimde İnebahtı Savaşı (Lepanto Muharebesi) ile duyulacaktır. Cervantes, bu savaşa katılmış ve bu sürecin ardından hayatını bizatihi etkileyen iki hususi gelişmeyle karşı karşıya kalmıştır. Bu iki gelişmeden birisi, savaşta sol elinden yara almış olmasıdır. Nitekim hayatı boyunca kullanmadığı sol eli bir arkebüz mermisiyle sakatlanmıştır, bu da Cervantes'e "İnebahtı çolağı" adını kazandırmıştır. İkinci önemli gelişme ise, belki de Cervantes'in yazın dünyasını en çok etkileyen süreç olarak nitelendirilebilecek olan esaret dönemidir. İnebahtı Savaşı'nda aldığı

yaradan ötürü sol eli felç olan Cervantes, üzerinde üstlerinden aldığı taltif mektuplarıyla kardeşi Rodrigo ile birlikte İspanya'ya dönerken, 1575 yılında Türk korsanlarına esir düşmüş ve Cezayir'e götürülmüştür. Taltif mektupları da korsanlara onun önemli biri olduğu izlenimini vermiştir. Bu nedenle fidyeye almak amacıyla, Cervantes beş yıl esir tutulmuştur (Cervantes, 2018a, s. 24).

Esaret döneminde Cervantes, toplamda dört firar girişimini organize edip gerçekleştirmiştir. Bu girişimlerin ikisi denizden ve ikisi karadan gerçekleştirilmiş olup, hepsi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. (Neumahr, 2018, s. 133; Watts, 2018, s. 34 vd.). Nihayetinde fidyenin ödenmesi ile birlikte, Cervantes bu beş yıllık esaretten 1580 yılında kurtulmuştur. Bu beş yıllık dönemin Cervantes'in gerek yaşamı gerekse de yazın hayatı için büyük bir kırılma noktası teşkil etmiş olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Öyle ki, tüm hayatında ve tüm eserlerinde Cezayir'de yaşadığı sürecin izlerini görmek mümkündür. Cezayir'de insan doğasını daha geniş bir açıdan görmesini sağlayan, bilgisini artırıp hoşgörüsünü yükselten deneyimlerin onu ne kadar etkilediği, tüm ırklardan ve soylardan insanların toplandığı bu ilginç küçük dünyaya, esaretine ve oradaki karakterlere yaptığı göndermelerden anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, tüm eserlerinde Doğu fikirleri ve ifadelerinin tekrarlandığı görülebilmektedir (Watts, 2018, s. 40). Nitekim spesifik olarak Cezayir izlenimleri, *Cezayir'de Sürgün* ve *Cezayir Zindanları* (Neumahr, 2018, s. 178-179) adlı eserlere de yansımıştır.

Bu beş yıllık deneyimin ardından, Cervantes'in yazın hayatındaki belirgin adımlar görülmeye başlanmıştır. Örneğin, 1585 yılında yayınlanan *La Galatea* adlı eser bunlardan birisidir. Lakin bu başlangıç, çok da olumlu olmayan bir adımı teşkil etmiştir. Pastoral bir aşk öyküsünü anlatan kitap ikinci baskısını yapmamış, vaat edilen devamı da çıkmamıştır. Bununla birlikte, Cervantes profesyonel olarak çalışmaya da devam etmiştir. 1588 yılında kurulan İspanyol Armadası'nda komiser olarak çalışmaya başlamıştır. Ülkenin taşrasından ordu için tahıl tedarik etmiş ve vergi toplamıştır. Fakat buradaki işini iyi yapmadığı, hesapları tutmadığı gerekçesiyle, bu kez 1597'de hapse atılmıştır (Şimşek, s. 24). Don Kişot adlı eserini hapiste iken yazdığı yönünde düşünceler var olsa da, Watts'a göre (2018, s. 9), bu büyük eserini hapisanede iken yazmamıştır; bu eseri yazma fikri aklına burada gelmiştir. Her ne şekilde kaleme almış olursa olsun, 1605 yılında Don Kişot'un ilk cildi yayınlanmış ve Cervantes bu büyük eserle, dünya yazın tarihine adını yazdırma noktasındaki hamlesini gerçekleştirmiştir. Bu tarihten on yıl sonra Don Kişot'un ikinci cildi yayınlanmıştır ve tarihler 23 Nisan 1616'yı gösterdiğinde Cervantes bu serüven dolu hayatına veda etmiştir (Cervantes'in hayatı için ayrıca bkz. O'Brien, 1916).

Birçok yazar gibi, Cervantes de yaşadığı bağlamların etkisi altında kalmış ve bu etki onun eserlerine de yansımıştır. Göktürk (1982, s. 15), her sanat yapıtının bir bireyin, onun dünyaya bakışının dile gelişi olduğunu ifade ederken haksız değildir. Zira bu bakışımı birey çağından edinmiştir. Dolayısıyla yazarın yaşadığı dönem ve yaşadıkları, yazdıkları ile doğrudan ya da dolaylı ilgili ve ilişkili olsa gerektir. Nitekim Cervantes'in eserlerinde çoğu yaşanmış vetirelere dayanan esaret ve özgürlük ikilemini müşahade etmek olanaklıdır. Hatta daha özelde bile Don Kişot karakterinde bazı izler yakalanabilir. Çünkü Cervantes'te Don Kişot'ta da bulunan düşünce dünyasının aynısı vardır. O da bu dünyayı kötü, rezil, gülünç, bayağı, kaba, çok haksız ve acımasız bilmiştir (Suarez, 2007, s. 201). Bu çerçevede dâhilinde, Cervantes'in yaşadıkları

(özellikle esaret dönemi), eserlerinde büyük etkiye sahip olmuştur. Adeta “Doğu” ve “Türk” imajı mücbir nedenden dolayı başına gelen hadiseler kapsamında şekillenmiştir. Peki, bu şekillenmenin tezahürleri eserlerinde nasıl yer almıştır? Bir sonraki bölüm, Cervantes’in eserlerinden aktarılan muhtelif örneklerle bu soruya yanıt arama amacını taşımaktadır.

CERVANTES’İN ESERLERİNDE “DOĞU” VE TÜRK” İMAJI

Söz konusu yaşanan gelişmeler ışığında, Cervantes’in yazınında “Doğu” ve “Türk” imajına dair dikkat çekici örneklerle karşılaşabilmek olasıdır. Onu dünya çapında üne ulaştıran Don Kişot adlı eserinde de bu eksendeki örneklere ulaşılabilir. Zira Cervantes, Don Kişot’u yazarken, Türklerin esiriyken yaşadıklarını da sayfalara serpiştirmiştir (Kumrular, 2008, s. 32). Don Kişot (esas ismiyle İyi Yürekli Alonso Quijano), gerek yel değirmenleri ile yaşadıkları, gerek Sancho Panza ile olan diyalogları, gerek Dulcinea del Toboso’ya olan aşkı ile dünya edebiyatı açısından meşhur bir karakterdir. Bu karakterin genel bağlamda yaşadığı kimi zaman gerçekçi, kimi zaman ironik hadiselerin yanı sıra, daha özeldir “Doğu” ve “Türk” imajına dair söylemleri de söz konusudur. Bu noktada, eserde yer alan ifadelerle şu şekilde yer vermek mümkündür:

Eserin birinci cildinin dokuzuncu bölümünde şöylesi bir ifade yer almaktadır: “Bu öykünün gerçekliği konusunda tek itiraz, yazarının Arap olması olabilir; çünkü bu milletin özelliklerinden biri, yalancılıktır. Ne var ki, bize düşman olduklarından, hikâyenin fazlası değil, eksikliği beklenir.” (Cervantes, 2018a, s. 94). Burada, eseri kaleme almış olduğu belirtilen Seyyid Hamid Badincani’ne atıf yapılmakla birlikte, Arap kimliği bazında topyekûn yalancılık ile itham eden bir bakış ortaya konulmuştur. Burada Arap olma ile ilgili olarak İslamiyet ve Müslümanlara karşı da sahip olunan bakış açısı belirginleşmektedir. Hatta on sekizinci bölüme gelindiğinde, Hz. Muhammed’e dair tahkir edici ifadelerle bile karşılaşmaktadır (Cervantes, 2018a, s. 148). Dini zemindeki bu Doğu imajına dair ilk ipuçlarının ardından Türklere yönelik de benzer bir yaklaşımın olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Öyle ki, yirmi üçüncü bölümde Don Kişot şöyle seslenmektedir: “hep söylerler Sancho, alçaklara iyilik etmek, denize su dökmek gibidir. Bana söylediklerine kulak verseydim, bu bela başıma gelmeyecekti. Ama oldu bir kere; sabredip bundan sonrası için ders alacağız.” Buna karşın ise, Sancho Panza şöyle bir atıfla yanıt verir: “ben ne kadar Türk’sem, siz de o kadar ders alırsınız.” (Cervantes, 2018a, s. 189).

Türk konusu, Osmanlı algısı ile de doğrudan ilgilidir. Otuz dokuzuncu bölümde yer alan esir hikâyesinde, Osmanlı’dan bahis açıldığında: “ama Tanrı başka türlü olmasını emretti; bizim donanmamızın başındaki amiralin günahları yüzünden değil, Hıristiyan âleminin günahları yüzünden ve Tanrı daima bizi cezalandıracak bir kırbaç olmasını istediğinden” (Cervantes, 2018a, s. 341) denmektedir. Tarihsel arka planda da Türklerin, günahkâr Hıristiyanlardan Tanrı’nın intikamını alan kişiler (Özsüer, 2018, s. 75) olarak değerlendirilmiş olduğu bilinen bir gerçektir. Aslında çok da sürpriz olmayan bir biçimde, Avrupa’nın gözündeki “zalim”, “gaddar” Türk imajı ile Don Kişot’ta da karşılaşmaktadır. Nitekim kırk birinci bölümde yer alan “Türk askerleri o kadar küstahtır, kendi yönetimleri altındaki Magripliler’i o kadar ezerler ki, köleden daha kötü muamele ederler onlara” (Cervantes, 2018a, s. 356) ifadesinde de bu görüş teyit edilmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere, bu eserde Cervantes, bizatihi yaşadığı ya da

şahit olduğu gelişmelere dair de izler bırakmıştır. Bu bağlamda kırk ikinci bölümde İnebahtı ve Cezayir’e dair atıflar yer almaktadır. (Cervantes, 2018a, s. 370).

Eserin ikinci cildinin üçüncü bölümünde de yine Seyyid Hamid Badincani’ye atfen, “Seyyid adına bakılırsa, yazarın Magripli olması onu üzüyordu; Magriplilerin hepsi düzenbaz, sahtekâr ve palavracı olduklarından, doğru herhangi bir şey beklenemezdi kendilerinden” (Cervantes, 2018b, s. 466) denilerek, Doğu’ya dair yalancılık, düzenbazlık, sahtekârlık gibi ithamlara yer verilmektedir. Hatta yirmi yedinci bölümde, Seyyid Hamid Badincani’nin sözüne itibar edilmesi noktasında Katolik bir Hıristiyan gibi davranması durumuna yer verilmektedir. Bu büyük öykünün tarihçisi Seyyid Hamid, bu bölüme şu sözlerle başlıyor: “Katolik bir Hıristiyan olarak yemin ederim ki...”; hikâyenin tercümanı ise, Seyyid Hamid’in, kesinlikle Magripli olmasına rağmen Katolik Hıristiyan olarak yemin etmesini şöyle açıklıyor: Nasıl ki, Katolik bir Hıristiyan yemin ettiğinde, yemini ve söyleyecekleri doğruysa, doğru olması gerekirse, yazar da Katolik bir Hıristiyan gibi yemin etmektedir (Cervantes, 2018b, s. 614).

Don Kişot adlı eserin haricinde, örneğin *Köpeklerin Sohbeti*’nde de ele alınan hususlardan çok uzak olmayan algının/imağın olduğu görülmektedir. Eserde, bir hasta Teğmen’in hastanede iken düştükleri notlar üzerinden, Cipion ve Berganza adlı köpeklerin kendi aralarındaki konuşmalar ele alınmıştır. Burada Berganza şöyle demektedir; “Ah, dostum Cipion, bir başlayınca iki haftada bitiremeyeceğimden korkmasam bu hinoğluhin Magribilerle ilgili sana neler neler anlatırdım! Hele hele ayrıntılara girsem, belki iki ayda da bitmez, fakat numunelik olarak birini anlatmam şart, ki sen de genel olarak bu millette görüp de dikkatimi çeken şeyleri bir duyusun. Bu kavmin içinde, mukaddes Hıristiyan hukukuna yürekten inanan tek bir kişiye rastlamak mucize kabilindedir; bütün istedikleri para kazanmak ve kazandıkları bu parayı biriktirmektedir. Sadece bu uğurda çalışır ve yemezler” (Cervantes, 2015, s. 118-119). Dini zemindeki bu mukayesenin yanı sıra, bu kez *Cömert Âşık* adlı öyküde (Cervantes, 2010, s. 121), yer alan şu mısralar dikkat çekmektedir:

*Alçak bir tepenin ardından
güneşin yüzünü gösterişi gibi
bizi ansızın alıp götüren
görünüşiyle boyun eğdiren
bizi kendimizden geçiren
içinde kurt olmayan
değerli bir taş gibi
bir yüzün var senin Ayşe
Muhammed’in sert mızrağı gibi
bağrımı delip geçen.*

Şüphesiz burada da olumsuz bir yargı söz konusudur. “Mızrak” ifadesi ile de şiddete dair bir göndermenin yapıldığı söylenebilir. Hatta yine bu eserde, “Muhammed’in cenneti” tanımlaması ile de bir başka ötekileştirme söylemi ile karşılaşmak olasıdır. Eserde geçen bir

diyalogda, “Kadı efendi, Halime’ye istediği zaman babasının evine gidip orada bir süre kalabileceğini söyledi, fakat Halime, Leonisa’nın kendisine vermiş olduğu umutların sarhoşluğu içerisinde, değil babasının evine gitmek Muhammed’in cennetine bile gitmek istemiyordu” (Cervantes, 2010, s. 125) ifadesi yer almaktadır.

Rinconete ve Cortadillo’nun başlarından geçen macerayı anlatan öyküde, “Bu Yahudi de iyi yağmacıdır ve büyük bilgisi vardır. Ama günlerdir yanıma uğramıyor. Hiç de iyi etmiyor. Tanrı biliyor ya eğer akıllanmazsa onun o papaz külahını sökerim. Zaten hırsızın biri. Papazlıktan, ancak bir Türk kadar anlıyor” (Cervantes, 2010, s. 189) denilmektedir. Yazarın Doğu’ya yaptığı vurgu kadar, Türkleri de sık sık andığı gözlemlenmektedir. Örneğin, Yüce Sultan adlı tiyatro eseri, Osmanlı İmparatorluğu’nun tüm görkemini gözler önüne seren bir sahneyle, Osmanlı padişahının Cuma namazı kılmak üzere, Topkapı Sarayı’ndan Ayasofya’ya gidişiyile başlamaktadır (Cervantes, 2016). Ayrıca *İngiliz İspanyol Kadın* adlı öyküde, “bizi Türklerin dayanılmaz esaretinden kurtaran kişinin bu derece merhametli ve iyi olması elbette ki doğaldır; çünkü onun hatırlanmaya geçecek olan zaferinin ve bizi korkutan değil, üstün tutan cömertliğinin haberi sonsuz sayıda ülkeye ulaşacak ve ulaştığı her ülkede de onu ünlü yapacaktır” (Cervantes, 2010, s. 206) denilmektedir. Burada da “dayanılmaz esaret” ifadesi ile bir kez daha olumsuz bir imaj inşasına devam edilmiştir.

SONUÇ

Batı’nın kendi içerisindeki politik ve dini bölünmesinin haricinde, bir dış-öteki olarak Doğu ile yüzleşmesini ya da meydan okumasını Kavimler Göçü’ne kadar götürebilmek mümkündür. Fakat özellikle İslam ordularının Akdeniz üzerinden gerçekleştirdikleri seferler ve sonrasında 14. ve 15. yüzyıllardan itibaren Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte dini temelde belirgin bir karşıtlık oluşmuştur. Bu karşıtlık, Batı nazarında birçok farklı duyguyu barındırmıştır. Bir yandan bu düşmana/tehdide yönelik korku söz konusu iken, diğer yandan merak/hayret söz konusu olmuştur. Şüphesiz bu dini karşıtlık, birçok farklı alana da sirayet etmiştir. Fakat şu husus belirtilmelidir ki, bu tablo içerisinde yine belirgin bir Türk varlığı/imajı da bulunmaktadır. Zira bilindiği üzere, Batı açısından Doğu, Müslüman ve Türk ifadeleri iç içe geçmiş bir yapı arz etmiştir/etmektedir.

Batı tahayyülünde, bu çerçevede inşa edilen “Doğu” ve “Türk” imajının çok olumlu göstergelere ve söylemlere sahip olduğu söylenemez. Şüphesiz, bu inşa sürecinde politik, askeri ve ekonomik fiili faktörler etkili olduğu kadar, yazın dünyası da Batı toplumunun zihin dünyasını şekillendirmede büyük pay sahibidir. Özellikle oryantalist seyyahların bu yöndeki çalışmaları, bu şekillendirmede etkili olmuştur. Cervantes de Doğu ile karşılaşan/yüzleşen bir yazar olarak bu çalışmalardaki söylemlere benzer bir “Doğu” ve “Türk” imajını eserlerine yansıtmıştır. Çalışma kapsamında da müşahede edildiği üzere, Don Kişot eseri başta olmak üzere, birçok eserinde de bu imajı tayin eden “yalancı”, “zalim” gibi manalar yer almıştır. Elbette ki, bu imajın ortaya çıkışında dini temelli atıfların da sık sık söz konusu olduğu eklenmelidir.

Cervantes’in birçok eserinin yazıldığı tam tarih hakkında malumat sahibi olunamasa da ve yine bazı eserleri günümüze ulaşamamış olsa da, mevcut durumda sadece Don Kişot’un birçok dile çevrilmiş olması, Doğu’ya ve Türklere yabancı okurların zihninde çok da olumlu

olmayan bir intibam ortaya çıkması için yeterlidir. Her ne kadar Önalp (1992, s. 321), Cervantes'in esirliği sırasında yaşamış olduğu tüm acılara ve sıkıntılara rağmen, Türklerden nefret eden bir yazar olmadığı izlenimi edindiğimizi söyleyebiliriz ifadesinde bulunsa da, ortaya konulan söylemler ışığında bu çalışmanın bu denli iyimser bir düşünceye sahip olmadığı düşünülmektedir. Nitekim çalışma bağlamında bu hususu teyit eden örnekler paylaşılmıştır.

Sonuç olarak, mücbir nedenlerle Türklerle karşılaşan Cervantes, başta İnebahtı Savaşı olmak üzere, Cezayir'deki esaret dönemini kimi zaman gerçekler ışığında, kimi zamanda kurgusal bağlamda eserlerine aktarmıştır. Bu noktada, kaleme aldığı hususların her iki bağlam açısından da olumsuz algıya sahip olduğu görülmüştür. Bu çalışma da bu olumsuz algının eserlerinde ne şekilde tezahür ettiğini çeşitli perspektiflerden analiz etme amacını taşımıştır.

KAYNAKÇA

- Bilici, İ. E. (2011). Oryantalist Seyahatnamelerde Türk İmgesi Üzerine Bir İnceleme: Alexander William Kinglake'in Seyahatnamesi Eothen Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, Sayı. 2, 1–21.
- De Cervantes Saavedra, M. (2010). *Örnek Alınacak Hikâyeler*. (N. H. Soydan, Çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- De Cervantes Saavedra, M. (2015). *Köpeklerin Sohbeti*. (S. Okan, Çev.). İstanbul: Kolektif Kitap.
- De Cervantes Saavedra, M. (2016). *Yüce Sultan*. (Y. E. Canpolat, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- De Cervantes Saavedra, M. (2018a). *La Mancha'lı Yaratıcı Asilzade Don Quijote I*. (R. Hakmen, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- De Cervantes Saavedra, M. (2018b). *La Mancha'lı Yaratıcı Asilzade Don Quijote II*. (R. Hakmen, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Göktürk, A. (1982). *Ada, İngiliz Yazınında Ada Kavramı*. İstanbul: Adam Yayıncılık.
- Hentsch, T. (2016). *Hayali Doğu, Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı*. (A. Bora, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Karaca, C. (2009). *Miguel de Cervantes Saavedra'nın Esaretinin Eserlerine Yansıması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batı Dilleri ve Edebiyatları (İspanyol Dili ve Edebiyatı) Anabilim Dalı, Ankara.
- Köse, M. ve Küçük, M. (2015). Oryantalizm ve “Öteki” Algısı. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, Cilt. 1, Sayı. 1, 107–127.
- Kumrular, Ö. (2008). *Türk Korkusu, Avrupa'da Türk Düşmanlığının Kökeni*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Neumahr, U. (2018). *Miguel de Cervantes, Delidolu Bir Hayat*. (E. Özbek, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

- O'Brien, M. (1916). Cervantes (1547–1616). *The Irish Monthly*, Vol. 44, No. 515, 283–292.
- Önalp, E. (1992). Cervantes'in Türklere Esir Düşmesi ve Esaretinin Eserlerine Yansıması. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı. 3, 297–321.
- Özsüer, E. (2018). *Türkokratia-Avrupa'da Türk İmaji*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Parla, J. (2018). *Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Said, E. W. (2014). *Şarkiyatçılık, Batı'nın Şark Arayışları*. (B. Ülner, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Suarez, A. (2007). *Üç Ölümsüz, Tolstoy, Baudelaire, Cervantes*. (T. Yücel, Çev.). Ankara: Hece Yayınları.
- Süphandağı, İ. (2014). *Batı ve İslam Arasında Oryantalizm*. İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- Şimşek, E. (2018). İmanlı Bir Savaşçı, Şanslı Bir Esir, Büyük Bir Yazar. *Arka Kapak Kitap ve Kültür Dergisi*, Yıl. 3, Sayı. 34.
- Türkyılmaz, Ü. (2013). Gerard de Nerval'in Doğu'da Seyahat'inde Türk/Osmanlı İmgesi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 53, 2, 549–561.
- Watts, H. E. (2018). *Miguel de Cervantes*. (D. Bal, Çev.). İstanbul: Maya Kitap.

ATATÜRK'ÜN DOKTORU NİHAT REŞAT BELGER

Neslihan BOLAT BOZASLAN¹

Özet

Mustafa Kemal Atatürk'e siroz teşhisini ilk koyan doktor olan, hastalığı boyunca Yalova'dan başlayıp son anına kadar yanında olan Nihat Reşat Belger, doktor kimliğinin yanı sıra diplomat ve milletvekili olarak da Türkiye Cumhuriyeti'ne hizmette bulunmuş önemli bir isimdir. Paris Barış Konferansı'nda Türk Heyeti adına konuşma yapmış, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş belgesi olarak kabul edilen Lozan Barış Antlaşması'nda müşavir ve basın sorumlusu olarak görev almıştır. 9. Dönem İstanbul milletvekilliği, Temsilciler Meclisi I. Dönem Devlet Başkanlığı temsilciliği, Kurucu Meclis I. dönem üyeliği görevlerinde bulunarak TBMM'nde de yer almıştır. Bu çalışmada tıpçı, diplomat ve siyasetçi olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi ve sosyal gelişimine önemli katkılarda bulunan Nihat Reşat Belger'in hayatı ve hizmetleri konu edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nihat Reşat Belger, Londra Konferansı, Atatürk'ün hastalığı, Yalova, I. TMMM

DOCTOR OF ATATÜRK NİHAT REŞAT BELGER

Abstract

Mustafa Kemal Ataturk cirrhosis diagnosis Nihat Resat Belger the first time next to putting up the last moment, starting from Yalova throughout the illness, doctors identity, as well as diplomats and lawmakers as it is a prominent name was found in service to the Republic of Turkey. Paris has made a speech on behalf of the Turkish delegation at the peace conference, which is considered the founding document of the Republic of Turkey in the Lausanne Peace Treaty has served as an adviser and press. He also served as a member of the 9th term of Istanbul deputy, the representative of the House of Representatives, the first term of the Presidency, and the first term membership of the Constituent Assembly. In this study, medic, diplomats and Nihat Resat Belger's life significant contribution to the political and social development of the Republic of Turkey as a politician and services are subject.

Keywords: Nihat Reşat Belger, London Conference, Ataturk's disease, Yalova, I. Parliament

Giriş

Nihat Reşat Belger, Mustafa Kemal Atatürk'ün hastalığına siroz teşhisini ilk koyan doktordur. Atatürk'ü hastalığı boyunca yalnız bırakmayan Belger, son anına kadar yanında bulunmuştur (Akçiçek, 2000, 179). Nihat Reşat Bey, Mustafa Kemal'in güvenini kazanmış bir hekim olarak tedavisini üstlenmiş, son döneminde artan sağlık problemlerinden dolayı yaşadığı sıkıntıların bir nebze de olsa azalmasını sağlamıştır.

¹ Öğrt. Gör. Dr. Gaziantep Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, e-posta: bolat@gantep.edu.tr

Başarılı bir doktor olan Reşat Bey, metodik çalışmayı, bilimsel düşünceyi her zaman ön planda tutmuştur. Bunun yanı sıra memleketinin sorunlarına da kayıtsız kalmamış özellikle Türkiye'nin yabancı kamuoyundaki imajının doğru sunulması hususunda çalışmalar yapmıştır. Milli Mücadele döneminde resmi bir görevi olup olmadığına bakmaksızın Ankara Hükümeti'nin fahri temsilcisi gibi çalışmıştır (Rıza Nur, 2008, 55).

Hayatı ve Eserleri

Nihat Reşat Belger, 1881 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası Eski Devlet Şurası Temyiz Mahkemesi Reisi Mehmet Reşat Bey, annesi Fikriyar hanımdır. Üsküdar Paşakapı Askeri Rüştiyesinde ilk ve orta öğrenimini gördükten sonra liseyi Askeri Tıbbiye İdadisi'nde tamamlamıştır. 1900 yılında tabip yüzbaşı rütbesiyle Tıbbiyeden mezun olmuştur (Ataç, 2007, 407). Yeni mezun olan genç Nihat Reşat'ın ilk siyasi eylemi bu dönemde olmuştur. Bu olayı Turgut Etingü şöyle aktarır:

“1900 yılı, koyu bir baskı devrine rastlar. Aydın kişilerin peşinde polis dolaşır, zindan ve sürgün vatanseverler için tabii bir uğrak olurdu. Aralarına karıştığı diğer stajiyer tabip arkadaşlarının aylık alamayışları, perişan hayatları, kendisi için, gittikçe derinleşen bir üzüntü olmaya başladı. Nitekim aylıklarını olsun zamanında almak endişesiyle, genç tabiplerin anlaşarak yaptıkları ilk protesto gösterisine, maddi durumu iyi olmasına rağmen, Nihat Reşat da katıldı. Tabii bu hareketin sonucu hapis veya sürgün olabilirdi. Daha İstanbul'dan dışarı adımını atmamış olan genç tabip yüzbaşıya kader piyangosunda, Hicaz'ın Yanbuğ kasabası çıktı”(T.T.A., 640290).

Hicaz'a gitmek için hazırlık yaptığı sırada İstanbul'da iki veba vakası görülünce II. Abdülhamit tarafından salgın hastalıklar üzerine araştırma yapması için bir dönem Hindistan'a gönderilmiştir. Bombay civarında Parel'de Pasteur'ün talebelerinden Haffkine laboratuvarında bir buçuk sene kadar veba üzerinde araştırma yapmıştır (T.T.A., 640286). Hindistan'dan döndükten sonra bir süre Besim Ömer Paşa'nın açtığı bir doğumevinde çalışmıştır (Çelik & Öncel, 2008, 160).

22 Kasım 1903 tarihinde Beyrut Askerî Hastanesi'ne tayin edilmiştir. Burada Jön Türkler ile alaka kurduğu iddiasıyla tutuklanarak Erzurum'a gönderilmek suretiyle sürgün cezası almıştır. Hayatının tehlikeye gireceği endişesiyle hapisten kaçarak Mısır üzerinden Paris'e geçmiştir. Paris'e gittiğinde kendisini geliştirmek amacıyla yeniden tıp eğitimi almaya başlamıştır(T.T.A., 640290). Bu sürede Fransa'nın tanınan hekimlerinden biri olmuştur. Paris'te bulunduğu dönemde Mareel Labbe'nin asistanlığını yapmıştır. Ayrıca Fernand Widal'ın yanında laboratuvar yöntemlerinin kliniğe tatbiki eğitimi almıştır. Bunun yanı sıra F. Bezancon'ta bakteriyoloji, Roussy'den anatomi-patoloji, Leon Bernard'dan tüberküloz, Jeanselma'ndan zührevi hastalıklar, Nobecourt'dan çocuk hastalıkları, Cantonnet'dan oftalmoloji, Eecart'dan

gastroenteroloji ve gastropatoloji, Bensaude'dan Proctologie, Villoret'den hidroklimatoloji derslerini alarak ilgili konularda sertifikalarını almıştır (Ataç, 2007, 407).

Paris'te bulunduğu sırada yalnızca tıp eğitimi almakla kalmamış siyasi faaliyetlere de devam etmiştir. 1904 yılında Paris'e kaçarken tanıştığı Mahmut Celaleddin Paşa vasıtasıyla Jön Türk hareketine katılmıştır. 1907 yılında Paris'te yapılan Jön Türk kongresinde de bulunmuştur. (Kaan, 2019, 11). Nihat Reşat Bey, Lozan Konferansı öncesinde İsmet Paşa ile Paris'te bir araya gelerek Ferit Tek ile birlikte İtilaf Devletleri hakkında ona bilgi vermiştir (Şimşir, 1973). Lozan Konferansı'nın inkıtaa uğramasıyla Türkiye'ye dönmeyip Lozan'da kalarak Türkiye lehine propaganda yapmakla görevlendirilmiş ve bu görevi başarıyla ifa etmiştir. Bu süreçte Lozan Üniversitesi'nde "Türkiye ve meseleleri" isimli konferansı büyük ilgi görmüştür. Yine bu bağlamda Kurban Bayramı münasebetiyle bir kutlama töreni tertiplenerek basın ve kamuoyunun dikkati çekilmiştir (Erez, 1970, 28). Lozan sonrasında Türkiye'ye dönen Belger burada eski görevine dönmesi mümkün olmayınca tekrar Paris'e dönerek hekimlik yapmış ve eğitimine devam etmiştir. 1936 yılında kendi deyimiyle Atatürk onu hatırlayınca kadar Paris'te kalmıştır. 1936 yılında Atatürk'ün çağrısıyla Türkiye'ye dönmüştür.

1937-1940 yılları arası Yalova Kaplıcalarında görev yapan Nihat Reşat Bey, bu kaplıcaları Avrupa standartlarında bir tesise dönüştürmüştür (T.T.A., 515175). 1938 yılında Tıp Fakültesi'nde profesörlüğe yükseltilmiştir. 1944 yılında İtalyan Hastanesi Mes'ul Müdürü ve Dâhiliye Şefliği görevinde bulunmuştur. 1949 yılında İstanbul'da toplanan Beynelminel Patoloji Kongresi'ne başkanlık etmiştir (*TBMM, Tercüme-i Hal Varakası*, Devre 9, Dosya No 1706). Aynı yıl Fransa Hükümeti tarafından Lejyon Donor (Legion d'Honneur) nişanı ile ödüllendirilmiştir (Akşam, 15.11.1949). Ayrıca 1950 yılında İstanbul Meb'usu, Demokrat Partinin ilk hükümetinde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı, bakanlıktan istifa ettikten sonra 1950 de Kızılay başkanı, 1951 yılında Kızılay ve Kızılhaç Birliği Başkan Vekili, 1953 yılında Avrupa Konseyi Türk Delegasyonu Üyesi olarak çalışmalarını sürdürmüştür (T.T.A., 640286).

Dr. Nihat Reşat Bey, Atatürk'ün hastalığının teşhisinden ölümüne kadar başucunda bulunmuştur (Ünaydın, 1959, 11). Atatürk'ü ilk defa 1937 yılı Haziran ayında Yalova'da muayene etmiştir (Aydın, 2016, 179). Bu muayenede Siroz hastalığına dair bir bulgu olmadığını belirtmiştir. Ancak 8 ay sonra yine Yalova'da yapılan muayenede karaciğerindeki rahatsızlığı tespit etmiş ve tedaviye başlamıştır. Savarona yatında kalırken Dr. Neşet Ömer ile birlikte Atatürk'ün tedavisini yapmıştır (Kocatürk, 1999, 579).

Nihat Reşat Bey, 9. Dönem İstanbul milletvekilliği, Temsilciler Meclisi 1. Dönem Devlet Başkanlığı temsilciliği, kurucu meclis 1 dönem üyeliği ve Mayıs 1950'de Menderes kabinesinde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı görevlerinde bulunarak TBMM'nde yer almıştır (*TBMM, Tercüme-i Hal Varakası*, Devre 9, Dosya No 1706). İyi derecede İngilizce, Fransızca ve Arapça bilen Nihat Reşat Belger 29 Eylül 1961 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir (Cumhuriyet, 1.10.1961). Ölmeden önce kız kardeşine şöyle demiştir:

“Yazmakta olduğum hâtıralarımı bitiremediğim için çok müteessirim! Ne tuhaf şey, tam 80 yıl sürmüş, bizdeki yaşama ortamına göre uzun sayılacak bir ömür dolup, bitiyor da, onun yaşadığı hâtıralar bir türlü bitmiyor. Nasıl bitsin, mükemmel yaşanmış şerefli bir ömrün hâtırası bu...”(TTA, 640290)

Eserleri

Tıp bilimine kazandırdığı başlıca eserleri şunlardır: (T.T.A., 640286)

1. Contribution du diagnostic précoce du cancer de l'estomac (Radioscopie et cytologie). Thèse de doctorat en médecine, Paris 1916.
2. Etude de la sécrétion externe du pancréas dans le diabète sucré (Archives des maladies de l'appareil digestif et de la nutrition 1926) En collaboration avec M. Labbé.
3. L'évolution de l'appareillage et de la technique en actino-thérapie (Revue d'actinologie et de physio-thérapie) 1931 en collaboration avec le Dr. Dufestel.
4. La colite à lamblia chez l'enfant (congrès des colites de plombières 1935) en collaboration avec M. Labbé.
5. Syndrome douloureuse de la fosse iliaque droite, appendicite chronique et colites et cure de plombières (Congrès des colites de plombières 1935).
6. La psychothérapie dans le traitement du colites (Congrès des colites de plombières 1935).
7. Le traitement de la constipation chronique habituelle (Monaco Méditerrané medical 1935).
8. Hydroclimatologie kürsüsü açış dersi, Tıp Fakültesi Mecmuası 1939.
9. Un cas d'ostéopatie rare Pseudo-fracture spontanée-maladie de Milkman . (Société médicale des Hôpitaux de Paris 1942).

10. Polype de l'intestin grêle ayant évolué sous le masque d'une colite / et finalement révéle par une invagination intestinale. (Centenaire de la société medicale des Hôpitaux de Paris.)
11. Bursa Kaplıcaları. Bursa (.Yapı Kredi Bankası tarafından neşrolunan Revue).
12. Milkman sendromu. Türk Tıp Cemiyeti.
13. Lekeli humma aşısı (Pratik Doktor) Dr. Gilman'la beraber 1943. Gıda, rejim, hastalık. Üniversite serbest konferanslarından, 1943.
14. Yalova Termal kürü. Tıp Fakültesi Mecmuası, 1943.
15. Pasteur, İlimde bir Tanrı. (İpek mecmuası, Bursa 1944).
16. Pénicilline tedavisi ile iyi olan bir endocarditis lenta vak'ası. (Anadolu Kliniği 1945).
17. Klinikte karaciğer kifayetsizliği (Türk Tıp Cemiyeti Bülteni 1946).
18. Sténose cancéreuse serrée du pylore, forme clinique exceptionnelle à évolution absolument silencieuse. (Archives des maladies de l'appareil digestif et de la nutrition 1946.)
19. Termal suları hakkında pratik malûmat (Belediye ve iller dergisi, 1948).

Siyasi Hayatı

Nihat Reşat Bey, hekimliğinin yanı sıra toplumsal ve siyasi meselelere de ilgi duymuştur. Beyrut'tayken Jön Türklerle bağlantı kurmuş, hatta bu sebeple Erzurum'a sürgün edilme cezası almıştır. Bu arada Avusturya Konsolosu ile bağlantı kurarak Avusturya vapuruyla Kıbrıs üzerinden Paris'e kaçmıştır. Paris'te Damat Mahmut Celaleddin Paşa ve onun iki oğlu ile tanışmıştır. Burada "Le Play" sosyoloji akımından etkilenmiştir. Bu vesile ile Prens Sabahattin öncülüğünü yaptığı "*Teşebbüs-ü Şahsi ve Âdemi Merkeziyet*" fikrinin önemli savunucularından olmuştur. İstanbul'da bulunduğu dönemlerde Çenberli Taş'ta bulunan Muallimler Birliği binasını sıklıkla ziyaret ederek burada konferanslar vermiştir. Prof. Dr. Bedi Şahsuvaroğlu'nun ifadesiyle; *fizik yapısı, ahenkli sesi, belâgati, lisana hâkimiyeti ve geniş görgü ve bilgisi ile insanlara kolayca tesir edebilen bu genç hekim kendisini vatana hizmete hazır ve yeterli gördüğü içindir ki siyaseti bu yolda bir vasıta olarak kullanmak istiyor ve ölünceye kadar da bu fikrine sadık kalıyor*"(T.T.A., 640286) idi.

Bu düşüncelerle, Ahrar fırkası, Demokrat Parti, Hürriyet Partisi ve son olarak Memleketçi Parti ile sıkı ilişki içinde olmuştur. Fakat Memleketçi Partiyeye fiilen üye olmadığını yalnızca arkadaşları tarafından bu parti ile ilgisi varmış yönünde bir algı

oluşturulduğunu açıklamıştır. Demokrat Parti'nin programının iktisadiyatta ve maarifte şahsî teşebbüsçülüğe hamle vermek için uygun olduğunu düşünmüştür (T.T.A., 515176).

Demokrat Parti İstanbul il yönetimine girince çalıştığı İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanlığı "*öğretim üyelerine kanunen verilmiş olan vazifelerle olmayacağını, böyle bir faal parti vazifesinin üniversiteler Kanununun gerek laf ısı ve gerek ruhuna aykırı düşeceğini ve evvelce, kendisinin de dâhil bulunduğu Fakültemiz Yönetim Kurulunca ittihaz edilmiş bir karar dolayısıyla mümasil mesele hakkında iştiham taayyün eylediğini mülahaza ederek Üniversite Profesörlüğü ile Parti Başkanlığının kabili telif vazifeler olamayacağına karar vermiştir*". Bu karar üzerine Demokrat Parti İstanbul il başkanlığından istifa etmiştir.(T.T.A., 637237).

Fakat daha sonra Adnan Menderes'in davetiyle Demokrat Parti 9. Dönem İstanbul milletvekili olarak seçilmiştir. Temsilciler Meclisi 1. Dönem Devlet Başkanlığı temsilciliği, Kurucu Meclis 1. dönem üyeliği görevlerinde bulunarak TBMM'nde çalışmıştır. 22 Mayıs 1950 tarihinde Adnan Menderes tarafından kurulan kabinede Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı görevine getirilmiştir (TBMM, 2010, 567). Bakanlık görevinde uzun süre kalmayarak 20 Eylül 1950 tarihinde istifa etmiştir (Resmi Gazete 20.09.1950).

Mecliste çok fazla aktif olmayan bir izlenim bırakan Nihat Reşat Belger meclis kürsüsünden bütçe (TBMMZC 1/1/6, 377) ve anayasa tasarısı (TBMMZC T.M., 1/ 3/43, 154), sıhhi ucuz evler kanunu (TBMMZC, 9/4/36. , 447), konularında söz alarak görüşlerini ifade etmiştir. Yine Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı döneminde salgın hastalıklar ile ilgili mecliste bilgilendirme çalışmaları yapmıştır (TBMMZC, 9/ 1/ 13, 259-261). Temsilciler Meclisi'nde 1.Dönem Devlet Başkanlığı Temsilcisi olarak seçim kanunu (TBMMZC T.M., 1/2/ 38, 558-559) ve anayasa tasarısı (TBMMZC T.M., 1/3/ 43, 154) konularında mecliste konuşma yapmıştır. Meclis kürsüsüne 2 teklif, bir taktir, 15 kez de söz almak suretiyle çıkmıştır.

Diplomathığı

Nihat Reşat Bey bir vatansever olarak memleketini ilgilendiren konularda çalışmaktan geri durmamıştır. Genç yaşına rağmen çeşitli uluslararası toplantılara Osmanlı Devleti'ni temsilen katılmıştır. 1912 yılında Washington'da toplanan Uluslararası Kızılhaç kongresinde Osmanlı Devleti Hilâl-i Ahmer (Kızılay) temsilcisi sıfatıyla bulunmuştur (Terzioğlu, 1998, 44). Nihat Reşat Bey'in Paris'te bulunduğu dönemlerde Osmanlı Devleti oldukça zor bir dönemden geçmekteydi. 1919 yılında Paris'te toplanan Avrupalı Devletler İzmir ve çevresinin Yunanlılara verilmesi için çalışmalar yapıyordu (Budak, 2017, 106). Konferansta Osmanlı Devleti adına olumsuz propagandalar yapıldığını gören Nihat Reşat Belger bu durumdan rahatsız olmuştur. Bu

ağır koşullar altında, yayınlar yaparak ve toplantılar düzenleyerek kamuoyunu lehimize çevirecek etkinliklerde bulunmaya karar vermiştir(Koçu, 1961, 2).

Paris Barış Konferansı'nda alınan karar gereği Yunanlılar 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'e asker çıkarmışlardı. Ancak Yunanlılar işgalin sınırlarını daha da genişletmişlerdi (Gökçen, 2016, 1). Bu arada, işgal sırasında yaşanan haksızlıklar, kanlı olaylar, katliam haberleri, Anadolu halkının galeyana gelmesi ve direniş göstermesi İtilaf Devletlerini harekete geçirmişti. Batı Anadolu'da meydana gelen işgalin incelenmesi için Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya temsilcileri İzmir'e geldiler. Yunan ordusunun haksız uygulamalarına ve taşkınlıklarına şahit oldukları gibi, İzmir ve çevresinde Türklerin çoğunlukta olduğunu görüp sonucu kendi hükümetlerine bir rapor ile bildirmişlerdi. Ama bu rapor gizli tutulmuştu. Ancak, Nihat Reşat Bey, raporu ele geçirdikten sonra bir kopyasını Ankara'ya ulaştırmış, bir kopyasını da Bab-ı Ali'de Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa'ya ileterek Paris'e gitmiş ve raporun kamuoyunda yayınlanmasıyla ilgili girişimlerde bulunmuştur(T. T. A., 515737).

Nihat Reşat Bey Paris'e gidince Osmanlı aleyhine yapılan propagandaları engellemek için İtilaf Devletleri'nin Yunan işgali ile ilgili raporunu ve aynı zamanda Yunanlıların İzmir ve çevresinde yaptıkları mezalimi anlatan "*İzmir'de Rumlar: Vahşet ve Zulümlerine Dair Yeni Deliller*" başlıklı kitabını yayınlamıştır. Fransızca olarak beş bin adet basılan bu kitabı barış konferansı delegelerine, gazetecilere, İngiltere ve Fransa Millet Meclislerine ve Senatolarına dağıtmıştır. İşgale uğrayan İzmir ve çevresinin gerçek demografik yapısının da sunulduğu 65 sayfadan oluşan bu eserde orijinal raporlar ve mektuplar da vardır (Koçu, 1961, 2).

Nihat Reşat Bey, bunun yanında bu propaganda faaliyetlerine devam etmek üzere Paris'te bir istihbarat bürosu kurmuş ve on beş günde bir çıkan Echo de l'Orient adında bir dergi yayınlamaya başlamıştır (Terzioğlu, 1998, 45). Ankara hükümeti de Nihat Reşat Bey'in çalışmalarını takdirle karşılamıştır.

21 Şubat-12 Mart 1921 tarihlerinde Londra' da düzenlenen konferansa İstanbul ve Ankara hükümetleri ayrı ayrı davet edilmişlerdir. Nihat Reşat Bey'in de Anadolu delege heyetinde yer aldığı Birinci Londra Konferansı'nda, konferans başkanı Lloyd George tarafından ilk söz İstanbul Hükümeti delegasyonu başkanı olan Tevfik Paşa'ya verilmişti. Tevfik Paşa da(Budak, 2017, 105):

"Söz asıl milletvekillerine aittir. Binaenaleyh Anadolu Heyetine söz verilmesini teklif ve rica ederim (Kürkçüoğlu, 1978, 168)" diyerek sözü Ankara heyetine bırakmıştır.

Bunun üzerine Anadolu heyeti adına Nihat Reşat Bey kürsüye çıkarak konuşma yapmıştır. Güçlü uslubu ile kongreye katılanlara tesir etmiştir. Konuşması bitince

Fransa Heyeti Başkanı Aristidi Brian, Nihat Reşat Bey 'e “Sizi tebrik ederim. Bu gün memleketiniz için tarihi bir görev yerine getirdiniz. Sizi dinlerken heyetinizin Fransa'dan bir uzman aldığını zannetmiştim. Verdiğiniz bilgiler için teşekkür ederim” demiştir (Çelik &Öncel, 2008, 161).

İkinci Londra Konferansı'nda da Ankara delegasyonunda görev almıştır (TBMM, Tercüme-i Hal Varakası, Devre 9, Dosya No 1706). Birkaç ay sonra Bekir Sami Bey, Türkiye-Suriye sınırının belirlenmesi, Fransa'nın işgal ettiği yerlerden çekilmesi ve Fransa ile barış anlaşması imzalanması konusunda girişimlerde bulunmak üzere Mustafa Kemal tarafından Paris'e gönderilmiştir. Nihat Reşat Bey, Fransa Dışişleri Bakanı Briand ile Bekir Sami Bey'in görüşmelerini organize etmiştir(Terzioğlu, 1998, 45). Bekir Sami Bey ile birlikte katıldığı bu görüşmeler neticesinde, Fransa'nın Güneydoğu Anadolu'dan çekilmesiyle ilgili anlaşma taslağı hazırlanmış ve 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara İtilafnamesi imzalanmıştır. Bu süreçte Türkiye Büyük Millet Meclisi Dışişleri Komisyonu Başkanı Celalettin Arif Bey'in, Fransa eski Cumhurbaşkanı ve senato başkanı Poincare ile görüşmesini de Dr. Nihat Reşat Belger sağlamıştır (Koçu, 1960,2).

Diğer taraftan Londra' ya gelerek Avam Kamarası'nda kürsüye çıkıp Misak-ı Milli'yi anlatmış ve Yunanlıların iddialarını belgeler ve delillerle çürütmüştür. Atatürk tarafından Londra' ya gönderilen Ali Fethi Bey'e (Okyar) de müşavirlik yapmıştır (Çelik &Öncel, 2008, 161). Dr. Nihat Reşat Belger, Lozan Konferansının birinci dönemine, Türk heyetinin siyasi müşaviri ve Paris basın temsilcisi, ikinci bölümüne basın ve istihbarat müdürü sıfatıyla katılmıştır (Karacan, 2017, 47). 24 Temmuz 1923 tarihinde barışın imzalanmasından sonra Lozan heyeti ile birlikte Ankara'ya dönmüştür. Nihat Reşat Bey'e Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü teklif edilmiş ancak kendisi bu görevi kabul etmemiştir. Doktorluk yapmak istediğini söyleyerek eski görevine iadesini istemiştir(Guraba Hastanesi Dâhiliye Şefliği)(Özer, 1996, 2). Bu isteği gerçekleşmeyince Paris'e dönmüş ve 1936 yılında Atatürk onu geri çağırana kadar yurt dışında kalmış ve hekim olarak çalışmıştır.

Tıp Doktorluğu

Nihat Reşat Belger, tüm dünyaca tanınan dönemin en önemli hekimlerinden birisidir. Tıp alanında çok önemli hizmetlerde bulunmasının yanı sıra Türkiye'yi bu alanda birçok uluslararası organizasyonda temsil etmiştir. Askeri Tıbbiye'den mezun olduktan sonra birtakım olaylara karıştığı gerekçesiyle Hicaz'a sürülmüştür. Buraya gitmek için hazırlık yaptığı sırada bulaşıcı hastalıklar ile ilgili araştırma yapmak üzere Hindistan'a gönderilmiştir. Hindistan'dan döndükten sonra kısa bir süre İstanbul'da çalışmıştır. Daha sonra 1903 yılında Beyrut'a tayin edilmiştir. Burada siyasi suç işlediği gerekçesiyle sürgün cezası alınca (TBMM, Tercüme-i Hal Varakası, Devre 9,Dosya No

1706) kaçarak Paris'e geçmiştir. Paris'e kaçmak O'nun tıp eğitimi konusunda kendini geliştirmesine vesile olmuştur. Burada yeniden tıp eğitimi almaya başlamıştır. 1906-1907 arasında Salpetriyer hastanesinde nöroloji ve psikoterapi üzerine çalışmıştır (Çelikel&Öncel, 2008, 160).

1907-1908 yılları arasında Laannec Hastanesi'nde çalışmıştır. 1908-1909 arasında bir yıl süre ile Dubois Hastanesi'nde Gastroenteroloji eğitimi almıştır. 1909-1910 yılları arasında bu hastanede dâhili hastalıklar üzerine çalışmıştır. 1910-1911 yılları arasında Pitie Hastanesinde, 1911-1912 yılları arasında da Boucicaut Hastanesi'nde görev yapmıştır. Nihat Reşat Bey Fransa'da bulunduğu 1912 senesinde Washington'da düzenlenen Uluslararası Kızılhaç Kongresi'nde Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyetini temsilen bulunmuştur. 1914-1915 yılları arasında Pitie Hastanesi'nde Radyoloji laboratuvarında çalışmıştır. 1916'dan 1917'ye kadar Cochin Hastanesi'nde çalıştıktan sonra, 1917'den 1918'e kadar Cochin Hastanesi'nde enfeksiyon hastalıkları üzerine araştırmalar yapmıştır(Çelikel&Öncel, 2008, 160).

1916 yılında mide kanserinin yeni metodlarla erken teşhisi konulu doktora tezi ile tıp doktoru unvanı almıştır(Terzioğlu, 1998, 299). Tıp doktoru unvanını aldıktan sonra Paris'te hocası Dr. Enríguez ile çalışmaya devam eden Belger artık Fransa'nın saygı duyulan hekimlerinden biri olmuştur. 1919'da İstanbul'a dönerek Gureba Hastanesi'nde Dâhiliye Şefliği görevine getirilmiştir. Lozan görüşmeleri sonrasında bu göreve tekrar getirilmek isteyince oraya başka biri atandığını kendisinin Basın Yayın Umum Müdürlüğüne atanabileceği Sıhhiye Vekâleti tarafından bildirilmiştir. Bu duruma çok üzülen Belger, tekrar Paris'e dönmüştür. Reşat Ekrem Koçu ile yaptığı bir röportajında bu kırgınlığını şöyle ifade etmiştir: (Koçu, 1961, 2)

“Ben Pariste ve Londrada dolaşırken... yine oralara gideyim bari dedim, kırılmış bir kalb ile Paris'e gittim, ve 1936 da Atatürk'ün beni hatırlıyacağı zamana kadar arada kaldım, hekimlik yaptım.”

1928-1929 yılları arasında Mısır'a giderek Kahire'de bir muayenehane açmıştır. Buradan tekrar Paris'e dönen Belger, 1931-1933 yılları arasında St. Antoine Hastanesi'nde çalışmıştır. 1934-1936 yılları arasında Paris Tıp Fakültesi Cochin Hastanesi'nde hocası Marcel Labbe ile birlikte çalışır. Bu sürede Plombieres Kaplıcaları'nın danışman hekimliğini de yapmıştır (Çelikel&Öncel, 2008, 161).

1936'da Türkiye'ye dönen Nihat Reşat Bey, Atatürk tarafından Yalova Kaplıcaları işletme müdürlüğüne ve mütehassıs hekimliğine getirilmiştir(T.T. A., 515175). Kaplıcanın her türlü tıbbi düzenlemesiyle görevlendirilen Nihat Reşat Belger, kaynaktan çıkan sıcak suların bentlenmesini sağlamış ve modern tedavi yöntemlerinin uygulanmasını gerçekleştirmiştir. 1938'de Atatürk'ü muayene ederek hastalığına ilk kez siroz tanısı koymuştur(Akçiçek, 2000, 179).

Atatürk'ün vasiyeti uyarınca, 1938'de İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde kurulan Hidroloji ve Klimatoloji Kürsüsü profesörlüğüne atanmıştır(T.T.A., 637334). Demokrat Parti'nin ilk kabinesinde kısa bir süre sağlık ve sosyal yardım bakanlığı yapmıştır (23 Mayıs – 20 Eylül 1950). 1950'de Kızılay Derneği başkanlığında, 1951'de de Kızıllaç Dernekleri Birliği başkan vekilliğinde bulunmuştur(Terzioğlu, 1998, 298).

Çeşitli uluslararası hidroklimatoloji kongrelerine katılmıştır. Nihat Reşat Belger, 1953'te Paris Tıp Akademisi'ne üye seçilmiştir. Cenah İsmail Paşa ve Âkil Muhtar Özden'den sonra bu akademiye seçilen üçüncü Türk üye olmuştur. Mide-bağırsak hastalıkları, mide kanserinin erken tanısı, şeker hastalığında pankreas salgısı, kolit, bağırsak kanseri, ender görülen kemik hastalıkları konusundaki araştırma ve yayınları nedeniyle 1957'de kendisine Sorbonne Üniversitesi tarafından onur doktoru unvanı verilmiştir(Çelikel&Öncel, 2008, 161). Mustafa Kemal Atatürk'ün “Beni Türk Hekimlerine emanet ediniz” sözünü söylemesinde Nihat Reşat Bey'in etkili olduğu birçok tarihi vesikada geçmektedir (Özer, 1996).

SONUÇ

Nihat Reşat Belger, Mustafa Kemal Atatürk'e ilk kez siroz teşhisi koyan ve onun tedavisinde Yalova'dan başlayarak son anlarına kadar yanında olan, doktor kimliğinin yanı sıra diplomat ve milletvekili olarak Türkiye Cumhuriyeti'ne hizmetlerde bulunmuş önemli bir isimdir. Paris Barış Konferansı'nda Türk Heyeti adına konuşma yapmış, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş belgesi olarak kabul edilen Lozan Barış Antlaşmasında müşavir ve basın sorumlusu olarak görev yapmıştır. 9. Dönem İstanbul milletvekilliği, Temsilciler Meclisi 1. Dönem Devlet Başkanlığı temsilciliği, Kurucu Meclis 1 dönem üyeliği görevlerinde bulunarak TBMM'nde de yer almıştır.

Nihat Reşat Belger tıp alanında dünyaca tanınan dönemin en önemli hekimlerinden birisidir. Tıp alanında çok önemli hizmetlerde bulunmasının yanı sıra Türkiye'yi bu alanda birçok uluslararası organizasyonda temsil etmiştir. Atatürk'ün vasiyeti uyarınca, 1938'de İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde kurulan Hidroloji ve Klimatoloji Kürsüsü profesörlüğüne atanmıştır. Demokrat Parti'nin ilk kabinesinde kısa bir süre sağlık ve sosyal yardım bakanlığı yapmıştır. Bir süre Kızılay başkanlığı görevini de yürütmüştür.

Nihat Reşat Belger diplomasi alanında da Türkiye Cumhuriyeti'ne önemli hizmetlerde bulunmuştur. Paris Görüşmelerinde yapmış olduğu konuşmalar ve temaslar yabancı devlet adamlarının dahi dikkatini çekmiştir. Lozan Görüşmelerinin birinci ve ikinci evrelerinde özveri ile çalışmıştır. İsmet Paşa'nın Lozan öncesindeki Fransa seyahatinde yanında bulunmuştur. Bu alanda Mustafa Kemal Atatürk'ün ve İsmet Paşa'nın en güvendiği isimlerden olmuştur.

Dr. Nihat Reşat Belger tıp doktoru, diplomat ve siyasetçi olarak önemli görevlerde bulunmuş, yaptığı hizmetler ve ortaya koyduğu eserlerle Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi ve sosyal gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi 1.Dönem 1.Cilt 6. Birleşim- Sayfa 377.

TBMMZC 9.Dönem 1.Cilt 13. Birleşim- Sayfa 259-261.

TBMMZC 9.Dönem 4.Cilt 36. Birleşim- Sayfa 447.

TBMMZC Temsilciler Meclisi 1.Dönem 3.Cilt 43. Birleşim- Sayfa 154.

TBMMZC T.M., 1.Dönem 2.Cilt 38. Birleşim- Sayfa 558-559.

TBMM, Tercüme-i Hal Varakası, Devre 9,Dosya No 1706.

İstanbul Şehir Üniversitesi E-Arşivi Taha TOROS Arşivi Nihat Reşat Belger Dosyası

T.T.A., 515175

T.T.A., 640290

T.T.A., 515176

T.T.A., 637237

T.T.A., 515737

T.T.A., 640286

Sürelî Yayınlar ve Ansiklopediler

Akşam, 15.11.1949

Cumhuriyet, 1.10.1961

Cumhuriyet, 27.07.1973

Cumhuriyet, 17.11.1996.

Türk Ansiklopedisi, Cilt 6, Ankara 1953, s. 67.

Resmi Gazete 20.09.1950

Telif Eserler

Akçiçek, E.(2000). “Atatürk’ün Sağlığı, Hastalıkları ve Ölümü”, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Basılamamış Doktora Tezi, İstanbul.

Ataç, A. (2007). “Cumhuriyet Öncesi Dönemde Askeri Tıbbiyede Yetişen Üsküdarlı Hekimler”, Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V/II, İstanbul: Ofset Matbaacılık

Aydın, M . (2016). Atatürk’ün Son Hastalığı. *Belgi Dergisi* , (12) , 176-20. Retrieved from <http://dergipark.org.tr/tr/pub/belgi/issue/35061/388897>

Budak, M. (2017). Paris Barış Konferansı Sürecinde (22 Mart-10 Nisan 1922) İtilâf Devletlerine Sunulan Batı Trakya Hakkında İki Muhtıra, *Türkiyat Mecmuası*, c.27/2, 101-117.

Çelik N., Ö. ÖNCEL,(2008) “Hekim Siyasetçi ve Diplomat Olarak Dr. Nihat Reşat Belger”, *Türkiye Klinikleri Med Ethics*, 16, 159-165.

Erez, N.(1970). “Lozan Konferansı ve İsviçre Halkoyu”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın*, 34.

Gökçen, S. (2016). “Milli Mücadele’de Yunan İşgallerinin Genel Karakteri”, www.ctad.hacettepe.edu.tr > 4.pdf, Erişim Tarihi: 24.03.2020

Kaan, O. (2019). Türk Siyasi Tarihi’nde Jön Türk Kongreleri, *Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 4, 2-19.

Karacan A. N.(2014). Lozan, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Kocatürk, U.(1985) Atatürk’ün Hastalığı, Son Günleri. Ve Ölümü Hakkında. Prof. Dr. Nihat Reşat Belger’in Notları, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Cilt: I/Sayı: 2*.

Koçu, R.E. (1961). Diplomat Belger, Cumhuriyet Gaztesi, s.2.

Kürkçüoğlu, Ö. (1978). *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Rıza Nur. (2008), *Lozan Hatıraları*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Terzioğlu, A. (1998). Prof. Dr. Nihat Reşat Belger’in Bir Hekim ve Diplomat Olarak Türkiye Cumhuriyeti’ne Hizmetleri, *Bilge Dergisi*, Ankara, s. 44-48.

Terzioğlu, A. (2003). Cumhuriyet Dönemi Türk Tıbbına Ve Tıp Eğitime Kısa Bir Bakış, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/9950>, erişim tarihi: 15.03.2020.

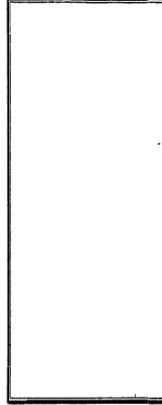
Ünaydın, R. E. (1959). *Atatürk'ün Hastalığı Profesör Dr. Nihad Reşad Belger'le mülâkat*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

EKLER:

Ek 1: Nihat Reşat Belger

Ek 2 : Nihat Reşat Belger'in Hal Tercümesi

1706
9. dönem

Seğim yeri	İstanbul	İlim rütbesi	Tıp Doktoru
Adı	Mihad Reşad	Mevlâh ve soy adı	İstanbul Tıp Fakültesinde Profesör
Soyadı	Belger	Evlâk olup olmadı- ğı ve kaç çocuğu bulduğuna	Evlâdır, çocuğu yoktur.
Bahşan ve anışın adı	Reşad , Fikriyat	Seğmeden evvelki sın memurluğu	İstanbul Tıp Fakültesi Profesörlüğü
Doğduğu yer	İstanbul	Menur değışe se- ğmeden evvel sın durumu	
Doğum tarihi	1893	Evlâk döneminde de Milletvekili se- ğilmiş ise seğim yeri	
Öğrenim	Yüksek Tahsil İstanbul Tıp Fakültesi	Seğim tutanağının tarihi	17.5 18.5.1950
Bildiği diller	Fransızca, İngilizce	Kaç oylu Millet vekili seçildiği	25577 245332
Nede uzmanlığı olduğu	Dahili Hastalıklar Uzmanı	Tutanağın Ka- rınlaşma oranının tarihi	5.6.50
Eserleri	Siyasal eserler, Tıbbi neşriyat	Mevlâh katilme tarihi	20/5/1950

Olumluk (Kısaca)

1916 da askeri tıbbiyesinden yüzbaşı rütbesiyle doktor çıktım. Bir sene sonra veba ve kolera hastalıkları hakkında tetkikatta bulunmak üzere Hindistan'da Bombay'a gönderildim.

Bir büyük sene sonra İstanbul'a avdetimde Berut Askeri Hastanesi Hekimliğine tayin edildim, fakat Berut'a vasil olur olmaz tevkif edildim. Berut'dan Frzurum'a kara yolu ile sevk edilmeğim için verilen emri sultanı üzerine Berut'dan kaçarak Paris'e gittim.

Paris'de yeniden tıp tahsil ettim ve diploma aldım.

1912 de Hilâli Akmer tarafından Vasington'da toplanan 9 uncu Kızılbaş konferansına müşahhas olarak gittim.

1920 de Londra'da toplanan 9 ark işleri konferansına müşahhas olarak iştirâk ettim.

1921 de Londra'da toplanan ikinci Şark işleri konferansına dahi müşahhas olarak iştirâk ettim.

1922-1923 de Lozan konferansında Matbuat Müdürü ve Siyasî Müşahhas idim.

1937 den 1940 a kadar Yalova Emşahhasları Müdür ve Seretabihisi oldum.

1939 de Tıp Fakültesi İatroklimatoloji Terapötik kürsüsüne Profesör seçildim.

1949 da İstanbul'da toplanan Beynelmilel Patoloji Kompart kongresine başkanlık ettim.

Aynı sene Fransa Hükümeti Bena Lejyon Donör nişanının Office rütbesini verdi.

14 Mayıs 1950 seğimlerinde D.P. tarafından aday gösterilerek İstanbul Milletvekili seğildim.

22 Mayıs 1950 de Adnan Menderes tarafından kurulan kabinede Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığında İntihap oldum.

Nihat Reşat Belger

MİLLET KAVRAMI, 17. VE 18. YÜZYILDA GERÇEKLEŞEN OLAYLARIN MİLLİYETÇİLİKLERİN OLUŞMASINA ETKİSİ

Bekir ÇELİK¹

Özet

Modern bir düşünce tarzı olduğu düşünülen ve ne zaman ortaya çıktığı tam olarak bilinmeyen milliyetçilik son yüzyılların en önemli siyasi kavramlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Fransız İhtilali ile Avrupa'da yayılmaya başlayan ve zamanla tüm dünyayı etkisine alan milliyetçilik akımlarının çeşitleri ve de dönemlere göre gelişimini inceleyen bu makalede milliyetçiliğe giden yoldaki ana temalardan biri olan millet kavramı işlenmiş, millet oluşumu ve kökenleri hakkında bilgi verilmiştir. Millet ve milliyetçilik kavramlarının birlikte incelenmesinin nedeni ise hala tam olarak millet kavramının mı milliyetçiliği oluşturduğu yoksa milliyetçilik sonunda mı milletlerin oluştuğu sorunsalı hakkında bilgi vermektir. Alanla ilgili literatür taraması yapıldığında genellikle yakın dönem milliyetçilik türlerinden bahsedilmektedir. Aynı zamanda alan çalışmaları Osmanlı İmparatorluğu döneminde milliyetçilik türleri, Meşrutiyet dönemi milliyetçilik türleri ve Türkiye'nin oluşumunda kabul gören milliyetçilik türlerini içermektedir. Bu araştırma milliyetçiliğin kökenine ulaşmayı ve Avrupa'daki olayların milliyetçiliğe etkilerini gözlemlemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilimler, Millet, Milliyetçilik, Modern Milliyetçilik, Fransız İhtilali

THE CONCEPT OF NATION, THE EFFECT OF EVENTS IN THE 17TH AND 18TH CENTURIES ON THE FORMATION OF NATIONALISM

Abstract

Nationalism, which is thought to be a modern way of thinking and when it was not known exactly, has emerged as one of the most important political concepts of the last centuries. The concept of nation, which is one of the main themes on the way to nationalism, is studied in this article, which examines the types of nationalism movements that started to spread in Europe with the French Revolution and affected the world over time, and the development of them according to periods. The reason why the concepts of nation and nationalism are examined together is still to give information about the problematic of whether the concept of nation constitutes nationalism or whether nations were formed at the end of nationalism. When literature review related to the field is done, nationalism types of recent period is generally mentioned. At the same time the field work during the Ottoman Empire varieties of nationalism, nationalism contains the types of acceptable types of nationalism in the formation of the Constitutional period and Turkey. This research aims to reach the origin of nationalism and to observe the effects of events in Europe on nationalism.

Keywords: Social Sciences, Nation, Nationalism, Modern Nationalism, French Revolution

¹ Doktorant, Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Bölümü,
e-posta: bcelik0658@gmail.com

Giriş

Fransız devrimi sonrasında ulus-devletlerin ortaya çıkışı ile birlikte, ülke sınırları içinde yaşayan insanlar için milli kimlik kavramı ortaya çıkmıştır. Milli kimliklerin oluşumu zamanla millet kavramının ve de milliyetçiliklerin oluşumunun önünü açmıştır. Millet ve milliyetçilik kavramları genellikle batılı aydınlar tarafından tanımlanmaya çalışıldığı için batı merkezli bir nitelik taşımaktadır. Milliyetçilik özellikle göz önüne geldiği ve parladığı 18. yüzyıldan, ırkçılıkla bir tutulduğu ve bu sebeple etkisini azalttığı ya da form değiştirdiği 2. Dünya savaşı sonrasına kadar bir terim olarak ön planda kalmıştır.

Millet terimi tanımlanırken birden çok kıstas dikkate alınmaktadır ve en önemlisi ise bir milleti tanımlarken kullanılan kıstaslar başka bir milleti tanımlarken uygun olmamaktadır. Bu sebeple üzerinde uzlaşmanın sağlanması pek mümkün görünmemektedir. Millet tanımı yaparken kullanılan beş kıstas vardır. Bunlar dil, siyasi örgütlenme ya da birlikte yaşama isteği, üzerinde yaşanılan toprak veya coğrafya, dini inanışlara bağlı örf ve adetler ve son olarak ırk/soy kavramıdır.

Dili ön plana çıkaran ve bu yönde millet tanımları yapan aydınlar (Hobsbawm, Mises, Freyer...) milleti ortak bir dil konuşan dil cemaati olarak tanımlamaktadırlar.

Weber ise daha çok siyasi örgütlenmenin ya da birlikte yaşama isteğinin ön planda olduğunu düşünmektedir. “Millet, kendini bağımsız bir devlet biçiminde ifade edebilen bir duygu birliğidir; o halde millet, normal olarak kendi devletini de yaratma eğilimi taşıyan bir topluluktur” (Weber, 1998: 256). Weber’in dil ögesi yerine duygu birliğini temele almasının nedeni aynı dili konuşmasına rağmen farklı devletler kuran Alman-Avusturya halkları, Türk toplulukları, Anglo-Sakson toplulukları, Arap kavimleri arasındaki millet olmaktan uzak bu davranışlardır. Weber gibi Renan’ da 1882’deki bir konferansta dil kavramını millet oluşumu için yeterli görmemiş ve milleti kutsal bir şey olarak ifade etmiş, bu kavramı maddi hiçbir şeyin tanımlamaya yetmeyeceğini belirtmiştir. Millet, birlikte katlanılan zorluklar ve bu zorluklara karşı gelen fedakârlık duygusunun yarattığı karşılıklı bağıdır (Renan, 2012: 120). Milliyetçilik kavramı bu anlamda işlev görmüş, ulus-devlet sınırları içinde birbirleriyle çıkar çatışması yaşayan grupları, herhangi bir dış tehlike anında hiçbir koşul gözetmeksizin bir araya getirebilen bir zihniyet oluşturmuştur.

Milletlerin oluşmasında bir başka kıstas toprak ya da coğrafi konumlarıdır. Hem mülkiyet hem de ataların yaşadıkları ve bir yurt olarak belirlediği yer toprakla ilgilidir. Ata yurda ait ortak anılar milli kimliğin oluşmasında etkilidir. Smith ve Armstrong bu fikri destekleyen aydınlardır.

Milletlerin oluşumunda ırk/soy ya da modern kullanımıyla etni de bir kıstas olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada önemli olan baskın ırkın diğer ırklarla ilişkisidir. Aksi takdirde ırklar arası güç mücadelesi ve sonuçta ortaya çıkan ırkçılık kavramıdır. Bu da bir etninin diğerini yok etme çabasına girmesine sebep olur. 2. Dünya savaşı dönemi Almanya’sı ve Balkan coğrafyasındaki milletlerin durumu buna örnektir.

Akçura (2017)’ya göre din, milliyeti doğrudan şekillendirmektedir. Aynı zamanda milliyetin oluşmasında en önemli etmenler arasında yer alan dilin ve kültürün şekillenmesini de sağlamaktadır. Armstrong (2018)’a göre de inancın milli kimlik oluşumunda önemli etkisi

vardır. Dinle ilgili birçok konuda sadece aydınların kullandıkları dilsel yapılarla eleştiri yapılabilirken, vaaz ve benzer çağrılar popüler dillerde yapılabilmiştir. Reform hareketlerinin etkisi ile dinsel tema ve ifadeler her toplumun kendi diline çevrilmiş ve böylece bu diller yazılı olarak ta daha güçlü yapıtlar vermeye başlamıştır. Böylece din dili, dil edebiyatı ve edebiyatta millet oluşturma sürecini etkilemiştir. Akçura (2017) Hıristiyan dünyasında milletlerin ortaya çıkışını her toplumun kendi dilini edebi bir dil olarak etkin bir şekilde kullanmaya başlamasına bağlamıştır.

Milli kimlik açısından, milleti oluşturan bireylerin ortak bir varlıkta, ortak ülkü ve simgelerde birleşmeleri ve hep beraber umut ve onuru paylaşmaları, kimliğin oluşumunda şartlara göre dil, birlik duygusu, etni, ortak kültür, ortak tarih, dini ve ahlaki faktörlerin önemli olduğu bilinmektedir (Günay, 1988: 377-378). Bir milletin oluşumuna etki eden faktörler içerisinde en önemlilerinden biri de inançtır. Milli tarih bir noktaya kadar dini tarihtir (Köprülüzade, 2014: 191).

Renan (2012), dinin de dil veya ırk gibi bir milletin kurulmasına yetecek bir temel teşkil edemeyeceğini ileri sürmektedir. Ona göre millet manevi bir varlıktır, ortak acılardan beslenmektedir. Millet, ortak anılara sahip olmalı ve birlikte yaşama rızası ile bu anıları değerlendirmeye devam etmelidir.

1. Milletlerin Oluşumu

Milli kimliklerin ve milletlerin oluşması, üzerinde en çok tartışılan konulardan biridir. Milletlerin oluşumu ile ilgili ilk fikirlerden biri tarihin bilinmeyen dönemlerinden beri millet kavramının var olduğudur. Antik dönemlerde yaşayan topluluklar bunlara örnek olarak verilebilir. Platon-Eflatun (1980), Yunanlıların bir soydan geldiğini belirtmiş ve antik dönem uygarlıklarından biri olan Helen uygarlığının tek bir millet olduğundan bahsetmiştir. Ancak Smith (2010) bu dönem için en iyi örneğin antik Mısır uygarlığı olduğunu belirtmiştir. Bu uygarlığı bir milletten ziyade birden çok bölgesel nüfusun oluşturduğu bir etnik devlet olarak görmenin daha yararlı olacağını belirtmiştir. Benzer şekilde o dönemlerde Asurlular, Japonlar, Persler, Araplar ve Türkler bir millet oluşumundan çok etniyi oluşturmuşlardır. Yani Smith'in görüşleri ile o dönemi yaşayan Platon'un görüşleri çelişmektedir.

Smith (2010) millet ya da milli kimlik oluşumun modern dönem ya da daha öncesinde oluşmasına bakılmaksızın iki şekilde olabileceğinden bahsetmiştir. Bu yollardan ilki bürokratik içerme yoludur. Bürokratik içerme kavramı yatay ve dikey etni tiplerinden bahseder. Yatay etni kısaca aristokratlar ve din adamlarının yönetici ve belirleyici olduğu etni tipidir. Yatay etninin içine zaman zaman tüccarlar ve bürokratlar da dâhil olmaktadır ve toplumsal olarak üst tabakayla sınırlı kaldığı için yatay denmiştir. İngiltere en bilinen yatay etni örneğidir çünkü kendi yaşadığı topraklar dışında uzak diyarlardaki etnileri de bürokratik ikna yöntemlerini kullanarak ve buna destekçi askeri, mali, siyasi kanatlarını da devreye sokarak baskın etnik grubun boyunduruğuna alabilmiştir.

Bürokratik içerme yolunun oluşabilmesi için baskın etnik grubun sahip olduğu siyasal bir yapı veya seçkin grup, var olan devlette söz sahibi olmalıdır. Yani önce bir devlet olmalı ve ikinci adım olarak baskın etni bu devlet içerisinde söz sahibi olmalıdır. Millet devletini sahiplenici yöndedir ve devlette milleti için koruyucu bir nitelik taşımaktadır. Bu sebeple bu tür

milliyetçiliklere koruyucu milliyetçilik denir. Koruyucu milliyetçilikte baskın etnik grubun dili, kültürü, değerleri diğer etnik gruplar üzerinde asimilasyon malzemesi olarak kullanılır ve millet homojen bir yapıya kavuşturulmaya çalışılır. Eğer baskın etnik grup ya da bu etnik grubun etkisindeki millet bir devlete sahip değilse bu durumda koruyucu milliyetçiliğin hedefi baskın etnik grubun yaşadığı yerleri kapsayan bir devletin kurulmasıdır. Böyle bir durumda yeni bir devlet kurulacağı için koruyucu milliyetçilik kurucu milliyetçiliğe dönüşür. Etnik çekirdeğin kalabalıklığı, teşkilatlanma becerisi, kültürüne sahip çıkma yeteneği, yaşadığı bölgedeki bölgesel veya uluslararası güçlerin etkisi millet olma sürecinin zamanını ve şeklini belirlemektedir.

Yatay etni tipinin geliştirdiği milletleşme süreci özellikle güçlü imparatorluk kurumlarının, dini ve askeri kurumların gelişmesini de sağlamaktadır. Güçlü devletler tarafından benimsenen mitler kalabalıklar tarafından da daha kolay kabul görmektedir. Fransızlarda olduğu gibi, mit oluşturan bir efsane ve kökeni oluşturan bir hayvan figürü - Türklerde bu hayvan kurttur- popülerleştğinde ve kalabalık etniyle birlikte diğer etniler üzerinde etkisi arttığında (nüfusun büyük bir kısmına nüfuz ettiğinde), ulus-devlet doğmaktadır. Eğer farklı mitler varsa ve farklı mitleri farklı etniler ve bu etnilerin içinden çıkan seçkin sınıflar benimserse merkezi yönetimde çatışma ve gerilim oluşmaktadır.

Armstrong (2018) ve Smith (2010) dikey etni tipi milletleşme sürecinin yatay etni grubuna göre daha farklı bir sürece sahip olduğunu belirtmişlerdir. Dikey etni tipi topluluklarda milletleşme kültürel milliyetçiliğe ve yerliliğin önemine dayanmaktadır. Çünkü dikey etni farklı sınıfsal grupları ortak miras, gelenek ve görenekler etrafında birleştiren ayırt edici bir tarihi kültüre sahiptir ve öteki toplumsal tabaka ve sınıflara yayılma eğilimi göstermektedir. Toplumsal bölünmeler, kültürel farklılıkları olan gruplardan destek görmemektedir. Bunun sonucu olarak da etnik bağ daha yoğun ve dışlayıcıdır, etnik gruba kabuller önündeki engeller daha fazla olmaktadır. Bu sebeplerle millet oluşumunda devlet etkisi ya da seçkin sınıfın etkisi oldukça küçük olmakta ya da hiç olmamaktadır. Eğer ortada bir devlet te yoksa –ki çoğunlukla bir devlet yoktur- milliyetçiliğin ilk amacı milletin üzerinde yaşadığı tarihi topraklarda bir devlet kurmaktır. Böylece tabî topluluklardan oluşan dikey etnilerin tekil üyeliği yerine daha kapsayıcı olan bütünsel bir yapı oluşmaktadır. Etnilerce kabul gören din ve onun kutsal yazıları, gereklilikleri, ruhban sınıfı dikey topluluklar arasında etnik devamlılığın sağlanmasında temel faktörlerden biri olarak görülmektedir (Smith,2010: 102).

Dikey etnilerin milletleşme süreci, ilk olarak Doğu ve Orta Avrupa’da görülmüştür. Asya ve Afrika’da ise sömürge toplulukların dışlanmış seçkinleri tarafından yerliliğin ön plana çıkartılması şeklinde görülmüştür (Smith, 2010: 103). Etnik bir aydınlar topluluğundan beklenen, eskinin pasif durumdaki topluluğunu yerel bir tarih ve yerel kültür etrafında bir millet oluşturacak şekilde birleştirmektir. Zorlu bir süreç olan bu devrimi gerçekleştirmek için etnik topluluğun çekingen yapısının kırılıp etkin bir harekete dönüştürülmesi, topluluğun yerleştiği toprağa ya da yurduna sahip çıkmasının sağlanması, topluluğun ekonomik olarak özgür hale getirilmesi, topluluğun çimentosu olan milli değerler, dil, din, mitler etrafında birleştirilmesi, topluluğu oluşturan bireylere siyasi, kişisel ve toplumsal haklar vererek eşit yurttaşlar haline dönüştürülmesi gerekir. Bu sürecin zorlu olmasının diğer bir etmeni ise başarılması gereken bu durumlar dışında topluluk içindekilerin de bu ülkeye inancının sağlanması gerekir. Sert

muhalefete karşı dik durulmalı ve tüm taraflar ikna edilmelidir (Smith, 2010: 108). Bunun için de halkın, duygu ve gelenekleri ile geçmişine ve inançlarına sahip çıkması gerekmektedir.

İnanç veya daha özel olarak din, bir topluluğun kültürünün üretilmesi ve aktarılmasında çok önemli görevler üstlenmektedir. Sonuçta sosyo-kültürel ortamda din, kişisel değerlerin temel kaynağını oluşturmaktadır. Din, ona inananların paylaştıkları ve birleştirici kutsal değerler ve idealler oluşturmakta, toplum bu idealler çerçevesinde bir ahlak oluşturmakta ve bu yolla toplumun davranışlarını da bu kutsal amaçlara uydurmaktadır (Coşkun, 2003: 6-7).

Dinin esas olarak yerine getirdiği dört işlevden (anlam verme işlevi, kimlik kazandırma işlevi, yapısal işlevler ve kültürel işlevler) biri olan kimlik ve ait olma duygusu kazandırma işlevi, bireye bulunduğu çevreden uzak yeni bir çevreye göç etme durumunda aidiyet sağlamaktadır. Birey alışık olduğu topluluğun içinden çıkıp yeni bir topluluğun içine girdiğinde aynı dini paylaşan gruplara aidiyet duygusu ile kolaylıkla bağlanmaktadır (Roberts, 1990: 52).

Hayes (2010), modern milliyetçiliğin ilk olarak Hıristiyan olan halkların arasında oluştuğunu ve bu dinin birçok adet ve örfünü alarak kendi amaçlarına adapte ettiğini belirtmiştir. Milliyetçilik ile din arasında karşılıklı bir etkileşim mevcuttur. Bu etkileşime bireyler uyum sağladığı ölçüde dininden ya da şu an yaşadığı dininden önce inandığı pagan kültüründen getirdiği gelenek ve göreneklerine devam edebilmektedir. Bu gelenek ve göreneklerini milliyetçi tapınma ve disiplin şartlarına uydurmaktadır.

Hobsbawm (2013) din ile milli kimliğin ilişkili olduğunu belirtmiştir. Din ve içinde barındırdığı kutsal ikonlar milliyetin ve milli kimliğin oluşmasında önemli parçalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kutsal ikonlar bir topluluk için gözle görülür bir gerçeklik sunan semboller ve ortak ritüelleri temsil etmektedir. Örnek vermek gerekirse her dinin ibadetler için ortaklaşa yaptıkları etkinlikler (namaz, pazar ayinleri, şabat günü...), peygamberlerine ya da din adamlarına özel malzemeler, görseller, ikonalar, dini içeriğe ait kelimeler, çağrılar (ezan, çan gibi) gözle görülür, elle tutulur gerçeklikler sağlar ve mitler kadar etkili olmaktadır.

Bazı milletlerde etnik bir din seçilmesinin nedeni, dinin bir birleştirici güç olmasından çok halkın kendisini komşu halklar veya devletlerden farklı hissetmesidir. İrlanda örneği din ile milli bilinç arasındaki bağı kanıtlayan en önemli örnektir. İrlandalılar reform hareketlerini uygulayan İngilizler kadar başarılı olamamış veya bu reformları reddetmiş ve böylece Katoliklik ile kendilerini özdeşleştirmişlerdir. Bunun sonucunda İngilizlerin etkisiyle asimile olmaları ihtimali ortadan kalkmıştır.

Benzer şekilde Luther'in papalığa başkaldırması ve taraftar olarak Alman imparatorluğu yetkililerini seçmesi, onların gücünden yararlanmak istemesi Protestanlığı Almanlar arasında yaygın hale getirmiş ve artan milliyetçi hareketler ile papalığın zorlandığı dönemde Alman milliyetçiliğinin oluşmasını sağlamıştır. Yani bir din adamı olan Luther aynı zamanda Alman milliyetçiliğinin de kurucuları arasında yer almıştır (Baron, 2007: 175).

Din, toplumsal ve kültürel kimlik açısından birleştirici role sahip olduğu kadar parçalayıcı role de sahip olabilmektedir. Din iki ucu keskin bıçak gibidir. Toplum güçlüyken birlik-beraberliği teşvik eden din, toplumdaki temel ortak payda kaybolduğu zaman, "tekfir" mekanizmasını (kâfir ilan etme, dinden atma) devreye sokar, böylece baskı ve güç aracı olarak

görev alır ve parçalamaya başlar (Onat, 2008: 8).

Dini inanışların farklı olmasının milli kimlik oluşumunda önemli bir yeri olduğu düşünülürse bu farklılığın ilahi bir güç tarafından seçilmiş bir millet olma inancı da ortaya çıkar. Günümüzde ayrı bir etnik/milli kimlik olarak görülen toplulukların pek çoğu Tanrı tarafından üstün ve özel kılındıklarına inanmaktadır (Smith, 2010: 217).

Çancı (2008)' ya göre ırk ve ırkçılık kavramları Platon'a dayandırılabilir. Çünkü Platon adil ve estetik bir toplumun oluşması için aşağı ırkların yok edilmesi gerekliliğinden bahsetmiştir. Benzer yaklaşımlar Alman düşünür Hegel'de görülmüştür. Hegel (1991), Germen ırkının üstün ırk olduğunu ve bu ırkın güçlü bir devlete sahip olmasının gerekliliğinden bahsetmiştir. Nitekim bu görüşler zamanla Nasyonal Sosyalizmin ya da bilinen adıyla Nazizm'in alt yapısını oluşturmuştur. ırkçılık kavramının özellikle 19. yüzyıl Avrupa'sında ön plana çıktığı görülmektedir. ırkçılık, farklılık işaretlerinin (ad, deri rengi, ibadet) etrafında birleşen ve toplumu saflaştırma, kendi kimliğini her türlü melezleşme veya karışmadan koruma, söylem ve eylemlerde karşındakini hor görme, aşağılama veya sömürmek şeklinde ortaya çıkmaktadır (Balibar, 1993: 25-26). Yine Balibar (1993)' a göre milliyetçilik ve ırkçılık yakın kavramlar olmasına rağmen farklı kavramlardır. ırkçılığın ortaya çıkmasında milliyetçilik belirleyici olmuştur. Bu sebeple ırkçılık milliyetçiliğe göre daha aşırıdır.

2. Bilimin ve Sanayi Devriminin Milliyetçiliğe Etkileri

Avrupa'da modern milli kimliklerin oluşumu fikri uyanış ve keşiflerle başlamıştır. Milli hâkimiyet feodal yapıya ait derebeyliklerin ve bu derebeylerine ait küçük kalelerin toplarla yıkılmasıyla gerçekleşmiştir. Matbaanın Avrupa'da yaygın kullanımı ise Katolik mezhebinin toplum ve düşünce üzerindeki etkisinin kırılmasını sağlamıştır. Böylece edebiyat ve dil gelişmiştir. Milli dillerde yazılan metinler hem bu dillerin ortak dil olmasını sağlamış hem de bu dillerle ilgili bilimsel çalışmaları (filoloji) teşvik etmiştir. Filoloji ile birlikte arkeoloji, tarih, felsefe gibi bilimler de milli kimliklerin oluşmasına katkı sağlamıştır (Özberk, 2019: 77). Nitekim milletlerin geçmiş tarihini mitoloji, teknoloji ve dilin yardımıyla inceleyen, Alman düşünsel çalışmalarından doğan filoloji bilimi ile ilgili Akçura, en az Fransız düşüncesi kadar etkili olduğunu belirtmiştir (Akçura, 2016: 517). Almanların filoloji çalışmaları Avrupa da birçok milletin kimlikleri ile ilgili bilgi edinmesini sağlamıştır. Almanlar, İtalyanlar, Slavlar, Romenler, Ruslar ve nihayetinde Osmanlı tebaası filoloji çalışmaları neticesinde ortak dil, ortak kültür ve ortak tarihleri hakkında bilgi sahibi olarak milletleşme sürecini tamamlamaya başlamışlardır (Akçura, 2016: 520-525).

Gellner (1998), tarım toplumunda yer alan aristokrat kesimin kültürel sınırlara ve bilimsel gelişmelere karşı çıkması sebebiyle milliyetçilik kavramının yerleşmediğini ya da tam anlamıyla oluşmadığını ama halka yayılmış eğitim politikaları ve reform hareketlerinin getirdiği düşünce özgürlüğü ikliminden yararlanan sanayi çağı toplumunun milliyetçiliği kabulünün daha kolay olduğunu belirtmiştir.

Sanayi devrimi milliyetçilik açısından oldukça önemlidir. Avrupa ve yeni Dünya da milli sayılabilecek devletlerin rekabet etkisiyle zenginleşmesini sağlamıştır. Üretim ve zenginlik, pazar arayışına ve dolayısıyla üretimi millileştirmeye sebep olurken devletleşme sürecini de

hızlandırmıştır. Bu durumun bir yan etkisi olarak parasız iş gücü ve hammadde sağlamak amacıyla özellikle Afrika ülkelerinin sömürgeleştirilmesine neden olmuştur.

Sanayi devrimi ve dolayısıyla kapitalizm 18. yüzyıl başlarından itibaren kalabalık nüfuslu kentlerin oluşmasına neden olmuştur. Devlet sınırları içindeki her bölgeden daha iyi yaşamak için insanlar bu kentlere göç etmiş, ulus devletin olmazsa olmazı olan orta sınıfı oluşturmuşlardır. Sanayileşme, neden olduğu birçok gelişme sayesinde ülke sınırlarının belirgin hale gelmesinde, milli kimliklerin oluşmasında oldukça etkili olmuştur.

3. Fransız İhtilali'nin Milliyetçiliğe Etkileri

Milliyetçiliğin doğuşu ile ilgili birçok teori vardır ve bu teorilerin hiçbirinde milliyetçiliğin başladığına dair kesin bir tarih bulunmamaktadır. Buna rağmen modern milliyetçilik için bir köşe taşı olarak Fransız İhtilali'nden bahsedilmektedir. Her ne kadar Avrupa millet temellerinin Roma İmparatorluğunun zayıflaması ve yıkılması dönemleriyle başladığı varsayılsa bile topluluklar o dönemden bile daha öncesine dayanmaktadır. Bu toplulukların milletleşme sürecinde ve bir tarihi oluşum olarak milliyetçilik kavramının ortaya çıkışında yüzyıllarca süren bir doğum süreci göze çarpmaktadır. Dinç (2002)' e göre milliyetçilik düşüncesinin köklerini 18. yüzyıl sonlarında yaşayan Herder ve Fichte'ye dayandırmak mümkün olabileceği gibi Kant ve Rousseau'ya kadar da götürülebilir.

Fransız İhtilali incelenecek olursa, 11. yüzyıldaki feodal bölünmelerle bir Fransız krallığının oluştuğu, kilise ve burjuva kesimiyle birlikte uluslaşma sürecine girildiği görülür. Büyüyen imparatorluk sınırları ve iyi giden bir ekonomide bir sorun çıkmasa da uzun süren savaşlar ve Amerikan bağımsızlık hareketine verilen destek gibi sebeplerle ekonomik olarak darboğaza giren imparatorlukta burjuva meclisleri (Étas-Généraux) halk desteğini arkasına alarak yönetici sınıf olma isteğinde bulunmuştur (Guiomar, 1998: 145). Böylelikle ihtilal olmuş ve sonrasında dil birliği oluşmaya başlamış, aydınlanma felsefesine bağlı, milliyetçi Fransız Cumhuriyeti ortaya çıkmıştır. Bu konuda Hobsbawm (2013) Fransa'da 1789'da nüfusun çok az bir kısmının (% 12-13) Fransızca konuşabildiğini ve hatta kuzeyde veya güneyde neredeyse hiç Fransızca konuşulmadığını belirtmiştir.

Fransız İhtilali sadece yeni bir ideoloji değildir. Şimdiye kadar hiç görülmemiş bir toplum biçimini, ortak kimlik kültürünü ve yeni bir siyaset anlayışını seçen yeni bir devlet düzenini başlatmıştır. Bu yeni oluşumlar modern anlamda yeni bir dünya düzenini ortaya koymuştur (Smith, 2010: 71). İhtilal sonrası düşünceler ve anlayış öncelikle Avrupa'da ve sonrasında tüm dünyada yayılmıştır. Akçura (2016)' ya göre bu yayılımın tek başına etkili olması mümkün değilken ihtilalle birlikte yayınlanan İnsan Hakları ve Yurttaşlık Beyannamesi asıl yayılımı sağlayan etken olmuştur. Çünkü bu beyanname içindeki "kendi kaderini belirleme hakkı" toplumlara cezbetmiştir. Yine aynı beyannameden çıkarılabilecek milli hâkimiyet ilkesi ve milliyet ilkesi imparatorluklar içerisinde yaşayan milletleri etkilemiş ve çözümlerin oluşmasına neden olmuştur. Eğer hâkimiyet millete aitse bir millet başka bir milletin yönetimi altında yaşayamaz şeklinde anlaşılan Fransız İhtilali'nin bu ilkeleri, her millet tarafından mahkûmiyetten kurtulma mücadelesini başlatmıştır. Böylece bir milli uyanış başlamıştır (Akçura, 2016: 505).

Locke (1969), Fransız İhtilali öncesinde serflerden ve burjuva sınıfının oluşmasından

bahsetmiştir. Locke (1969)'a göre ortaçağ Avrupa'sında kilise ve feodal beyler arasında güç bölüşümü yapılmış ve feodal beyler sahip oldukları topraklarda çalıştırdığı işçiler üzerinden kazandığı parayı kilise ile bölüşmüştür. Zamanla sahip olduğu toprakları serflere dağıtıp riski azaltan beyler vergi toplayarak kazancı serflerle bölüşmüş ve kilisenin payını azaltmıştır. Para kazanmaya başlayan serfler üretimi artırarak kazancı artırmayı hedeflemiş ve çevreleri ile iletişime geçerek ticaret yapmış ve bu durum dillerin bütünleşmesine ve milletleşme sürecine neden olmuştur. Kilisenin payının azalması gücünün de azalmasına neden olmuş ve gerçek güç dil haline gelmiştir. Serfler zamanla din etkisinden kurtulmak ve daha iyi bir hayat sürmek için aristokrat sınıfın yaşadığı şehirlere yerleşmiş ve burjuva sınıfını oluşturmuşlardır. İşte bu burjuva sınıfı güçlendikçe yöneticilerin elinden güçlerini almak istemiş ve bu durum Fransız İhtilali'ne giden yolu açmıştır.

Yakut (2012), Locke' un görüşlerine ek olarak Fransız İhtilali olmadan önce J. J. Rousseau'nun genel irade kavramını geliştirdiğini belirtmiştir. Buna göre, millet adına gücü eline alan devlet iktidarının oluşabilmesi için yurttaşların elindeki gücü bir araya getirmesi gereklidir. Bir duruma karar vermek için bütün halkı toplamak ve her bireyin görüşünü almak ve bu görüşlerin toplamını alarak genel iradeyi bulmak gereklidir. Rousseau'nun bu görüşünün "ulus-devlet" kavramının siyasi anlamda ortaya çıkmasında büyük etkisi olmuştur. Bu kavram ve etkileri Fransız İhtilali'nin siyasi altyapısını oluşturmuştur.

Günümüz dünyasında en yaygın devlet tipi ulus-devlet modelidir. Bu model ortaçağın sonunda derebeyliklerin yıkılıp milli monarşilerin kurulmasıyla ortaya çıkan bir devlet şeklidir. Bu model 19. yüzyılda günümüz formuna dönüşmeye başlamış, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra sömürge olarak yaşayan uluslarının bağımsızlıklarını kazanmalarıyla en yaygın halini almıştır (Şen, 2004: 3).

Ulus-devlet olgusu, 19. yüzyılda özgürlük ve kurtuluş hareketlerinin başlamasını sağlayan, Fransız İhtilali'nin getirdiği demokratik ve evrensel değerlere bağlı, ilerici bir olgudur. Ulus-devlet olgusu çok eski zamanlardan beri kendisini yönetenlerin isteği ile savaşmak zorunda kalan ve bu durumdan yorulan, ekonomik sıkıntılar içinde yaşayan, sosyal olarak varlık gösteremeyen halkların içlerine düştüğü bu durumdan kurtulmak için bir çıkar yol olmuştur. Ulus-devlet, kimin ve neyin parçası olduğunu bilmeden yaşayan insanlara anlamlı bir birliktelik duygusu aşıl原因an ulusçu bir harekettir (Smith, 2002: 182-183). Ulus-devlet olduğu Fransız İhtilali'nden beri bazı değişiklikler gösterse bile devlet modelleri içindeki en güçlü siyasal yapı olarak kabul edilmektedir (Guibernau, 1997: 160).

Ulus-devlet denilen modern olgu, belirli sınırlardaki toprak üzerinde yasal güç kullanma hakkı olan ve yönettiği halkı tek tipleştirerek halk üzerinde ortak kültür, simge, değer ve gelenekler ile köken mitleri altında birleştirmeyi amaçlayan bir tür devlet tipi olarak karşımıza çıkmaktadır (Erözden, 1997: 8). Ulus devlet kendine uygun bir ulus yaratma çabası içerisindedir. Nitekim bu konuda Hobsbawm (2013) Massimo d'Azaglio'nun 1870 yılında meclis açılış konuşmasında "İtalya'yı yarattık, şimdi de İtalyanları yaratmalıyız" ifadesini örnek olarak vermiştir.

4. Milliyetçiliğin Yayılması

Milliyetçilik fikri Avrupa'dan çıkan ve tüm dünyaya yayılan bir tohumdur (Carr, 2012: 47). Fakat bu tohum gittiği her coğrafyada farklı şekilde yetişmiş ve birbirinden farklı ürünler ortaya çıkmıştır. Batıdan doğuya doğru gelişen milliyetçilikte bireysel haklar azalmaya başlamış, buna karşılık dinin gücü ve devlet otoritesi artmıştır. Birinci dünya savaşı ile de tüm dünyaya yayılımı gerçekleşmiştir.

Hayes (2010) Avrupa'dan dünyaya yayılan milliyetçiliğin kopyalanarak geçtiğini belirtmiştir. Sömürge ülkelerde çalışan misyonerler ya da bu ülkelerin elit kesimlerinin eğitim amaçlı batıya gelen çocuklarının gördüğü ve yaydığı şekliyle milliyetçilik yayılmıştır.

Lacoste (1998) milliyetçiliğin Avrupa'da olduğu şekliyle dünyaya yayıldığı görüşünün sorunlu olduğunu ve batı ile hiç ilgisi olmayan özellikle doğu Asya ülkelerine milliyetçiliğin bu şekilde ulaşmasının pek mümkün olmadığını, her milletin ürettiği milliyetçilik kavramının kendine has özelliklerinin olduğunu belirtmiştir.

Milliyetçilik kavramı bir yandan yayılıp diğer yandan tarihsel gelişimini sürdürürken yayıldığı her millet içinde eklentiler yaparak gelişim hızını da artırmaktadır. Mesela Hroch küçük milletler kavramını ortaya atmıştır. Ertan ve Örs (2018)'e göre Hroch küçük milletler kavramını 3 aşamalı bir yaklaşım olarak sunmuştur. Bu kavramlar incelendiğinde A aşamasında aydınlar bir milletin dili gibi kültürel özelliklerinin bilimsel olarak araştırılmasını; B aşamasında aydınların milli kültüre göre incelenen toplulukta milli bilinç oluşturmalarını; C aşamasında ise kitlesel bir milliyetçi hareketin oluşmasını aşamalı olarak değerlendirmiştir. Hroch, küçük milletler kavramını henüz bir devlet kuramamış milletler için kullanmıştır.

Avrupa'da sömürge olmayan toplulukların milletleşme süreci batıda olmayan veya sömürge olan topluluklara göre daha erken dönemde gerçekleşmiştir. Avusturya- Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu içinde yer alan etnik gruplarda milliyetçi duyguların etkisiyle çok sayıda yeni millet veya devlet ortaya çıkmıştır (Özberk, 2019: 99).

Bunun öncesinde kıta Avrupası dışında ilk milletleşme süreci Amerika'da gerçekleşmiştir. İngiliz hâkimiyetine başkaldıran, öz kaynaklarına sahip çıkmak ve kendi kendini yönetmek isteyen bir millet oluşturmak Amerika kıtasına yerleşen aristokrat topluluğun temel hedefi haline gelmiştir. Amerika'daki millet oluşumu kıta Avrupa'sından farklı olarak etnik köken, dil ya da dine dayanmamış, doğrudan ekonomik etkenler ve kendini yönetme isteği ön plana çıkmıştır (Anderson, 2009: 63-80). Buradan da Amerikan milliyetçiliğinin oluşumunun kıta Avrupası'nda gerçekleşen milliyetçilik akımından farklı bir yönü ortaya çıkmıştır ki bu durum tamamen ekonomiktir. Amerikan bağımsızlığını takip eden ve 19. yüzyılın başına denk gelen zamanlarda da güney Amerika ülkeleri İspanyol egemenliğinden kurtularak birer birer bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardır. Bu ülkelerin milletleşme süreci ve milliyetçilik hareketlerinin tek tip ya da benzer oldukları söylenemez. Bu ülkelerde devlet milliyetçiliği olduğu genel hatları itibariyle söylenebilir.

19. yüzyılın sonlarına doğru Rusya, İngiltere ve Fransa gibi büyük güce sahip Avrupa ülkelerinin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki baskısı ve çoğu Hristiyan topluluklar üzerindeki etkileri Birinci Dünya Savaşı bile başlamadan bu toplulukların bağımsızlık kazanmasını

sağlamıştır. İmparatorluğun kuzey Afrika'daki ve Orta Doğu'daki topraklarındaki Müslüman nüfusa sahip toplulukları başkaldırmış fakat bağımsızlık kazanamadan bu büyük devletler tarafından Birinci Dünya Savaşı sonunda sömürgeleştirilmiş ve ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında sömürgecilik karşıtı milliyetçi akımın etkisi ile bağımsız olabilmişlerdir (Özberk, 2019: 104).

Hobsbawm (2013: 159) ise bir kavram olarak milliyetçiliğin 19. yüzyılın sonuna doğru İtalya veya Fransa'da yaşayan ideolojik olarak sağcı grupları tanımlamak için kullanıldığını belirtmiştir. Bu gruplar sahip oldukları devletin saldırganlığından ve yayılmacılığından memnunken; yabancıların, liberallerin veya sosyalistlerin yükselişinden oldukça rahatsız olan bir gruptur. Ayrıca Hobsbawm (2013: 160), milliyetçiliğin gerçek yükselişinin 1880-1914 arasında olduğunu ve bu dönemde içerik olarak siyasi ve ideolojik bir dönüşüm geçirdiğini belirtmiştir. Bu dönüşüm sonrasında milliyetçilik kavramı, belirli bir topluluk için bağımsız bir devlet kurmayı milli bir dava olarak gören bütün siyasi hareketler için kullanılmaya başlanmıştır.

5. Milliyetçilik Türleri

Her milletin kendisine göre açıklayacağı bir milliyetçilik oluşumunun olması sebebiyle milliyetçilik birden çok şekilde tanımlanabilir ve bu sebeple de birden çok çeşidi olduğu da söylenebilir. Örneğin Fransızların millet oluşumu kültüre bağlı olduğu için milliyetçilik tanımları da kültür temellidir ya da Almanlar ırk temelli bir millet kavramından bahsettikleri için milliyetçilik tanımları da yine ırk temellidir. Avrupa dışında milliyetçilik tanımları yine kültür, dil, din veya ekonomik temelli olmaktadır. Bunun sebebi millet oluşumunda etkili olan tarihsel şartlardır. Fransa da olduğu gibi birden çok ırktan oluşan bir millette elbette ki milliyetçilik tanımı ırk temelli olamaz. Benzer şekilde İran ve Hindistan örneğinde olduğu gibi birden çok dil konuşulan bir ülkede milliyetçilik dil temelli olamaz.

Alman milliyetçiliği incelendiğinde başta Katolik kilisesine başkaldıran Luther'in yanında yer alarak Protestanlığı benimseyen ve din temelli bir yapısı varken demokrasiye önem veren bir duruşu vardır fakat zamanla ırk temelli bir milliyetçiliğe dönüşmüş ve demokratik olmayan ırkçı bir aşırı milliyetçiliğe yönelmiştir. Bundan da anlaşılacağı üzere zaman ve şartlar milliyetçiliğin değişmesine neden olabilmektedir. Milliyetçiliği sadece Alman milliyetçiliğine bakarak demokratik - demokratik olmayan, iyi - kötü, ilerici - gerici, ılımlı - aşırı, solcu - sağcı, batılı - doğulu şeklinde birçok türe ayırabiliriz. Ancak bu ayrımların yapılması bu milliyetçiliklerin ortak yönlerinin olduğunu unutturmamalıdır. Calhoun (1993) da Smith (2010) te Anderson (2009) da bu şekilde ayırım yapmanın benzerlikleri örteceğini belirtmiştir. Bu durumun bir sınırı yoktur çünkü milliyetçilik sürekli değişen, dönüşen bir yapıya sahiptir.

Milliyetçiliğin tam olarak ne zaman ortaya çıktığı sorunsalı ve bunun araştırılması iki farklı görüşün ortaya çıkmasına neden olmuştur; klasik ve modernist bakış açısı. Klasik milliyetçiler milliyetçiliğin var oluşunun iki etkene (yurt ve etni) dayandığını ifade etmişlerdir. Klasik bakış açısıyla ilgili incelemelerle başladığında yurt kökenli yani teritoryal milliyetçilik ve etnik milliyetçilik temel milliyetçiliklerdir. İkinci Dünya Savaşı sonrası yapılan ve milliyetçilik kökenlerini bulmaya çalışan bilimsel çalışmalar sonucu oluşan milliyetçilik kuramları klasik kuramlardan farklılık gösteren modern milliyetçilik kuramlarıdır. Bu kuramlar

öncelikle etnik köken ve milli kimlik kavramlarına odaklanmıştır. Bu kuramların ilki primordializmdir. Diğerleri ise modernist bakış açısı ve etno-sembolizmdir.

6. Klasik Milliyetçilik Kuramları

Klasik milliyetçiliğin bakış açısına göre milliyetçilik Avrupa'da ortaya çıkmış ve buradan yayılmıştır. Özkırımlı (2008:188) milliyetçiliğin kökenlerinin farklı çalışmalarda farklı ülkelerde ortaya çıksa bile Avrupa'ya dayandığını belirtmiştir. Buna göre Greenfeld ve Hastings'e göre milliyetçilik İngiltere'de ortaya çıkmıştır fakat Alter'e göre milliyetçilik Fransa'da ortaya çıkmıştır tümünden farklı olarak Breuilly ve Kedourie'ye göre ise milliyetçilik Almanya'da ortaya çıkmıştır. Dönem Avrupa'sında yer alan siyasi güçler yani krallıklar güçlerini koruyabilmek için olabildiğince tekil, homojen bir millete sahip olmak istemiştir. Bu amaçla tekil millet oluşturmaya çalışan krallıkların oluşturduğu *teritoryal/sivil* milliyetçilikler ortaya çıkmıştır. Başta Fransa ve sonrasında İspanya, İngiltere gibi ülkelerde görüldüğü için batılı milliyetçilik olarak ta bilinmektedir. Ulus-devlet sürecinden ve bu sürecin getirdiği vatandaşlık, vatan, ülke, toprak gibi kavramlardan bahseden bu kuram milli bir devlet ortaya çıkarmıştır. Yani devlet, millettten önce ortaya çıkmıştır. Millet olma süreci devletleşme sonrasında olmuştur. Fransız İhtilali ile başladığı düşünülen bu dönem milliyetçiliği batı Avrupa'da gerçekleştiği haliyle dünyanın geri kalanında gerçekleşmemiştir. Teritoryal milliyetçilikler devlet oluşmadan da gerçekleşebilmiştir. Sömürge milletler sömürgecilğe ve kendini yöneten yabancıya karşı başkaldırmış ve bağımsızlıklarını kazanmadan önce bir milliyetçilik kavramına sahip olmuşlardır. Bağımsızlığını kazanmış kimi topluluklar ise bağımsızlık sonrasında teritoryal olarak bir milletleşme sürecine girebilir. Bu toplulukların bağımsızlığını kazanmasında diğer devletlerin de etkisi olabilmektedir. Bu topluluğun etnik farklılıklarından dolayı milletleşme süreci daha uzun ve sancılı olabilmektedir.

Etnik milliyetçilik ise teritoryal milliyetçilikten farklı bir yolda ilerlediği düşünülen milliyetçilik anlayışıdır. Ortak bir soydan gelen ve ortak bir kültüre sahip olan fakat farklı yönetimlerin boyunduruğu altında kalan etnik toplulukların devlet kurma veya kurdukları devletlerini etnik toplulukların yaşadığı her bölgenin sınırına kadar genişletme amacı güden milliyetçilikler, etnik milliyetçilikler olarak tanımlanmaktadır.

Akıncı (2019)'ya göre etnik gruplar bir devlet sınırlarına bağlı değildir, nesilden nesile aktarılan bazı ortak özellikleri vardır ve davranış kalıpları belli olan kültürel topluluktur. Smith (2002)'e göre, etnisiteler milattan önceki çağlardan beri var olagelmıştır. Etnik topluluklar, üzerinde yaşadığı ve kendilerine ait olarak gördükleri topraklara sahiptir. Bu topraklarda geçmişte yaşamış ta olabilirler veya hâlâ da yaşıyor olabilirler. Etnik grupların coğrafi olarak zihinlerinde yer alan bir ata yurda sahip olmaları gerekmektedir. Çeşitli etkilerle yer değiştirmiş bile olsalar da bir gün dönebilecekleri yer olan ata yurtlarında dini veya kültürel olarak kutsal sayılabilecek alanları ve ortak mitleri bulunmaktadır.

Etnik milliyetçiliğin temel örneği Alman milliyetçiliğidir. Almanlar milliyet anlayışlarını tarihe dayandırmaktadırlar ancak Alman milliyetçiliğinin ortaya çıkması Fransız İhtilali'ni beklemiş, Fransız birliğinin Napolyon etkisiyle Avrupa'da bir baskı oluşturduğu dönemde Fransızlara karşı kaybettikleri savaşların etkisiyle güçlenmiş ve süreç Alman milliyetçiliği olarak sonuca ulaşmıştır. Alman milliyetçiliği devlet kurulmadan milliyetçiliğin oluştuğu

kurucu milliyetçiliğe de örnektir. Alman milliyetçiliği, milliyetçiliğin dilde ya da kültürde bulunan benzer özelliklerini birleştirme yoluna gitmiştir. Almanlar millet kavramını doğrudan ırk olarak ifade etmiş milliyeti de Fransızlardan farklı olarak istek ve iradenin dışında, tarihi olaylara dayanan bir gerçeklik olarak görmüşlerdir. Böylece millet, ırk ile belirlenen kültürel bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır.

7. Modern Milliyetçilik Kuramları

Savrun (2019: 3) modern milliyetçiliğin başlangıç noktasına akademik olarak bakıldığında 18. yüzyılın sonlarında gerçekleşen Fransız İhtilali ya da daha esnek davranılırsa Kant ve Rousseau'ya kadar götürüldüğünü belirtmiştir. Her ne kadar milliyetçiliğin çıkış noktası tam olarak bilinmese de bu konuda çeşitli yaklaşımlar söz konusudur. Araştırmacıların büyük bir bölümü milliyetçilik modern dönemlere ait bir olgu olduğu üzerinde durmaktadır. Ancak milliyetçiliğin millet oluşumu ile tarihin ilk çağlarından beri olduğuna da inanan görüşler yer almaktadır. Modern anlayışlar içerisinde milliyetçiliğin kökenleri üç farklı yaklaşımla anlatılmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşımlar ilkçilik, modernist yaklaşım ve etno-sembolist yaklaşımdır.

İlkçilere göre millet, sabit ve değişmez bir olgudur. Bu sebeple milletler ilk çağlardan beri vardır. Akıncı (2014: 139)' ya göre ilkçilik kuramının gelişmesinde ve tanınmasında en önemli katkı Herder'e aittir. İlkçiler doğalcı, kültürel ve biyolojik bakış açısı olmak üzere üç gruba ayrılmışlardır.

İlkçilik içindeki doğalcı yaklaşıma göre insanların hangi etnik kökenden oldukları önceden belirlenmiştir. İnsanlar bir etnik topluluğa ait olarak doğarlar. Bu sebeple doğalcılara göre etnik grup ile millet kavramları özdeş olarak görülmektedir. Bu yaklaşım başta büyük bir ilgi görmüş fakat ulus olarak tanımlanmaya müsait olmayan devletlerin (Hindistan, Endonezya...) ortaya çıkması sebebiyle etkisini yitirmiştir (Smith, 2002: 29). Zamanla da bu yaklaşımın taraftarları modernist yaklaşımı benimsemişlerdir. Özkırımlı (2008: 86) günümüzde ilkçi yaklaşımı savunan bir temsilcinin kalmadığını belirtmiştir.

Biyolojik yaklaşım, etnik kökleri genetik özellikler ve insan içgüdülerinde aramaktadır. Onlara göre insanı yönlendiren en önemli güdü, üreme içgüdüsüdür. Özkırımlı (2008) bu içgüdünün insanları kendi akrabaları ile eşleşmeye yönlendirdiğini belirtmiştir. Bu içgüdü bireylerin kendi etnik gruplarına çok güçlü duygularla bağlanmasını sağlar. Kültürel ilkçiliğe göre birincil bağlılıklar, her şeyden önce doğumla bireyde mevcuttur. İnsan sosyal bir varlıktır onu topluluğun parçası yapan herhangi bir çıkar duygusu değil, bir heyecan duygusudur.

Kültürel ilkçiliğe göre kültür her şeyden önce vardır ve hiçbir şeyden de türememiştir. Bu sebeple doğal bir bağlılık oluşturur ama bu bağlılıklar bireyseldir, manevidir ve toplumsal kaynakları yoktur. Bu bağlılıklar yaratılıştan geldiğine göre kökleri tahmin edilemeyecek kadar eskidir. Bu ilk olma özelliği taşıyan duygular kelimelerle anlatılamaz. Topluluğa ilk kez bağlanan bireyler o topluluğun alışkanlıklarına bağlanma gereği duyar ve bu bağlılık hiçbir şekilde açıklanamaz. Bu bağlılık çıkarıcı değildir ve özünde duygulara bağlıdır (Özkırımlı, 2008: 89-91).

Modernist yaklaşım, ilkçi yaklaşımın etkisini kaybetmesine yol açan yaklaşımdır.

Gellner, Anderson, Hobsbawm, Breuilly, Hroch ve Chatterjee modernistlerin ön plana çıkan akademisyenleridir (Akıncı, 2019: 141). Modernistlere göre, millet kavramının kökleri, eski dönemlere dayanmamaktadır. Milletler, modern dönemlerin meydana getirdiği bir üründür. Millet oluşumu için sanayileşme, ulus-devletlerin oluşması, şehirleşme, din temelinden kurtulma gibi etkenlerin oluşması gereklidir. Modernistlere göre milletler, yakın çağın ürünüdür. Dolayısı ile de milletleri, milliyetçilik ortaya çıkarmıştır (Gellner, 1998: 105). Yani bir millet kendi devletini kuramaz; tam tersine modern devletler kendi milletlerini oluşturabilirler (Akıncı, 2019: 142). Anderson (2009)'a göre, milletler, hayali birer siyasi topluluktur.

Modernist teoriler, gerek millet kavramının ve gerekse de milliyetçilik kavramının oluşumunda geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına geçişin sonucunda ortaya çıktığını, sanayileşme, sosyal ve ekonomik ilişkiler, siyasi ve kültürel şartlardan etkilendiğini dolayısıyla modernitenin bir ürünü olduğunu belirtmişlerdir (Hocaoğlu, 2004: 12).

Özkırmılı (2010)' ya göre, modernist araştırmacıların teorilerinde ön plana çıkan etkenlere göre milliyetçiliği üç kategoriye ayırmıştır. Milliyetçilik ekonomik etkenlere bağlıysa ekonomik dönüşüm, siyasi etkenlere bağlıysa siyasi dönüşüm, toplumsal-kültürel etkenlere bağlıysa toplumsal-kültürel dönüşüm gruplarına ayrılabilir.

Smith (2010) ise modernist yaklaşımları beş kategoriye ayırmıştır. İlk kategoride sanayi devriminin getirdiği ekonomik eşitsizlik ve sınıf çatışması gibi ekonomik etkenlerden doğan toplumsal-iktisadi milliyetçilik ve milletler yer alır. İkinci kategoride modern sanayi çağının zorunlu olguları olan toplumsal, kültürel milliyetçilik ve milletler yer alır. Üçüncü kategoride modern devletlerin ortaya çıkardığı ve imparatorluklara karşı oluşturulmuş olan siyasi milliyetçilik ve milletler yer alır. Dördüncü kategoride Avrupa'da dinin etkisinin azaltılıp buna bağlı oluşturulan ideolojik milliyetçilik ve milletler yer alır. Beşinci ve son kategoride ise inşacı yaklaşım yer alır. Bu yaklaşımda milletler ve milliyetçilik modern olsa da toplumsal olarak kurulmuş karakterden bahsettiği için diğer dört yaklaşımdan farklı bir açıdan kavram ele alınmıştır.

Modernistlere göre, milletler ve milliyetçilik 19. yüzyıla ait bir olgudur. 19. yüzyıldan önce bilinmeyen milletlerin ve milliyetçiliklerin ortaya çıkmasını sağlayan temel etken ekonomik ve siyasal gelişmelerdir ve kendilerini meydana getiren bu ekonomik ve siyasi etkiler ortadan kalkınca millet ve milliyetçilik kavramları da ortadan kalkacak veya önemleri azalacaktır.

Modern milliyetçilik kuramlarından üçüncüsü olan etno-sembolcülere göre milletlerin gelişimi geniş bir zaman içinde görülmelidir. Modern milletlerin doğuşu modernistlerin belirttiği gibi birden bire 19. yüzyılda ortaya çıkacak kadar basit değildir, bu milletlerin etnik temelleri dikkate alınmadan açıklanamaz. Sonuçta bugünün milletleri, modern dönemin öncesindeki etnik topluluklarının devamıdır. Modern milletler gelişmişlik düzeyi olarak etnik topluluklardan önde olsa bile, tür olarak aynıdırlar. Modern dönemin milletleri için geçmişten gelen mitler, semboller, töreler bu günün milliyetçiliklerinin içeriğini oluştururlar. Bu yönüyle ilkçilerden farklıdırlar. Diğer yandan etnik kökenlere bağlılığı dışlayan, milliyetçiliği sadece kapitalizm, endüstrileşme, sanayileşme gibi modern süreçlerle açıklamaya çalışan kuramların da

yeterli olmadığını belirtmişlerdir. Onlara göre daha uzun bir tarihsel dönemi kapsayan, milletleri etnik kökleriyle birlikte alan yaklaşımlar daha doğrudur.

Smith (2002), etno-sembolcü yaklaşımın üç avantajından bahseder. Birinci avantajı bu yaklaşım ile hangi halkların hangi koşullarda milliyetçi bir hareket başlatacağı görülebilecek ve bu hareketin hangi şekilde ortaya çıkacağını belirlemeye yardımcı olacaktır. İkinci avantajı mitlerin, törelerin ve sembollerin milliyetçiliğin oluşmasındaki rolünü belirlemeye yardımcı olacaktır. Milliyetçilik çoğu zaman sembolik hedeflerin izini arar ve modernist kuramlar bu konulara değinmez ve toplumsal anıların gücünü anlatamaz. Etno-sembolcü yaklaşımın, milliyetçiliğin geniş kitlelere nasıl ulaştığını açıklayabiliyor olması üçüncü avantajıdır.

SONUÇ

Etnik kökenli milli kimlik ve milliyetçilik kavramları arasındaki farklılıkların ana sebebi her milli kimliğin ve milliyetçiliğin sahip olduğu özgünlüktür. Bu milliyetçiliklere yaklaşım da doğal olarak farklı olmaktadır. Milliyetçiliği oluşturan milli kimliğin baskın özellikleridir. Dolayısı ile milliyetçilik sadece tek bir etkenle açıklanamayacak kadar karmaşık bir yapıdır.

Avrupa'da ilk milli kimlikler baskın etnik grubun etkisinde olan siyasi yapı veya devlet tarafından, kimliğin kabul ettirilmesi sonucu oluşmuştur. Milli kimliklerin ve milliyetçiliklerin ilk olduğu dönemde belirleyici kurum devlettir. Milliyetçiliğin buradaki görevi bir birlik oluşturarak, vatandaşlar arasındaki etnik, dini farklılıkların yol açabileceği ayrılıkları engellemek ve devletin siyasi sınırlarını korumaktır. Bu türde bir milliyetçilikte aydın, elit bir sınıf veya burjuva denilen orta sınıfın hâkim kültürü alt sınıflara kabul ettirmesi veya öğretmesi belirleyici olmuştur. Özellikle İngiltere, Fransa ve İspanya gibi uzun süreli güçlü monarşilerin olduğu ülkelerde bu türden bir milliyetçilik oluşmuştur. Bu milliyetçilik ulus devlet anlayışının sonucu olarak ortaya çıkmış ve bu durum sanayi devrimi, bilimsel gelişmeler, din alanında kilisenin gücünü yitirmesi, halkın şehirlerde toplanmaya başlaması ve sonucunda kendi gücünün farkına varıp Fransız İhtilali gibi çok güçlü bir patlama noktasına ulaşmasını sağlamıştır. Diğer Avrupa ülkelerinde ise milli kimliklerin hedefi parçalanmış, farklı devletlerin boyunduruğu altında yaşayan ortak kültüre sahip aynı etnik gruba ait toplulukları tek bir devlet çatısı altında toplayarak devlet kurmak veya dışarıda kalan toplulukları devlet sınırlarına katmaktır. Bu türden milliyetçiliğin amacı ise ya yeni bir devlet kurmaktır ya da ortak dile, kültüre sahip zayıf olan devleti genişleterek güçlü kılmaktır. Bu süreçte milli kimliği koruyarak milleti homojenleştirmek önemlidir. Alman milliyetçiliği, Doğu Avrupa ya da Balkan milletlerinde görülen milliyetçilik ve sömürge halklarda görülen milliyetçilik bu tür milliyetçiliğe örnektir.

Sanayi devrimi sonucunda ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmeler ile Batıda milli kimlikler ortaya çıkmış ve milli bilinç artmıştır. Bunun sonucunda homojen milletler oluşmuştur. Gazete, dergi ve kitaplar sayesinde insanlar ortak duygularını tek ve ortak bir dil üzerinden ifade edebilmişlerdir. Ayrıca eğitim, savunma ve maliye politikaları ile ulus-devlet temelli siyasal yapılar, vatandaşlık bilincinin gelişmesini sağlarken sınırlar içerisinde yaşayan nüfusun homojenleşmesine ve milli kimliklerin oluşmasına sebep olmuştur. İşte bu durum milliyetçiliğin oluşmasındaki temel etkidir.

KAYNAKÇA

- Akçura, Y. (2016). *Tarih-i Siyasi; 1926-1927-1928 Ders Notları*. İstanbul: Ötüken.
- Akçura, Y. (2017). *Muasır Avrupa'da Siyasi ve İçtimai Fikirler ve Fikri Cereyanlar*. İstanbul: Ötüken.
- Akıncı, A. (2014). Milliyetçilik Kuramları. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 15(1), 139-150.
- Akıncı, A. (2019). Milliyetçiliğin Kökenleri: Etnisite/Ulus (Millet) İlişkisi. *İnsan & İnsan*. 21, 413-430. DOI: <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.540654>
- Anderson, B. (2009). *Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, İskender Savaşır (Çev.). İstanbul: Metis.
- Armstrong, J.A. (2018). *Milliyetçilikten Önce Milletler*, S. Erdem Türközü (Çev.). [Orijinal basım Nations Before Nationalism. North Carolina: Chapel Hill University of North Carolina Press, 1982]. İstanbul: İletişim.<https://doi.org/10.1086/ahr/88.3.650>
- Balibar, E. (1993). *İrkçilik ve Milliyetçilik, İrk, Ulus, Sınıf; Belirsiz Kimlikler*, Nazlı Ökten (Çev.). İstanbul: Metis.
- Baron, S. W. (2007). *Modern Milliyetçilik ve Din*, Mehmet Özay (Çev.). İstanbul: Açılım.
- Calhoun, C. (1993). Nationalism and Ethnicity. *Annual Review of Sociology*. 19, 211-239.
- Carr, E. H. (2012). *Milliyetçilik ve Sonrası*, Osman Akınhay (Çev.). İstanbul: İletişim.
- Coşkun, A. (2003). Din ve Kimlik. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24(1), 5-23.
- Çancı, H. (2008). Değişmeyen Boyutları Bağlamında Milliyetçiliğe Teorik ve Kavramsal Bir Bakış, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13(2), 105-116.<https://doi.org/10.21076/vizyoner.472535>
- Dinç, A. (2002). Millet ve Milliyetçiliğin Doğuşu Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar. http://www.sorgulamazamani.com/tr/makale/toplum-ve-kultur/276/millet-ve-milliyetciligin-dogusu-uzerine-kuramsal-yaklasimlar/#.Xhq08_4zbiW (20.10.2019).<https://doi.org/10.17498/kdeniz.338036>
- Eflatun. (1980). *Devlet*. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz (Çev.). İstanbul: Remzi.
- Erözden, O. (1997). *Ulus-Devlet*. Ankara: Dost.
- Ertan, T. F. & Örs, O. (2018). Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir? *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. 62, 39-84.https://doi.org/10.1501/tite_0000000493
- Gellner, E. (1998). *Uluslar ve Ulusçuluk*, Günay Göksoy Özdoğan, Büşra Ersanlı Behar (Çev.). İstanbul: Hil.
- Guibernau, M. (1997). *20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler*, Neşe Nur Domaniç (Çev.), İstanbul: Sarmal.
- Guiomar, J.Y. (1998). Fransız Devrimi ve Ulusun Ortaya Çıkışı, , Jean Leca (Ed.), Siren İdemem (Çev.), *Uluslar ve Milliyetçilikler* içinde 144-148. İstanbul: Metis.

- Günay, Ü. (1998). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan.
- Hayes, C. J. H. (2010). *Milliyetçilik Bir Din, Batı Siyasal Düşüncesinde Ulusalçılık Tasavvuru*, Murat Çetinkaya (Çev.). İstanbul: İz.
- Hegel, G.W.F. (1991). *Felsefi Bilimler Ansiklopedisi 1*, İstanbul: İdea.
- Hobsbawm, E. J. (2013). *İmparatorluk Çağı 1875-1914*, Vedat Aslan (Çev.). Ankara: Dost.
- Hocaoğlu, D. (2004, 10-13 Şubat). Bir Milliyetçilik Analizi. *Yeniçağ Gazetesi*, s.12.
- Köprülüzade, M.F. (2014). Türklük, İslamlık, Osmanlılık, Mehmet Kaan Çalen ve Haluk Kayıcı (Ed.), *Meşrutiyetten Günümüze Türk Düşüncesinde Milliyetçilik* içinde 185-195. İstanbul: Bilgeoğuz.
- Lacoste, Y. (1998). Ulus ve Demokrasi Doğal Bir Çift mi?. Jean Leca (Ed.), Siren İdemen (Çev.), *Uluslar ve Milliyetçilikler* içinde 49-53. İstanbul: Metis.
- Locke, J. (1969). Uygur Yönetim Üzerine İkinci İnceleme'den Seçme Yazılar II. *Yeni Çağ*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Onat, H. (2008). Küreselleşme Sürecinde Kimlik, Din, ve Türkiye'nin Bazı Gerçekleri. <http://www.tasavvuf.info/honat1.htm> (20.10.2019).
- Özberk, S. (2019). *Türk Milliyetçiliğinin Tarihsel Gelişimi: Milliyetçilik Kuramları Açısından Bir İnceleme*. Doktora Tezi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay. <https://doi.org/10.18505/cuifd.48040>
- Özkırımlı, U. (2008). *Milliyetçilik Kuramları; Eleştirel Bir Bakış*. Ankara: Doğu Batı.
- Özkırımlı, U. (2010). *Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar Eleştirel Bir Müdahale*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Renan, E. (2012). Millet Nedir?, Mümtaz'er Türköne (Ed.), *Milletler ve Milliyetçilikler* içinde 44-58. İstanbul: Etkileşim.
- Roberts, K. A. (1990). *Religion in Sociological Perspective*. California: Pine Forge Press. <https://www.scribd.com/doc/296120380/Religion-in-Sociological-Perspective-Keith-a-Roberts> (20.10.2019).
- Savrun, E. (2019). Modern Milliyetçilik, Hasan Acar (Ed.), *Milliyetçilik Tipolojileri* içinde 1-24. Ankara: Nobel.
- Smith, A. D. (2002). *Ulusların Etnik Kökeni*, Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir (Çev.). Ankara: Dost.
- Smith, A. D. (2010). *Milli Kimlik*, Bahadır Sina Şener (Çev.). İstanbul: İletişim.
- Şen, Y. F. (2004). *Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus-Devlet*, Ankara: Yargı.
- Weber, M. (1998). *Sosyoloji Yazıları*, Taha Parla (Çev.). 2. Baskı. İstanbul: İletişim.
- Yakut, K. (2012). *Kapitalizm, Sosyalizm ve Milliyetçiliğin Ortaya Çıkması*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

LOCATIVES AS SMALL CLAUSE PREDICATES IN TURKISH**Kadri KURAM¹****Abstract**

Locative phrases are assumed to denote the place where the event denoted by the predicate of the sentence takes place. Recent studies, however, have revealed that there is more to locatives than meets the eye. One such example is Maienborn's (2001, 2003) ternary classification of locatives. She claims that there are three types of locative phrases each in different phrase structural positions and anchoring different lexical items of the sentence. These differing phrases thus lead to differing truth values. However, in doing so Maeinborn misses an important point. There is an extensive literature on the predicative uses of locative phrases, like Hoekstra & Mulder (1990) and Muromatsu (1997). This paper is an attempt to merge the main clause predicate proposal for locatives with ternary classification thus reducing it to binary classification. The underlying idea is that one of these types, Internal Modifier, is actually the pre-/postpositional predicate of the small clause embedded in the main clause. The paper concludes with a discussion on the probable small clause analysis of some other pre-/postpositional constructions.

Keywords: Internal Modifier, predication, constituent analysis, scope, incorporation, Turkish

TÜRKÇEDE KÜÇÜK TÜMCE YÜKLEMİ OLARAK YER GÖSTERİCİLER**Özet**

Yer göstericilerin eylemin gösterdiği olayın geçtiği yeri gösterdiği kabul edilir. Ancak yakın zamanda yapılan çalışmalar yer göstericilerin başka özellikleri de olduğunu ortaya koymaktadır. Maienborn'un (2001, 2003) üçlü yer gösterici sınıflaması buna bir örnek olarak gösterilebilir. Maienborn her biri farklı yapısal konumlarda bulunan ve cümlenin farklı öğeleriyle ilişki kuran üç farklı yer gösterici olduğunu söylemektedir. Bu farklı göstericiler farklı doğruluk değerleri doğurmaktadır. Ancak Maienborn'un analizinde gözden kaçan bir nokta bulunmaktadır. Hoekstra & Mulder (1990) ve Muromatsu (1997) yer göstericilerin yüklemcil kullanımları olduğunu söyleyen geniş bir alanyazın bulunmaktadır. Bu çalışma yer göstericilerin ana tümce yüklemi olarak kullanılabilirdiği gözlemini Maienborn'un üçlü sınıflamasıyla birleştirip sınıflamanın aslında ikili olduğunu iddia etmektedir. Bu iddianın sebebi söz konusu yer göstericilerden birinin (içsel tümleçler) aslında ana tümcenin içine yerleştirilmiş olan bir küçük tümcenin ilgeçten oluşan yüklemcil ögesi olmasıdır. Yazı başkaca ilgeç öbeklerinin de aynı analize konu edilebileceği şeklinde mantıksal bir önermeyi de beraberinde getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: İçsel tümleçler, yüklemleme, bileşen analizi, açılı, birleşme, Türkçe

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dilbilim Bölümü, e-posta: kadrikuram@bartin.edu.tr

Introduction

Locatives, as is evident, locate something in the sentence. However, there is controversy about the category and phrase structural positions of locatives. For example, Maienborn (2001, 2003) classifies three different locative types. In the first class, there are Frame-Setting (FS) locative modifiers. The Second class is constituted by External Modifiers (EN) and the third class is Internal Modifiers (IM). (1) exemplifies these locative modifiers in the order mentioned.

- (1) a. In Turkey, homicide is a serious crime
b. Jane drank beer in this pub
c. Jane caught a mouse in the oven

The locative in (1a) restricts the validity of the proposition to a specific geographical region, i.e. Turkey, while the one in (1b) denotes the place where beer-drinking took place. Finally, the phrase in the oven in (1c) neither restricts the proposition nor shows where the event took place. Rather it points to the location of the object.

The ultimate goal of this paper is to investigate the nature of these three so-called different types of locatives. In doing so, we discover the fact that what Maienborn (2001, 2003) takes as IM is actually the pre-/postpositional predicate of the small clause. Our database is mainly constituted by Turkish, supported by German and English examples of Maienborn (2001, 2003). This paper is organized as follows. In §1 I summarize the claims of Maienborn (2001, 2003) as to the positions of locatives and the support provided to her by Kuram (2006). §2 hints at the small clause predicate status of locatives and introduces small clauses to unfamiliar readers while §3 enumerates theoretical arguments for the small clause status of IMs. §4 reveals the internal structure of small clauses. Finally, §5 extends the small clause analysis to include some other non-locative PPs, leading to interesting theoretical results.

1. Positions of Locatives

Maienborn (2001) attributes the above mentioned diverging semantic contributions of locatives to the different phrase structural positions they occupy. She claims that the difference is not due to the lexico-semantic features of locatives but the positions they occupy. Accordingly, Maienborn (2001) fixes the position of each locative phrase. (2) shows the order of each locative phrase relative to other lexical items in any sentence of German, which also applies to Turkish.

- (2) FS>SUBJECT>EM>OBJECT>IM>VERB

There are four sets of tests that Maienborn (2001) makes use of so as to support her arguments. Let us now briefly consider her tests and their counterparts in Turkish given by Kuram (2006). I will also only mention two tests that reveal the order of IMs for space considerations since FSs and EMs do not directly concern us here.

The first test by Maienborn (2001) is the focus projection test. The lexical item that is in the focus of the sentence can project its focus feature iff all lexical items of the sentence are in their base positions, which is tested by the widest scope question what happened (see Maienborn (2001) and İşsever (2003) among others). (3) and (4) show that this applies to IMs in German and Turkish. In both sentences IMs are positioned between the verb and the object. As expected, the focus projects to the whole sentence and thus the sentences are the felicitous answers to the widest scope question.

(3) Die Spieler haben [DP den Torschützen] [PP auf den SCHULTERN] getragen.

The players have the scorer on the shoulders carried

(Maienborn, 2001: 201)

(4) Oyuncular antrenörü [omuzlarında] taşıdılar

The players couch acc. on their shoulders carried

Another test employed by Maienborn is the principle C effect test. Principle C of the Binding Theory dictates that an R-expression be not bound in any way. On the other hand, coindexing is the key to binding. The principle C effect observed follows if one assumes that the base-position of IM is below the coreferential pronominal. Maienborn uses this as a diagnostic test to determine the phrase structural positions of locatives. Let us now see the results from German and Turkish.

(5) * [An Peters_i knie]_j hat der Chef ihn_i t_j nach hause gefahren

In Peter's car has the boss him at home driven

(Maienborn, 2001: 204)

(6) ??/*[Ali'nin_i evinde]_j patron onu_i t_j hapis tuttu

In Ali's house the boss him encaptivated

In (5) and (6), locatives An Peters knie and Ali'nin evinde contain R-expressions bound by the pronominal. As a result, the sentences are ungrammatical, which is due to the fact that locatives have their original positions below the object pronominal. In this position, R-expression is bound by the pronominal, which results in an illicit structure.

2. Locatives and Small Clause Predicate Analysis

2.1 Do Locatives Denote Location Only?

All three kinds of locatives uniquely locate something in the universe. Still there is a consensus in the literature that the syntactic function of locatives is not restricted to locating. As a matter of fact, it is well known that locatives can be the predicative element of existential, possessive

and copular sentences.² For example the locative *fırında* in (7) is the predicate as is evident from the past morpheme on it. In addition, (8) shows the predicative uses of locatives in English.

- (7) Tavuk fırın-da-ydı
Chicken oven-loc-past

- (8)a. In the car is an engine
b. There is an engine in the car
c. Many people were in the garden

(Muromatsu, 1997:245)

Being stative predicates, existentials, possessives and copulars do not allow External Modifiers. The locatives in (7) and (8) could be either Frame Setting Modifiers or Internal Modifiers. Intuition says they must be IMs. For one thing, these locatives are the predicates themselves. It doesn't make sense that they can both act as the predicate of the sentence and restrict the proposition to a specific geographical region. However, it is a sound idea that a locative both is the predicate of the sentence and denotes the whereabouts of the only argument subject.

2.2 What is Small Clause?

A small clause is described as the predication relation between XP and YP without mediation of any functional category. It is generally taken for granted that one of these lexical items is an NP while the other is NP, AP or an uninflected VP. (9) presents some small clause examples.

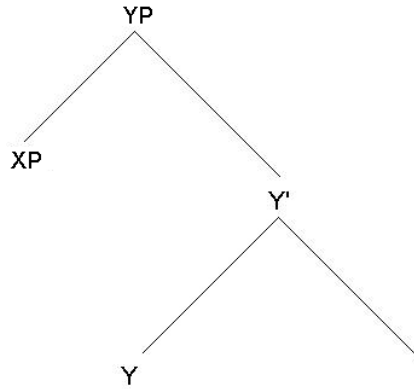
- (9) a.Rektör ben-i doçent yaptı
rector I-acc. associate professor made
b.Bu şok o-nu sersem etti
this shock he-acc. stunned made
c.Jack considers me a fool
d.The boss saw me leave early

In (9), NP, AP and VP, which are notorious for their predicative behaviours, are in a predicative relation not with the subject but with the object. Judging from this observation, Stowell (1981) claims that this string of words is a kind of clause in the matrix sentence. Since it is nonfinite,

² For a detailed discussion on the predicative status of locatives see Muromatsu (1997), Zwart (1992) and Hoekstra & Mulder (1990).

Stowell calls this a Small Clause. Stowell's original claim is that merger of two lexical items provides the necessary and sufficient environment to host a small clause. In other words, two lexical items can establish a predicative relation without any functional projection. In the syntactic literature, this is known as the Specifier Hypothesis. (10) presents the small clause structure in Stowell's model.

(10)

However, there is some counter-evidence to the proposal which seems compatible with VP-Internal Subject Hypothesis. The most important one is the fact that small clauses co-occur with a lexical item which is likely to be the lexical realization of a functional head.³ In (11) as indicates the predicative relation between you and my best friend, which is the same as the predication relation in copulative sentences analysed as small clause. This parallels the relation established by functional heads between the verb and its arguments for predication.

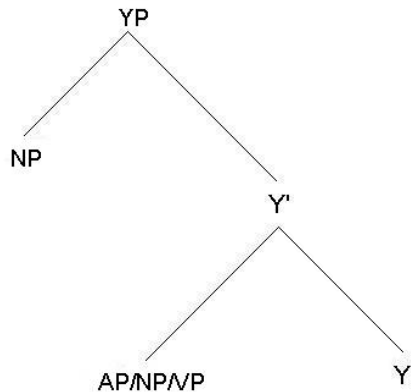
(11) I regard you as my best friend

In addition, the verb must be head-moved to a functional projection and the subject must be moved into the specifier position of that projection for such syntactic relations as case-checking and agreement (Chomsky 1995). To conclude, predication is established by two lexical items and a functional projection that determines the grammatical relation between them. Bowers (2001) claims that this projection is the Predicate Phrase, one of the projections of IP. Since it is found obligatorily in all main and small clauses, this projection unifies the theory of predication.⁴ This hypothesis, which I will be using, is known as the Predication Hypothesis. (12) presents the Predication Model.

(12)

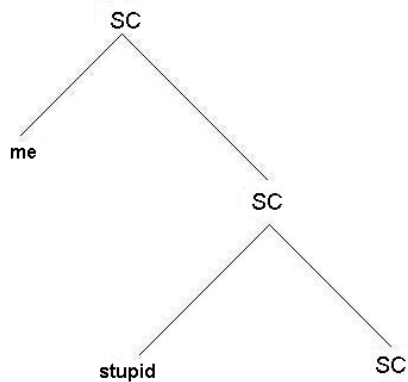
³ See Bowers (2001) for further arguments that small clauses are constituted by a predicative relation between the specifier and complement of a functional head.

⁴ Bowers (1993) writes Predicate Phrase corresponds to the *vp* of Chomsky (1995), VP shell of Larson (1988) and voice phrase of Kratzer (1993) but differs from them in being independent of the number of arguments in the sentence.

If the Predicate Phrase occurs independently in the sentence then it is a small clause. However, if it is selected by TP or a copular verb, it is a main clause. Let us call the Predicate Phrase Small Clause (SC) and take a look at the Theta and Case assignment/checking facts in SCs to better understand their internal structure. As mentioned above, lexical elements of a small clause are a predicate (AP/NP/VP) in the complement of an uninflected head and an argument in the spec position to be predicated of this predicate. We see the configuration in (13).

(13)

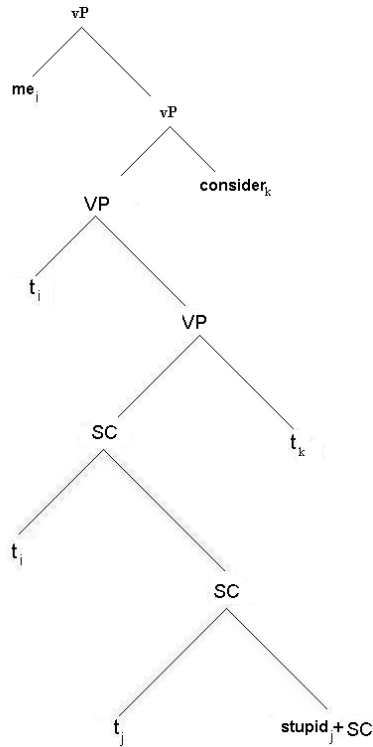
It is impossible, however, to have Theta and Case checked in the configuration in (13). First of all, stupid and me are not in a spec-head configuration.⁵ In addition, since SC is nonfinite and hence weak, it cannot check Case with the argument. This being the case, the main verb and Inflection are the only heads that can check Case with this argument. Theta role of the predicative element is assigned via spec-head relation as it is adjoined to the SC.⁶ Then the

⁵ See Rafel (2000) and (2001) for an alternative SC analysis which avoids this problem.

⁶ See Bowers (1993a) on the adjoined nature of predicate to the SC (his Predication Phrase) for Theta assignment. On the other hand, in Bowers (1997) he abandons this idea and claims that this adjunction is triggered by the strong lexical features of the functional head SC. In this article I will, like Bowers (2001), remain neutral as to the trigger of adjunction.

argument raises to spec-VP and spec-vp in order to check/assign Theta and Case of the matrix verb respectively. The scenario is illustrated in (14).

(14)

2.3. Locatives as Small Clause Predicates

Since locatives can be the finite main predicate of the sentence, they should display the structural behaviors of copulars, possessives and existentials. There is convincing amount of evidence in the literature that these sentences contain a small clause. Especially Muromatsu (1997) clearly states that possessives and existentials are made up of possessive and existential verbs that subcategorize for a small clause. Also Zwart (1992) claims that be in English is an unaccusative verb and its surface subject is the subject of the d-structure small clause. (15) shows the matrix clause patterns of locatives in Turkish and English.

- (15) a. Jim_i was [SC t_i at the party]
- b. Tavuk_i [SC t_i fırın-da]-ydi
 chicken oven-loc.-past

When the small clauses of (15) is embedded into a main clause, we have the same pattern of sentences as the ones Maienborn (2001, 2003) considers to be IMs. This is evident in (16)

- (16) a. I caught Jim at the party
b. Aşçı tavuğ-u fırın-da pişirdi
cook chicken-acc. oven-loc. cooked

3. Justification

The sentences in (9) are regarded with no doubt as small clauses. However, we need positive evidence in order to make certain that IMs are the predicative elements in the complement position of SC. In this section I will try to provide convincing evidence as to the SC nature of IM constructions.

3.1 Adverbs/Modifiers

Adverbs/modifiers are lexical items which modify a verb or predicate by adjoining to it. Structurally, an adverb modifies the predicate which it is in the maximal projection of. In main clauses of Turkish with an embedded clause, the adverb is two-way ambiguous. It can modify, also depending on its position, the main verb or the embedded verb.

- (17) Ali dün buluşmanın müzede olmadığını söyledi
Ali yesterday appointment in the museum be-negative said
Ali yesterday said that the appointment would not be held in the museum
Ali said (this morning) that the appointment was not in the museum yesterday

The adverb *dün* in (17) can denote either the time when Ali said that the appointment was not in the museum or the day when the appointment was supposed to be held. So if we have an adverb or modifier which is incompatible with the main verb in a sentence containing an IM, the sentence should be ungrammatical unless the IM is a predicative modified by the modifier. (18a,b) are such sentences and they are fully grammatical, which shows that the modifiers *tamamen* and *yarı beline kadar* modify an embedded predicate.

- (18) a. Dün [Ali'yi **tamamen** bahçedeki çamurun içinde] buldum
yesterday Ali-acc. totally garden clay in found
Yesterday I found Ali totally stuck in the garden's clay
b. Geçen yıl Mehmet [Metin'i **yarı beline kadar** üzüm suyu içinde]
last year Mehmet nom. Metin-acc. up to his waist grape juice in
görünce şarap üretiminin zevkli bir şey olduğunu anladı

saw

Last year Mehmet saw Metin in grape juice up to his waist and understood that wine production is a joyful activity

dün in (18a) and geçen yıl in (18b) cannot modify the small clauses which are not inflected for tense. So they can only denote the tense of the main verb. On the other hand, the modifiers tamamen and yarı beline kadar are semantically incompatible with the main verb.⁷ Still the sentences are grammatical. Thus we can conclude that these modifiers modify the predicatives in the strings Ali'yi tamamen bahçedeki çamurun içinde and Metin'i yarı beline kadar üzüm suyu içinde. These sentential constituents cannot be finite, as shown in (19), thus the only possible category for them is Small Clause category.

(19) a. *[Ali'yi tamamen bahçedeki çamurun içinde-ydi] bul-du-m

Ali-acc. totally garden clay in-past find-past-1st sing.

b. *Geçen yıl Mehmet [Metin'i yarı beline kadar üzüm suyu içinde-ydi]

Last year Mehmet Metin-acc. up to his waist grape juice in-past
görünce şarap üretiminin zevkli bir şey olduğunu anladı

saw

3.2 The Numeral/Indefinite Determiner *bir* and the Small Clause Analysis⁸

Case marked NPs with *bir* in Turkish can take other quantifiers in their scope even if they are lower in the structure (Tosun, 1999; Kennely 1997).

(20) Çocuklar (girdikleri) her oda-da bir kitab-ı oku-yor-lar-dı

children (they enter) every room-loc. a/some book-acc. read-cont.-plural-past

bir>her / her>bir

(21) Her çocuk bir araba-yı al-dı bir>her *her>bir

Every child one car-acc. buy/take-past

(Tosun, 1999:7)

⁷ Bowers (2001) states that every head allows only one type of modifier adverb. Also see Bowers (2001) for similar tests.

⁸ *Bir* can be both regarded as a numeral and indefinite determiner. For example, Tosun (1999) claims *bir* in Turkish is not indefinite determiner but a numeral. On the other hand; I will call such phrases case marked NPs with *bir* in order to abstain from any theoretical dispute.

However, there is a general agreement in the literature that scope is clause-bound (See Hornstein, 1995 among others). (22b) supports the claim with an embedded clause of Turkish.

(22)a. Someone expects [every republican will win the reelection] someone> every
(Hornstein, 1995:36)

b. Herkes [bir cumhuriyetçinin kazan-acağ-ı-nı] söyledi herkes> bir
everyone a/some republican win-fut.agr.-acc. said

In (22a), the embedded subject universal quantifier cannot outscope the main clause subject existential while the case marked NP with *bir* cannot outscope the universal quantifier in (22b). Moreover, clause-boundness successfully applies to the sentences which are taken to be small clauses beyond dispute.⁹

(23) a. At least one person considers [every senator smart] one>every
(Hornstein, 1995:76)

b. Her doktor [bir hasta-yı çıplak] muayene etti every> one
every doctor a/some patient-acc. nude examined

Once again, the quantifier and the NP with *bir* in the subjects of the small clauses in (23) cannot outscope the quantifiers in the matrix subjects. Now, let us put IMs into perspective. (24) has two IM structures with two NPs with *bir* in each.

(24) a. Her asker [SC bir yaralıyı omzunda] taşıdı her> bir¹⁰
every soldier a/some wounded on shoulder carried
b. Her müdür [SC bir işçiyi dinlenme odası-nda] gördü her> bir
every manager a/some worker rest room-loc. saw

(24a,b) force distributive reading only, i.e. they only have the interpretations where every soldier carried a different wounded soldier and every manager saw a different worker. It is highly probable that wide scope of *bir* is blocked by the maximal projection SC. However, one

⁹ (23b) can also be interpreted to mean that *every doctor is nude*, which is a subject oriented small clause, irrelevant to the discussion.

¹⁰ Judgements may vary, but this is the most salient interpretation.

can speculate if this maximal projection is strong enough to block the wide scope of *bir*.¹¹ For one thing, SC lacks tense and agreement categories. On the other hand, I assume that SC can still block the wide scope because some way or another it is a sentential constituent. Also there seems to be nothing else to do the job.^{12 13}

One may insist on their objection and note that embedded sentences in (24) are finite and thus according to Hornstein (1995) the quantifiers cannot move out of the sentence in LF, which renders the phenomenon quite natural. Hence the judgements of the sentences in (24) should imply that they are not small clauses but finite embedded sentences.¹⁴ On the other hand, the sentences of (24), which I claim to be small clauses, must have nonfinite functional projections if they are true small clauses. However note that (23), which contains undoubted small clauses, constitutes independent evidence that small clauses block scope projection. Additionally, as shown in (20) and (21) a case marked NP with *bir* can outscope the universal quantifier even if it doesn't c-command the universal quantifier in s-structure. Considering the fact that scope is clause bound, the only mechanism that can block the QR is a sentential constituent, though nonfinite. Finally, the fact that these constituents cannot carry agreement category settles the dispute by proving that these structures are nonfinite.

- (25) *Askerler [beni omuzların-da-yım] taşıdılar
Soldiers me shoulders-loc.-agr. carried

3.3 Floating Quantifiers

In such languages as English and French, some quantifiers may surface to the right of the subject as if to float. However, this is disallowed with quantifiers modifying the object.¹⁵ Quantifiers float because the subject raises from spec-*vp* and leaves the quantifier behind (Sportiche 1988, Mathieu 2001). Due to the head-final characteristics of Turkish, floating quantifiers surface when genitive and agreement morphemes are deleted. (26) exemplifies all the facts in Turkish and English.¹⁶

¹¹ Engin Uzun, personal communication.

¹² See §4 for the internal structure of small clauses.

¹³ See Meral (2005) for an argument that resultatives are not classified as small clause by this diagnostic in Turkish.

¹⁴ Copulative sentences in Turkish can appear without any morphology in present tense, but they are still finite.

i. Ben Ahmet

ii. I Ahmet
Ali burada

Ali here

¹⁵ Still see Boskovic (2004) for object floating quantifiers restricted to object pronouns. But there is, to my knowledge, no language reported to float R-expressions.

¹⁶ (26h) is grammatical if *hep* is interpreted as modifying the verb. However, it should be interpreted like (26g). With this interpretation, the sentence is ungrammatical.

- (26) a. All of the men left
b. The men all left
c. Adamlar-ın hep-si gitti
men-gen. all-agr. left
d. Adamlar hep gitti
men all left
e. The player kicked all of the balls
f. *The player kicked the balls all
g. Oyuncu toplar-ın hep-si-ne vurdu
player balls-gen. all-agr.dat. kicked
h. ??/*Oyuncu toplar-a hep vurdu
player balls-dat. all kicked

When we put the so-called IMs through this diagnostic, we see that the accusative argument allows floating quantifiers. (27) indicates that the NPs *boncuklar* and *patatesler* can act like a subject. They must be the subject of the small clause and the position they are moved from must be spec-VP.

- (27) a. Sahilden boncuk toplamıştım ama Ali [o boncuklar-ı hep oda-da] bıraktı
I collected beads from the beach but Ali those beads-acc. all room-loc. left
b. Eski oldukları için Zehra [o patatesler-i hep fritöz-de] kızarttı o akşam
Since they were off Zehra that potatoes-acc. all deep fryer- loc. fried that night.

3.4 Constituent Analysis¹⁷

A constituent is a syntactic unit in a sentence, which is another constituent. A constituent can be a single lexical item or several lexical items may come together to form a constituent. For instance, VP is a syntactic unit made up of a verb and its argument(s). There are some

¹⁷ I should admit that tests for constituency should actually be resorted to in order to provide negative evidence of clausal structure. For example, the fact that two words can be substituted by one single word may not necessarily mean they form a syntactic constituent. Rather, the fact that they cannot be substituted should mean they do not form a constituent. So such tests should be regarded as evidence to the extent that we agree to regard them as evidence.

diagnostics for constituency.¹⁸ Substitution is one of them. Now that constituents are units in the sentence then they should be substituted for. In (28) the pronoun (bunu) replaces the main sentence which is a constituent by definition. Also (29) suggests that this successfully applies to small clauses. In (29) the lexical item *öyle* substitutes the string *hastayı çıplak*.

(28) Mehmet Murat-’ı kandırmişti, ama Murat bunu hiçbir zaman anlamadı
Mehmet Murat-acc. deceived but Murat this never noticed

(29) Doktor [hasta-yı çıplak] muayene etti. Ancak asistanı öyle
Doctor patient-acc. nude examined but his asisstant as such
muayene etmedi
didn’t examine

Grammaticality of (30) in the appropriate context adds a plus to the small clause analysis since IM and accusative argument can be substituted together by a single lexical item. The fact that they can be substituted together hints a constituent structure, which is most probably clausal.

(30) Asistan hastayı yatağı-nda muayene etti. Ama profesör öyle
Intern patient bed-loc. examined but professor as such
muayene etmedi
didn’t examine

Coordination is another syntactic structure resorted to in diagnostic tests. For example, Beavers & Sag (2004) claim that actual coordination is only possible with constituents.¹⁹ Let us now look at Turkish examples to see the case in Turkish. (31) supports Beavers & Sag (2004) by demonstrating that coordination is possible with a word string of the same category.

(31) a. Erkin dün, Mehmet de Cumartesi günü gördüğümüz kızını davet edecek partiye
Erkin yesterday Mehmet clitic on Saturday saw girl invite to party

¹⁸ See Dikken (2001) and Bhatt (2005) for constituent tests.

¹⁹ I do not include the detailed discussion here for space considerations but refer the reader to Beavers & Sag (2004).

b.*Erkin dün, Mehmet de kendi sınıfından gördüğü bir kızı davet edecek partiye

Erkin yesterday Mehmet from his class saw a girl invite to party

dün in (31a) can be coordinated with Cumartesi günü since they both belong to the category of time adverb. dün in (31b), however, cannot be coordinated with an NP. This test classifies IM as the same category constituents when we try to coordinate an object IM string with another object IM string.

(32) Ali'yi mutfak-ta, Veli'yi kiler-de yakaladım

Ali-acc. kitchen-loc Veli-acc. pantry-loc. caught

Grammaticality of (32) should mean that the coordinated words are the same category constituents. Following the above reasoning it must be a sentential constituent.

3.5 Underspecification of Internal Modifiers

Maienborn (2003) repeatedly states that internal modifiers are semantically underspecified (p. 479-485). For example, she writes, “A particular puzzle concerning event-internal locative modifiers is raised by the observation that they tend to have an instrumental or manner reading” (Maienborn 2003, p. 481). Consider the sentences in (33).

(33) a. Der Koch hat das Hähnchen in einer Marihuana-Tunke zubereitet.

The cook has the chicken in a marijuana sauce prepared.

b. Die Bankräuber sind auf Fahrrädern geflüchtet.

The bank robbers have on bicycles escaped.

c. Paul steht auf dem Kopf.

Paul stands on the head.

‘Paul is standing on his head.’

(Maienborn, 2003: 481)

The internal modifier in (33a) is closer to manner adverb than a locative phrase while in (33b) bicycles are interpreted as instrumental. As to (33c), Maienborn (2003) admits that the sentence cannot be interpreted as a locative expression. Rather she agrees that it is surprising that genuine locatives have nonlocative readings.

“[...] On the other hand, if the modifiers in (13) [33] are genuine locatives, then where does this “instrumental/manner flavor” come from? These cases turn out to be a real challenge for an approach that relies on independently motivated and as far as possible unambiguous lexical entries.”

(Maienborn, 2003: 482)

I suggest that predicative analysis of internal modifiers can account for this surprising fact since predicates (thus sententials) can easily act as manner adverbs as in (34)

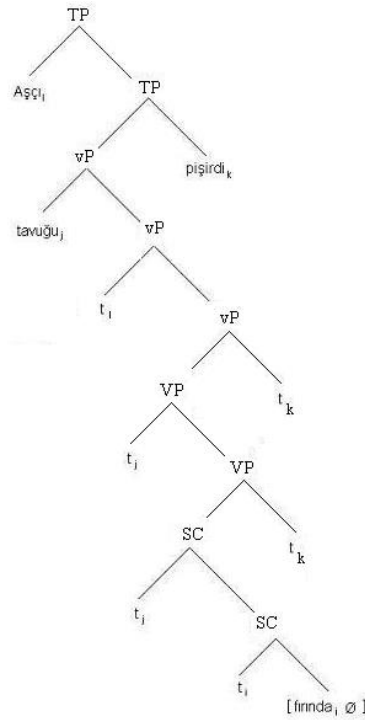
(34) Jack reached the electric bulb by [PRO stepping on the chair]

4. Internal Structure and Derivation of Small Clauses

In this section I will outline the derivation of the sentences which I claim to be small clause in the framework of Bowers (1993, 1997, 2001). Let us start with simple locative small sentences. I propose (36) for the phrase structure of (35).

(35) Aşçı tavuğ-u fırın-da pişirdi
Cook nom. chicken-acc. oven-loc. cooked

(36)

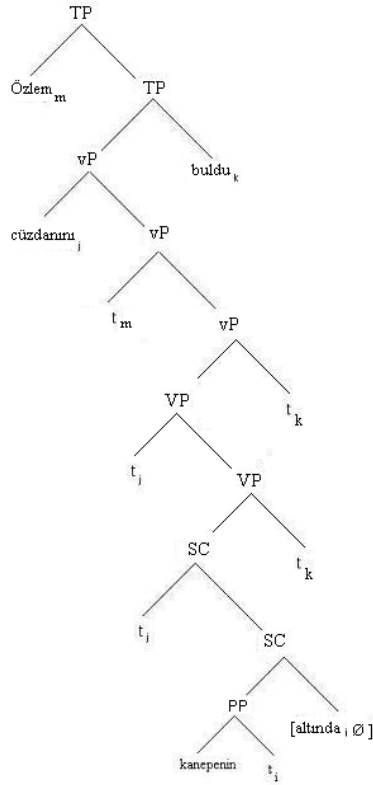
The locative phrase fırında incorporates into the SC-head to theta-mark its argument and/or satisfy the strong V-feature of the SC. As a result of this incorporation, the locative and its argument are in the necessary spec-head configuration for theta-marking. Since the SC is nonfinite, the argument in spec-SC cannot check/match its Case feature thus has to move to spec-vp for Case. So it first moves to spec-VP, canonical object position, for object theta Role of the matrix verb then raises to spec-vp for case-marking. Hence the accusative NP occupies

both the subject position of SC and object position of the matrix clause, which forces us to agree with Hornstein (1999) that there is no upper bound on the number of theta roles an NP can bear.

Postpositional small clauses are another type of small clause that any such theory should adequately account for. (37) has a postpositional small clause for which I propose the derivation in (38).

(37) Özlem cüzdanı-nı kanepenin altın-da buldu
 Özlem her purse-acc. sofa under-loc. found

(38)

As seen in (38), the predicative element of the SC is a PP with an argument in specifier position. The P adjoins to the SC and theta-marks its external argument (cüzdan) in spec-SC. The argument then checks/matches Case with vp and raises to spec-vp, again preceded by movement to spec-VP.

5. Some Implicative Consequences of the Small Clause Analysis of Locatives

Maienborn (2001, 2003) presents prepositional locative phrases (cf. 39a). As a matter of fact, a similar strategy (postposition) is also frequently employed by Turkish, as in (37) and (39b) below.

(39)a. Paul hat zuhause in stiefeln geduscht
 Paul perf. at home in boots took a shower
 Maienborn (2001)

b. Tavuk bu fırının içinde pişti
 Chicken this oven in cooked

(40), on the other hand, suggests that location is not only coded with postpositions whose initial force is to indicate location.

(40) Mahkum-u duruşmaya zırlı araç ile götürdüler
 convict-acc. to the court armoured vehicle with took
 they took the convict to the court in an armoured vehicle

ile (with), a postposition which implies state of being together, points location in (40). Native speaker intuitions suggest that (40) means the convict is located in an armoured vehicle rather than the whole event took place in the vehicle, which is also discarded by world knowledge.

We can conclude that the small clause analysis should be expanded to include postpositional structures. For one thing, thematic relations of (40) are the same as those of (35) and other sentences analysed as small clause.²⁰ Even more interesting is the fact that all these analyses lead us to another conclusion. That is, the postposition selected to indicate location in (40) is actually selected for other thematic relations. For instance, the relation between (31a) and (31b) is the same as the relation between (39b) and its matrix clause counterpart repeated below as (42a,b).²¹

(41) a. Ali Ahmet ile birlikte
 Ali Ahmet clitic with
 b. Ali Ahmet-le birlikte Ayşeyi ziyaret etti

²⁰ No doubt, this reasoning cannot be generalized to all postpositions of Turkish. For example i. and ii. are two sentences in which postpositions cannot be analysed as small clause.

- i. Tamer Gülay ile evlendi
 Tamer Gülay with married
 ii. Ferit bu araba ile ilgileniyor
 Ferit this car with interested

²¹ A point to note is that postpositions whose initial force is to indicate some relation other than location (like *ile* in (41)) do not parallel in small clause predicative and matrix clause predicative uses, i.e. their matrix clause counterpart barely denotes location. This can be accounted for when we assume that this is a limited contamination. This means they have only locative force in small clause predicate uses.

Ali Ahmet-clitic with Ayşe-acc. visited

Ali visited Ayşe with Ahmet

(42)a. Tavuk bu fırının içinde

Chicken this oven in

The chicken is in this oven

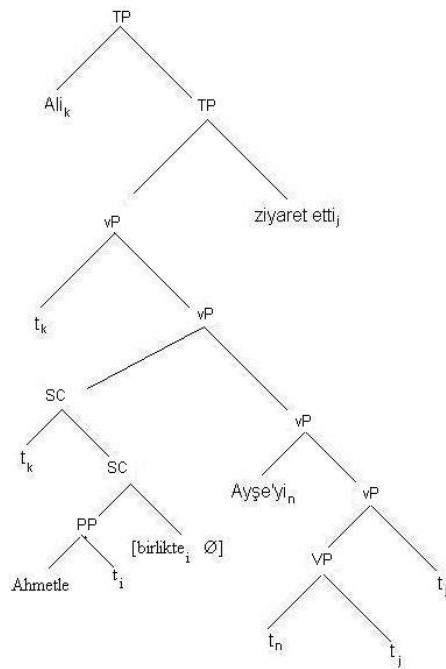
b. Tavuk bu fırının içinde pişti

Chicken this oven in cooked

This implies there is a small clause in most, but not all, of the postpositions in Turkish irrespective of locative initial force or not. However, this exceeds the scope of this paper and deserves deeper consideration.

Finally, phrase structure of (41b) should be as in (43).

(43)

Once again, the PP complement (birlikte) of the SC with an argument in specifier position is the predicate of the SC. Since SC is adjoined to the vp, the PP subject (Ahmet) and SC subject (Ali) are not at the same time the main clause object. So the argument in spec-VP checks/matches accusative with v and raises to spec-vp. P incorporates into the SC and assigns its external theta

Role to the spec of SC, i.e. Ali. Then Ali raises to spec-*vp* and receives its second theta Role (subject of the main clause) from *v+V*. Finally Ali checks/matches nominative with TP and raises to spec-TP.

6. Result

This paper claims to achieve a dual analysis for locatives and attribute the third class, i.e. Internal Modifiers, to a more general and already established category, so that we reach a better organized and more unitary theory of language. Hence it seems that we have a better analysis than the tripartite locative classification on the conceptual ground that grammatical categorization should be minimized and where possible deduced from more general categories. In addition to being more unitary, the new organization of locatives nicely explains the peculiar observations like non-projecting scope and semantic underspecification of locatives. The small clause analysis defended here is also promising in that it opens the way to a small clause analysis for postpositionals with an initial force other than location. If we achieve a small clause analysis for such constructions we will have attained a more comprehensive theory of small clauses by including some scattered categories.

REFERENCES

- Beavers, J., Sag, I. A., 2004. Coordinate Ellipsis and Apparent Non-Constituent Coordination. HPSG04 conference proceedings. Stanford University, Stanford.
- Bowers, J., 1993a. The Syntax of Predication. *Linguistic Inquiry* 24, 591-656.
- Bowers, J., 1997. A Binary Analysis of Resultatives. Proceedings of the 1997 Texas Linguistics Society Conference: 43-58.
- Bowers, J., 2001. Predication. In: Baltin and Collins (eds.) *The Handbook of Contemporary Syntactic Theory* Blackwell, Oxford, pp 299-333.
- Chomsky, N., 1995. *The Minimalist Program*. The MIT Press, Cambridge, MA.
- Dikken, M. D., 2001. The Syntax of Non-Verbal Predication and The Copula. Ling81500-Advanced Syntax, lecture notes. CUNY Graduate Center.
- Huang, C.-T. J., 1993. Reconstruction and The Structure of *vP*: Some Theoretical Consequences. *Linguistic Inquiry* Volume 24, Number 1, Winter 1993: 103-138.
- Hoekstra, T., Mulder, R., 1990. Unergatives as Copular Verbs: Locational and Existential Predication. *The Linguistic Review* 7:1-79.
- Hornstein, N., 1995. *Logical Form: From GB to Minimalism*. Blackwell, Oxford.
- Hornstein, N., 1999. Movement and Control. *Linguistic Inquiry*, 30, 69-96.
- İşsever, S., 2003. Information structure in Turkish: The word order-prosody interface. *Lingua* 113, 1025-1053.
- Kuram, K., 2006. Some Syntactic Properties of Locatives in Turkish. Unpublished MA thesis. Ankara University, Ankara.
- Maienborn, C., 2001. On The Position and Interpretation of Locative Modifiers. *Natural Language Semantics* 9: 191-240.

- Maienborn, C., 2003. Event-Internal Modifiers: Semantic Underspecification and Conceptual Interpretation. In: E. Lang, C. Maienborn & C. Fabricius-Hansen (eds.), *Modifying Adjuncts*. Berlin: Mouton de Gruyter, 475-509.
- Mathieu, E., 2001. French Floating Quantifiers and Scope. *Durham Working Papers in Linguistics*, 7. 63-80.
- Meral, M. E., 2005. Türkçe’de Sonuç Bildirgeli Yapıların Sözdizimsel İncelemesi, *Proceedings of 19th National Conference on Linguistics*, Şanlıurfa.
- Muromatsu, K., 1997. Two Types of Existentials: Evidence From Japanese. *Lingua* 245-269.
- Rafel, J., 2000. *Complex Small Clauses*. Ph. D. Dissertation, Universitat Autònoma de Barcelona.
- Rafel, J., 2001. The Syntax of Small Clause Predication. *Papers in Linguistics*, Vol. 26. In *The Syntax of Predication*, ZAS Berlin.
- Sportiche, D., 1988. A Theory of Floating Quantifiers and its Corollaries for Constituent Structure. *Linguistic Inquiry* 19: 425-449.
- Stowell, T., 1981. *The Origins of Phrase Structure*. Ph.D. dissertation, MIT.
- Tang, S. W., 2001. *On QU-Features*. Manuscript.
- Tosun, G., 1999. Specificity and Subject-Object Positions/Scope Interactions in Turkish. Paper presented at the First Manchester Conference on Turkic Languages, Harvard University.
- Zwart, C. J.W., 1992. Dutch Expletives and Small Clause Predicate Raising. *Proceedings of NELS 22*, 477-491.

YENİ İLETİŞİM ORTAMINDA MEDYA-ÇOCUK İLİŞKİSİNİN MEDYA OKURYAZARLIĞI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Seçil UTMA¹

Özet

Teknolojik gelişmeler neticesinde yeni medya araçları, hemen her yaşam kesimi tarafından sıklıkla kullanılır hale gelmiştir. Günlük yaşam pratiklerinde büyük yer tutan bu araçların sık kullanımı, yeni medyanın bilinçli ve doğru kullanımı konusunda bir takım endişeleri beraberinde getirmekte, özellikle çocuklar söz konusu olduğunda durumun ciddiyeti daha da artmaktadır. Çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimlerinde, dünyayı anlamlandırmalarında yeni medya araçlarının önemli rolü bulunmaktadır. Medya iletileri karşısında savunmasız durumda bulunan çocukları korumak, medyanın olumsuz etkilerini azaltmak noktasında gündeme gelen medya okuryazarlığı, önemli bir beceri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu araçların kontrollü ve sağlıklı kullanımı konusunda küçük yaşlardan itibaren verilen medya okuryazarlığı eğitimi büyük önem taşımaktadır. Çocukların ve gençlerin yeni medyayı etkin ve verimli kullanmaları noktasında farkındalıklarının artırılması büyük önem taşımaktadır. İnternet kullanımında yasaklamaların tek başına bir çözüm olmadığı bilinerek, içselleştirilmiş bir takım davranışlar kazandırılarak internetin sağlıklı kullanımı konusunda çocuklara rehberlik yapılmalıdır. Çalışmada yeni medya kavramı üzerinde durularak, yeni medya ortamında çocukların bu araçlarla ilişkisi, medya okuryazarlığı çerçevesinde kuramsal olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, medya, yeni medya ve medya okuryazarlığı.

EVALUATION OF MEDIA-CHILD RELATIONSHIP IN THE CONTEXT OF MEDIA LITERACY IN NEW COMMUNICATION ENVIRONMENT

Abstract

Together with the developing technology, new media tools have a great place in daily life practices. Accurate and reliable use of new media tools that influence the user from almost all age groups is important, the severity of the situation increases in the case of children. Together with the developing technology, new media tools have a great place in daily life practices. Accurate and reliable use of new media tools that influence the user from almost all age groups is important, the severity of the situation increases in the case of children. With the opportunities it provides, then new media has positive and negative effects on the physical and psychological development of children. While new communication Technologies contribute to children becoming more democratic, creative and responsible individuals, they create some problems about the distinction between virtual and reality Medialiteracy, which is on the agenda to protect children who are vulnerable to media messages and to reduce the negative effects of media, is an important skill. In this study, the concept of new media has been emphasized and their relationship of children with these tools in the new media has been examined theoretically within the framework of medialiteracy.

Keywords: New Media, Communication, Children, Children and Media, Media Literacy.

¹ Öğrt. Gör.Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Atça Meslek Yüksekokulu, Halkla İlişkiler ve Tanıtım ABD, e-posta: secilut@hotmail.com

GİRİŞ

İletişim teknolojileri alanında yaşanan gelişmeler, birçok alanda eski değerlerin terk edilerek, “yeni” olanların benimsenmesine yol açarken, bu dinamik sürecin ana aktörü olarak bilgi ve iletişim teknolojileri karşımıza çıkmaktadır.

Geleneksel iletişim ortamlarından farklı olarak zaman ve mekân kavramlarından bağımsız bir şekilde interaktif iletişime imkân tanıyan yeni medya araçları, var olan iletişim kalıplarını da dönüşüme uğratmaktadır. Günlük yaşam pratiklerimizin sanal ortama taşınmasına aracılık eden yeni medya, zaman ve mekândan bağımsız olarak bilgi ve iletişim açısından önemli avantajlar sağlarken, yeni toplumsallaşma biçimlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

Toplumsallaşma sürecinde çocuklar ebeveynleri ve okul arkadaşları ile kurdukları yüz yüze iletişimin dışında kitle iletişim araçları ve özellikle de son yıllarda internet teknolojisi ile tanışmaktadır. Sohbet etme, ödev yapma, video izleme, eğlence ve oyun amaçlı olarak günlük yaşamının büyük bir bölümünü sosyal paylaşım sitelerinde geçiren çocuklar, yüz yüze iletişimin gerçekleştiği gerçek dünyanın dışında, sanal bir dünya ile de tanışmaktadır.

Bireysel erişim açısından birçok avantajı bir arada sunan yeni iletişim teknolojileri, bir takım güvenlik sorunlarını beraberinde getirmektedir. Yeni medya sunduğu olanaklarla çocukların fiziksel ve psikolojik gelişimi üzerinde olumlu ve olumsuz bir takım etkilere yol açmaktadır.

Son yıllarda yapılan tartışmalarda medya iletileri karşısında savunmasız durumda bulunan çocukları korumak, medyanın olumsuz etkilerini azaltmak noktasında medya okuryazarlığı konusu gündeme gelmiştir. Medya okuryazarlığı ile amaçlanan kişilerin farklı formatlardaki medya metinlerine erişerek bunları doğru bir şekilde analiz edebilmeleri ve gerektiğinde kendi medya metinlerini oluşturabilme becerisi kazandırmaktır. Burada amaçlanan bireyi korumaktan ziyade daha etkin izleyici ve okuyucu olmasına katkıda bulunmaktadır. Medyadan kitlelere ulaşan sayısız enformasyon karşısında seçici olabilmek noktasında medya okuryazarlığı konusu önem taşımaktadır. Uyku saatleri dışında her an internetle iç içe olan çocuklar için medya okuryazarlığı eğitimi bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çocukların karşılaştıkları medya metinlerine eleştirel ve analitik bir bakış açısıyla yaklaşmaları, medya okuryazarlığı açısından önem taşımaktadır. Burada amaçlanan çocukları izledikleri, okudukları medya metinlerinin kurgulanmış olduğu konusunda bilinç kazandırmak, sanal ve gerçek dünya arasındaki farkı kavramalarını sağlamaktır, Medya okuryazarlığı eğitimi ile çocukların medya mesajlarını doğru analiz edebilmesi, yeni mesajlar oluşturma yetisine sahip olması, var olan tehditleri ve riskleri algılaması hedeflenmektedir. Medya okuryazarlığı konusunda bilinçli olan birey medya endüstrisinin ekonomik ve idari yapısı hakkında bilgi sahibi olabileceği gibi, kitle iletişim araçlarının inanç, davranışlar ve değerler üzerindeki etkisinin bilincinde olacak, değişik kaynaklardan kendisine ulaşan bilginin doğruluğunu değerlendirme aşamasında eleştirel bir yaklaşım sergileyecektir (Özad,2011, s.89).

1.YENİ MEDYA KAVRAMI

Son yıllarda yaşanan teknolojik gelişmeler, iletişim alanında da yeni oluşumlara sahne olmuş, bunun sonucu olarak yeni medya ortamlarının gündelik yaşam pratiklerine egemen olmasına zemin hazırlamıştır. Önemli toplumsal dönüşümleri beraberinde getiren yeni medya araçları, toplumsal yapıyı şekillendirerek, yeni ilişki biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sahip olduğu donanımlarla bireylere daha zengin bir içerik sunan yeni medya araçları önemli bir toplumsallaşma aracı olarak işlev görmektedir.

Geleneksel iletişim ortamlarından farklı olarak zaman ve mekân kavramlarından bağımsız bir şekilde interaktif iletişime imkân tanıyan yeni medya araçları, var olan iletişim kalıplarını da dönüşüme uğratmaktadır. Dijital iletişim ve yeni medya araçları toplumsal yaşamın önemli bir parçası haline gelmiş, gelişen teknolojinin de etkisiyle geleneksel kitle iletişim ortam ve araçlarından farklı sistemler hayatımıza girmiştir. Kullanıcılara düşüncelerini özgürce ifade edebilecekleri ortamlar sunan sanal ortam, kitleleri bir araya getirerek, etkileşime olanak tanınması nedeniyle geleneksel iletişim araçlarından ayrılmaktadır.

Sayısal (dijital), eş zamanlı ve karşılıklı iletişime olanak tanıyan yeni medya araçları, sürekli bir gelişim göstererek, kullanıcıların günlük yaşam pratiklerinde giderek daha fazla yer tutmaktadır (Büker, 2013, s.137-138).Karşılıklı etkileşime olanak tanınması nedeniyle geleneksel medyadan ayrılan yeni medya ortamında bireyler aktif birer tüketici olarak yer almaktadır.

Geleneksel medyadan farklı olarak yeni iletişim teknolojileri ve uygulamalarını ifade eden yeni medya, sahip olduğu donanımlarla bireylere daha zengin bir içerik sağlarken, kendilerini özgürce ifade edebilecekleri bir platform sunmaktadır. Dijital bir kodlama sistemine sahip yeni medya ortamları, bireylerin karşılıklı bir biçimde etkileşimine imkân tanırken, enformasyon çağının en temel aracı olarak öne çıkmaktadır (Yengin, 2012, s.128-132). Toplumsal yaşamı yeni baştan biçimlendiren yeni medya ortamları, farklı kamusal ortamların da oluşmasına aracılık etmektedir.

Geleneksel medyanın monolog yapısının aksine kesintisiz ve interaktif bir iletişime olanak tanıyan yeni medya araçları toplumu bir ağ toplumuna dönüştürmekte; toplum bireyleri arasında karşılıklı bir biçimde bilginin elde edilmesinde, toplanmasında ve aktarılmasında etkileşime olanak tanımaktadır. Günlük yaşam pratiklerimizin sanal ortama taşınmasına aracılık eden yeni medya, zaman ve mekândan bağımsız olarak bilgi ve iletişim açısından önemli avantajlar sağlarken, yeni toplumsallaşma biçimlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

Pek çok alanda eski değerlerin yerini “yeni” olanlara bıraktığı iletişim çağında, bu aktif ve dinamik sürecin ana aktörü olarak bilgi ve iletişim teknolojileri karşımıza çıkmaktadır. Kullanıcılara sağladığı avantajlar nedeniyle geleneksel medya karşısında güçlü bir alternatif olarak yer alan yeni medya, karşılıklı etkileşime olanak tanırken, bireylerin duygu ve düşüncelerini paylaşmalarına imkân tanımaktadır. Bireyler bu araçlar sayesinde yalnızca bilgiye ulaşmakla kalmamakta aynı zamanda bilgiyi üreten aktif kullanıcı durumuna gelmektedir. Yeni

medya araçları günümüzde kişilerarası iletişimden siyasete, eğitimden sağlığa kadar yaşamın hemen her alanında yaygın olarak kullanılmaktadır.

Hız, görsellik ve sunumun ön planda olduğu yeni medya ortamında kullanıcılar alıcı konumundan çıkarak, aynı zamanda içeriğin üretilmesine katkı koyan kaynak durumuna geçmektedir. Bu da yeni medya ortamlarının içeriklerinin hedef kitlenin özelliklerine ve taleplerine göre düzenlenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Sosyal ağlar toplumsallığın sanal alanda bir devamı olarak görülürken, gerçek ve sanal dünya arasındaki ayrımın giderek ortadan kalkmasına yol açmaktadır (Erdoğan, 2013, s.207). Kullanıcılar bu sanal gerçeklik içerisinde her geçen gün daha fazla vakit harcamakta, bireysel ihtiyaçlarını çoğu zaman bu sanal ortamda karşılamaya çalışmaktadır.

1.1 Yeni Medya Ortamları ve Çocuk Bireyler

Toplumsallaşma sürecinde çocuklar ebeveynleri ve okul arkadaşları ile kurdukları karşılıklı birebir ilişkilerin dışında kitle iletişim araçları ve özellikle de son yıllarda internet teknolojisi ile tanışmaktadır. Sohbet etme, ödev yapma, video izleme, eğlence ve oyun amaçlı olarak günlük yaşamının büyük bir bölümünü sosyal paylaşım sitelerinde geçiren çocuklar, yüz yüze iletişimin gerçekleştiği gerçek dünyanın dışında, sanal bir dünya ile de tanışmaktadır. Yeni iletişim teknolojileri sayesinde bireylerin ilişki kalıpları ve kişisel yaşantıları bir dönüşüme uğramaktadır (McLuhan,2005, s.8).

Teknolojik gelişmelere paralel olarak internet kullanımının giderek yaygınlık kazanması, sağlıklı ve problemlili internet kullanımı gibi kavramların tartışılmasına yol açmıştır. İnterneti, uygun süreler içerisinde ve belirli bir amaç doğrultusunda kullanım ‘sağlıklı internet’ kullanımı olarak adlandırılmakta, bu kişiler gerçek ve sanal dünya arasındaki ayrımı net olarak yapabilmektedir (Davis,2001,s.187-195). Sağlıksız internet kullanıcıları arasında ise bu ayrım ortadan kalkarken, bireyler günlük yaşamlarında bir takım olumsuzluklarla karşılaşmakta, ‘internet bağımlılığı’ adı verilen bir durum ortaya çıkmaktadır. İnternet kullanımına sınırlama getirememeye, internete ulaşamadığında kaygı duyma, bilinen zararlarına rağmen kullanıma devam etme gibi belirtilerle kendisini gösteren internet bağımlılığı, bireyin günlük hayatını sekteye uğratmaktadır (Beard ve Wolf, 2001, s.377-380; Sırakaya ve Seferoglu, 2013, s.356-368).

Yeni iletişim teknolojileri, bireysel erişim konusunda bir takım avantajlar sunarken, bir takım güvenlik sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Yeni medya sunduğu olanaklarla çocukların fiziksel ve psikolojik gelişimi üzerinde olumlu ve olumsuz bir takım etkilere yol açmaktadır. Yeni iletişim teknolojileri çocukların daha demokratik, yaratıcı, sorumluluk sahibi bireyler olmalarına katkı sağlarken, sanal ile gerçeklik ayrımı konusunda bir takım sıkıntılara yol açmaktadır. “*Sanal ile gerçeklik arasında kurulacak birebir örtüşen bir ilişki, ister istemez kapitalist üretim biçimine özgü derin yabancılaşmanın izlerini taşır. Hemen hemen bütün içeriğin eğlence ya da tüketime yönlendiren dolaylı unsurlarla donatıldığı tasarımlar, gerçeklikle kurulan ilişkiyi sanalla kurulan bir ilişki haline getirir*” (Oaksand, aktaran Buckingham, 2007, s.76).

Teknolojik gelişmeler gerek yetişkinler gerekse çocuklar arasında televizyon, internet, sosyal medya, cep telefonu gibi birtakım bağımlılıkların gelişmesine yol açmaktadır. Sanal dünyanın olumlu ve olumsuz etkileri konusunda tartışmalar devam ederken, bu teknolojinin

doğru bir şekilde kullanılmaması durumunda çocukların gelişimi ve sağlığı üzerinde zararlı etkilerinin olacağı konusunda yaygın bir görüş bulunmaktadır. (Arısoy, 2009,s.5-67; Griffiths,1995, s.14-19). Dijital teknolojinin çocukların günlük yaşam pratiklerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmesi, onların akranları ile kurdukları yüz yüze iletişimin sınırlanmasına yol açarken, bireysel bir takım oyunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. (Rosen ve diğ.2014, s.364-365).Dijital teknoloji çocukların pasif alıcılar olmalarına ve çevreleri ile daha az iletişim kurmalarına yol açarken, şiddet içeren dijital oyunlarda şiddet; amaca ulaşmak, yenmek, hükmetmek ve sorun çözme aracı olarak gösterilmektedir (Toran ve diğ., 2016, s.22-63).

Sosyal ağların kontrol edilmesi zor bir iletişim aracı olması çocukları tehdit etmekte, bilinçsiz kullanım nedeniyle çocuklar başta şiddet içeren siteler olmak üzere, birçok platforma erişebilmektedir. Hemen her yaş kesiminden kullanıcı için bilgiye ulaşmanın en kolay ve hızlı aracı olan internet, bu yaş kesimi arasında en sık kullanılan ve popüleritesini giderek arttıran bir iletişim aracı durumundadır. İnternet ortamında ve sosyal ağlarda karşılaşılan ve içerisinde şiddet, cinsellik barındıran yayınlar çocuklar için kötü örnek teşkil etmekte, bir takım yanlış tutum ve davranışların benimsenmesine yol açmaktadır. İnternet teknolojisinde yaşanan gelişmeler neticesinde geleneksel medyada yer alan şiddet, sanal dünyada da kendisine yer bulmaktadır. İnternet ortamında yer alan macera ve savaş oyunlarında ölmek, öldürmek, saldırganlık normal bir davranış gibi sunulmakta ve çocuklar arasında şiddete eğilimi arttırmaktadır.

Şiddet ve cinsel içerikli programlara sıklıkla maruz kalmak çocuklarda şiddet, saldırganlık, içe kapanma gibi bir takım olumsuz davranışların oluşmasına yol açmakta, bu etkilere maruz kalan çocuklar arasında saldırganlık ve şiddete başvurma eğilimlerinde artış yaşanmaktadır (Anderson ve Bushman, 2001, s.353-359). Bu tarz içeriklerde şiddet içeren davranışların eğlenceli bir şekilde yansıtılması, başkasına verilen fiziksel zararın bir şekilde ödüllendiriliyor olması, çocuk ve gençler arasında şiddetin meşru bir davranış olarak algılanmasına neden olmaktadır.

İnternet teknolojisi, doğru bir biçimde kullanılmadığında bu araçlar karşısında savunmasız durumda olan çocuklar için birtakım problemleri beraberinde getirmektedir. Fiziksel sağlığı olumsuz yönde etkilemesi, iletişim sorunları, siber zorbalık, istismar, güvenlik ve bilgi gizliliği bu olumsuzlukların başlıcalarıdır (Baer ve diğ., 2012, s.728-735). Uzun saatler ekran karşısında kalan çocuklarda fiziksel aktivite azlığına bağlı olarak obezite geliştiği görülmektedir (Kaewpradub, 2017, s.718). Yapılan bir çalışmada günde 7 saatten fazla internet kullanan genç kızlar arasında saldırgan davranışlarda artış olduğu, aşırı internet kullanımının gençlerde bir takım psikolojik sorunlara yol açtığı bildirilmiştir (Hoare ve diğ. 2017, s.365). Sosyal medya karşısında geçirilen sürenin uzaması kaygı düzeyi arttırırken, uyku kalitesinin düşmesine ve özbenlik saygısının azalmasına yol açmaktadır (Woods ve diğ., 2016, s.51).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2010 yılında gerçekleştirilen Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması çarpıcı sonuçlar ortaya koymaktadır. Buna göre hanelerde internete erişim oranı 2010 yılında yüzde 41.6 iken, 2014 yılında bu rakam yüzde 60.2'ye çıkmıştır (www.tuik.gov.tr). Bu rakama akıllı telefonlardan internete erişim dahil edildiğinde durumun ciddiyeti ortaya çıkmaktadır. 2010 yılının Haziran ayı istatistiklerine göre Türkiye'de internet kullanıcısı sayısı 35 milyon kişi olarak ifade edilirken, bu rakam yaklaşık

ülke nüfusunun yüzde 44,4 ünü oluşturmaktadır. İnternet kullanıcısı sayısındaki artış 2000-2008 yılları arasında % 1225 olarak belirlenmiştir (IWS, 2013). Yaklaşık olarak her 2 kişiden birinin internet kullanıcısı olduğu ülkemizde, bu sayı her geçen gün artmaktadır. Çocukların sosyal paylaşım sitelerinde kolaylıkla arkadaş edinebilmesi, şiddet ve cinsellik unsuru taşıyan yazı ve görsellerle sıklıkla karşılaşılması ve girilen sitelerin ebeveynler tarafından takip edilememesi, özellikle ilköğretim çağındaki çocuklar için risk oluşturmaktadır.

TÜİK tarafından 2013 yılında yapılan başka bir araştırma da, çocukların yeni iletişim teknolojilerini kullanma alışkanlıkları konusunda çarpıcı sonuçlar ortaya koymaktadır. Söz konusu araştırma sonuçlarına göre bilgisayar kullanımına ortalama 8 yaşında başlanırken, internet kullanım yaşı dokuzdur. Çocukların yüzde 24.4'ünün kendi bilgisayarını, yüzde 13.1'nin cep telefonu bulunmaktadır. İnternet çoğunlukla (yüzde 84. 8) ödev yapmak, yüzde 79.5'u oyun oynamak, yüzde 53.5'i de sosyal ağlara katılmak için kullanılmaktadır ([http:// www.tuik.gov.tr](http://www.tuik.gov.tr)). Araştırma sonuçlarının da gösterdiği gibi çocuklar yeni medyayı yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Söz konusu rakamlar çocukların yaşamlarının bir bölümünde medyanın olumlu ya da olumsuz etkilerine maruz kalacağı konusunda ipuçları vermektedir.

Günlük yaşamın önemli araçlarından biri durumunda olan internet teknolojisinin, bu olumsuzlukları yanında olumlu bir takım etkileri de bulunmaktadır. Çocukların analiz yapma, hızlı karar verme becerilerinin gelişmesinde etkili olan yeni medya teknolojisi, eğitim aracı olarak kullanılması durumunda onların zihinsel ve sosyal gelişimine de önemli katkılar sağlamaktadır (Bremer, 2005: 405). Buna ek olarak, internet çocukların kendini ifade edebilme, yaratıcılık yeteneklerini geliştirmektedir (a.g.e: 28).

Timisi'nin (2011,s.142) de belirttiği gibi: “Yeni medyaların yaygınlık kazanması, enformasyon kanallarının ve miktarının artması, ulus devletin küresel dünya düzeni çerçevesinde giderek azalan gücü, medya alanının ticarileşmesi gibi nedenlerle çocukların medyaya karşı korunması konusunda politika üretmek bir küresel sorumluluk/ zorunluluk halini almıştır. Bu alandaki politika süreci, çocukları insan yaşamındaki en korunmasız dönemi olarak ayrıcalıklı bir yere oturturken, özel önlemler almaya ve bunların uygulanmasını takip etmeye dayalıdır.”

2.MEDYA OKURYAZARLIĞI

Kitle iletişim araçlarının etkileri konusunda 1930'lu yıllardan bu yana birçok araştırma yapılmış, bu araçların olumlu ve olumsuz etkileri birçok araştırmacı tarafından tartışılmıştır. Bu araçların gerek bireyler gerekse de kitleler üzerinde büyük etkileri olduğu görüşü ağır basarken, bu araçların olumsuz etkileri de tartışılmaya başlanmıştır. Medya iletileri karşısında savunmasız durumda bulunan çocukları korumak, medyanın olumsuz etkilerini azaltmak noktasında medya okuryazarlığı konusu gündeme gelmiştir. Medya okuryazarlığı eğitimi ile amaçlanan kişilerin farklı formatlardaki medya metinlerine erişerek bunları doğru bir şekilde analiz edebilmeleri ve gerektiğinde kendi medya metinlerini oluşturabilme becerisi kazandırmaktır.

“Medya Okuryazarlığı Genel İlkeleri” başlıklı makalesinde bireylerin dünyayı öncelikle medyadan öğrendiğini, medyanın gerçekliği yorumlayarak kitlelere aktardığını vurgulayan Patricia Aufherheide'ye göre medya gerçekliği inşa etmektedir. İçerisinde birtakım ideoloji ve

değerleri barındıran medya iletileri, kurgudan ibarettir (Aufderheide, <http://newsreel.org/articles/aufderhe.htm>). Medyadan kitlelere ulaşan sayısız enformasyon karşısında seçici olabilmek noktasında medya okuryazarlığı konusu önem taşımaktadır. Uyku saatleri dışında her an internetle iç içe olan çocuklar için medya okuryazarlığı eğitimi bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günlük yaşantının ayrılmaz bir parçası haline gelen dijital teknoloji etkileşimli bir özelliği sahip olması yanında, farklı iletişim boyutlarının aynı anda gerçekleşmesine imkân sağlaması nedeniyle kullanıcılara büyük avantajlar sunmaktadır. Medyanın artan çeşitliliği ve hemen her yaştaki bireyi etki altına alabilme gücü, medya okuryazarlığı kavramının önem kazanmasına yol açmıştır (Kurt ve Kürüm, 2010, s.2).Medya okuryazarlığı ile medya mesajları karşısında bilinçli tercihler yapabilen aktif kullanıcıların yetiştirilmesi amaçlanmaktadır (Özonur ve Özalpman, 2009, s.196)

Hobbs da (2004,s.122), ‘Medya Okuryazarlığı Hareketinde Yedi Büyük Tartışma’ adlı makalesinde aşağıdaki hususlara vurgu yaparak, medya okuryazarlığı konusundaki tartışmalara dikkat çekmektedir: “Medya okuryazarlığı eğitimi çocukları ve gençleri medyanın olumsuz etkilerinden korumayı amaçlamalı mıdır? Medya üretimi medya okuryazarlığı eğitiminin temel bir özelliği olmalı mıdır? Medya okuryazarlığı popüler kültür metinlerine odaklanmalı mıdır? Medya okuryazarlığının daha doğrudan bir politik ve ideolojik gündemi olmalı mıdır? Medya okuryazarlığı okul temelli ilk ve orta öğretim eğitim ortamlarına odaklanmalı mıdır? Medya okuryazarlığı özelleşmiş bir konu olarak mı öğretilmelidir, yoksa mevcut konuların bağlamı içine mi yerleştirilmelidir?”

Medya okuryazarlığı ile ilgili olarak kitlelere ulaşan mesajların doğru değerlendirilmesi adına bazı dinamiklerin göz önüne alınması gerekmektedir. Mesajın kim tarafından, hangi amaçla üretildiği, mesajın ilgi çekici kılınması adına hangi tekniklerden yararlandığı, söz konusu mesajda hangi değerlere ve görüşlere yer verilirken, hangilerinin göz ardı edildiği gibi hususlar önem taşımaktadır (İnal, 2011,s. 421).

Medya okuryazarlığı konusunda bilinçli olan birey medya endüstrisinin ekonomik ve idari yapısı hakkında bilgi sahibi olabileceği gibi, kitle iletişim araçlarının inanç, davranışlar ve değerler üzerindeki etkisinin bilincinde olacak, değişik kaynaklardan kendisine ulaşan bilginin doğruluğunu değerlendirme aşamasında eleştirel bir yaklaşım sergileyecektir (Özad, 2011, s.89).

Medya okuryazarlığı eğitimi ile çocukların medya mesajlarını doğru analiz edebilmesi, yeni mesajlar oluşturma yetisine sahip olması, var olan tehditleri ve riskleri algılaması hedeflenmektedir. Ancak medya işletmelerinin kar kaygısıyla çocukları düşünmeden yaptıkları yayınlar, ailelerin bu konudaki bilinçsizliği, okullarda verilen eğitimin yetersizliği gibi hususlar, söz konusu amaçlara ulaşma noktasında sıkıntılar yaratmaktadır. Belirlenen hedeflere ulaşılması durumunda çocuklar medya iletileri konusunda nelerin fırsat, nelerin kendileri için risk ve tehdit oluşturacağı hakkında bilgi sahibi olabilecektir.

Günümüzde internet aracılığıyla bireyler dünyanın dört yanından değişik formatlardaki bilgiye erişebilmekte, ancak bu bilgi yığını içerisinde hangilerinin doğru hangilerinin yanlış olduğu konusunda sıkıntılar yaşamaktadır. Medya okuryazarlığı ile amaçlanan bireylere doğru

ve güvenilir bilgiye ulaşabilme becerisi kazandırarak, ihtiyaç duydukları bilgilere en doğru ve kısa sürede ulaşmalarını sağlamaktır.

Çocukların karşılaştıkları medya metinlerine eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmaları, medya okuryazarlığı açısından önem taşımaktadır. Burada amaçlanan çocukları izledikleri, okudukları medya metinlerinin kurgulanmış olduğu konusunda bilinç kazandırmak, sanal ve gerçek dünya arasındaki farkı kavramalarını sağlamaktır, Ayrıca medya üretme becerisi ile herhangi bir konu ya da durumla ilgili olarak görüşlerini görsel, yazılı, işitsel araçlarla paylaşma yetisi kazandırmak, medya okuryazarlığı kapsamında önem taşımaktadır. Medyanın çocukların kendilerini gerçekleştirme, düşüncelerini özgürce ifade edebileceği bir platform olması yanında, onların zihinsel ve bedensel gelişimine zarar verebilen bir araç olduğu da unutulmamalıdır.

İnternette okuduğu bir habere ya da televizyonda izlediği bir reklama eleştirel bir açıdan yaklaşmayan çocukların, sosyal gerçeklikleri algılama konusunda sıkıntı yaşadıkları görülmektedir. “Amerikan Pediatri Kurumu araştırmaları televizyon, sinema, bilgisayar oyunları, internet uygulamaları, reklamlar, dergiler, kitaplar gibi medya metinlerinin çocuklara olumlu katkılarının yanı sıra olumsuz etkilerinin de olabileceğini belirtmişlerdir. Bu olumsuz etkilerin; çocukların şiddete eğilim göstermeleri, fazla hareketsiz kalmaktan ötürü vücut şeklinin değişmesi (obezite), tütün, alkol ve uyuşturucunun yaygınlaşması şeklinde olabileceği dile getirilmiştir” (APA, 1999). Medya kısa veya uzun dönemde çocuklar üzerinde fiziksel ve duyuşsal anlamda olumsuz sonuçlar doğurabilecek etkilere yol açmaktadır (Potter, 2005, s.26).

Ülkemizde 2000’li yıllarda öncelikle beş pilot okulda daha sonra da tüm ülkede seçmeli ders olarak 6,7 ve 8.sınıflarda okutulmaya başlanan medya okuryazarlığı dersi, 2006 yılında RTÜK ile Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu arasında imzalanan protokol sonucunda müfredata eklenmiştir. Ancak dersi verecek öğretmenlerin bu konuda bilgi düzeylerinin yetersiz olması, bu derslerde çoğunlukla fen, sosyal bilgiler, Türkçe gibi derslerin işlenmesi nedeniyle beklenen hedeflere ulaşamadığı görülmektedir (Hasdemir, 2012, s.30, 31). RTÜK tarafından 2014/2015 eğitim yılında 8.sınıfta okuyan 13-16 yaş arası 1273 öğrenci üzerinde gerçekleştirilen araştırmada, öğrencilerin yüzde 44’ünün dersin içeriğinin ve işleyiş biçiminin geliştirilmesi gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Çalışmada, ders içi uygulamaların artırılarak, ders esnasında medya araçlarının etkin kullanılmasının öğrenciler açısından daha faydalı olacağı ifade edilmiştir (RTÜK, 2016, s.235).

Medya okuryazarlığının ilköğretimde mevcut müfredat programlarına “ara disiplin” veya “beceri” olarak dâhil edilmesi, ortaöğretimde ise ayrı bir ders olarak yer alması ile daha etkili bir medya okuryazarlığının gerçekleştirileceğini ifade eden Altun (2008, s.33), “ Medya Okuryazarlığı dersi, ilköğretim 6, 7 ve 8. sınıflarda seçmeli olarak verilecek bir derstir. Dolayısıyla öğrenciler ne ilköğretimin ilk kademesinde ne de ilköğretimin ikinci kademesinde medya okuryazarlığı konusunda herhangi bir eğitimden geçmemektedir. Öğrenciler özellikle ilköğretimin ikinci kademesine gelene kadar medyanın olumsuz etkilerine maruz kalmaktadırlar. Bu durum bir diğer dezavantaj olarak dikkat çekmektedir. Medya okuryazarlığının mevcut ilköğretim programlarına dâhil edilmesi söz konusu dezavantajların giderilmesini sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda konunun farklı açılardan ele alınmasını da kolaylaştıracaktır”. Medya okuryazarlığı dersinin ilköğretim programlarına dahil edilmesiyle

çocukların dil becerilerinin geliştirilmesi, medyada yer alan şiddet, zararlı alışkanlıklar, obeziteden korunma gibi konularda duyarlılık kazandırılması, bilinçli yurttaş olmak için medyanın eleştirel olarak değerlendirilebilmesi gibi konularda farkındalık kazandırılması mümkün olabilecektir (a.g.e:34).

Medya okuryazarlığı eğitimi okul öncesinden başlayarak, yaşam boyu devam eden ve hayat boyu geliştirilecek bir süreci kapsamaktadır. Görsel, işitsel ve yazılı medya karşısında pasif alıcı durumunda bulunan çocukların ilköğretimden başlayarak medya karşısında bilinçli bireyler olmaları bu bağlamda önem taşımaktadır. Bu sayede bireyler küçük yaşlardan itibaren medyanın dilini çözebilecek bilinç düzeyine ulaşarak, kitle iletişim araçları karşısında aktif birer tüketici olarak yer alacaktır. Teknolojinin gelişmesi ile etkisi her geçen gün artan sosyal medya, her türlü şiddet ve olumsuzluğu meşrulaştırmakta ve özellikle çocuklar için riskli davranışların benimsenmesine yol açmaktadır. Çocuklar medyanın yoğun enformasyon bombardımanı altında gerçek ve kurgu arasındaki ayrımı yapmakta zorlanmakta, , bu da medya okuryazarlığı olgusunun ne kadar önemli olduğunu gözler önüne sermektedir (Avşar, 2014, s.10). Medya okuryazarlığı becerisi sayesinde bireyler medya tüketiminde eleştirel bir bakış açısıyla hareket etme yetkinliğine sahip olabilecek, bilinçli bir medya okuryazarı olarak toplumsal yaşama daha aktif ve yapıcı bir şekilde katılabilecektir. (Kurt ve Kürüm, 2010, s.2).

Sembolik görşelliğin giderek egemen olduğu medya metinlerinde çocukların ve gençlerin medyayı ve üretimlerini anlayabilmeleri, mevcut sembollerini ve kodlarını deşifre edebilme yetenekleri ile yakından ilişkilidir. Bu noktada çocuklarına rehberlik yapacak olan ebeveynlerin de iyi bir medya okuryazarı olması önem taşımaktadır (RTÜK, 2007, s.41).

Dijital medya okuryazarlığı özellikle büyüme çağındaki çocuklara kazandırılması gereken bir yetenek olup, bu konuda aile başta olmak üzere öğretmenlere önemli görevler düşmektedir. Hobbs, “Çocuklar medya izleme alışkanlıklarını önce evde öğreniyor. Anne, babanın medya ile kurduğu ilişki bu açıdan çocuğa model oluşturuyor. Çocuk, onlardan gördüğü alışkanlıklarla kendi medya izleme alışkanlıklarını şekillendiriyor” diye konuşmaktadır.(haberler.com, 2012)

Son yıllarda yaşanan gelişmeler, birer ticari işletme olan medya kuruluşlarının bilgilendirme ve haber verme işlevinden uzaklaşarak, reyting kaygısıyla hareket ettiğini göstermektedir. Medya kuruluşlarının kamu yararı ilkesinden hareket ederek, yayınlarında medya okuryazarlığı alanında eğitici yayınlara ağırlık vermesi bu bağlamda önem taşımaktadır

3.SONUÇ

Televizyondan, video yayınlarına; radyodan dergilere, giydiğimiz tişörtlere kadar medya araçlarından bize ulaşan medya iletileri ile karşı karşıyayız. Düşüncelerimizi, inançlarımızı ve davranışlarımızı şekillendirmede büyük bir güç kaynağı olan medya dünyayı anlamlandırmamızda etkili olmaktadır. Bu gücün ve medyanın etkisinin doğru yorumlanması, medya okuryazarlığı kavramını gündeme getirmektedir. Dijital teknolojinin yoğun olarak kullanıldığı günümüz iletişim ortamı kullanıcılara büyük avantajlar sunarken, öte yandan bir takım riskleri de beraberinde getirmekte; medyadan kitlelere ulaşan sayısız enformasyon karşısında seçici olabilmek noktasında medya okuryazarlığı becerisi önem taşımaktadır.

Çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimlerinde, dünyayı anlamlandırmalarında yeni medya araçlarının önemli rolü bulunmaktadır. Bu araçların kontrollü ve sağlıklı kullanımı konusunda küçük yaşlardan itibaren verilen medya okuryazarlığı eğitimi büyük önem taşımaktadır.

Çocukların ve gençlerin yeni medyayı etkin ve verimli kullanmaları noktasında farkındalıklarının artırılması büyük önem taşımaktadır. Medya okuryazarlığı eğitimi ile çocukların medya mesajlarını doğru analiz edebilmesi, yeni mesajlar oluşturma yetisine sahip olması, var olan tehditleri ve riskleri algılaması hedeflenmektedir. İnternet kullanımında yasaklamaların tek başına bir çözüm olmadığı bilerek, sosyal medyanın sağlıklı kullanımı konusunda çocuklara rehberlik yapılmalıdır. Çocukların ve gençlerin bilişim teknolojilerini kullanırken bilinçli olmaları, onların sağlıklarını korumak adına önem taşımaktadır.

Ebeveynlerin ve öğretmenlerin yeni teknolojilerin kullanımı konusunda çocuklara rehberlik etmesi, onları yeni teknolojiyle baş başa bırakmaması önem taşımaktadır. Gün içerisinde toplam teknoloji kullanım süresinin (televizyon, bilgisayar, tablet ve cep telefonu) sınırlandırılması, iki yaş ve altındaki çocukların ekran karşısına geçmemesine özen gösterilmesi, televizyon ve internetin çocukların yatak odasından uzak tutulması alınabilecek önlemler arasındadır.

Çocukların ziyaret ettikleri internet siteleri ve sosyal ağların ebeveynler tarafından kontrol edilmesi, bu cihazların kullanımına izin verilecekse bu cihazların kullanımının belirli kurallara tabi olması gerekmektedir. Televizyon, bilgisayar oyunları, cep telefonları, internet ve sosyal medya kullanımı ile ilgili makul ama dayanıklı kurallar oluşturulabilir ve bu kurallardan taviz vermemeye özen gösterilebilir.

KAYNAKÇA

- Altun, A. (2008). Türkiye’de Medya Okuryazarlığı. *İlköğretmen Eğitimci Dergisi*, 16, 30-34
- Anderson, C.A. ve B.J. Bushman (2001). Effects of violent video games on aggressive behavior, aggressive cognition, aggressiv eeffect, physiological arousal, and prosocial behavior: A meta-analytic review of the scientific literature. *Psychological Science*, 12, 353-359.
- APA.(American Academy of Pediatrics) (1999). Media Education. Committee on Public Education Pediatrics 1999; 104; 341
<http://pediatrics.aappublications.org/content/104/2/341>.(Erişim Tarihi: 21.05.2008)
- Arısoy, Ö. (2009). İnternet bağımlılığı ve tedavisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 1(1), 55–67.
- Aufderhede,P.(2016) General PrinciplesIn Media Literacy, California Newsreel<http://newsreel.org/articles/aufderhe.htm>
- Avşar, Z.(2014). Medya Okuryazarlığı, *İletişim ve Diplomasi- Dergisi*, S.2, T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Baer S, Saran K, Green DA, Hong I.(2012). Electronic Media Use and Addiction Among Youth in Psychiatric Clinic Versus School Populations. *Can J Psychiatry*;57(12):728–735.

- Beard, K. W. Wolf, E. M. (2001). Modification in the proposed diagnostic criteria for internet addiction, *CyberPsychology&Behavior*, 3(4), 377-380.
- Bremer J. (2005). The internet and children: advantages and disadvantages. *Child Adolescent Psychiatry*14(3):405-28.
- Buckingham, D.(2007). *Childrenand New Media*. The Handbook of New Media. Leah A. Lievrouwand SoniaLivingstone (der.) içinde. London, Thousand Oaksand New Delhi: Sage.
- Büker, N. (2013). Televizyon Teknolojisi ve Yeni Medya. (Editör: Müge Demir). Yeni Medya Üzerine.... Konya: Literatürk Yayınları, 137-170.
- Davis, R. A. (2001). A cognitive-behavioral model of pathological internet use. *Computers. Human Behavior*, 17, 187-195
- Griffiths, M.(1995). Technologicaladdictions. *ClinicalPsychology* 71, 14–19.
- Hasdemir, T. (2012) Gelenekselden Yeni Medya Okuryazarlığına: Türkiye Örneğinde Bir Değerlendirme, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 2, 23-40
- Hoare E, Milton K, Foster C, Allender S.(2017). Depression, psychological distressand Internet use among community based Australian adolescents: Across-sectional study. *BMCPublicHealth*; 17(1):365.
- Hobbs, R.(2004). Medya Okuryazarlığı Hareketinde Yedi Büyük Tartışma. Melike Türkan Bağlı (çev.). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 37 (1): 122-140.
- Internet World Stats IWS (2013), World Internet usage and population statistics. [Availableonline at: <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>], Retrieved on 15.06.2013.
- İnal, K. (2012) Çocuklar İçin Medya Okuryazarlığı İhtiyacı, *Uluslararası Katılımlı Çocuk İhtiyaçları Sempozyumu Bildiri Kitabı*, (Ed.) Dolunay, Ş. vd., Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları, Ankara.
- İnal, K. (2011). Çocuklar Niçin Medya Okuryazarı Olmalı?, 1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi. *Çocuk Hakları ve Medya El Kitabı*. (Ed.) Şirin, M. Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 415-426.
- Kaewpradub N, Kiatrungrit K, Hongsanguansri S, Pavasuthipaisit C. (2017). Association Among Internet Usage, Body Image and Eating Behaviors of Secondary School Students. *Shanghai Arch Psychiatry*; 29(4):208-217.
- Kurt, A.ve Kürüm, D. (2010) Medya Okuryazarlığı ve Eleştirel Düşünme Arasındaki İlişki: Kavramsal Bir Bakış. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2 Bahar Sayısı, s. 20- 34.
- McLuhan, M.(2005). *Yaradığımız Medya: Medyanın Etkileri Üzerine Bir Keşif Yolculuğu*. Ünsal Oskay (çev.). İstanbul: Merkez Kitapçılık.
- Özad, B. (2011).Medya Okuryazarlığı ve Yetişkinlerin Öğrenmesi. *Medya Okuryazarlığı*. (Ed.) Türkoğlu, N. ve Şimşek M.Parşömen Yayınları, İstanbul.
- Özonur, D,Ç. ve Özalpman, D. (2009). Türkiye’de Medya Okuryazarlığı Projesi Üzerine Bir Değerlendirme. *Marmara İletişim Dergisi*. Sayı 15: 195-212
- Potter, W. J. (2005). *Media Literacy*. Third Edition. London: Sage Publications.

- Rosen, L. D., Lim, A., Felt, J., Carrier, L. M., Cheever, N. A., Lara-Ruiz, J., & Rokkum, J. (2014). Media and technology use predicts ill-being among children, preteens and teenagers in dependent of the negative health impacts of exercise and eating habits. *Computers in Human Behavior*, 35, 364–375.
- RTÜK, (2007). *İlköğretim Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretmen El Kitabı*, Ankara
- Sırakaya, M. ve Seferoglu, S. S. (2013). Öğretmen adaylarının problemlili internet kullanımlarının incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* [Hacettepe University Journal of Education], 28(1), 356-368.
- Şirin, M.R. (2011). *Çocuk Hakları ve Medya El Kitabı* Çocuk Vakfı, İstanbul.
- Timisi, N.(2011). Medyada Çocukları Koruyucu Önlemler. Çocuk Hakları ve Medya. Mustafa Ruhi Şirin Barış Kılınç - Elif Pınar Kılınç, *Akdeniz İletişim Dergisi* 23 (der.) içinde. İstanbul: Çocuk Vakfı.
- Toran, M., Ulusoy, Z., Aydın, B., Devenci, T., Akbulut, A. (2016). Çocukların dijital oyun kullanımına ilişkin annelerin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(5), 22–63.
- TÜİK (2014) Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2014 Raporu, www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 12.03.2015).
- TÜİK. (2011). Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2011 Sayı:8572-18/08/2011-12:00 <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=8572> (Erişim Tarihi: 18.05.2012)
- Yengin, D. (2012). *Yeni Medya ve Dokunmatik Toplum*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Woods HC, Scott H. (2016). Sleepy teens: Social media use in adolescence is associated with poor sleep quality, anxiety, depression and low self-esteem. *J Adoles*; 51:41-9.
- <http://www.haberler.com/cocuk-medya-izleme-aliskanligini-evde-ogreniyor-4004764-haberi/cok-yorumlanan-haberler/>, Erişim Tarihi: 27 Aralık 2014